

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ФАКУЛЬТЕТУ

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ПРОСТОРИ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

*Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентів та аспірантів
(м. Луцьк, 25 травня 2023 р.)*

Луцьк – 2023

УДК 321-044.247(477)

*Рекомендовано вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 7 від 25.05.2023 р.*

Організаційний комітет конференції:

Ярослав Ярош, д-р політ. наук, проф., декан факультету історії, політології та національної безпеки ВНУ імені Лесі Українки – голова оргкомітету

Вікторія Білик, канд. іст. наук, доц. кафедри всесвітньої історії – відповідальний секретар

Володимир Баран, д-р іст. наук, проф., завідувач кафедри історії України та археології

Світлана Гаврилюк, д-р іст. наук, проф., завідувач кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

Людмила Стрільчук, д-р іст. наук, проф., завідувач кафедри всесвітньої історії

Василь Бусленко, д-р політ. наук, доц., завідувач кафедри політології, управління та державної безпеки

Тарас Літковець, в. о. завідувача кафедри державної безпеки

Галина Малеончук, канд. іст. наук, доц., заступник декана з навчальної роботи

Олег Разиграєв, д-р іст. наук, доц., заступник декана з наукової роботи та міжнародної співпраці, член Ради молодих вчених факультету

Данило Кононець, студ. 3 курсу, голова НТАіС ф-ту

Максим Зінчук, студ. 3 курсу, заступник голови НТАіС ф-ту

Україна у світовому просторі: минуле і сучасність: зб. мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 25 травня 2023 р.); упорядник В. А. Білик. Луцьк, 2023. 347 с. [Електронне видання].

У збірнику вміщено матеріали доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів, у яких розглянуто актуальні питання історії України та Всесвітньої історії, міжнародних відносин, політичних інституцій та процесів, державної безпеки та інформаційно-аналітичної діяльності, збереження та охорони культурної спадщини в Україні та світі у минулому та на сучасному етапі.

Матеріали публікуються в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів та іншої інформації, поданої у текстах, а також за дотримання правил академічної доброчесності, несуть автори та їхні наукові керівники.

© В. А. Білик (упорядкування), 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
Розділ 1. Україна та процеси євроатлантичної інтеграції	9
Муха Валерія. Чорні клобуки в другій половині XI – на початку XIII століття.....	9
Глушук Анастасія. Відносини Кримського ханства та християнських держав у середині – другій половині XV ст.....	12
Куденчук Дмитро. Хотинська фортеця як приклад для практичного вивчення історії рідного краю.....	15
Пальчук Андрій. Ігнацій Ян Падеревський – співтворець Другої Речі Посполитої.....	18
Мартинюк Діана. Празька весна 1968 р.....	21
Бохотниця Софія. Рушійні сили та успіхи «помаранчевої революції».....	24
Сафонюк Єлизавета. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин: критика, зобов'язання, пріоритети.....	27
Поліщук Віктор. Україна та процеси євроатлантичної інтеграції.....	30
Жмудь Іван. Українсько-британське партнерство у процесі євроатлантичної інтеграції України.....	33
Северенчук Марія. Передумови виникнення, приклади та основні переваги віртуальних підприємств.....	36
Розділ 2. Соціально-економічне реформування: світовий та український досвіди	39
Куденчук Дмитро. Українське козацтво як частина фронтиру в кінці XV – першій половині XVI ст.....	39
Мирончук Катерина. Вплив Феофана Прокоповича на формування офіційної ідеології російського абсолютизму.....	42
Марчук Андрій. Реформи імператора Священної Римської імперії Леопольда II (1790–1792 рр.).....	45
Ничипорук Софія. Зародження залізничної галузі на Волині.....	48
Чорний Іван. До питання про розвиток мережі поштово-телеграфних установ Волинської губернії к. XIX – поч. XX ст. (за Пам'ятними книгами Волинської губернії).....	51
Ковалець Діана. Економічна політика уряду Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр.....	54
Стодольна Юлія. Микола Сціборський: економічна стратегія ОУН.....	57
Огребчук Павло. Стратегії соціально-економічного розвитку: порівняльний аналіз світових та українських підходів.....	60
Розділ 3. Динаміка культурного життя: Україна і світ	63
Булавенко Альона. Державна політика у сфері культури в умовах гібридних загроз.....	63
Усенко Діана. Культура як елемент соціального конструювання: політика пам'яті у сучасному світі та Україні.....	66
Глушук Анастасія. Династична політика Романовичів в кінці XII – першій половині XIV століття.....	69
Монастирна Вікторія. Картина «Битва під Оршею».....	72

Самчук Антон. Вища освіта в Україні в XVI – XVII століттях.....	75
Недбайло Назарій. Релігійне життя Волині у XVI– XVII ст. на прикладі шляхетського роду Гулевичів.....	78
Гулюк Ігор. «Правнихъ лабиринтовъ през леть два заживал»: повсякденне життя волинського шляхтича Яна Горностая Круковського в першій половині XVII ст.....	81
Остапчук Марія. Зміст освіти у жіночих єпархіальних училищах (за матеріалами Волинського єпархіального училища).....	84
Гайнацька Мирослава. Діяльність церковних православних братств на території Західної України кінця XIX – початку XX ст.....	87
Дударчук Любомир. Діяльність Українського допомогового комітету у Луцьку в період нацистської окупації (1941–1944 рр.).....	90
Семанчук Павло (Архієпископ Герман). Становище Православної церкви в північній Буковині в 1940-1990 рр.: юрисдикційний аспект.....	93
Веремчук Анастасія. Замковий туризм: світові тенденції та досвід України.....	96
Хомук Аліна. Становлення екологічної культури в Україні.....	99
Маринич Роман. Особливості розвитку гастрономічного туризму Волинської області.....	102
Бродська Вікторія. Історія європейської моди XIX – початку XXI століття.....	105
Кирильчук Вікторія. Увіковічення подвигу праведників народів світу.....	108

Розділ 4. Афро-азійський чинник у світовому

історичному процесі.....	111
Динь Артем. «Олексіада» Анни Комнін – джерело про правління візантійського імператора Олексія I Комніна.....	111
Гусаківський Ярослав. Жіночий султанат в історії Османської імперії.....	114
Мельник Богдан. Політика Російської імперії щодо гірських народів Кавказу в 20-30 роках XIX ст.....	117
Ткачук Андрій. Політика «самопосилання» та її роль у соціально-економічному розвитку Китаю.....	120
Колосович Валерія. Реставрація Мейдзі та її роль у становленні сучасної Японської держави.....	123
Олещук Володимир. Японсько-китайська війна у 1937-1945 роках у контексті Другої світової війни.....	126
Остапенко Катерина. Проблема «жінок для втіхи» очима західної та східної історіографії.....	129

Розділ 5. Політичні інститути та процеси в Україні

та світі.....	133
Дубняк Дмитро. Реформування органів місцевого самоврядування Волинської області в умовах децентралізації.....	133
Лавренчук Микола. Органи місцевого самоврядування у системі забезпечення соціальної політики держави.....	136
Гайнацька Мирослава. Український інститут національної пам'яті як суб'єкт реалізації гуманітарної політики держави.....	139
Хомич Марія. Зарубіжний досвід державного управління системою загальної середньої освіти.....	142
Мартинюк Сергій. Правові аспекти взаємодії органів виконавчої влади та громадських інституцій.....	145

Байрак Галина. Становлення європейських стандартів взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю.....	148
Кузіна Анна. Принципи судової реформи в Україні.....	152
Коцирій Наталія. Роль та місце Державної судової адміністрації України в системі органів державної влади.....	154
Захожий Володимир. Роль молодіжних організацій у реалізації державної молодіжної політики.....	157
Пікун Іван, Хатітовська Ілона. Суб'єктність об'єднань громадян у реалізації державної політики в Україні.....	159
Семенович Олесь. Джерела магдебурзького права та їх характеристика.....	161
Пахалюк Сергій. Формування та структура посольської ізби, як частини сейму Речі Посполитої Обох Народів.....	164
Назарчук Сніжана. Пилип Орлик – творець першої української конституції.....	167
Кротюк Владислав. Політичні протиріччя між СДПН та КПН в період Веймарської республіки.....	170
Петрик Мирослава. Наукова та громадська діяльність М. Костомарова.....	173
Романюк Ірина. Універсали Української Центральної Ради – юридичний та політичний досвід України.....	176
Петрик Тетяна. Структура та зміст Конституції УНР 1918 р.....	179
Громик Анна. Перша леді підпілля.....	182
Єрусев Денис. Тоталітаризм як феномен ХХ століття.....	185
Кулачинська Софія. В. Чорновіл – політичний діяч в історії України.....	188

Розділ 6. Проблеми державної безпеки, інформаційно-аналітичної діяльності в умовах глобалізації та війни.....191

Лисак Станіслав. Технологічні аспекти ведення російсько-української інформаційної війни.....	191
Сидорук Світлана. Інструменти протидії дезінформації в умовах інформаційної війни.....	194
Петровська Діана. Кібервійна як складова гібридної війни.....	197
Стецюк Віталіна. Роль аналітичних оглядів у висвітленні подій та наслідків війни.....	200
Сошенко Анастасія. Теорії Л. Козера та Р. Дарендорфа як витоки сучасних тенденцій управління соціальними конфліктами.....	204
Опінко Станіслав. Необхідність удосконалення адміністрування електронних процесів в Україні в контексті російської агресії.....	207
Дмитрук Катерина. Інформаційна безпека: актуальні питання стратегічного значення органів публічної влади України.....	210
Кітновська Ірина. Система управління інформацією як засіб підвищення ефективності управління.....	213
Хмель Анастасія. Автоматизовані інформаційні системи: етапи становлення та розвиток.....	216
Жалай Любов. Вебсервіси «World Time Buddy» та «Toggl Track» як ефективні інструменти для віддаленої співпраці.....	219
Прилепа Світлана. Розвиток електронного урядування у Волинській області.....	222
Хом'як Анна. Діяльність департаменту «Центр надання адміністративних послуг у місті Луцьку» Луцької міської ради у 2020-2022 роках за результатами аналітичних документів.....	225
Красюк Роман. Діяльність публічних бібліотек в умовах воєнного часу: допомога внутрішньо переміщеним особам.....	229

Антонюк Марія. Інформаційно-комунікаційні технології в діяльності бібліотек України.....	232
Кільяченкова Олена. Сучасне використання документа в різних сферах діяльності.....	235
Лупинко Надія. Експертиза цінності військово-облікових документів.....	238
Яцюк Дарія. Нормативно-методичне забезпечення електронного документообігу в закладах загальної середньої освіти.....	241
Давидюк Анастасія. Сучасні концептуальні підходи української документознавчої думки.....	244
Костюк Дарина. Ділова українська мова в органах державної влади.....	247

Розділ 7. Охорона культурної спадщини та досвід реституції культурних цінностей: світові традиції та вітчизняні реалії.....	249
Павлусь Андрій. Дискусійні питання в історії створення і утвердження Державного Гімну України.....	249
Павлішук Дмитро. Українська культурна спадщина в умовах Російсько-української війни: проблеми збереження і реституції.....	252
Макарук Дмитро. Підходи до збереження культурної спадщини в умовах збройного конфлікту.....	255
Дмитрук Вадим. Охорона об'єктів культурної спадщини: міжнародний досвід та українські реалії.....	258
Рокицький Максим. Світові тенденції збереження культурної спадщини та втілення їх на Львівщині.....	261
Грицюк Діонісій. Сакральні пам'ятки архітектури в історико-культурних заповідниках Волинської області. До питань використання та збереження.....	264
Макарук Павло. Туристична привабливість Берестечка.....	267
Ткачук Ангеліна. Туристична привабливість Маневич.....	270
Пушка Денис. Вишенецький костел в історії волинського краю.....	273
Яніцька Оксана. Замок-палац Потоцьких-Лянцкоронських-Урбанських – візитівка Сокальщини.....	276
Самчук Богдана. Роль діячів польської культури у дослідженні пам'яток і створенні та розбудові Волинського музею у Луцьку (1929–1939).....	279
Кирильченко Анастасія. Музейний туризм в Україні.....	282
Софронюк Анна. Нововолинський історичний музей: 25 років екскурсійної та краєзнавчої роботи.....	285
Ткачук Ангеліна. Діяльність Музею сучасного мистецтва України.....	288
Бірюков Владислав. Шляхи модернізації музейної справи в Україні.....	291
Логойда Ангеліна. Роль інформаційних технологій в музейній справі.....	294

Розділ 8. Сучасні тенденції в методиці навчання суспільних дисциплін.....	296
Костючик Маргарита. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітньому процесі закладів вищої освіти: теоретико-методологічні аспекти проблеми.....	296
Євсєєв Юрій. Використання технологій у навчанні суспільних дисциплін: переваги та недоліки.....	299
Лесик Наталія. Дебати, як один із інноваційних методів навчання.....	302
Кухарук Микола. Методика проведення віртуальної екскурсії.....	

по давньому Києву.....	305
Дячок Зоя. Застосування MIND MAP при вивченні теми європейської дипломатії Ярослава Мудрого у школі.....	308
Гінчук Наталія. Застосування методу мозковий штурм на уроці історії до теми «Петро Могила та його вплив на національно-культурне відродження».....	311
Яворська Юліана. Метод «Шести капелюхів» у проведенні уроків з історії України на тему: «Визначні діячі освіти Волинської гімназії-ліцею у XIX столітті».....	314
Леончук Вероніка. Використання інтерактивної дошки під час вивчення теми: «Дослідження Голодомору 1932-1933 рр. в Україні».....	317
Собчук Андрій. Геродот про перського правителя Дарія I і скіфів: методи дослідження джерела.....	320
Мельник Богдан. Використання методу «фішбоун» на уроці 9 класу на тему «Російська імперія. Кавказька війна».....	323
Ягенська Марія. Візантійський імператор Юстиніан I Великий: методика вивчення питання на уроках історії в школі.....	326
Боручик Наталія. Соціально-економічні передумови формування лицарства як стану.....	329
Мирончук Катерина. Використання методу «Інтелект-карта» на уроці з всесвітньої історії у 8 класі.....	332
Байцим Оксана. Застосування методу проєктів у шкільному курсі історії під час вивчення теми «Велика Британія у XIX столітті».....	335
Остапчук Марія. Застосування методу «Гексагон» на уроці історії до теми «Жіноча освіта на Волині в кінці XIX – на початку XX ст.».....	338
Бродська Вікторія. Метод «Ажурна пилка» та його використання до теми «Історія моди XIX - початок XX ст.».....	341
Копитко Ольга. Виховний захід «ПВК «Редан»».....	344

ПЕРЕДМОВА

Україна – держава з тисячолітньою історією. Історичні процеси, які відбувалися упродовж віків на наших землях, проходили у контексті світової історії і, безперечно, мали свій вплив на її розвиток.

Реалії нашого сьогодення вкотре акцентують увагу на тому, що історія має значення. Важливо доносити до суспільства правдиву, аргументовану історію. Ми маємо знати суть тих процесів, що відбувалися у минулому, аби могли пояснити події та явища, які відбуваються сьогодні, а також спробувати спрогнозувати історичний розвиток держави у майбутньому таким чином, щоб уникнути помилок наших попередників.

Сучасна молодь є майбутнім нашої країни, її інтелектуальним потенціалом, основою її успішного політичного, економічного та культурного розвитку. Саме молодь має будувати нову державу, писати її нову історію, досліджуючи минуле. Тому важливо сприяти розвитку наукової діяльності в середовищі молодих людей – студентів та аспірантів.

З цією метою на Факультеті історії політології та національної безпеки в чергове була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та аспірантів «Україна у світовому просторі: минуле та сучасність». Організаторам конференції – Науковому товариству аспірантів і студентів факультету та Раді молодих вчених факультету, вдалося зібрати молодих науковців з різних куточків України. Свої матеріали представили студенти та аспіранти з університетів Києва, Переяслава, Вінниці, Житомира, Острога, Луцька, Харкова, Чернівців, Івано-Франківська, Мукачево, Кам'янця-Подільського.

Участь у конференції дала можливість молодим дослідникам презентувати свої наукові здобутки, обмінятися думками та першим досвідом наукової роботи. Такі конференції, безперечно, сприяють розвитку наукового потенціалу молоді, формуванню інтелектуальної еліти України.

З повагою декан факультету
історії, політології та
національної безпеки

докт. політ. наук, проф. Ярослав Ярош

Розділ 1.

Україна та процеси євроатлантичної інтеграції

ЧОРНІ КЛОБУКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI – НА ПОЧАТКУ XIII СТОЛІТТЯ

Муха Валерія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Денисюк В. І.

Зовнішня політика Русі щодо стримування кочівників мала декілька аспектів. Перший (військовий) включав активізацію будівництва фортифікаційних укріплень, безпосередні збройні протистояння; другий – налагодження та здійснення дипломатичних відносин, намагання встановити дружні зв'язки, з метою розвитку Русі.

Князь Володимир Великий, відчуваючи необхідність у військових поселеннях, котрі б захищали степові кордони, ухвалив важливе рішення. Він почав приймати кочовиків на службу для нагляду за кордоном від інших племен, навіть одноплемінників. В «Повісті минулих літ» йдеться про те, що князь Володимир почав «города зводити по Десні, і по Остру, і по Трубежу, і по Сулі, і по Стугні. І став він набирати мужів ліпших із словен, і з кривичів, і з чуді, і з вятичів і ними населив він города» у 988 р. [3, с. 84]. Більшість із степовиків залишалась язичниками, а деякі з них все ж таки приймали православ'я, що сприяло їх асиміляції.

З часом південні межі Київського, Переяславського і Чернігівського князівств почали покриватися густою мережею тюркських поселень, що знайшло своє відображення в місцевих топонімах. За печенігами у придністровський степ прийшли торки (огузи, гузи або узи) – туркізовані нащадки середньоазійських сака та масагетів, родичів сучасних туркменів, азербайджанців і турків. Після низки невдалих битв із київськими дружинами окремі загони степовиків вважали за краще піти на службу до руських князів. Це прагнення отримати заступництво Києва посилювалося, коли з-за Волги і Дону прийшли потужніші претенденти на степові пасовища – кумани. Загроза була настільки серйозною що через навалу половців погіршилося сполучення Русі з Тмутараканським князівством, а також торговельний шлях до Візантії.

Чорні клобуки (від тюрк. *kara-kaḡrak* – чорні шапки) – назва федерації підвладних київському князеві різноетнічних тюркських племінних об'єднань і окремих орд: торків, печенігів, берендеїв та ін [2].

Перша згадка про торків у літописі відноситься до 1055 р. Літописець повідомляє про те, що «у той же рік зимою пішов Всеволод на торків до [города] Воїня і переміг торків». Вже у 1060 р. Ярославичі розбили та розігнали торків. Половці почали домінувати в степах. Однак у записі за 1080 р. літописець написав про те, що «піднялися на рать торки

Переяславські проти Русі». Проте Володимир Мономах за дорученням батька Всеволода переміг їх тоді. Це дає підстави припустити, що торки не зникли безслідно, а залишалися у цей час при кордонах Переяславського та Київського князівств. У 1093 р. торки вперше згадуються як мешканці Торчеська, які діяли як піддані київського князя при обороні від нападу половців. У подальшому торки знову (1095 р.) згадуються як слуги Володимира Мономаха у Переяславі при війнах з половцями. У 1103 р. у результаті перемоги руських князів було взято багато полонених (торків, печенігів та берендеїв), приведених до Русі та, очевидно, розселених на Пороській та Посульській оборонних лініях. У 1116 р. після поразки від половців на Дону торки та печеніги по власній волі прийшли до Володимира Мономаха, тоді – вже київського князя. Незважаючи на вигнання торків, печенігів та втечу берендеїв у 1121 р., вони, напевно, самостійно повернулися згодом [3].

Центром конфедерації на південному кордоні Київщини (Пороська лінія) стало невелике містечко Торчеськ. Перша згадка «чорні клобуки» датується у 1146 р. За повідомленням літописця в Іпатіївському літописі до їхнього складу входили торки, печеніги та берендеї. Околиці Дністра населяли поселення так званих «болоховців». На лівобережжі Дніпра – в Переяславському і Чернігівському князівствах прикордонну службу несли степові племена – ковуї. Крім того, там згадуються роди турпеїв та каспичів. Після князя Ярослава Мудрого з літописів поступово зникають згадки про скандинавських найманців – варягів, натомість все частіше йдеться про найманців-торків [1, с. 59]. Висвітлення історії Південної Русі є неґрунтовним без врахування фактора впливу союзу чорних клобуків, який в інтервалі XII–XIII століть був недругорядною складовою військового життя Русі. Як вважає Пилипчук, стадія формування союзу протривала приблизно одне століття – з 60-х років XI ст. до середини XII ст. Подібна тривалість зумовлена великою кількістю змін, як внутрішніх, так і зовнішніх. До союзу приєднувалися нові кочові племена – таким чином внутрішня будова федерації склала ту складну та розгалужену систему, яку можемо простежити за літописними даними [4, с. 24].

Спершу згадані степовики розселялися на околицях міст Русі, а особливо її південних теренах як областей постійного контакту з половцями – Київського, Переяславського та Чернігівського князівств (Переяслав, Торчеськ, Баруч). На середину XII ст. припадає заснування нового типу поселень [6]. Таким чином Середнє Подніпров'я стає місцем появи своєрідних «військових містечок». Сюди можна віднести такі поселення, як Кулдюрів, Чюрняїв, Кунило. Відносини з князями Русі є надзвичайно важливим аспектом тому, що саме від них залежало становище чорних клобуків в Київській державі. Верховним сюзереном торків був великий київський князь. Інші князі могли розраховувати на підтримку чорних клобуків з дозволу київського князя [7, с. 98].

Київські князі часто користувалися послугами союзу для вирішення своїх внутрішніх суперечок, тому не випадковим явищем виступає тенденція до розвитку відносин з союзом кочівників саме від початку періоду роздробленості.

Проте, звісно, найважливішою функцією кочівників на службі у Русі була участь в боротьбі з половцями. Збереження потенціалу Київської Русі почасти досягалося за рахунок прийняття на себе половецького удару клобуками [8]. Прихід монголів на південноруські території у першій половині XIII ст. повністю змінив подальшу долю чорних клобуків. Близько 60 % союзу залишились на території південної Київщини, про що свідчать могильники монгольського періоду. Значна частина відкочувала з татарами до Волги та Уралу, де в той час збільшується частка поховань торків і печенігів. Окремі групи торків та печенігів в той період з'являються в Наддніпрянщині, де також починаючи з того періоду фіксують поховання кочівників, ідентичні до могильників печенігів та торків на території Поросся [5, с.72].

Чорні клобуки – це загальна назва тюркських васалів київських князів, розселених в Поросі, та переяславських – у Посуллі, починаючи з кінця XI століття. Їх так називали по зовнішньому вигляду – чорним повстяним шапкам. Чорні клобуки були частиною політичного організму давньої Русі. Вони захищали південні кордони держави, брали участь у походах руських князів, зокрема на половців, були учасниками князівських міжусобиць переважно на боці київських князів. Чорні клобуки залишили після себе в Україні низку топонімів. Чимала їх частина слов'янізувалася і влилася до складу українського етносу.

ДЖЕРЕЛА

1. Бибиков М.В. Сведение Ипатьевской летописи о печенегах и торках в свете данных византийских источников. Летописи и хроники. М.: Наука, 1981. С. 59.
2. Котляр М. Клобуки чорні, Чорні клобуки [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наукова думка, 2007. 528 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Klobuky_Chorni (останній перегляд: 16.04.2023).
3. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. Київ: Дніпро, 1989. 591 с. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm> (останній перегляд: 16.04.2023).
4. Пилипчук Я. В. Огузько-кипчацькі відносини у XI–XIII ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 39. С. 22–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_39_4 (останній перегляд: 16.04.2023).
5. Плетнева С. А. Половцы. М.: Наука, 1990. 208 с.
6. Рижков В. Давня Русь і кочівники. Україна затверджувалася на військовому кордоні. День. 2014. 18–19 лип. С. 3.
7. Толочко П. Кочевые народы степей и Киевская Русь. К.: Абрис, 1999. 200 с.
8. Хруленко І. Чорні клобуки – васали давньоруських князів [Електронний ресурс]. Воєнна історія. Вип. 5–6. К.: 2005. URL: http://warhistory.ukrlife.org/5_6_05_8.htm (останній перегляд: 16.04.2023).

ВІДНОСИНИ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА ТА ХРИСТИЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ У СЕРЕДИНІ – ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XV СТ.

Глушук Анастасія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц.. Денисюк В. І.

Після розпаду Золотої Орди (Улусу Джучі) Кримському улусу вдалося відділитися. Головним союзником кримських татар наприкінці XIV – в першій половині XV ст. у їх прагненні до незалежності було Велике князівство Литовське. Князям було вигідніше на південних кордонах держави мати сусідом невелике і дружнє їм Кримське ханство, аніж могутню Золоту Орду.

Майбутній хан Хаджи Гірей народився у литовському місті Трокай, а право на Кримський улус заявляв як нащадок Чингісхана. Крім того, його дід теж правив в Криму, хай і недовго. У 1428 р. за сприяння Великого Князівства Литовського він розпочав боротьбу за Крим.

У подальшому кримські хани розширювали територію ханства, підкорили причорноморські степи та підпорядковували прибережні міста. Набіги вважали воєнною акцією. Проте після кожного набігу не відбувався обмін посольствами і не укладалися мирні угоди – рації ніколи не служили приводом для укладання мирних угод.

Отже, здається, що набіги не сприймалися сучасниками як справжня війна, але були переважно засобом політичного тиску [1, с. 52].

Набіги на християнські держави, зокрема на Велике князівство Литовське, Князівство Польське, на землі Валахії та Молдавського князівства, відбувалися не стільки через релігійні відмінності, а скільки через географічні фактори. Фактично, набіги кримські татари здійснювали на сусідні держави.

Вже аксіомою стало те, що відлік кримських набігів на Україну слід вести з походу на чолі з ханом Менглі Гереєм на Київ 1482 р., а їх причину слід шукати у загарбницькій політиці Османської імперії, до якої автоматично по османському завоюванні 1475 р. прилучився і Кримський ханат [1, с. 53].

Але це твердження можна піддавати сумніву, адже Перо Тафура у своїх подорожніх нотатках писав, що татари воюють проти сусідніх християн, захоплюють їх у полон і продають у Кафі, особливо після смерті «пана Вітольдо», який правив Литвою та Руссю і помер без спадкоємців. Якщо якісь татари повертаються під нашу владу як невільники, це трапляється тільки тому, що їх викрали або продали у неволю їхні батьки [2, с. 181–182].

Отже, кримські набіги розпочалися задовго до 1482 р. П. Тафур зазначав, що у Кафі продавалися християнські невільники, відповідно

кримські набіги були регулярні, а особливо посилилися після смерті Вітовта, тобто з 1430 р., що на півстоліття раніше аніж прийнято вважати.

Окрім іншого, набіги уявлялися ще й політичним засобом. Для пояснення їх суті закладалася переважно політична аргументація. Вона зводилася до наступного:

1. Кримський ханат дотримувався союзних стосунків з Великим князівством Литовським до підпорядкування Османській імперії, але відмовився від них.

2. Османська імперія проводила агресивну, загарбницьку політику в Північному Причорномор'ї, що проявилася у численних війнах проти Молдавії, Польської і Литовської держав, Московщини, Черкесії. Набіги виступали засобом збройної агресії.

3. Кримський ханат, силами якого здійснювалися набіги, був слухняним знаряддям агресивної політики Османської імперії [1, с. 53].

У 1497 р. кримські набіги торкнулися і Волинської землі. Біля Кременця, татари та турки взяли в полон близько 400 осіб. Князь Острозький з військом своїм вигнав їх і з похвалою повернувся у свою вотчину [4, с. 124].

Листування Менглі Геря з московським царем Іваном III переконливо свідчить про те, що походи кримців на Україну були результатом московсько-кримського альянсу, спрямованого проти Золотої Орди та Великого князівства Литовського.

Отже, набіги часів Менглі Геря на Україну не зачіпали васальних стосунків з державою Османів. Таким чином, зміна союзника з Литви на Московщину й османське завоювання Криму є випадковим збігом у часі. До всього не варто забувати, що османці ніколи не завойовували Кримського ханату [1, с. 53].

В листі литовського князя Олександра до Менглі Геря можна чітко побачити приязнь між правителями. «Брату нашому», «царю Менглі Герю поклон» – саме так починається листування між князем та ханом, що свідчить про доволі дружні стосунки між рівносильними правителями [6, с. 73–74].

Перші достовірно встановлені походи татар проти Молдавії датовані 70-ми рр. XV ст. Ян Длугош під 1469 р. вказував про вторгнення Заволзької Орди хана Маніака на правий берег Дніпра. Третя частина татар увійшла у Валахію і Молдавію під керівництвом сина хана й була переможена військами Стефана III [5, с. 499–500].

На думку Г. Іналджика, встановлення османської присутності мало такі вирішальні наслідки для балансу сил в краї:

по-перше, кримсько-московська вісь здобула перевагу у боротьбі проти литовсько-золотоординської коаліції, що кінець кінцем сприяло остаточному занепаду Золотої Орди та посиленню Московської держави;

по-друге, це гарантувало існування Кримському ханатові, спочатку перед лицем нападів великих ханів Золотої Орди у 1476–1502 рр., а потім і Російської імперії аж до 1774 р.;

по-третє, Крим став невіддільною економічною, політичною та культурною частиною Османської імперії;

по четверте, османсько-польське суперництво за Молдавію та Україну призвело до повстання козацтва, а згодом і утворення Української Козацької держави [3, с. 121].

Від формування незалежного Кримського ханства воно мало насичені відносини з близькими християнськими державами (Валахією, Молдавією, Польщею, Литвою, Московією).

Встановлення залежності від Османської імперії у 1470-х роках не змінило принципово ситуацію. Найбільш яскраво це можна простежити у взаєминах з Великим князівством Литовським, Великим князівством Московським та Молдавським князівством.

Традиційне уявлення про Кримське ханство лише як про опонента та воєнного конкурента християнських монархій у XIV–XVI ст. вважається необґрунтованим. Політика постійних набігів на сусідів співіснувала з наявністю дипломатичних зв'язків (зокрема з Великим князівством Литовським) та альянсів, в тому числі з Великим князівством Московським в останній чверті XV ст.

ДЖЕРЕЛА

1. Галенко О. Про татарські набіги на українські землі. *Український історичний журнал*. 2003. № 6. С. 52–68.
2. Галенко О. Крим у 1438 р. (Подорожні нотатки Перо Тафура). *Україна в минулому = Ucraina in antiquis*. 1996. № 8. С. 179–190.
3. Іналджик Г. Боротьба за східноєвропейську імперію. 1400-1700. Кримський ханат, османи та піднесення Російської імперії. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2002. Вип. 2. С. 119–135.
4. Волынская краткая летопись / Полное собрание русских летописей. Т. 35. Летописи Белорусско-литовские Ред. Н. Улащик. М.: Изд-во «Наука», 1980. 306 с.
5. Długosz J. *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, przekład K. Mecherzyńskiego, t. 5, ks. XII, Kraków 1870. 662 с.
6. *Lietuvos Metrika – Lithuanian Metrica – Литовская Метрика*. Кн. 5: (1427–1506). V.: Mokslo ir enciklopedijų 1-kla, 1994. 402 с.

ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ ПРАКТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

Куденчук Дмитро, студент 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Приймак В. О.

Хотинська фортеця є однією із найважливіших пам'яток культурної спадщини, що зберігає історичні події й елементи життя наших предків. Цей величний об'єкт давньої архітектури привертає увагу багатьох туристів з усього світу, а також є предметом вивчення для істориків та археологів. Хотинська фортеця має великий потенціал для використання в освітніх програмах. У процесі вивчення історії Хотинської фортеці, слід звернути увагу на роль фортеці в історії та політиці регіону, на взаємодію різних етнічних та релігійних груп, які проживали на цій території.

Мета дослідження – вивчення історичних подій, пов'язаних з Хотинською фортецею та подальшим їх впливом на розвиток регіону, а також можливості використання цього об'єкта як засобу практичного вивчення історії рідного краю.

Історія Хотинської фортеці налічує більше 600 років. Вона була заснована в 14 столітті, за часів правління князів Галицько-Волинської держави. З того часу фортеця була перетворена на неприступну фортифікаційну споруду, яка стала свідком багатьох історичних подій, що відбувалися на заході України. Зокрема, вона була місцем проведення битв, перемог та поразок, розгортання політичних та культурних процесів, які суттєво вплинули на історію нашої країни.

Хотинська фортеця стала очевидцем численних війн, крізь які переживала руйнування та відновлення. У 1621 році під час битви під Хотином війська Османської імперії добилися перемоги над військами Речі Посполитої. Однак, вже в 1672 році територія фортеці була повернута Річчю Посполитою, і з того часу фортеця розвивалась і підтримувалась в гарному стані.

Один з найвідоміших епізодів в історії Хотинської фортеці – це битва під Хотином 1621 року, що стала важливим етапом в турецько-польській війні 1620-1621 років. На боці польсько-литовської держави воював гетьман Станіслав Жолкевський, а на боці Османської імперії – султан Осман II. Битва тривала 6 тижнів, і завершилася перемогою польсько-литовських військ [2].

Основна битва відбулася 11 вересня 1621 року. Вона розпочалася нападом турецьких військ на польську позицію, який був відбитий. Далі поляки пішли в наступ і взяли кілька турецьких фортець, після чого загальна кількість османських військ зменшилася настільки, що вони були змушені відступати. Битва закінчилася загальною перемогою польсько-литовської держави, яка зупинила турецький наступ на заході.

Битва під Хотиним була значущою не лише через військові досягнення, але й через культурну взаємодію між Україною та Польщею. У вересні 1621 р. у боях проти армії турецького султана Османа II спільно з коронними і литовськими силами взяло участь військо запорозьких козаків під проводом гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Вже на початку серпня турки зібрали під Хотиним майже 160-тисячну армію, більш ніж 300 гармат, велику кількість верблюдів, мулів, коней, навіть чотирьох бойових слонів. Поляки на той час змогли їм протиставити лише 32-тисячну армію на чолі з Яном Ходкевичем. Це спонукало Сигізмунда III звернутися по допомогу до запорозьких козаків. 1 вересня 1621 р. 39-тисячне військо Сагайдачного прибуло до польського табору під Хотин, де до нього приєднався полк козаків В. Усата, а вже 2 вересня вони вступили в бій з турками [1].

Українські козаки виконували завдання розвідки, проводили нічні напади на турецькі позиції і допомагали військам поляків утримувати оборону. Багато козаків відзначилися особливою мужністю та відвагою в бою.

Ця битва також стала важливим етапом у боротьбі України за свою незалежність і свободу. Вона показала, що українські козаки можуть бути сильними та ефективними воїнами, які здатні дати бій навіть чисельно переважаючому ворогові.

Ще один важливий епізод, пов'язаний з Хотинською фортецею – це Хотинська битва 1673 року. Ця битва стала частиною Великої війни між Османською імперією та антиосманською коаліцією, до складу якої входили Польща, Московське царство та Священна Римська імперія.

Османська імперія, ведучи війну на два фронти, на заході та на сході, вирішила підкорити польсько-литовську державу та Московське царство, і придушити козацькі повстання. У липні 1673 року османський великий візир Кара Мустафа вирушив на захід зі значними військами з метою завоювання польських земель. На його шляху стала Хотинська фортеця, яку захищало 2 тисячі вояків під командуванням гетьмана Данила Нечая. Незабаром до фортеці прибуло додаткових 3 тисячі військ генерала Йозефа Германа Опалінського. 14 серпня 1673 року турецька армія з 200 тисяч військовослужбовців почала облогу Хотина. 10 жовтня 1673 року відбулася остаточна битва. Вона тривала більше 8 годин і завершилася великими втратами для обох сторін. Польсько-литовські війська втратили більше 3 тисяч вояків, а турки – більше 20 тисяч [3, с. 8].

Хотинська битва 1673 року має велике значення в історії України та Європи. Ця перемога відбила напад турецької армії на Польщу та Московське царство та внесла певну стабільність в регіоні. Вона також показала, що співпраця між різними країнами та народами може призвести до успіху в боротьбі проти спільного ворога [1].

Хотинська фортеця була також місцем розгортання багатьох культурних процесів, які суттєво вплинули на історію регіону. У 18-19 ст. на території фортеці було збудовано кілька культових будівель, серед яких – католицький костел та єврейська синагога. Ці споруди стали свідками розвитку культурного життя та взаємодії різних етнічних та релігійних груп, що проживали на території України.

У другій половині 19 століття було проведено комплексну реставрацію зовнішніх стін та башт Хотинської фортеці, а також збудовано нові оборонні споруди. З цього часу фортеця стала популярним туристичним об'єктом та музеєм, який приваблює до себе багатьох відвідувачів [3, с. 18].

Під час Першої світової війни фортеця була важливим об'єктом у боях між австро-угорськими та російськими військами. Також, під час Другої світової війни фортеця була включена до складу оборонних робіт на території України, і грала важливу роль у захисті країни від нацистської німецької армії [1].

В сучасному світі Хотинська фортеця є важливим символом історії та культури України. Вона не тільки зберігає пам'ять про важливі історичні події, які відбувалися на цій території, але й слугує практичним засобом вивчення історії України. Відвідування фортеці та ознайомлення з її історією може допомогти у поглибленні знань про історію рідного краю, розвитку національної самосвідомості та формуванні патріотичних почуттів в учнів та студентів.

Українська історична та культурна спадщина – це величезний потенціал для розвитку нашої країни. Вивчення історії України, розвиток туризму та інших галузей економіки на основі цієї спадщини можуть допомогти забезпечити стабільний розвиток нашої країни. Використання потенціалу Хотинської фортеці, інших важливих історичних та культурних пам'яток України, може стати важливим кроком до розвитку та просування України як важливого центру культурного туризму в Європі.

ДЖЕРЕЛА

1. Історія Хотинської фортеці. Офіційний сайт Державного історико-архітектурного заповідника «Хотинська фортеця». URL: <https://khotynska-fortecya.cv.ua/istoriya-khotynskoyi-fortetsi> (дата звернення: 9.04.2023).
2. Липа К. А. Хотинська фортеця. Енциклопедія історії України. Т. 10. Київ: Наукова думка, 2013. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Khotynska_fortetsia (дата звернення: 9.04.2023).
3. Мисько Юлія, Буйновська Єлизавета. Хотинська фортеця XIII-XIX ст.: історія та основні об'єкти. Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця». 2011. 31 с.

ІГНАЦІЙ ЯН ПАДЕРЕВСЬКИЙ – СПІВТВОРЕЦЬ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

*Пальчук Андрій, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д.і.н., доц. Разиграєв О. В.*

І. Падеревський (1860–1941) належить до когорти творців сучасної польської держави та її культури. Будучи відомим піаністом та диригентом І. Падеревський зумів реалізувати себе й на політичній ниві. На початках Другої Речі Посполитої він обіймав посаду прем'єр-міністра, просував польські інтереси в США та був одним із тих, завдяки кому країни Антанти підтримали польську незалежність після Першої світової війни.

Мета дослідження – вивчити діяльність І. Падеревського в роки Першої світової війни та проаналізувати його вплив на формування державності Другої Речі Посполитої.

«Початок мого життя був цілком звичайним. Я народився дуже давно в маленькому селі на Поділлі, яке сьогодні вже не належить Польщі, а колись входило до складу Речі Посполитої. Село називалося Курилівка. І було для мене одним з найкращих місць в цілім світі» – так І. Падеревський писав у своїх «Спогадах» [3]. Вихованням майбутнього прем'єр-міністра Польщі займався його батько, адже матір невдовзі після народження сина померла. Талант до музики був помітний ще зі школи і саме це спонукало батька відправити дванадцятирічного хлопця до Варшави. У віці шістнадцяти років І. Падеревський разом зі своїм другом здійснюють річний концертний тур по провінціях Росії. Саме в цей час виникає ідея продовжити справу Шопена, а саме – сприяти визнанню польського музичного мистецтва у всьому світі.

1884 р. І. Падеревський їде у Відень вчитися фортепіанної техніки у відомого піаніста та композитора Т. Лешетицького. Ось як про свого учня писав вищевказаний вчитель: «Падеревський – це золоте серце, велика голова і незламна воля. Він буде блискучим митцем, бо має характер і знає, як не бачити і не знати інших цілей, окрім праці. Чотири роки він навчався у мене, два з них присвятив виключно апікатурі, поки врешті не здобув те, що ми називаємо технікою. Відтак ми працювали над розвитком стилю, тобто над узгодженням індивідуальності віртуоза з намірами композитора» [2].

Творчий дебют І. Падеревського стався 1888 р. в Парижі. Відтоді він захопив світ своєю грою та динамічною особистістю. Його називали «другим Шопеном». І. Падеревський давав концерти навіть у Віндзорському замку (червень 1891 р.) у присутності королеви Вікторії. Після концерту вона писала у своєму щоденнику, що виконання віртуоза було дивовижне і глибоко змістовне. Після Європи, І. Падеревському

підкорилося й Північна Америка. Лише під час першого концертного туру США піаніст дав 18 концертів у Нью-Йорку і більше 100 в інших містах.

Рішення присвятити себе політичній діяльності прийшло до І. Падеревського у 1909 р. й було пов'язане з вимушеною перервою у музичній кар'єрі. Працюючи над піаністичним репертуаром більше десяти годин на добу, він пошкодив ліву руку.

І. Падеревський досяг заможності та популярності у віці 30–35 років. Він міг би займатися лише музикою та концертами. Але митець ніколи не забував про свою Батьківщину – Польщу, яка на той час не мала самостійного існування будучи поділеною між Росією, Німеччиною та Австрією. Першою, але дуже важливою і значною подією в політичній кар'єрі І. Падеревського було заснування і відкриття пам'ятника Грюнвальдській битві у Кракові в 1910 р. з нагоди 500-річчя цієї події. Грюнвальдська легенда жила серед мільйонів поляків, нагадуючи їм про їх колишню велич і славу. І. Падеревський фінансував будівництво пам'ятника та виголосив свою першу велику політичну промову під час церемонії його відкриття [3, с. 17].

Під час Першої світової війни, яка застала І. Падеревського у Швейцарії, на прохання Народного Комітету композитор відправляється делегатом у Сполучені Штати Америки [1, с. 102]. Перебуваючи у США, він майже щодня давав концерти, звертаючись до слухачів із проханням підтримати польських вояків. Митець також зацікавив керівництво США польськими справами. У листопаді 1916 р. І. Падеревський зумів навіть потрапити на прийом до американського президента В. Вільсона [2].

У січні 1917 р. І. Падеревський підготував меморандум про Польщу та її історію з обґрунтуванням необхідності відновлення незалежності. Він виступав з промовами, зокрема в колі американських поляків, закликаючи допомогти країні та підтримати утворення польської армії, яка воює на боці союзників. 4 квітня того ж року з ініціативи І. Падеревського з США до Франції було скеровано два військові підрозділи, які очолив Й. Галлер. Їх транспортування до Європи було здійснено за допомогою міністра морських справ і майбутнього президента США Ф. Рузвельта. 8 січня 1918 р. були публічно оголошені «14 пунктів» повоєнного устрою В. Вільсона [1, с. 102]. Для поляків найбільш важливим був 13 пункт документу: «Необхідно створити незалежну Польську державу, яка б займала території населені безперечно поляками. Цю країну має бути забезпечено безпосереднім та безпечним доступом до моря. Щодо політичної та економічної незалежності, а також цілісності територій, заселених поляками, то їх гарантуватиме міжнародна угода» [3, с. 18–19].

Наприкінці 1918 р. І. Падеревський повертається до Польщі і стає своєрідним посередником між політичними суперниками – Ю. Пілсудським та Р. Дмовським. У своїй промові він наголосив, що не належить до жодної партії: «Партія повинна бути одна – Польща, і їй

єдиній я служитиму до смерті» [2]. У січні 1919 р. І. Падеревський стає прем'єр-міністром та міністром закордонних справ Польщі. Він взяв на себе величезний тягар, очоливши уряд національної єдності в складний для країни суспільно-політичний та економічний час. Водночас, митець проявив себе здібним дипломатом, адже успішно представив Польщу та Паризькій мирній конференції, яка підсумувала Велику війну.

На думку Ю. Пілсудського, особистість І. Падеревського гарантувала єдність польської делегації на конференції, примирення правих і лівих політичних сил, що мало сприяти просуванню польського питання у такий важливий для Польщі історичний момент.

Варто згадати і про те, що І. Падеревський підтримав ініціативу генерала Т. Розвадовського, а саме – створити Американський легіон для боротьби з більшовицькою Росією. В результаті цієї ініціативи постала польсько-американська льотна ескадра імені Т. Костюшка у складі збройних сил Польщі.

І. Падеревський усвідомлював перехідний характер свого уряду і в грудні 1919 р. подав у відставку. Саме авторитет, який походив від його слави в європейських колах та поширювався за межі урядових кабінетів, дозволяв йому стати своєрідним символом єднання польського політикуму.

Отже, активна мистецька та політична діяльність в еміграції на початку ХХ ст. дозволила І. Падеревському привернути увагу західного політикуму до «польського питання», яке в широкому сенсі полягало у необхідності відродження державності. Без перебільшення І. Падеревський був одним із творців Другої Речі Посполитої. Біограф композитора А. Пібер вдало зазначив: «Він став політиком, хоча політиком себе не вважав, а політичній діяльності значною мірою сприяли його мистецькі успіхи. Він присвятив свій талант, статок і становище польській перемозі» [2].

ДЖЕРЕЛА

1. Верещагіна О. Є., Григорчук П. С. Я. Падеревський – визначний польський політичний та музичний діяч. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. 2004. Вип. 7. С. 100–104. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nzvdpu_ist_2004_7_2
2. Попіс Я. Ігнацій Ян Падеревський. Прийшов, зіграв і переміг». *Нова Польща*. 2021. 7 січня. URL: <https://novapolshcha.pl/article/ignacii-yan-paderevskii-priishov-zigrav-i-peremig/>
3. Skoczek T. Ігнацій Ян Падеревський. Пригадування. Warszawa – Ziębice, 2017. URL: <http://muzeum-niepodleglosci.pl/wp-content/uploads/2012/10/Paderewski-2017-11.09.2017-ma%C5%82a-wersja.pdf>

ПРАЗЬКА ВЕСНА 1968 р.

*Мартинюк Діана, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д.і.н., доц. Разиграєв О. В.*

Події серпня 1968 року, які згодом увійдуть в історію як «Празька весна», стали одним із найгостріших епізодів епохи соціалізму в Чехословацькій Соціалістичній Республіці (ЧССР). «Празька весна» була спробою демократичного перетворення в країні. У зв'язку з наростаючою кризою в економіці й придушенням інакомислення в компартії Чехословаччини починає вникати реформістська течія, головним гаслом якої стала побудова «соціалізму з людським обличчям».

Мета нашого дослідження – проаналізувати зародження «Празької весни», розглянути перебіг серпневих подій, визначити наслідки та роль «Празької весни» для народу Чехословаччини.

Ініціатором масштабних змін, які відбулись в Чехословаччині в 1968 р., був досить прогресивний політик, перший секретар Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ) О. Дубчек.

О. Дубчек – незвичайна постать ХХ століття. Він народився 27 листопада 1921 р. в селі Угровець (сучасна Словаччина). Коли О. Дубчеку виповнилося лише три роки, вся родина на чолі з батьком, Штефаном Дубчеком, рушила в центральну Азію – будувати «світле комуністичне майбутнє» в рамках програми «Interhelpe». Програма передбачала відправлення словаків до Центральної Азії – в східну частину тодішнього Туркестану (нині Киргизія) з метою допомоги розбудови економіки новоствореного СРСР. Відтак, початкову освіту він здобув у Киргизії. Сім'я повернулася до Чехословаччини лише у 1938 р.

Під час Другої світової війни О. Дубчек брав участь у Русі опору нацистській окупації, внаслідок чого отримав два поранення. 1945 р. він одружився з А. Орбісовою й мав трьох синів. Почав працювати робітником на дріжджовому заводі, де одразу очолив партійну організацію комуністів. В 1949 р. став партійним функціонером – секретарем повітового комітету партії з організаційної роботи.

У березні 1951 року О. Дубчек став першим секретарем райкому партії у м. Тренчин; у жовтні того ж року – інструктором оргвідділу ЦК КПС у Братиславі; у січні 1953 р. – секретарем обкому місцевості Банська-Бистриця. У серпні 1955 року його було направлено на навчання до Вищої партійної школи при ЦК КПРС у Москві [4]. 1962 р. на 12 з'їзді КПЧ О. Дубчека обрали членом ЦК КПЧ та кандидатом у партійну президію. Вже наступного року він посів посаду першого секретаря ЦК КПЧ.

О. Дубчек розумів, що країні потрібні були зміни, які покращать політичний клімат у країні та матеріальне становище населення. Для Чехословаччини характерним було виникнення опору існуючій системі,

який чинили як представники КПЧ, так і прогресивна інтелігенція. З метою демократизації країни та її виходу з кризових явищ, вони ініціювали проведення реформ, здійснення яких мало б призвести до «поліпшення» та «оновлення» соціалізму – створення так званого «соціалізму з людським обличчям». Реформатори спиралися на підтримку широких верств населення [3, с. 76].

В означений час влада ЧССР оголошує створення багатопартійної політичної системи, послаблює цензуру, гарантує свободу слова та пересування, а також встановлює особливий контроль над органами безпеки. Населення усіяло підтримувало реформи А. Дубчека і сприяло у їх реалізації. Проте така ситуація тривала не довго. Керівництво СРСР поставилося до змін різко негативно, адже розглядало зміни в ЧССР як загрозу свого панування в Центрально-Східній Європі та загалом існуванню соціалістичного блоку.

Упродовж березня-травня 1968 р. радянське керівництво намагалося вплинути на чехословацьких лідерів за допомогою політичних методів. Воно докладало зусилля щодо виявлення так званих «здорових сил», які б змінили керівництво ЧССР. Зокрема, Москва орієнтувалась на В. Біляка та А. Індру, що входили до керівництва КПЧ й погоджувалися з промосковською позицією щодо подій у їхній країні. Водночас радянські лідери допускали можливість збройного втручання в ЧССР з метою припинення «експерименту Дубчека» [3, с. 78].

18 серпня 1968 р. на зустрічі керівників п'яти країн-учасниць Варшавського договору (ОВД) було обгрунтовано необхідність військового втручання у внутрішні справи ЧССР, спираючись на лист, з яким звернулись деякі діячі КПЧ з проханням «захистити соціалізм». Відтак, у стислі терміни була розроблена операція «Дунай». У ніч з 20 на 21 серпня війська держав-членів ОВД (Болгарії, НДР, Польщі, СРСР та Угорщини) для «відвернення загрози контрреволюції» перейшли кордони Чехословаччини. Швидко були захоплені найважливіші стратегічні об'єкти. Чехословацькі керівники О. Дубчек, Й. Смирковський, О. Черник, а також ряд інших, були заарештовані й відправлені до Москви [2, с. 141–142].

Вже 21 серпня уряд Чехословаччини закликав у «Зверненні до народу» дотримуватись спокою і не чинити опору військовим. Проте народ обирав тактику мирного спротиву, люди знищували таблички з назвами вулиць, спалювали карти місцевості, зупиняли танки своїми тілами на підступах до Праги.

Першого секретаря ЦК КПЧ разом з рядом інших високих партійних функціонерів заарештували, під охороною посадили на літак й скерували «на переговори» в Москву. О. Дубчека зустріла четвірка високопосадовців СРСР – Л. Брежнєв, О. Косигін, М. Підгорний та М. Воронов. «Переговори» в Кремлі тривали три дні 23–26 серпня.

Результатом зустрічей став так званий «Московський протокол» – фактичне визнання окупації Чехословаччини та формальна підтримка «братньої допомоги». Попри початковий спротив, О. Дубчек поставив свій підпис під цими домовленостями і 27 серпня повернувся додому. Керівництво СРСР вирішило, що О. Дубчек повинен власноруч згорнути реформи. В жовтні 1968 р. Національні збори остаточно легалізували окупацію, схваливши договір з СРСР про тимчасове розміщення радянських військ на території ЧРСР. Формально О. Дубчек залишався на чолі ЦК КПЧ до квітня наступного року. Після короткого перебування на посаді посла Чехословаччини в Туреччині, у 1970 р. Дубчека виключили з КПЧ. Пізніше він знайшов місце роботи в лісничому управлінні на окраїнах Братислави.

Загалом, у результаті радянського вторгнення загинуло 94 і було поранено 345 громадян Чехословаччини. Окупацію Чехословаччини різко засудили уряди багатьох країн світу. Радянська присутність зумовила припинення реформ у ЧССР. Водночас, ідеї «Празької весни» неабияким чином вплинули на розвиток антиавторитарних ідей, що втілювалися на практиці у 80-х рр. ХХ ст. й, зрештою, призвели до зміни суспільного устрою в СРСР і країнах Центрально-Східної Європи [1, с. 101].

Як висновок можна зазначити, що події «Празької весни» були спробою демократичного оновлення політичної системи радянського зразка, яка закінчилася поразкою реформаторів і придушенням розвитку суспільних процесів за допомогою військової сили. «Празька весна» стала важливим явищем суспільно-політичного життя Центрально-Східної Європи другої половини ХХ століття. Також варто зазначити, що ці події мали чималий вплив на подальшу внутрішню та зовнішню політику СРСР.

ДЖЕРЕЛА

1. Дмитрук В. І. Україна не мовчала: реакція українського суспільства на події 1968 р. в Чехословаччині. К., 2004.
2. Рудько С. О. Історія Центрально-Східної Європи. Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2009.
3. Федорчак П., Федорчак Т. Празька весна: передумови, міжнародний резонанс, наслідки. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С. 76–82.
4. Підлуцький О. Александер Дубчек: партійний функціонер, який спробував дати соціалізму людське обличчя. *Стаття від 25 квітня 2008*. https://zn.ua/ukr/SOCIUM/aleksander_dubchek_partiyniy_funktsioner_yakiy_sp_robuvav_dati_sotsializmu_lyudske_oblichchya.html

РУШІЙНІ СИЛИ ТА УСПІХИ «ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»

Бохотниця Софія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Понедельник Л. А.

Суть та характер революцій, які вже як відбулися, так і відбуваються у сучасному світі, мають, як правило, яскраво виражений дискусійний характер. Різні історичні праці демонструють не співпадіння поглядів їхніх авторів на питання про те, хто був зацікавлений в здійсненні тих чи інших переворотів, на їхню соціальну базу, на їх суспільні наслідки і результати. Зокрема, чимало дискусій відбувається з приводу того, як правильно розуміти ту чи іншу революцію – як власне революцію, яка кардинально змінила життя суспільства, чи просто як державний переворот, який привів до влади нову групу людей без будь-яких важливих суспільних змін. Як свідчить наше вивчення різних політологічних і історичних праць, не оминула така доля і «помаранчеву» революцію.

Кожна історична подія має свої причини та передумови, і Помаранчева революція не є винятком. Яка причина цієї події? З'ясувати це намагаються експерти в різних галузях: політологи, журналісти, історики, економісти тощо. Наприклад, деякі дослідники віддають перевагу системі моральних цінностей людини. На думку колишнього президента України Віктора Януковича головною причиною «помаранчевої революції» «стала дуже велика кількість несправедливостей, які накопичилися в суспільному житті. Він вважав, що «ці несправедливості, увійшли у велике протиріччя з реальними бажаннями людей, які завжди мріяли про краще життя і свободу» [1, с. 441].

Соціальна база даного протестного виступу є доволі строкатою, як за віковим так і за соціальним станом. В своїй більшості, рушійною силою подій 2004 року став середній клас і, можливо, саме цим фактом пояснюється мирний характер Помаранчевої революції

Рушійною силою «помаранчевої революції» слід вважати прихід до активного соціально-політичного життя нового покоління. Молодь є позбавлена страху перед владою, притаманного більшості осіб старшого покоління. Важливо і те, що у молодих людей доби незалежності з'явилися нові можливості бачити світ: швидко розвивається міжнародний поділ праці, збільшується обсяг культурних обмінів, розвивається міжнародний туризм. Крім того, більшість людей мають інтуїтивне відчуття, на якому боці правда. Молоді люди не бажають йти на компроміси і, якщо добре організовані, можуть бути непереборною політичною силою.

Проте, треба зазначити, що суспільна підтримка регіонів була обмежена територіально. «...її підтримували переважно мешканці західних і центральних областей України, в той час як український Схід і Південь у своїй масі надали свою підтримку Віктору Януковичу» [1, с. 448].

Багато дослідників даної теми вважають що Помаранчева революція була значною, позитивною подією української історії, яка допомогла сформувати громадянське суспільство та досягла поставлених перед нею цілей. «Великі позитивні зміни в українському житті німецький політолог Р. Ліндер вбачає в тому, що вже у революційні дні сформувалася громадянська воля українців, якої раніше не було, а також в тому, що тоді в нашій країні виникла нова, набагато більш висока політична культура» [1, с. 451].

Одним із визначальних чинників, що сприяли успіхові «помаранчевої революції», слід вважати стан суспільної свідомості більшості населення України, характерною ознакою якого був неухильний спад довіри до існуючого режиму.

Що сприяло успіху Помаранчевої революції? На думку відомого Т. Шамайди, тут можна підкреслити кілька моментів. По-перше, чіткість вимог і цілей. Зусилля всіх учасників були спрямовані на одну мету: запобігання фальсифікаціям виборів. Загалом у всіх були різні погляди та мотивація дій, але в дні протесту на Майдані всі сторони працювали на одну мету. По-друге, єдність дії учасників. Тут ми бачимо, що всі опозиційні партії, різні громадські рухи і, звичайно, сам штаб Ющенко дуже добре координують свої дії. Якщо виникали конфлікти чи спірні питання, вони обговорювалися і досягалися спільні домовленості, прийнятні для всіх учасників, а саме «...потужний інтегруючий імпульс Майдану: єднання наметового містечка і міста, єднання протестантів і органів правопорядку (“міліція з народом”)...» [5, с. 98]. По-третє, єдиний символ (символіка). Як відомо, помаранчевий колір (кульки, прапорці, стрічки) був всюди. Цей колір став для народу своєрідним об'єднуючим символом, символом цієї революції. По-четверте, інформування та агітація. «Людям на Майдані масово роздавалися помаранчеві стрічки, прапорці, наліпки, листівки, газети. Ця ж продукція поширювалася партійними і громадськими агітаторами в різних куточках Києва і всієї країни. Це давало можливість прорвати інформаційну блокаду і підтримувати загальну «помаранчеву» атмосферу» [4]. По-п'яте, залучення людей до акції. Цьому приділили величезну увагу. «Було розгорнуто широку роботу у навчальних закладах, установах, на вулицях, базарах, у транспорті» [4]. Для організаторів було важливо залучити до акції протесту якомога більше людей. Слід також зазначити, що не на останньому місці стоїть питання організації масового та експрес-перевезення людей до Києва та надання тимчасового житла.

Ще одним фактором успіху «революції» слід визнати наявність лідера національного масштабу, яким став Віктор Ющенко. З огляду на його особисті якості та характер політичної боротьби між владою та опозицією він знайшов модель поведінки, яка імпонувала більшості народу України. В його основі лежали ненасильницькі дії, які свого часу успішно

застосував Махатма Ганді, лідер боротьби індійського народу за незалежність. І хоча така поведінка не завжди знаходила розуміння навіть у найближчому оточенні майбутніх президентів, він завзято відстоював свою точку зору. Один із соратників Віктора Ющенка Тарас Стецьків сказав: «І той факт, що Ющенко щодня проповідував і виховував людей у мирі, благодаті та не насильстві, це вселило в мене думку, що навіть пролиття крові неприпустимо» [2, с. 7].

Важливим буде зазначити, що однією з відмітних рис подій 2004 року є спонтанна суспільна організація. Самоорганізація суспільства та його об'єднання навколо зазначеної проблеми, стала тим фундаментом для ефективності громадських протестів.

Багато істориків і політологів не погоджуються з позитивною оцінкою Помаранчевої революції. На їхню думку, не можна концентрувати увагу лише на зрушеннях в суспільному житті, а необхідно звернути увагу і на економічну складову післяреволюційного періоду. Американський політолог А. Лівен зазначає, що «пост помаранчеві» реалії України мали такий вигляд: «яскраво виражена стагнація в українській економіці, а крім того, зупинка в реалізації запланованих суспільних реформ і швидкий розкол правлячої владної коаліції» [1, с.452]. Саме бажання захистити свої права підштовхнуло людей до масових протестів. Це реалізація потенціалу суспільства в існуючих умовах.

Отже, Помаранчева революція змінила обличчя українського суспільства, торкнувшись усіх сфер суспільно-політичного, культурного та економічного життя держави. Зокрема, було відроджено громадські інституції, пожвавлено процес партійного будівництва, зміцнився інститут громадянського суспільства — церкви, відбулася внутрішня революція в ЗМІ. Але найважливішим результатом Помаранчевої революції став факт її здійснення [3, с.174].

ДЖЕРЕЛА

1. Горак В. «Помаранчева революція» в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2016. Вип. 26. С. 439– 467.
2. Дмитриченко О., Силіна Т., Рахманін С. Анатомія душі Майдан. *Дзеркало тижня*. 2004. 11 – 17 грудня.
3. Кисельов Євген. Інтерв'ю «ГОРДОН». *День*. 2017. 5 жовтня. С. 1.
4. Помаранчева Революція і Євромайдан: відмінності, що можуть коштувати перемоги. URL : https://texty.org.ua/articles/49929/Pomarancheva_revolocija_i_Jevromajdan_vidminnosti_shho_mozhut-49929/ (дата звернення: 07.04.2023).
5. Щербенко Е. «Помаранчева Революція»: Гідність у здобутті інститутів. *Наукові записки. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 44. С. 91–100. URL : file:///D:/Users/USER/Downloads/Nzipiend_2009_44_13.pdf (дата звернення 08.04 20023)

ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ МОВ АБО МОВ МЕНШИН: КРИТИКА, ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ПРІОРИТЕТИ

Сафонюк Єлизавета, аспірантка

відділу проблем світового політичного розвитку

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса

НАН України

Науковий керівник: д.і.н., проф. Коцур В. В.

Парламент України визначив євроатлантичну та європейську інтеграцію зовнішньополітичним пріоритетом України 8 червня 2018 року, а вже 7 лютого 2019 року відповідні зміни були внесені до Конституції України. Дане рішення свідчить про готовність впроваджувати європейські норми в українське законодавство та виконувати раніше обумовлені зобов'язання у сфері міжнародного права. Одним з таких зобов'язань залишається Європейська Хартія регіональних або міноритарних мов (офіційна назва – European Charter for Regional or Minority Languages), а за українською редакцією – Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (ЄХРМ). Хартія стала першим юридичним інструментом створеним в листопаді 1992 року для захисту та підтримки регіональних або міноритарних мов та була підписана й ратифікована Україною в 1996 та (1999 [4]) 2003 [5] році відповідно.

Втім варто зазначити, що Хартія все ще зазнає критики з боку як вітчизняних, так і іноземних дослідників в контексті змісту, понятійно-категоріального апарату та коректності перекладу. Зокрема, у своїй праці «Мовна Хартія: на Захід чи на Схід» С. Кот стверджує, що хоча для Європи Хартія стала конструктивним документом, орієнтованим на збереження загрожених мов, в Україні її ратифікація пройшла під деструктивним гаслом «Проти» і була спрямована на запобігання процесам українізації в східних і південних областях держави. Ратифікація Хартії мала створити правові можливості для блокування процесу українізації в цих областях шляхом включення російської мови до переліку мов національних меншин, які потребують захисту [6].

На думку професорки-славіста Ю. Бестерс-Дільгер, великим недоліком Хартії є її довільна інтерпретація в різних країнах, де вона була ратифікована. Також, відсутність чіткого розмежування між поняттями «діалект», «міноритарна мова» та «мова мігрантів» викликає запитання про те, через який час можна вважати міноритарну мову мовою мігрантів [1].

На сторінках праці «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні» дослідниця Пилипенко Т., зазначає: «Розуміючи делікатність мовного питання, необхідно виважено підходити до завдань регулювання мовних відносин, правового забезпечення вільного розвитку мов національних меншин, що проживають на території України. Закономірно постає необхідність

зміцнення позицій і підтримки усіма громадянами незалежно від їхньої національності і рідної мови. Адже кожна з національних мов виконує у суспільстві передусім консолідаційну та об'єднувальну функції. Це одна із домінант державної мовної політики, яка покликана сприяти збереженню міжнаціонального миру й злагоди в суспільстві, бути його стабілізаційним чинником» [7, с. 75].

Український переклад Хартії, а також Закон України «Про ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [5] суперечить букві та духу документа Ради Європи на думку Л. Василик. У своїй статті «Міноритарна мова? Чи правова неграмотність?» зазначає, що в Україні не вироблено єдиного правового трактування термінології Хартії, що має принципове значення, адже не врахована специфіка функціонування мов у державі, не розроблено захисних механізмів мов нацменшин та української мови. Ратифікація Хартії в такому варіанті створила між українською і російською мовами конфліктну ситуацію, що, своєю чергою, актуалізувала мовно-політичний сепаратизм [3].

У дослідженнях з проблематики ЄХРМ значну увагу приділяють українському перекладу документу. У своїй праці «Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави», В. Василенко поділяє думки М. Мозера, який зазначає, що аутентичний текст Хартії містить термін з англійської та французької версій «regional or minority languages» та «langues regionales ou minoritaires» відповідно, який неправильно перекладено українською як «регіональні мови або мови меншин». За думкою М. Мозера та В. Василенка, правильнішим є переклад «регіональні або міноритарні мови», що вказує на те, що ці мови використовуються в певному регіоні і є менш поширеними за інші мови даного регіону [2].

Таким чином, такі як болгарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька та угорська, не потребують особливого захисту, оскільки вони є офіційними мовами у своїх країнах і мають відповідний статус та захист. Ці мови не знаходяться на межі зникнення, тому їм не потрібна особлива підтримка. Українське законодавство та практика традиційно забезпечують захист прав національних меншин, включаючи права на мову, тому стан мов цих меншин в Україні вважається цілком задовільним. Представники цих національних меншин можуть вільно використовувати свою мову в місцях їх компактного проживання без перешкод.

Українське бюро лінгвістичних експертиз провело дослідження відповідності Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року № 802-IV та проєкту альтернативного Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» англійському та французькому тексту Хартії. Експертна комісія (фахівці:

Б. Ажнюк, А. Грищенко, В. Карабан, О. Чередниченко) прийшла до таких висновків: - назва документа є неправильною і її слід замінити на «регіональні або міноритарні мови», щоб уникнути хибного тлумачення сфери застосування Хартії; - об'єкт Закону України не відповідає об'єктові Хартії через нееквівалентність термінів, що використовуються у законі та в перекладі, що зумовлює хибну інтерпретацію Хартії. - об'єктом альтернативного закону мають стати менш вживані, порівняно з державною, регіональні або міноритарні мови, які використовуються на обмеженій частині території держави, і застосування Хартії доцільно планувати за принципом диференційованого підходу до кожної з міноритарних або регіональних мов [8].

Отже, зважаючи на оголошений курс євроатлантичної інтеграції, використання Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин у дестабілізаційному ключі, а також повномасштабне вторгнення РФ в Україну варто переглянути документ задля вдосконалення. Зокрема, необхідно детально вивчити мовний ландшафт, визначивши ареали поширення мов, кількість носіїв та їхню компактність у різних регіонах, щоб визначити, які мови дійсно потребують особливого захисту. Також розробити конкретні заходи щодо захисту кожної з цих мов та врахувати наявні можливості держави, такі як наявність фінансових і матеріальних ресурсів та кваліфікованих лінгвістів. Водночас пріоритетом має залишатись державна політика спрямована на підтримку й розвиток державної мови – української.

ДЖЕРЕЛА

1. Бестерс-Дільгер Ю. Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstr> (дата звернення 02.05.2023)
2. Василенко В. Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46241#article>. (дата звернення 02.05.2023)
3. Власик Л. Міноритарна мова? Чи правова неграмотність? URL: https://reporter.at.ua/news/minoritarna_mova_vova (дата звернення 02.05.2023)
4. Закон України № 1350-XIV 24 грудня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text> (дата звернення 02.05.2023)
5. Закон України № 802-IV від 15 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (дата звернення 02.05.2023)
6. Кот С. Мовна Хартія: на Захід чи на Схід. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/47670#article>. (дата звернення 02.05.2023)
7. Пилипенко Т. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні. Львів: Світ, 2007, 144 с.
8. Мельник С., Черничко С. Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації URL: <https://mek.oszk.hu/14800/14802/14802.pdf> (дата звернення 02.05.2023).
9. Мозер М. Ще раз про «Європейську хартію регіональних або міноритарних мов» в Україні URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/odavstvo%20i%20m> (дата звернення 02.05.2023)

УКРАЇНА ТА ПРОЦЕСИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Поліщук Віктор, магістрант першого року навчання

Національний університет «Острозька академія»

Науковий керівник: д. юрид. н., доц.. Романов М. С.

Національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС. В результаті очікуваного найближчими роками розширення ЄС вступу до ЄС Польщі та Угорщини - Україна межуватиме з ЄС, що створить принципово нову геополітичну ситуацію. У зв'язку з цим є необхідним чітко та всебічне визначення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного та правового простору.

Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 затверджена стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Ця Стратегія визначає основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС) організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку.

Стратегія інтеграції України до ЄС ґрунтується на:

1. Конституції України, що встановлює спрямування зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права;

2. Схвалених Верховною Радою України Основних напрямках зовнішньої політики України та Концепції (основах державної політики) національної безпеки України;

3. Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами членами від 1994 року (УПС) та інших договорах, укладених між Україною та ЄС, в яких визначаються механізми взаємодії між ними.

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу має забезпечити входження держави до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного і правового простору.

Отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС є головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі і повинно співвідноситися в часі з набуттям повноправного членства в ЄС державами-кандидатами, які мають спільний кордон з Україною. [1].

Основною статутною умовою для приєднання країн до Ради Європи є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які перебувають під її юрисдикцією, та ефективно співпрацювати з іншими державами з метою досягнення основних завдань РЄ.

Світові та європейські фінансово-економічні структури розглядають приєднання держави до РЄ як показник внутрішньої стабільності та додаткову гарантію захисту власних інвестицій в цю державу.

Вступ країни до РЄ свідчить про її демократичний вибір, послідовність у проведенні реформ, спрямованих на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів. Саме тому 14 липня 1992 р. Україна заявила про своє бажання приєднатися до РЄ.

16 вересня 1992 р. Верховній Раді України було надано статус «спеціально запрошеного гостя» в Парламентській Асамблеї Ради Європи. Резолюцією від 23 вересня 1992 р.

Комітет міністрів РЄ, відповідно до положень Статутної Резолюції, доручив ПАРЄ підготувати висновок щодо ступеня підготовленості України до вступу в РЄ.

З моменту проголошення Україною наміру набути членства в РЄ значно активізувалося співробітництво між нашою державою та цією міжнародною організацією на урядовому та парламентському рівнях.

Депутати Верховної Ради України брали активну участь в роботі ПАРЄ. Українські парламентарії були постійними учасниками засідань основних комітетів ПАРЄ: з політичних питань, з правових питань та прав людини, у стосунках з державами - не членами.

Основна форма співпраці на урядовому рівні - участь представників України в роботі основних та спеціальних комітетів РЄ, зокрема таких, як Комітет з прав людини та з питань соціальної безпеки, комітети: з питань міграції, біженців та демографії; з питань культурної спадщини; з питань засобів масової інформації та ін.

Експерти України залучалися до розробки Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов та мов меншин тощо.

До набуття членства в РЄ Україна стала стороною кількох конвенцій цієї організації, зокрема Європейської культурної конвенції, Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою, Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства. У вересні 1995 р.

Україна приєдналась до шести конвенцій РЄ у галузі боротьби із злочинністю. 15 вересня 1995 р. Україна підписала Рамкову конвенцію про захист національних меншин [2].

Геополітичне положення України на межі двох великих цивілізаційних просторів - європейського і євразійського було і є одним із

визначальних факторів її історичної та політичної долі. Орфографічно Україна завжди була та залишається центральноєвропейською країною.

До позитивних наслідків глобалізації для України можна віднести наступні. Стимулюється зростання виробництва внаслідок конкуренції, розширення ринку, поглиблення спеціалізації і міжнародного поділу праці не тільки на національному, але й на світовому рівні.

За рахунок збільшення масштабів виробництва досягається економія ресурсів, з'являються можливості для скорочення витрат і зниження цін, а отже, і для стійкого економічного росту. Підвищується продуктивність праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні, поширення передових технологій і конкурентного тиску на користь безупинного впровадження інновацій. Усі партнери одержують можливість, збільшивши виробництво, підвищити рівень заробітної плати і життєві стандарти.

Впродовж багатьох століть територія України була перехрестям не лише міграційних шляхів народів, а й торговельних шляхів. Якщо річкова система формувала зв'язки за лінією Північ-Південь, то сухопутні магістралі сприяли контактам Сходу і Заходу через територію України. З давніх часів через її територію пролягали важливі торговельні комунікації між країнами Балтії і Середземномор'я, Західною та Центральною Європою і Середньою Азією та Китаєм.

Безперечно, приналежність України до Європи не можна заперечувати - це об'єктивна реальність, як і та, що український народ належить до сім'ї європейських народів. І це, безумовно, робить пріоритетною європейську спрямованість зовнішньополітичного курсу України, і входження до європейських економічних і політичних структур. Логічно, що сьогодні Україна визначила як однозначну свою стратегічну мету інтеграцію до Європейського Союзу [2].

ДЖЕРЕЛА

1. Україна на шляху до Європи / Упоряд.: В. І. Шкляр, А. В. Юричко. К.: Етнос, 2006. 496 с.
2. Україна в Раді Європи. К.: Парламентське видавництво, 2001. 384 с.
3. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. К.: Атлант ЮЕМСі, 2006. 505 с..

УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО У ПРОЦЕСІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Жмудь Іван, студент 2 курсу

Вінницький державний педагогічний університет імені

Михайла Коцюбинського

Науковий керівник: к.і.н., доц. Гребеньова В.О.

Українсько-британські відносини офіційно розпочались із 31 грудня 1991 року, коли Прем'єр-міністр Великої Британії Дж. Мейджор надіслав листа Президенту України Л. Кравчуку із визнанням України як незалежної держави Сполученим Королівством.

Найголовнішою темою перших років двосторонніх відносин між Україною та Великою Британією було ядерне питання. Важливим фактором розвитку міждержавних відносин стало проведення дипломатичних переговорів на вищих рівнях влади про відмову України від ядерного арсеналу, успадкованого від СРСР, в обмін на гарантії безпеки від Великої Британії, Росії та США.

У 1994 році три держави погодилися надати гарантії безпеки від застосування сили або загроз територіальній цілісності та незалежності України, Білорусі та Казахстану в обмін на дотримання ними Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ТНП). Ця угода була відома як «Будапештський меморандум про гарантії безпеки», і між 1994 і 1996 роками Білорусь, Казахстан і Україна відмовилися від своєї ядерної зброї [1].

Ядерне питання було одним із найважливіших чинників зацікавленості Україною на міжнародній геополітичній арені. Підписання Будапештського меморандуму засвідчило важливість нової держави для безпекової ситуації у регіоні. Також, Велика Британія, що є однією з наймогутніших світових держав, стала важливим союзником України і зобов'язалася підтримувати її територіальну цілісність та незалежність.

Стратегічний характер українсько-британських відносин було вперше проголошено у Спільній заяві, що була підписана за підсумками зустрічі Президента України В. Ющенко та Прем'єр-міністра Великої Британії Г. Брауна у 2008 році [6]. У цей період Україна заручилася британською підтримкою у намаганні створити тісні зв'язки з Європейським Союзом. Україна розглядала Велику Британію як можливого прихильника своєї цілі отримати План дій щодо членства в НАТО. З цього періоду Україна та Велика Британія починають тісну співпрацю у сфері безпеки та оборони.

Від початку російської інтервенції з 2014 року Велика Британія виступила рішучим союзником України та підтримала її у справі збереження територіальної цілісності. Британія була одним з головних прихильників колективних санкцій проти Росії через ЄС та G7 [7, С. 10]. Важливою була підтримка Сполученого королівства у питанні Криму. Велика Британія рішуче заявила, що вважає анексію Криму незаконною і підтримуватиме позицію суверенітету та територіальної цілісності України. Британський уряд відіграв чи не найголовнішу роль у ухваленні резолюції Генасамблеї щодо Криму. Таким чином, розпочалась нова ера українсько-британських зв'язків.

Велика Британія розпочала серйозну підтримку України у всіх сферах, адже потрібно було покращувати становище українського народу, який мав стримувати Росію. Тому розпочалась велика кампанія економічного та оборонного співробітництва з 2014 року. «Програми допомоги реформам», ініційовані Великою Британією, були покликані покращити місцеве управління, одночасно підтримуючи економічні реформи.

Найголовнішим аспектом українсько-британських відносин у 2014-2022 роках стало оборонне співробітництво. У 2014 відбулась перша хвиля військової та матеріально-технічної допомоги Україні із Сполученого Королівства. У 2015 році Велика Британія оголосила про надання нелетального озброєння.

Для підтримки обороноздатності України у 2015 році уряд Великої Британії започаткував операцію «ORBITAL» для підготовки українських військових. У період з 2015 по 2021 рік у рамках даної операції було підготовлено понад 21 тисячу українських військовослужбовців.

У 2020 році уряд Великої Британії заявив, що їх країна також допомагатиме Україні у нарощуванні військово-морського потенціалу. Таким чином Велика Британія очолила багатонаціональну ініціативу з морської підготовки для ВМС України. У рамках цієї ініціативи було проведено велику кількість навчань, що вважаються найбільшими у своєму роді за минуле десятиліття [5].

Велика Британія зіграла важливу роль і в захисті України під час повномасштабного вторгнення росії. У 2021 році британська розвідка почала збирати першу інформацію про наступ на Україну, тому британський уряд розпочав широку підтримку українських збройних сил у вигляді постачання передової зброї та підготовки великої кількості українських військових [3]. Також, у 2022 році було передано великі обсяги протитанкових засобів, у тому числі близько 3 тисяч NLAW та ще

1,5 тисячі інших засобів, що мали б допомогти стримати російський наступ, зокрема на Київ [2]. Обсяги зброї були величезними, адже включали протикорабельні ракети «Гарпун», важку артилерію, системи залпового вогню тощо. Продовжуючи традицію з навчання українських військовослужбовців, уряд Великої Британії оголосив про наміри навчати 10 тисяч українських військових кожні 120 днів [4].

Отже, стратегічне партнерство України та Великої Британії має важливе значення для обох країн і залишається важливим аспектом геополітичної ситуації в Європі. У цьому контексті, слід відзначити важливість всебічної підтримки Великої Британії для України, що бореться за свою незалежність. Адже саме завдяки цій підтримці Україна змогла стати однією з головних держав на зовнішньополітичній арені і затвердити свою незалежність.

ДЖЕРЕЛА

1. Martel, William C. «Why Ukraine gave up nuclear weapons: non-proliferation incentives and disincentives». Pulling Back from the Nuclear Brink: Reducing and Countering Nuclear Threats. 1998.
2. Praise for Ukraine support as Defence industry offers more help. Ministry of Defence. URL: <https://www.gov.uk/government/news/praise-for-ukraine-support-as-defence-industry-offers-more-help>
3. Tossini J.V. A look at the UK's strategic partnership with Ukraine. Defence Journal. 2021. URL: <https://gedes-unesp.org/a-look-at-the-uks-strategic-partnership-with-ukraine/>
4. UK to offer major training programme for Ukrainian forces as Prime Minister hails their victorious determination. Prime Minister's Office, 10 Downing Street. URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-to-offer-major-training-programme-for-ukrainian-forces-as-prime-minister-hails-their-victorious-determination>
5. Vorotnyuk, Maryna. Security Cooperation between Ukraine and the UK. Royal United Services Institute (RUSI). 2021. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/uk-ukraine-security-cooperation>
6. В.Ющенко провів зустріч з прем'єр-міністром Великої Британії Г.Брауном. РБК-Україна. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/v_yushchenko_provel_vstrechu_s_premier_ministrom_velikobritanii_g_braunom_061020080
7. Солодкий Сергій, Белесков Микола. Аудит зовнішньої політики: Україна – Велика Британія // Інститут світової політики. Київ, 2017. С. 56.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ, ПРИКЛАДИ ТА ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ВІРТУАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Северенчук Марія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Науковий керівник: к.ек.н., доц. Герасимчук О. Б.

У сучасних економічних умовах виникає потреба в продукті або послугі, що потребує інноваційного способу організації виробництва. Водночас компанії не завжди можуть здійснити такі розробки, враховуючи специфіку проблем, високу вартість реорганізації виробничого процесу або складну ієрархію управління та прийняття рішень тощо. Тому під впливом процесу глобалізації та міжнародної інтеграції, з розвитком новітніх інформаційних технологій та загостренням конкуренції виникає потреба у співробітництві компаній та окремих осіб. Все це вимагає нових бізнес-моделей, однією з яких є віртуальне підприємство.

Віртуальні підприємства є однією із сучасних організаційних форм виробництва. На їх розвиток вплинули глобалізація ринків, зростаюче значення якості товару, його ціни та ступінь задоволення споживачів, підвищення важливості стійких відносин з індивідуальними замовниками, а також зростаюче застосування нових інформаційних та комунікаційних технологій [2, с.218].

Передумовами віртуалізації підприємств стали: розвиток мережі Internet, за допомогою якої ВП можуть отримувати та поширювати необхідну інформацію, керувати своєю діяльністю; віртуальний ринок – ринок товарів та послуг, що існує на основі комунікаційних та інформаційних можливостей глобальної мережі Internet; віртуальна реальність, тобто відображення та імітація реальних розробок та виробництва в кібернетичному просторі, який одночасно є і інструментом, і середовищем; віртуальні (мережеві) організаційні форми [6, с.163].

На практиці концепції віртуальних підприємств можуть бути різними: від Internet-майданчика до повномасштабної виробничої та логістичної системи, в якій web-представництво служить сполучною ланкою між покупцями, продавцями та виробниками. Концепції ВП відрізняються одна від одної як за організаційно-функціональним наповненням, так і за видами застосовуваних ІТ.

Серед віртуальних підприємств можна виділити кооперацію у галузях закупівель і виробництва. Промислова кооперація активно розвивається в рамках відносин B2B, коли великі промислові підприємства вступають у тісні коопераційні відносини з малими та середніми підприємствами, які виробляють для них певні деталі та комплектуючі. Прикладів кооперації такого типу дуже багато. Компанія General Motors, Volkswagen Sachsen.

SMTC – канадський виробник плат для персональних комп'ютерів, що постачає свою продукцію багатьом споживачам, у т. ч. компаніям Dell, IBM, Compaq та ін. Компанія Dell Computer розробила бізнес-модель для продажу комп'ютерів через Internet.

Коли споживач розмістить замовлення та оплатить його, Dell замовляє у постачальників відповідні компоненти та протягом кількох годин виконує остаточне складання та тестування готового продукту. Dell не має товарно-матеріальних запасів. Компанія не замовляє у своїх постачальників жодних компонентів, поки споживач не оплатить відповідне замовлення. Подібний підхід забезпечує компанії Dell чудовий показник доходу на активи [3].

Широкого поширення набувають віртуальні підприємства у текстильній та легкій промисловості. Сучасна структура концерну PUMA виникла поетапно на основі оперативних взаємодій учасників логістичного центру, тобто не була спланована централізовано. Менеджмент компанії концентрується на трьох основних компетенціях: розробці, дизайні та маркетингу. Виробництво та практично всі логістичні операції здійснюються іншими учасниками – партнерами. Основні виробники знаходяться у Азії. Транспортні операції здійснюються англійською компанією P&O. Ряд дочірніх товариств відповідає за збут продукції. PUMA забезпечує цих партнерів ринковими прогнозами і компенсує можливі втрати у разі їх значної невідповідності. На основі ІТ створено систему on-line взаємодій з партнерами по кооперації, що дозволяє здійснювати оперативний моніторинг логістичного ланцюга на всіх стадіях [1]. Подібну структуру мають такі концерни, як Adidas, Reebok та Benetton.

Цікавим є досвід управління віртуальними підприємствами в Італії, де створено таку їх форму, як «Emilia District». У ній більшість замовлень виконується малими вузькоспеціалізованими підприємствами, з'єднаними єдиною інформаційною платформою. Концерн Benetton розробив на базі інформаційних технологій таку систему управління віртуальним підприємством, що на основі координації в єдиному інформаційному середовищі збутових центрів, заводів-виробників, постачальників та експедиторів фарбування відбувається, коли стають відомі модні кольори сезону. Це забезпечує гнучкість виконання вимог ринку та суттєве скорочення витрат на зберігання.

Основна мета діяльності віртуального підприємства, як і будь-якого іншого економічного суб'єкта, отримання прибутку шляхом максимального задоволення потреб споживачів у товарах (послугах) швидше та краще за потенційних конкурентів. Проте, відмінна особливість діяльності віртуальних підприємств в тому, що, зазвичай, орієнтуються не так на задоволення потреб якогось «середнього» сегмента ринку, а на виконання певних ринкових замовлень аж до задоволення певних запитів конкретних споживачів [5, с.11-12].

Крім цього, ВП збільшує швидкість та якість виконання замовлення шляхом об'єднання ресурсів різних партнерів у єдину систему. Діяльність таких підприємств пов'язана загальними економічними інтересами. За таких умов кінцевий продукт випускається ланцюжком виробників. Спеціалізація дозволяє підвищити продуктивність, ефективність та якість роботи виконавців тому, що кожен з них виконує або обмежену кількість операцій, або виробляє один вид продукції.

Бізнес-процеси пронизують організаційно-виробничі відносини розподілених підприємств, об'єднаних у рамках ВП. Об'єднання бізнесу

підприємств та інтеграція міжвиробничих бізнес-процесів має сумарний ефект, який збільшує ефективність виробництва кожного учасника та загалом ВП.

При побудові коопераційної стратегії ведення бізнесу підприємства неминуче стикаються як з новими можливостями, а й новими потенційними небезпеками. Врахування факторів ризику має свої особливості для віртуальних підприємств на всіх етапах життєвого циклу. При прийнятті рішення про кооперацію та вибір партнерів найбільш актуальними є організаційні ризики [4, с.24]. До основних переваг кооперації у віртуальне підприємство належать можливість швидкого освоєння нових ринків, скорочення витрат, ноу-хау, додаткові інвестиційні можливості, можливість поділу ризиків серед партнерів та багато іншого. До основних недоліків кооперації відносяться збільшення залежності від бізнес-партнерів, ризик втрати ноу-хау і конкурентних позицій.

Вплив перерахованих вище ризиків залежить від організаційної форми кооперації. Причина виникнення організаційних ризиків у системі кооперації ВП пов'язана з різними принципами корпоративного управління учасників ВП, цілями та завданнями ведення бізнесу, фінансовими циклами компаній («clockspeed»-ефект). Кооперація не тільки сприяє розподілу ризиків учасників логістичних ланцюгів та зниженню невизначеності, але, на жаль, індукує нові ризики, пов'язані із взаємодією підприємств.

Отже, віртуальне підприємство – це нова сучасна бізнес-модель, яка має значні переваги порівняно з традиційними бізнес-моделями, але має і певні складності в функціонуванні. Незважаючи – на певні ризики, притаманні цій формі організації, розвиток ВП має великий потенціал у сучасних умовах. Зменшення впливу негативних факторів на діяльність ВП дозволить перетворити цю форму організації господарської діяльності на ефективну форму господарювання в стабільних і в кризових умовах.

ДЖЕРЕЛА

1. PUMA стрибає в метавесвіт - Gate.io Blog. Get Better at Blockchain & Cryptocurrency Blog. Gate.io. URL: https://www.gate.io/uk/blog_detail/625/puma-jumps-into-the-metaverse (дата звернення 09.05.2023).
2. Ключник А. В. Віртуальні підприємства – як фактор ефективного розвитку підприємств сільських територій миколаївської області. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій. 2011. С. 217-223.
3. Ледь не збанкрутував, але врятував компанію і заробив \$5,53 млрд. Історія злетів і падінь Майкла Делла. MC.today, Media for Creators. URL: <https://mc.today/kinuv-navchannya-stvoriv-svij-komp-yuter-i-zarobiv-73-mln-u-20-rokiv-istoriya-zasnovnika-dell/> (дата звернення 09.05.2023).
4. Подчасова П. Т. Віртуальні підприємства як сучасна форма організації виробництва. Збірник наукових праць МННЦ ІТiС. 2009. Вип. 14. С. 24-45.
5. Тимашова Л. А. Технології віртуальних підприємств для виробництва інноваційних продуктів. Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. Збірник наукових праць МННЦ ІТiС. Київ. 2009. №4. С.5-24.
6. Шара Є. А. Віртуальні підприємства як елемент підвищення інноваційної активності та привабливості малого та середнього бізнесу. Вісник Хмельницького національного університету. № 1. 2009. С.162-166.

Розділ 2. Соціально-економічне реформування: світовий та український досвіди

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ЯК ЧАСТИНА ФРОНТИРУ В КІНЦІ XV – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ.

Куденчук Дмитро, студент 4 курсу
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Денисюк В. І.

У багатомілітній історії України важливе місце належить козацтву. Зародившись в другій половині XV ст., воно протягом двох століть не лише стало значною військовою силою, а й піднялося до усвідомлення та відстоювання загальнонаціональних інтересів. Вивчення козацтва як частини фронтиру може допомогти краще зрозуміти тогочасні військові конфлікти, політичні процеси, економічний розвиток та їх роль у створенні та збереженні територіальної цілісності України.

Мета дослідження – розкриття історичного значення козацтва як яскравого прикладу українського фронтиру в кінці XV – пер. пол. XVI ст.

Поняття «фронтір» в історії загалом позначає перехідну межу, територію між двома відмінними, але самодостатніми цивілізаційними або державно-політичними утвореннями. У контексті історії означеного періоду «фронтір» відображає територію, де відбувалося просування козацтва у землі, що були заселені переважно кочовим скотарським населенням. Фронтір є територією, що знаходиться на межі поширення впливу певної цивілізації або на межі розселення території етнічних груп. Ця територія відзначалася ознаками: низький рівень розвитку інфраструктури, відсутність сталої державної адміністрації, а також наявність інших складних викликів для розвитку.

За теорією Ф. Тернера, фронтір – це місце, де розвивалася специфічна культура та суспільство, які суттєво відрізнялися від інших регіонів. Він також стверджував, що фронтір був місцем, де зустрічалися різні етнічні та культурні групи, що призводило до формування нової, змішаної культури та ідентичності [1, с. 211].

У контексті України фронтір можна віднайти в кінці XV – першій половині XVI ст. Саме тоді в Україні з'являлася найефективніший від часів Русі механізм захисту супроти степових ворогів – козацтво. Перша письмова згадка про українських козаків датується 1489 роком. Під вказаною датою у польській хроніці описується похід королевича Яна Ольбрахта на Поділля з метою відбити напад татар на вказані території. У тексті сказано, що козаків взяли з собою для допомоги і що вони були провідниками в степу [4, с. 882–883].

Українське козацтво було не тільки яскравим, але й важливим прикладом фронтиру. У цей період, козацтво було на передовій боротьби за свободу та незалежність українського народу. Козацька організація була відома своєю мобільністю та здатністю до ефективної оборони території від іноземних загроз. Козацькі війська активно брали участь у війнах та конфліктах, що відбувалися в Україні, у деяких європейських і навіть азійських країнах. Вони стали важливими союзниками воєвод та королів, які протистояли іншим державам. Козацтво – це не просто військова сила, це стиль життя, культура та філософія. Козаки були першими захисниками України від іноземних агресорів, і це було можливо завдяки їхній сміливості, мужності та бойовій майстерності. Але козацтво було не тільки військовим корпусом, воно також відіграло важливу роль у розвитку економіки, культури та освіти України. Одним з головних принципів козацької філософії була свобода. Козаки вірили в те, що кожна людина має право на свободу вибору та самовираження. Це сприяло розвитку громадянського суспільства, де кожен мав право висловлювати свою думку та брати участь у прийнятті рішень [2, с. 43–45].

Великим кордоном в українському контексті дослідники називають Дике поле – степову зону сучасної території України, яку в XVI ст. активно почало колонізувати селянство українських воєводств, перетворюючись там на козаків. Джерелами формування козацького стану були не лише українці різних верств населення, хоча вони й становили більшість, а й представники інших етносів, які з певних причин опинялися в Дикому полі. Це створювало умови для переплетіння культур, традицій, що стало основою для формування козацького світогляду. Постійні контакти з татарами та турками також вплинули на розвиток культури козацького стану [3, с. 11].

Виникнення українського козацтва та опанування ним українського степу зупинили поширення впливу татар. Зародившись на прикордонні, а потім просуваючись вглиб Великого кордону, козацтво створювало своєрідну зону, яку починало залюднювати, прокладаючи шлях іншим. Площа незаселених земель, яку контролювали козаки, ставала придатнішою для колонізації українцями. Сформувалися ніби дві лінії наступу: козацька й залюднення, яке відбувалося тепер уже в козацькому тилу. Під козацьким прикриттям опанована територія розширювалася, а козаки наближались до берегів Чорного та Азовського морів [2, с. 41–42].

Однією із характерних рис населення фронтиру є мобільність. Американські колоністи могли по кілька разів за життя кардинально змінювати місце проживання. При цьому причини переселення часто були побутовими, а не військовими – на іншій ділянці фронтиру пропонувалися кращі умови використання землі. Можна говорити про повільну експансію козацтва на південь до Чорного моря. Також було переселення частини козаків у міста і поєднання там козацьких та усталених до того норм

життя. Найбільші переселення були вимушеними і пов'язані зі знищенням Січей. Тому можна вважати, що український фронтір – це є надто рухлива межа, що проходила певну еволюцію [3, с. 11].

Український фронтір в кінці XV – першій половині XVI ст. не міг виконати тієї ролі, яка належала іноземним. Якщо Новий світ та Південна Африка дійсно стали джерелом величезного та тривалого збагачення країн Західної Європи, яке спричинило їх розвиток в напрямку капіталізму, то українському аналогові судилася інша доля. Господарські промисли на цій території звичайно приносили вигоду, але освоєння Дикого поля не стало джерелом накопичення великого капіталу. Зиск від торгівлі, промислів, а також пізніше рільництва не дав того колосального та тривалого економічного ефекту, який мало освоєння нових земель в інших куточках світу і формування там фронтіру. Український фронтір виник насамперед як оборонна лінія землеробської християнської цивілізації [3, с. 12].

Виникнення козацтва було закономірним процесом, який обумовлений тим, що шляхта не могла якісно організувати захист територій від нападу татар. Тому в Дикому Полі поступово сформувалася група людей, яка не просто займалася промислами, а й захищала кордони. Козаки ж поступово, до середини XVI ст., перетворилися у важливу соціальну верству та військову силу, яка часто перебувала на службі не лише в Речі Посполитої, а й в інших державах і стала основною силою боротьби з кримськими татарами й ресурсом у битвах з турками в Європі.

Фронтір в кінці XV – першій половині XVI ст. був складним соціально-економічним та політичним явищем, що включало в себе військову діяльність, розвиток економіки та культури, релігійні та міжнаціональні відносини. Козацьке суспільство на Великому кордоні було відкритим та демократичним, зі свободою вибору та самовираження. Українське козацтво як частина фронтіру стало важливим етапом у розвитку української ідентичності, яка далі формувалася у контакті з іншими народами та культурами на теренах Центрально-Східної Європи.

ДЖЕРЕЛА

1. Винарчук Т. В. Національний контекст концепції фронтіру в українській історіографії. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 36. С. 211–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_36_37 (дата звернення: 13.04.2023).
2. Леп'явко С. Великий Кордон Європи як фактор становлення українського козацтва (XVI ст.). Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. URL: http://www.cossackdom.com/book/_bookkordon.html (дата звернення: 13.04.2023).
3. Пилипенко В. «Великий кордон» Ф. Дж. Тернера та Запоріжжя. *Сіверянський літопис*. 2015. № 5. С. 10–13.
4. Kronika Marcina Bielskiego. Tom II. Księga IV, V. Sanok: Pollak Karol, 1856. XI, 699 s. URL: <http://prussia.online/books/kronika-polska-marcina-bielskiego-1856> (дата звернення: 18.04.2023).

ФЕОФАН ПРОКОПОВИЧ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОФІЦІЙНОЇ ІДЕОЛОГІЇ РОСІЙСЬКОГО АБСОЛЮТИЗМУ

Миرونчук Катерина, магістрантка першого року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Ткачук А. П.

Особливу роль у формуванні ідеології російського абсолютизму відіграв відомий філософ-мислитель, письменник-публіцист та державний діяч Феофан Прокопович. Як високоосвічена особистість з європейською освітою, Феофан (офіційне ім'я – Єлеазар) Прокопович став помітною постаттю в політичному та суспільному житті Російської імперії.

Мета дослідження. Висвітлення та аналіз поглядів і шляхів формування політичної концепції Феофана Прокоповича, які вплинули на формування ідеології російського абсолютизму.

Життєвий шлях Прокопович почав з навчання в Київській духовній семінарії, а згодом був направлений в Польщу, де прийняв чернечий постриг уніатів і отримав ім'я Самуїл. З 1698 р. Феофан Прокопович вивчав філософію в Римі в католицькому колегіумі святого Афанасія, захистив дисертацію і отримав вищий ступінь доктора богослов'я. Згодом Прокопович повернувся в Україну, прийняв православ'я та розпочав активну викладацьку діяльність в Київській академії. У 1705 р. прийняв чернечий постриг під іменем Теофана (Феофана).

Поворот у життєвій долі Феофана відбувся в червні 1706 р., коли він виступив з проповіддю в Печерському монастирі в Києві за присутності російського царя Петра I. За порадою князя О. Меншикова, Петро I запросив Феофана Прокоповича в 1711 р. взяти участь у Прутському поході російської армії. Під час походу в Яссах, з нагоди річниці Полтавської битви, Феофан виголосив проповідь, якою знову справив неабияке враження на російського царя-реформатора, який прагнув втілити в життя принцип необмеженої влади. Юрій Самарін зазначає, що Петро I «знайшов у Феофані людину, близьку йому за характером і за спрямованістю думок, людину, що могла зрозуміти його й служити йому не як примусове знаряддя, а як вільний його сподвижник, сповнений спільним переконанням» [2, с. 77–78].

У 1718 р. Феофан Прокопович був призначений єпископом псковським і нарвським, що ще більше наблизило його до царського двору. Водночас він став активно долучатися до світського життя ставши дієвим учасником реалізації низки реформ у Російській державі. На замовлення царя Прокопович написав книги в яких декларувалася й підтримувалася політика російського монарха, а згодом підготував указ про устрій чернецтва, який упорядковував і регламентував життя ченців в монастирі за взірцем давніх статутів. Феофан Прокопович став одним з найближчих радників Петра I у питаннях державної політики, зокрема церковної

реформи. Його погляди лягли в основу низки царських реформ у Росії. Під керівництвом Прокоповича при царському дворі була створена так звана «вчена дружина» – спілка, до складу якої входили А. Кантемир, В. Татіщев, І. Черкаський.

Для Російської імперії Феофан Прокопович став теоретиком, який сформулював головні засади суспільно-політичного устрою в державі, взявши за основу західні теорії Горація і Пуффендорфа. В його теоретичному обґрунтуванні законності царської влади було два боки: для освічених – європейська теорія, для простого народу – божественне помазання. Він був прихильником реалізації ідеї сильної світської влади та обґрунтовував необхідність радикальних церковних і державних реформ.

У 1719 р. Феофан Прокопович написав «Духовний регламент», де зазначалися «причини, із-за яких постійне синодальне управління віддає перевагу управлінню церкви однією особою, тобто патріархом; правила для єпископів; правила для академії, семінарії, також для вчителів і проповідників; правила для монахів [4, с. 68]. Основною ідеєю трактату було відстоювання пріоритету світської влади над духовною. «Нема царства, яке б не розорилося би, будучи у власті церковників» – писав Ф. Прокопович у своїх політичних трактатах. Він заперечував двовладдя в особі російського царя і патріарха, оскільки вважав, що протистояння між ними може знищити державу та її порядок. Феофан Прокопович стверджував, що для справжнього порядку в державі Самодержець, який є обраний Богом, має стояти вище головного духовного пастиря.

5 лютого 1722 р. був виданий «Указ про престолонаслідування» в Російській державі. Феофан Прокопович написав трактат під назвою «Правда волі монаршої у визначенні спадкоємця держави своєї», в якому обґрунтував порядок престолонаслідування, тобто право монарха на призначення наступника за власним вибором, а не за сімейним наступництвом. Мислитель стверджував: «Монарх має право сам підшукувати собі доброго і вправного наступника на троні і заповідати йому свій престол».

В аргументі Прокоповича містилася проста філософія монарха-самодержавця: «Як батько може позбавити сина спадщини, так і государ – престолу». Взявши за основу кодекс Юстіана, який давав право батьку позбавити спадщини непокірного сина, він обґрунтував можливість володіння таким правом і монарха. За народом Феофан залишив право брати участь в призначенні монарха лише в тих випадках, коли немає прямого заповіту государя.

У політико-філософському трактаті «Слово про владу і честь царську» 1718 р. Ф. Прокопович розвинув ідеї освіченого абсолютизму, в обґрунтуванні політичних поглядів використовував ідеї природного права і суспільного договору. Теоретик виділяв три основні форми державного правління: демократія; аристократія та монархія. Однак, перевагу надавав

монархії, обґрунтовуючи тим, «як батьки піклуються про дитину, так і монарх дбає про підданих». Державна влада існує для захисту природніх законів та виникає з народної волі, яка впливає з волі Бога. Народ повинен коритися верховній волі, а остання – дбати про безпеку, мир, порядок та добробут свого народу. У «Духовному регламенті» Феофан Прокопович визначив таку формулу абсолютної монархії: «Монарша влада є влада самодержавна, котрій коритися сам Бог за совість велить» [3].

Після смерті російського царя Феофан Прокопович залишився поборником освіченого абсолютизму. Він перетворився з простого теоретика абсолютизму на державного діяча, який для досягнення своїх цілей вправно застосовував весь арсенал засобів політичної гри, при цьому далеко не завжди зважаючи на їх моральність та добродійність. М. Костомаров так охарактеризував зміни в характері впливового мислителя: «Феофан, згідно до своєї природи, з мирного вченого часів Петра став, після його смерті, жакликим тираном, що не вибирав ніяких засобів, коли доводилося відштовхувати інших, що стояли на його шляху,— став безсердечним егоїстом, безжалісним мучителем, котрий тішився стражданнями своїх жертв і навіть тоді, коли вони вже не становили для нього ніякої загрози» [1, с. 124].

Феофан Прокопович прикладом власного життя заперечував обґрунтовані ним істини про те, що людина з високим покликанням має жити чесно й порядно. Не позбавлений вад тогочасного суспільства, живучи під впливом російської світської та церковної верхівки, з часом став виразником непривабливих його сторін.

Отож, Феофан Прокопович як релігійний та політичний діяч XVIII ст. активно долучився до формування ідеологічної доктрини російського абсолютизму та став одним з тих хто формував суспільно-політичну, політико-правову та релігійну думку. Для петровської доби діяльність цієї особи мала важливе значення: ні російський абсолютизм, ні російське просвітництво, ні російська «синодальна» православна церква не змогли б досягти такої легітимації в суспільстві та державі.

ДЖЕРЕЛА

1. Костомаров Н. И. Исторические монографии и исследования. Москва, 1986. 743 с.
2. Нічик В. М. Суспільно-політичні погляди Ф. Прокоповича. Феофан Прокопович. Філософські твори в трьох томах. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 1. С. 77–100. URL: <http://litopys.org.ua/procop/proc105.htm> (Дата звернення: 10.04.2023).
3. Прокопович Ф. Духовный регламент 1721 года. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Feofan_Prokopovich/duhovnyj-reglament-1721-goda/ (Дата звернення: 10.04.2023).
4. Смирнов В. Г. Феофан Прокопович. Москва. 1994. 221 с.

РЕФОРМИ ІМПЕРАТОРА СВЯЩЕННОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЛЕОПОЛЬДА II (1790-1792 РР.)

Марчук Андрій, студент 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к. і. н, доц. Карліна О. М.

Актуальність дослідження зумовлена, в першу чергу, недостатньою висвітленістю проблеми в вітчизняній історіографії, а також важливістю дослідження реформаторської діяльності в країнах Європи, як важливого чинника формування модерних європейських суспільств, на фоні інтеграції України в європейський простір та проведення в країні реформ для уніфікації з європейськими нормами.

Мета роботи дослідити та висвітлити реформи та контрреформи імператора Леопольда II, як заключний етап періоду реформ в імперії Габсбургів доби освіченого абсолютизму. Досягнення мети передбачає виконання наступних завдань: охарактеризувати становище Австрійської монархії на момент приходу імператора до влади, виклики, що постали перед монархом та способи їх вирішення, описати контрреформаційні заходи правителя, описати власні нововведення монарха та їх вплив Монархії.

20 лютого 1790 р. помирає імператор Священної Римської імперії Йосип II. Внаслідок бездітності правителя трон наслідує його молодший брат великий герцог Тоскани Петр Леопольд, що вступає на престол під іменем Леопольда II [4, с. 208]. На момент смерті Йосипа, попри ефективність та прогресивність багатьох його реформ, імперія Габсбургів перебувала в стані глибокої кризи. Тривало повстання в Австрійських Нідерландах, назрівало повстання в Угорщині, продовжувалась невдала війна з Османською імперією, напруженими залишалися стосунки з Пруссією, духовенство та значна частина дворянства знаходились в опозиції, невдоволені реформами Йосипа II [6, с. 340]. На відміну від брата чий реформи вирізнялися радикалізмом, Леопольд II ще будучи Тосканським герцогом проводив більш помірковану та прагматичну політику, вплив на формування його поглядів на управління державою склали Монтеस्क'є та французькі фізіократи [3, с. 318]. Соратниками імператора в його реформаційній діяльності були граф Іоганн Філіп Кобенцель, Антон фон Шпільман, Антон фон Мартіні [6, с. 341].

Зовнішньополітичну ситуацію імператорові вдалося досить швидко виправити підписавши 27 липня 1790 р. Рейнбахську конвенцію з Пруссією та Систовський мир з Османами 4 серпня 1791 р., що передбачали збереження статусу quo [5, с. 144-145].

Корективи в політику імператора вносила велика Французька революція. Попри прогресивний характер реформ і початкові симпатії до ідеалів революції, в виборчих капітуляціях, які імператор підписав під час

обрання, Леопольд II обіцяє боротися з революційними проявами, поширенням революційних ідей та літератури [6, с. 342-343].

В відносинах з суб'єктами багатонаціональної імперії Габсбургів Леопольд II, на відміну від Йосипа II, дотримувався курсу на децентралізацію, що юридично означало коректування або відміну ряду реформ брата.

Для заспокоєння угорської знаті імператор пом'якшив реформи попередника, зокрема повернув офіційний статус латині, відмінивши неприйнятну для угорців норму про німецьку, як єдину мову діловодства. Також монарх дозволив використання в освіті угорської мови [5, с. 145]. 15 листопада імператор коронувався в Пресбурзі короною святого Іштвана, що було виявом поваги до угорських станів. Придушення повстання в Австрійських Нідерландах відбувалося як військовими методами, так і через спроби компромісу. 10 грудня 1790 р. імператор видав прокламацію в якій обіцяв надалі дотримуватися прав і вольностей бельгійців встановлених за Марії Терезії, було відновлено Брабантську хартію. Внаслідок цього в Австрійських Нідерландах, майже безкровно було поновлено владу імперського центру [6, с. 342].

Влітку 1790 р. в німецьких землях Габсбургів, Богемії та Моравії було відновлено систему ландтагів. На перших їх засіданнях стани мали подати свою оцінку реформам Йосипа II. В своїх зверненнях ландтаги переважно критикували реформи державного управління та селянську реформу, як такі що позбавили дворянство законних прав, а також церковну реформу [5, с. 146]. Імператор пішов на деякі поступки станам, так ландтагам повернуто право збору податків та обліку військової служби, однак основні важелі управління на місцях лишилися за імператорськими чиновниками [4, с. 318].

В угоду знаті відмінено більшість положень селянської реформи. 19 квітня 1790 р. відмінено урбаніальний диплом, що строго регламентував кількість сплачуваного податку на користь держави та землевласника і заміняв натуральний податок та панщину грошовим податком. При цьому уряд пішов на ряд поступок селянам, скоротивши панщину, дозволивши їм покидати село та звертатися при суперечках з поміщиком до державної адміністрації [4, с. 318; 7, с. 17-18].

Будучи правителем Тоскани ввів новий кримінальний кодекс, що одержав назву «Леопольдіна». Він передбачав ряд прогресивних норм. Кодекс мали ввести і в державі Габсбургів, однак імператор помер раніше ніж завершилось опрацювання, тож адаптацію до австрійських умов та імплементацію кодексу було здійснено за сина Леопольда II Франца в 1796 р. [2, с.18]. За його наказом створено поліцейський статут для Відня [6, с. 342].

В сфері освіти Леопольд II відновив існування окремих шкіл для дворянства, відмінено генеральні семінарії, тобто підпорядкування

духовної освіти світській владі. Деякі землі повернуто монастирям, хоча переважно секуляризовані володіння лишилися в руках корони [6, с. 342].

В церковній сфері Галичини важливими подіями часів короткотривалого правління Леопольда II були передача Львівської духовної семінарії церкві та справа утворення капітул, що була спробою галицького духівництва обмежити владу єпископа за рахунок створення при ньому дорадчого органу капітули, на зразок тих, що існували в католицькій Церкві. В 1790 р. під тиском духовенства львівський єпископ Петро Білянський звернувся до імператора з проханням про створення капітули, однак коли віденський двір попросив надіслати документацію єпископ, не бажаючи обмеження влади, відповів, що такої немає, тож справу утворення капітул було відкладено [1, с.34-35].

Висновки. За своє коротке правління Леопольд II зміг здійснити ряд важливих реформ. Більшість актів імператора відміняли або коректували реформи його попередника Йосипа II. Так було проведено децентралізацію, відновлено ландтаги, поновлено автономію Угорщини та Австрійських Нідерландів. Зменшено вплив держави на церкву. Податкова реформа погіршила становище селянства та покращила положення феодалів, однак повного повернення до стану 1780 р. не відбулося. Більшість прогресивних реформ Йосипа II продовжували діяти. Загалом Леопольду II вдалося стабілізувати імперію та вивести її з кризи скорегувавши реформи Йосипа II, що укріпило становище країни напередодні революційних війн.

ДЖЕРЕЛА

1. Застирець Й. Петро Білянський, єпископ Галицький, Львівський і Каменця Подільського. 1781–1798 р. *III. Звіт дирекції ц[ісарської] к[оролівської] гімназії Франц-Йосифа I в Тернополі за рік шкільний 1907/8*. Тернопіль: друкарня Йосифа Степка, 1908. С. 2540.
2. Ілин Л. М. Впровадження австрійської системи права у Галичині та забезпечення національно-політичних прав українців. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 16–20.
3. Цьольнер Еріх. Історія Австрії. Львів: Літопис, 2001. 712 с.
4. Воцелка К. Історія Австрії. Культура, общество, политика / пер. с нем. В. А. Брун-Цеховского, О. И. Величко, В.Н. Ковалева. М.: Весь Мир, 2007. 512 с.
5. Митрофанов П.П. Історія Австрії Часть 1. Санкт Петербург: Издательство Брокгауза и Эфрона, 1910. 156 с.
6. Шиндлинг А., Циглер В. Кайзеры. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 640 с.
7. Ślusarek, Krzysztof. Uwłaszczenie chłopów w Galicji zachodniej. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2002. S. 322

ЗАРОДЖЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА ВОЛИНІ
Ничипорук Софія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Понедельник Л. А

Проблема зародження в нашій державі залізниці та її інфраструктури займає чільне місце у вітчизняній історії. Однак, вона потребує додаткових досліджень та систематизації. Певні питання історії залізничного транспорту держави є мало дослідженими не тільки через відсутність значної частини джерельної бази, але й передусім через складний період часу, коли відбувалося її будівництво, зокрема на Волині.

Брак інформації зумовлений в першу чергу воєнним чинником, адже від початку будівництва залізнодорожних магістралей та до його завершення Волинь перебувала під владою різних держав, внаслідок чого багато інформації досьогодні є недоступною або втраченою. Враховуючи відсутність ґрунтовних досліджень відносно окресленої проблематики, дана тема є досить актуальною та потребує повного розкриття.

Мета дослідження. Проаналізувати особливості зародження залізничної галузі на Волині.

У ХІХ столітті українські землі входили до складу іноземних держав. Переважна їх більшість була у складі Російської імперії, західноукраїнські землі – у складі Австро-Угорщини. У той час обидві імперії орієнтувались на новий соціально-економічний стан, на економіку, основу якої визначає капіталістичне товарне виробництво.

Уже наприкінці ХІХ ст. Україна стала одним з найбільш економічно розвинутих районів Російської імперії. Саме тут були найвищі темпи промислового будівництва, які відзначалися і в Європі.

Невід’ємною часткою індустріальної доби були комунікації. Перша залізна дорога на території Наддніпрянщини з’явилася у 1865 р. між містами Одеса та Балта.

А ще у 1861 р. було відкрито першу залізничну гілку Перемишль – Львів. Ця залізниця на території нашої країни була збудована австрійцями [2, с.13–14]. Через територію Волинської губернії перша залізниця сполученням Гречани – Тернопіль пройшла у 1871 р., а пізніше гілка Київ – Брест через Ковель із відповідним відгалуженням до Радзивилова з’явилась 1873 р. [5, с.153].

Зрозуміло, що вагомим фактором зародження залізниці на території Волинської губернії був економічний [5, с. 94].

У Волинській губернії промисловість у період другої половини ХІХ – початку ХХ століття була ще не такою розвинутою, як в інших українських губерніях Російської імперії. Натомість, південь Волині славився своїми родючими чорноземами, відтак був досить багатий на

продукцію сільськогосподарського призначення. Зокрема, досить непогано тут була розвинута м'ясо-молочна продукція, хлібна, цукрова [2].

Під тиском землевласників, які не могли повноцінно заявити про себе на Заході імперії, російський уряд змушений був розпочати розбудову залізничної мережі. Це стало поштовхом до розвитку торгово-економічних відносин на Волині, покращило її економічний стан.

Відтоді сільськогосподарські вантажі з Центральної і Південної України, ліс з українського та білоруського Полісся, будівельні матеріали через Волинь та Берестя везли до Пруссії, в порти Кенігзберга, Пільлау та Данцига [7, ст.1].

У 1865 р. було введено новий порядок надання концесій, так званий «договір про передачу природних багатств», відповідно до якого державою було запропоновано акціонерам інвестувати власні кошти у будівництво залізниць, при цьому гарантуючи для інвесторів отримання прибутку [1]. Бажаючих стати акціонерами на досить вигідних умовах (саме їм був гарантований прибуток 5,5% на витрачений капітал – незалежно від рентабельності [7, ст1] було дуже багато.

Отже, розпочався процес розбудови мережі залізниць з використанням приватного капіталу. Головними концесіонерами у Волинській губернії стали п. Рябінін, а пізніше п. Ян Бльох [3].

Другим вагомим фактором розбудови залізничної магістралі на Волині безумовно був військовий. Після ганебної поразки у Кримській війні (Балаклавська епопея (1855 р.) стало зрозуміло наскільки економічно і індустріально відсталою є Російська імперія [7, ст.176].

Тут слід зазначити, що ця відсталість в цілому позначилася і на розвитку України, оскільки більша частина її території, в тому числі і Волинь, довгий час була під владою московитів, що заважало не тільки українському державотворенню, але й її політичному, економічному, соціальному, культурному розвитку.

Залізниця мала забезпечити безпеку західних кордонів Російської імперії, оскільки давала змогу швидко та у великих обсягах доставляти вантажі, зброю, живу силу та техніку за необхідності, а також допомагати за потреби швидко евакуювати цивільне населення.

Саме з таких міркувань було прокладено залізнодорожну магістраль Івангород–Холм–Ковель (1877р.), яка з'єдналася з магістраллю Київ–Ковель через Сарни (1873р.) [5, ст.133].

Таким чином, залізнодорожні вузли Ковель, Ківерці, Володимир, Луцьк на Волині й досьогодні залишаються важливими стратегічними транспортними вузлами, які відігравали й продовжують відігравати неабияку роль у воєнний час.

Будівництво залізниць сприяло соціальному зростанню і піднесенню міст Волині. Наприклад, Ковель стає за значимістю третім у Волинській губернії містом після Житомира та Рівного [7, ст.1].

З розбудовою залізниці постало питання про підготовку кваліфікованих кадрів. Тому на Волині з'являються залізничні училища, зокрема у Ковелі та Ківерцях (кінець XIX ст.).

Тема даного дослідження може використовуватися в школах на уроках історії, зокрема під час вивчення історії рідного краю.

Також дослідження історії залізничної мережі Волині можна використовувати в контексті історії України у вищих навчальних закладах, в роботі гуртків, музеїв, виховних заходів.

У процесі дослідження було з'ясовано, що у середині XIX століття з'явилася потреба в створенні розгалуженої мережі волинських залізниць. Головним фактором їх зародження на території Волинської губернії був розвиток економіки, а також – стратегічний. У свою чергу залізнодорожне будівництво позитивно вплинуло на торгово-економічне, соціальне, культурне зростання Волині.

Відтак, зазначена тема є досить актуальною на сьогоднішній час і викликає інтерес для подальшого її вивчення.

ДЖЕРЕЛА

1. Виникнення та розбудова залізниць Волині та Полісся. веб-сайт. URL: <https://photo-lviv.in.ua/viniknennya-ta-rozbudova-zaliznits-volini-ta-polissya/> (дата звернення: 24.04. 2023).
2. Гранкін П. Е., Лазечко П. В. Львівська залізниця. Історія і сучасність: Центр Європи, 1996. 175 с.
3. Залізниця в Ковелі та новий стиль в архітектурі в Європі. веб-сайт. URL: <https://kowel.rayon.in.ua/blogs/588689-zaliznitsya-v-koveli-ta-noviy-stil-v-arkhitekturi-v-evropi> (дата звернення: 24.04. 2023).
4. Зародження і становлення залізних доріг в Україні. веб-сайт. URL: https://zn.ua/SOCIUM/zhelezka_kotoraya_izmenila_mir_zarozhdenie_i_stanovlenie_zheleznyh_dorog_v_ukraine.html (дата звернення: 25.04. 2023).
5. Кірпа Г. М., Пшінько О. М., Агієнко І. В. Залізниці України. Історичний нарис. Дніпропетровськ: Арт- Прес, 2001. 328 с.
6. Прищепя О. П. Міста Волині у другій пол. XIX – на початку XX ст. Рівне: ПП ДМ, 2010. 287 с.
7. Семенюк А.В. Ковель: шлях через віки: Історико-краєзнавчі нариси. Луцьк : Надстир'я, 2010. 552 с.

**ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК МЕРЕЖІ ПОШТОВО-
ТЕЛЕГРАФНИХ УСТАНОВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА ПАМ'ЯТНИМИ КНИГАМИ
ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

Чорний Іван, аспірант I року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Карліна О. М.

У дослідженні соціально-економічної історії Волинської губернії ХІХ ст. важливе місце займає питання розвитку поштової мережі губернії. Його вивчення потребує опрацювання широкого кола джерел, одним із видів яких є статистично-довідкові видання Російської імперії.

Мета дослідження – охарактеризувати мережу поштово-телеграфних установ Волинської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Огляд розвитку мережі поштово-телеграфних установ в Україні у ХІХ – на поч. ХХ ст., зокрема на території Правобережжя, здійснено у працях О. Кузьмука [1], О. Маркевич [2], І. Міронової [3], Ю. Руденко (Різник) [7], О. Шляхова та Т. Ковальчук [8].

Основним джерелом запропонованої розвідки стали «Пам'ятні книги Волинської губернії» [4; 5] – офіційні довідкові видання, які видавалися Волинським губернським статистичним комітетом у Житомирі щорічно з 1885 по 1916 р. Метою видання «Пам'ятних книжок...» була публікація різноманітної довідкової та статистичної інформації про адміністративний, соціальний, економічний та культурний розвиток Волинської губернії. Зокрема, «Пам'ятні книжки...» містять дані про структуру, географію та кількісний склад поштових та поштово-телеграфних установ Волинської губернії, що дозволяє проаналізувати поштову мережу Волині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

У запропонованій розвідці проаналізовано дані «Пам'ятної книжки Волинської губернії на 1886 рік» (1885 р.) – виданої найпершою – та «Пам'ятної книжки... на 1914 рік» (1913 р.) – останньої, виданої перед Першою світовою війною.

У 1884 р. в Російській імперії у складі Міністерства внутрішніх справ було утворено Головне управління пошт та телеграфів (ГУПТ), у якому було об'єднано існуючі раніше поштове і телеграфне відомства [1, с. 73]. Законом від 28 травня 1885 р. територію імперії було розділено на 11 поштово-телеграфних округів. Управління Київського поштово-телеграфного округу здійснювало керівництво та обслуговування поштово-телеграфних установ Волинської губернії і займалося розбудовою мережі поштових та поштово-телеграфних закладів [6, с. 239].

Згідно з «Пам'ятною книжкою Волинської губернії на 1886 рік» [4], станом на 1885 р. мережа поштових та поштово-телеграфних відділень була наступною. Центральною поштовою установою Волинської губернії

була Житомирська губернська поштова контора, яка підпорядковувалася Київського поштово-телеграфного округу. У повітових містах працювало 12 поштових контор – усього 10 у кожному повітовому місті, за винятком Новограда-Волинського, де була поштово-телеграфна установа, і 2 окремо виділені поштові контори у прикордонних містах Волочиську і Радзивиліві. У малих містечках і селах відкривалися поштові відділення і поштові станції (всього 31). Загальна ж кількість поштових установ у Волинській губернії становила 44 (з урахуванням губернської поштової контори) [4, с. 9–10, 74, 77, 83, 88, 93, 98, 102–103, 109–110, 115, 124–125, 130].

Найбільша кількість поштових установ станом на 1885 р. була у Старокостянтинівському та Володимир-Волинському повітах (по 6), а також у Житомирському, Новоград-Волинському та Ковельському повітах (по 5). Найменша ж кількість установ була у Рівненському, Острозькому, Дубенському та Овруцькому повітах (по 1 конторі та 1 станції), що свідчить про дещо слабший розвиток поштової мережі у цих повітах. Окрім власне поштових установ, на території губернії у 1885 р. існувало також три об'єднані поштово-телеграфні установи – дві в Новоград-Волинському повіті (Новоград-Волинськ і Корець) і одна в Луцькому (Колки) [4, с. 9–10, 74, 77, 83, 88, 93, 98, 102–103, 109–110, 115, 124–125, 130].

На початку 10-х рр. ХХ ст., напередодні Першої світової війни, мережа поштових установ губернії зазнала значних змін. Структуру поштової мережі на території Волині в цей період, зокрема, зафіксовано в «Пам'ятній книжці Волинської губернії на 1914 рік», виданій Волинським губернським статистичним комітетом в останній передвоєнний рік – 1913 [5].

Порівнюючи дані 1913 р. з даними пам'ятної книжки 1885 р., можна помітити, що мережа поштових установ губернії значно розширилася, а також дещо змінилася її структура. По-перше, було завершено процес об'єднання поштових контор та більшості поштових відділень з телеграфними у єдині поштово-телеграфні контори та відділення. По-друге, поштові станції було ліквідовано і перетворено на поштово-телеграфні відділення. По-третє, значно зросла кількість цих установ: зокрема, кількість поштово-телеграфних контор зросла з 12 у 1885 р. до 50 у 1913 р.; кількість відділень, відповідно, зросла з 31 до 70 (56 власне поштово-телеграфних відділень та 14 виключно поштових відділень) [5, с. 120–121].

Найбільша кількість поштових та поштово-телеграфних установ у 1913 р. була зосереджена в Новоград-Волинському (14), Житомирському (12), Кременецькому (11) та Рівненському (11) повітах; найменша кількість, відповідно – у Острозькому та Ковельському повітах (по 7) [5, с. 120–121]. Ймовірно, це зумовлено меншою значущістю цих повітів в

аспекті розвитку поштової системи порівняно з повітами, де поштова мережа була найгустішою і де перетиналися найважливіші поштові шляхи.

Слід відмітити, що поштові відділення станом на 1913 р. зафіксовані не лише в містах та містечках, але також і в селах. Це свідчить про суттєве розширення та удосконалення мережі поштових установ на Волині упродовж означеного періоду.

Отже, упродовж кінця XIX – початку XX ст. мережа поштових станцій Волинської губернії зазнала суттєвих змін. Внаслідок поштової реформи 1884 р. поштове і телеграфне відомства було об'єднано в єдине Головне управління пошт і телеграфів (ГУПТ), що поклало початок процесу об'єднання існуючих поштових та телеграфних установ в єдині поштово-телеграфні контори та відділення. З кінця XIX ст. до початку XX ст. більшість установ пошти та телеграфу було об'єднано в єдині поштово-телеграфні контори та відділення, а їх кількість значно збільшилася. Поява поштово-телеграфних установ не тільки у містах та містечках, але й у селах свідчила про суттєвий розвиток і розширення поштової мережі у Волинській губернії в означений період.

ДЖЕРЕЛА

1. Кузьмук О. Управління Київського поштово-телеграфного округу (огляд фонду 696 ЦДІАК України). *Архіви України*. Випуск 2. № 323. 2020. 72–85.
2. Маркевич О. В. Формування мережі поштових установ Волинської губернії та річпосполитський досвід. *Україна і Польща: історичне сусідство*: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції. 2012. 206-212.
3. Міронова І. Поштово-телеграфна реформа 1884 р. і Україна. *Наукові праці Чорноморського державного університету і Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. Сер. : Історичні науки. 2009. Т. 100, Вип. 87. 24–29.
4. Памятная книжка Волынской губернии на 1886 год. *Издание Волынского губернского статистического комитета*. Под ред. секретаря комитета И. Ф. Мацкевича. Житомир: Типография губернского правления, 1885. 344
5. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. *Издание Волынского губернского статистического комитета*. Житомир: Волынская губернская типография, 1913. 583
6. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Том XV. 1895. Санкт-Петербург, 1899. 1542
7. Різник Ю. Організація та діяльність земської пошти Правобережжя другої половини XIX – початку XX ст. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Історичні науки. 2014. № 9. 89–93.
8. Шляхов О. Б., Ковальчук Т.В. Поштово-телеграфний та телефонний зв'язок в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2018. Вип. 28. С. 203–230.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ (1921–1939 РР.)

*Ковалець Діана, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. і. н, доц. Малеончук Г. О.*

Відповідно до умов Ризького договору, Західна Волинь увійшла до складу Польської держави. 19 лютого 1921 року було створено Волинське воєводство. Його статус, як польської провінції, було закріплено міжнародно – правовими актами. Його площа сягала 35,8 тис. кв. км.

У цей час перед урядом Другої Речі Посполитої постали два важливих завдання: відбудова зруйнованої війною промисловості та її пристосування до потреб незалежної держави. У передвоєнний період польська промисловість технологічно відставала від європейського рівня, що ще більше поглибилось після Першої світової війни. Багато підприємств було зруйновано війною і їх не вдалося відновити після здобуття незалежності.

У міжвоєнний період Польща не могла конкурувати з високорозвиненими країнами Заходу. Польська влада намагалася вирішити свої численні економічні труднощі за рахунок земель Західної України та Західної Білорусі, перетворюючи їх на свої внутрішні колонії, джерела сільськогосподарської сировини та ринки збуту для своєї промисловості. Польська правляча група відверто ділила територію країни на дві частини з дуже різним рівнем промислового розвитку: Центральну та Західну Польщу, так звану Польщу «А» (за визначенням колишнього віце-прем'єр-міністра Польщі міністра К. Квятковського) та Східну Польщу «Б», до якої належали Західна Україна та Західна Білорусь [4, с. 108].

Аграрна політика Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1921–1939 роках була спрямована на підтримку сільського господарства та збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. У той час Волинь була однією з провінцій, де головною галуззю економіки було саме сільське господарство.

На Волині, як і в інших регіонах України, переважно використовувались традиційні методи обробки землі та вирощування культур, що ускладнювало їх конкурентоспроможність на світовому ринку.

Крім того, уряд Польщі не надавав достатньої підтримки розвитку сільського господарства, що призводило до зниження рівня життя селянського населення та зростання міграції з села до міст.

Саме тому, було вирішено вжити міри для підтримки аграрного сектору. Було проведено земельну реформу. Відповідно до неї земельні ділянки передавалися селянам, які мали можливість їх обробляти. Це

сприяло покращенню виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню економічної самостійності сільських господарств.

Для забезпечення сільського господарства необхідними ресурсами, уряд Другої Речі Посполитої стимулював розвиток малих та середніх підприємств у сільському господарстві, таких як млини, елеватори та інші. Також було зроблено значний крок у розвитку транспортної інфраструктури, що сприяло покращенню зв'язків між сільськими районами та містами, а також забезпечило ефективну торгівлю сільськогосподарською продукцією [3, с. 104–105].

Уряд Польщі вживав заходів для регулювання цін на сільськогосподарську продукцію та забезпечення її експорту за кордон. Також проводилась робота щодо розширення земельних ресурсів та підвищення продуктивності праці в аграрному секторі.

У 1925 році уряд Польщі запровадив нову аграрну політику, яка спрямовувалась на розширення сільськогосподарського виробництва шляхом поширення освоєння нових земельних площ, збільшення обсягів виробництва та підвищення ефективності землекористування. Зокрема, були створені спеціальні організації, які контролювали земельні ресурси та відповідали за їх розподіл серед селян [4, с. 111]. Також було запроваджено систему державного кредитування, яка дозволяла селянам отримувати фінансову допомогу на розвиток свого господарства.

Незважаючи на заходи уряду, аграрний сектор Волинського воєводства зазнавав труднощів через низькі ціни на сільськогосподарську продукцію та недостатній рівень технічного забезпечення. Більшість селянських господарств були невеликими, традиційними та використовували застаріле обладнання та технології.

Говорячи про сферу промисловості, то у період 1930-х років уряд Польщі запровадив політику індустріалізації країни, яка передбачала розширення промислового сектору та перетворення Польщі на сучасну індустріальну державу.

Ця політика відображалася і на Волинському воєводстві. Уряд Речі Посполитої зрозумів необхідність розвитку промисловості в регіоні, щоб зменшити залежність від сільського господарства та забезпечити робочі місця для місцевого населення.

Для цього було започатковано кілька великих проектів в області промисловості, зокрема будівництво хімічних заводів у Луцьку та Рівному, відкриття нових підприємств, зокрема в галузі текстилю, деревообробки, харчової та машинобудівної промисловості [5, с. 100–101]. Залучення іноземних інвестицій та технологій допомогло значно підвищити конкурентоспроможність виробництва в регіоні.

Одним з головних досягнень економічної політики Другої Речі Посполитої на Волині було створення нових підприємств та інфраструктури, які стали основою для подальшої індустріалізації регіону.

У цей період з'явилися нові фабрики, заводи та електростанції, які забезпечили зростання виробництва та підвищення життєвого рівня населення.

Однак, на фоні загальної економічної кризи розвиток промисловості в регіоні був обмежений через відсутність необхідних інвестицій та технологій. Більшість підприємств були малі та середнього розміру, з низькою продуктивністю та низькою конкурентоспроможністю на світовому ринку. Недостатній розвиток транспортної інфраструктури та складний доступ до ринків збуту також ускладнювали ситуацію. Уряд Речі Посполитої також не забезпечував достатньої підтримки для розвитку власного бізнесу та інвестицій у промисловість.

Також, уряд зазнавав труднощів з реалізацією своєї економічної політики через складні політичні умови того часу. Серед них були роздробленість політичної сфери, відсутність стійкої парламентської більшості та міжнаціональні проблеми.

У цілому, економічна політика уряду Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1918–1939 роках була спрямована на створення промислової бази та підтримку сільського господарства. Проте, економічний розвиток Волинського воєводства в порівнянні з іншими регіонами країни був значно нижчим і потребував модернізації.

ДЖЕРЕЛА

1. Лісовський Ю. Соціально-економічний розвиток Волині в міжвоєнний період. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. 38. Запоріжжя, 2014. С. 176–180.
2. Рудзінський Р. Економічна політика польської держави на Волині в 1918–1939 рр. Київ, 2018. С. 83–94.
3. Синяк С. Стан Волинського воєводства на початковому етапі державотворення Другої Речі Посполитої. *Український історичний збірник*, Вип. 14. Київ, 2011. С. 103–111.
4. Терещенко В. Економічне становище західноукраїнських земель у складі Польщі напередодні Другої світової війни. *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць*. Тернопіль, 2012. С. 107–112.
5. Шваб А. Соціально-економічні процеси на Волині в міжвоєнний період. *Збірник навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Вип. 14. Луцьк, 2008. С. 98–102.

МИКОЛА СЦІБОРСЬКИЙ: ЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ ОУН

Стодольна Юлія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Микола Орестович Сціборський – український державний та військовий діяч, учасник Першої світової війни та Української революції 1917–1921 років, діяч УНР, УВО, один з фундаторів ОУН, підполковник Війська УНР, публіцист та теоретик українського націоналізму, зокрема так званого солідаризму і корпоративного державного устрою, редактор офіційних видань ОУН, автор численних статей у націоналістичних виданнях, співавтор проекту конституції Української Держави.

Микола Сціборський - один із керівників ОУН, голова економічного відділу ОУН. Він вважав, що для економічного розвитку України необхідно будувати національну економіку. Він пропонував використовувати українську землю та ресурси для створення сільськогосподарської та промислової бази, сприяв розвитку кооперації та малих підприємств [2, с. 56].

Однак, економічна стратегія ОУН містила елементи корпоратизму та авторитаризму. М. Сціборський вважав, що держава повинна мати вплив на економіку та бізнес, контролювати зовнішню торгівлю. У цілому, економічна стратегія ОУН, яку представляв Микола Сціборський, мала націоналістичну спрямованість та базувалася на ідеї будівництва національної економіки, але також містила елементи авторитаризму та корпоратизму [8, с. 2].

М. Сціборський вважав, що розвиток України повинен здійснюватись за допомогою національної економіки, базуючись на сільському господарстві, промисловості та розвитку малого та середнього бізнесу. Він пропагував створення кооперативів та спілок, які мали об'єднувати українських селян та підприємців [7, с. 56].

Надія на економічну самодостатність для України пов'язувалась зі створенням національної інфраструктури та захистом вітчизняного ринку від зарубіжної конкуренції.

Ця стратегія була спрямована на забезпечення економічної незалежності України від Радянського Союзу та на зміцнення національної свободи [8, с. 13].

Однак економічна стратегія ОУН також мала свої недоліки та обмеження. Зокрема, вона не передбачала залучення іноземного капіталу та технологій, що могло затримати розвиток економіки України. Також вона не враховувала можливість відкриття нових ринків та розвитку міжнародної торгівлі, що могло бути корисним для економіки країни.

Основою суспільно-виробничої і політичної структури націократичної держави є селянство, робітництво та інтелігенція. Соціально-економічна засада націократії – державний синдикалізм, який заперечує принцип класової боротьби, та «право окремих соціальних груп на монопольне панування в державі й на експлуатацію суспільства».

На практиці державний синдикалізм – це умовлене розвитком господарської спеціалізації об'єднання людей, зайнятих виробництвом у певній господарській галузі, для охорони їхніх професійних інтересів.

М. Сціборський був прихильником національної диктатури як форми політичного устрою для перехідного періоду, що здебільшого, сповнений об'єктивних і суб'єктивних труднощів. У «Націократії» також викладені адміністративні основи Української Держави, згідно з якими Україна – це національна держава з чітким розподілом влад на законодавчу, виконавчу і судову, жорсткою централізацією в управлінні та визначенням прав і обов'язків громадян [6, с. 114].

Загалом, економічна стратегія ОУН була спрямована на розвиток національної економіки, але вона не змогла бути реалізована через обмеження та перешкоди від радянської влади.

Сьогодні Україна має відкриту ринкову економіку та займається підтримкою приватного підприємництва, але все ще стикається з викликами у сфері ефективного управління та інноваційного розвитку. Також важливо зазначити, що економічна стратегія ОУН була однією з багатьох галузей, які вони розробляли для своєї політики. ОУН також працювала над утвердженням національної ідеї та культурного відродження українського народу [9].

Аналіз головного твору М. Сціборського дає підстави зробити висновок: ідеологія українського націоналізму дає вичерпні відповіді на актуальні завдання в ділянці державотворення, вона позбавлена ідеї тоталітаризму, а свої економічні, політичні, правові моделі конструює на основі принципу національної солідарності та пріоритету національних інтересів. Ідеї М. Сціборського не суперечать нормам будівництва демократичного суспільства, а є лише максимально адекватними до тогочасного політичного контексту [3, с. 124].

У сучасній Україні економічна стратегія є однією з головних пріоритетів уряду. З метою підвищення конкурентоспроможності країни та залучення іноземних інвестицій в Україні запроваджуються реформи у різних галузях, включаючи судову, податкову та медичну. Також розвивається інфраструктура та сприяє розвитку малих та середніх підприємств.

Отже, хоча економічна стратегія ОУН не була повністю реалізована, її ідеї та принципи вплинули на розвиток української економіки та були

важливим кроком у формуванні національної свідомості. Сучасні українські урядові та громадські діячі продовжують робити кроки у напрямку підвищення економічної стійкості країни та забезпечення її розвитку [5, с. 34].

Проте, важливо зазначити, що розвиток економіки не можна відокремлювати від інших аспектів життя суспільства, таких як соціальна справедливість, культурне та освітнє середовище, екологія тощо. Тому, українські лідери повинні прагнути до забезпечення балансу між розвитком економіки та забезпеченням високого рівня життя для всіх громадян.

ДЖЕРЕЛА

1. Баран В., Токарський В. Україна: західні землі: 1939-1941 рр. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 448 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2-х кн. Кн.1. К. : Либідь ; Військо України, 1994. 432 с.
3. Гринів О. Українці в роки Другої Світової Війни. К., 1994. С.124-136.
4. Ільошин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. К.: Інститут історії України НАН України, 2000. 288 с.
5. Кучер В. ОУН-УПА і українське питання: Погляд з сьогодення. К.: "Генеза", 1997. 70 с.
6. Реєнт О. УПА та збройні формування ОУН як чинники Другої Світової війни. Віче. 1997. №10. С.114-129.
7. Сціборський М. Націократія (концепція державно-політичного й соціально-економічного устрою). К.: Крила, 2022. 230 с.
8. Таран С. Державотворення Миколи Сціборського. ОУН: минуле і майбуття. К., 2021.
9. Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. Анотований покажчик фондів УПА (1942-1946). Вип. 1. / Автор передмови Г. В. Папакін, упорядники: Г. В. Папакін. К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 61 с.

СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СВІТОВИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПІДХОДІВ

Огребчук Павло, студент 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., ст. викл. Степанюк С. М.

Соціально-економічний розвиток є ключовим фактором розвитку будь-якої країни. Сучасний світ захоплюється швидким розвитком економіки, інноваційними технологіями, змінами в культурі та соціальній поведінці. У цьому контексті стратегії соціально-економічного розвитку стають дедалі важливішими.

Підходи до стратегій соціально-економічного розвитку значно відрізняються в різних країнах світу. З одного боку, країни зі стабільною економікою, такі як США, Японія та Швеція, зосереджуються на збільшенні обсягів виробництва, розвитку нових технологій та збільшенні зайнятості. З іншого боку, країни які розвиваються, такі як Індія та Китай, зосереджуються на збільшенні демографічного диверсифікації, залученні іноземних інвестицій та зміцненні соціальної інфраструктури [2, с. 81].

Важливо зазначити, що стратегії соціально-економічного розвитку повинні бути адаптовані до конкретних потреб та викликів кожної країни. Наприклад, у країнах з високим рівнем розвитку економіки більш актуальними є питання збереження та розвитку існуючих інфраструктурних систем та забезпечення високого рівня соціальної захищеності. У свою чергу, країни з низьким рівнем розвитку мають більші виклики в області забезпечення доступу до освіти, здоров'я та соціальної захищеності населення [1, с. 66].

Україна має свою власну стратегію соціально-економічного розвитку на 2023-2030 роки, яка передбачає збільшення інвестицій у технологічний розвиток, підвищення рівня життя населення та зміцнення соціальної інфраструктури. Зокрема, до основних напрямків розвитку входять розвиток цифрової інфраструктури, забезпечення здоров'я та соціального захисту населення, підвищення конкурентоспроможності економіки та збільшення екологічної стійкості.

Порівняльний аналіз світових та українських підходів до стратегій соціально-економічного розвитку вказує на деякі відмінності. Наприклад, у світовій практиці стратегії соціально-економічного розвитку зазвичай мають довгостроковий план, охоплюючи період до 20-30 років, тоді як в Україні зазвичай плануються менші терміни - до 5-7 років. Але Україна в цьому плані не стоїть на місці, та активно працює над розвитком власної стратегії соціально-економічного розвитку, зокрема з урахуванням світового досвіду та практик [3, с. 44].

Однак, незважаючи на різноманітність підходів до стратегій соціально-економічного розвитку, у всіх країнах є деякі загальні вимоги. До таких вимог можна віднести необхідність розвитку інфраструктури, підвищення ефективності економіки, зміцнення соціальної інфраструктури, підвищення рівня життя та забезпечення екологічної стійкості. Також, важливим є розвиток освіти та науки, що дозволяє забезпечити необхідні кадри та сприяє впровадженню інновацій в економіку. Важливим елементом стратегій соціально-економічного розвитку є підтримка малого та середнього бізнесу. Розвиток цього сектору економіки забезпечує зростання зайнятості, збільшення обсягів виробництва та підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку. [4, с. 41].

Одним з основних викликів, з якими стикається Україна в контексті соціально-економічного розвитку, є відсутність стабільності в політичній та економічній сферах. Це ставить під загрозу здійснення стратегій розвитку та реалізацію довгострокових планів. Для розв'язання цієї проблеми необхідно здійснювати дієві заходи з підвищення стабільності політичної та економічної сфер, зокрема шляхом вдосконалення законодавства, забезпечення правової державності та боротьби з корупцією.

Іншим важливим напрямком розвитку є інвестиційна політика. Україна має значний потенціал для залучення інвестицій у різні галузі економіки, що дозволить підвищити конкурентоспроможність та розвивати нові напрямки економіки. Необхідно здійснювати дієву політику з приваблення інвестицій, створювати сприятливі умови для бізнесу та забезпечувати захист прав інвесторів.

Одним з ключових факторів успіху реалізації стратегії соціально-економічного розвитку є розвиток людського капіталу. Україна має великий потенціал у галузі освіти та науки, але для досягнення успіху необхідно здійснювати дієву політику у цьому напрямку. Серед заходів, що можуть бути здійснені, можна назвати забезпечення доступності якісної освіти для всіх громадян, створення умов для наукових досліджень та розвитку інноваційних технологій, привердження молоді та розвиток підприємницького духу.

Пріорітетно-важливим напрямком в Україні є розвиток інфраструктури. Україна має значні проблеми у цій сфері, зокрема зі станом доріг, залізниць та іншої транспортної інфраструктури. Розвиток інфраструктури є ключовим чинником для підвищення ефективності виробництва, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку.

Ще одним важливим напрямком розвитку є розвиток місцевого самоврядування та децентралізація влади. Це дозволить забезпечити більш ефективне та гнучке управління регіонами, залучити громадськість до

процесу прийняття рішень та забезпечити більшу відповідальність влади перед громадянами. [5, с. 39].

У світовій практиці були розроблені різноманітні підходи до реалізації стратегій соціально-економічного розвитку, такі як «економіка знань», «зелена економіка», «цифрова економіка» тощо. Ці підходи дозволяють країнам зосередитись на тих напрямках, які найбільше відповідають їхнім потребам та можливостям. Наприклад, в світі дедалі більше уваги приділяється саме розвитку «зеленої економіки», яка спрямована на зменшення впливу господарської діяльності на довкілля та забезпечення сталого розвитку. Такий підхід має потенціал для збільшення конкурентоспроможності та розвитку нових галузей економіки, таких як відновлювальна енергетика, екологічно чисті технології тощо.

Українська економіка має значний потенціал у галузі сільського господарства, тому стратегії соціально-економічного розвитку мають передбачати розвиток цієї галузі та забезпечення доступності продуктів харчування для всього населення. Крім того, забезпечення енергоефективності та зменшення залежності від імпорту енергоносіїв є актуальною проблемою для України, тому стратегії розвитку повинні включати заходи для розвитку відновлювальної енергетики та підтримки енергоефективності.

В цілому, стратегії соціально-економічного розвитку України повинні ґрунтуватися на комплексному підході, що охоплює взаємозв'язані напрямки розвитку. Важливим чинником успіху є забезпечення стабільності та прогнозованості політичної та економічної ситуації, розвиток інвестиційної та інноваційної політики, розвиток людського капіталу та інфраструктури, децентралізація влади та розвиток місцевого самоврядування. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити сталий розвиток України та зміцнити її позиції на світовій арені.

ДЖЕРЕЛА

1. Онопрієнко, О., Капустян, А., Гузенко, О. Стратегії соціально-економічного розвитку України в умовах євроінтеграції. Київ: Економіка та держава, 2020. 126 с.
2. Пасічник, В.М. Стратегії соціально-економічного розвитку країн світу: порівняльний аналіз. Львів: Економічні науки, 2021. 157 с.
3. Стародуб, І.М. Стратегії соціально-економічного розвитку країн: зарубіжний досвід та українські реалії. Ужгород: Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. 212 с.
4. Хом'як, Т.В. Стратегії соціально-економічного розвитку України: проблеми та перспективи. Київ: Наукові праці Державного університету інфраструктури та технологій, 2020. с. 76.
5. Шаповалова, Ю.В. Стратегії соціально-економічного розвитку регіонів України: зарубіжний досвід та власні реалії. Одеса: Вісник Одеського національного університету. 2018. 52 с.

Розділ 3.

Динаміка культурного життя: Україна і світ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

*Булавенко Альона, аспірантка 1 курсу,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: к.держ.упр., доц. Козлов К. І.*

Культура є важливою складовою будь-якого суспільства, яка впливає на спосіб мислення, поведінки та взаємодії людей. Однак останніми роками культурні інституції стають все більш вразливими до нового типу загроз – гібридних. Як зазначають фахівці: «Гібридні загрози – це поєднання традиційних і нетрадиційних тактик, які використовують державні та недержавні актори для досягнення своїх цілей. Вплив цих загроз на культурні інституції є значним, і державна культурна політика має бути адаптована до цих викликів» [1].

Гібридні загрози стають дедалі частішими та складнішими, створюючи значні ризики для культурних інституцій. Загрози варіюються від фізичної шкоди, такої як терористичні атаки та вандалізм, до поширення пропаганди та дезінформації.

У культурному контексті ці загрози спрямовані на знищення культурної спадщини, придушення свободи вираження поглядів і підрив культурного розмаїття.

Національна культурна політика має бути адаптована до цих викликів. Першим кроком є визнання важливості культури в суспільстві та її вразливості до гібридних загроз [2].

Уряди повинні застосовувати проактивний підхід до захисту культурних установ, зокрема музеїв, бібліотек, архівів та інших культурних ресурсів. Цього можна досягти шляхом поєднання заходів безпеки, таких як поліцейські патрулі, відеоспостереження та збільшення кількості персоналу охорони, та заходів кібербезпеки, таких як захист від кібератак та дезінформації. Крім того, оскільки багато культурних інституцій працюють на неприбутковій основі і можуть бути вразливими до економічних потрясінь, держава повинна підтримувати культурні інституції у випадку фінансових труднощів.

Крім того, державна культурна політика повинна гарантувати свободу вираження поглядів і розвиток культурного розмаїття. Оскільки гібридні загрози спрямовані на придушення свободи вираження поглядів та національної ідентичності, важливо, щоб державна політика дотримувалася принципів демократії та прав людини.

На цьому тлі важливо розвивати міжнародне співробітництво у сфері захисту культури та культурної спадщини від гібридних загроз. Така

співпраця включає в себе обмін досвідом та кращими практиками, спільні проекти та програми, а також культурну дипломатію та сприяння міжнародному діалогу і взаєморозумінню.

Одним із викликів у боротьбі з гібридними загрозами в культурній сфері є те, що їх часто важко виявити та пом'якшити. Дезінформаційні кампанії, наприклад, спрямовані на поширення неправдивої інформації та створення плутанини і розколу в суспільстві. Як наслідок, може бути втрачена довіра до культурних інституцій та їхньої здатності захищати і популяризувати культурну спадщину. У відповідь національна культурна політика має бути спрямована на підвищення стійкості до цих загроз шляхом сприяння прозорості, підзвітності та поширенню фактичної інформації.

Таким чином, гібридні загрози є ключовим викликом для національної культурної політики. Державна політика має бути адаптована до цих викликів шляхом захисту культурних інституцій та забезпечення свободи вираження поглядів і культурного розмаїття.

Міжнародне співробітництво також відіграє важливу роль у забезпеченні захисту культурної спадщини від гібридних загроз та сприянні культурному діалогу і взаєморозумінню між народами. Важливо, щоб національна політика у сфері культури була спрямована на захист культурної спадщини та розвиток культурного потенціалу, який може бути використаний як засіб протидії гібридній загрозі.

Україна, яка зіткнулася з гібридною війною з Росією і наразі перебуває у стані повномасштабних бойових дій, також стикається зі специфічними викликами у сфері культурної політики. Наприклад, важливо захистити культурну спадщину Криму та забезпечити розвиток культурного життя на територіях, що постраждали від війни. Українська культура також є важливим інструментом протидії російській пропаганді та агресії.

Тому державна політика у сфері культури в умовах гібридної загрози має бути спрямована на захист культурної спадщини, розвиток культурного життя та свободи вираження поглядів, а також на міжнародну співпрацю та захист культурної спадщини від гібридної загрози. Як країна, що пережила гібридну війну, Україна стикається з унікальними викликами у сфері культурної політики, які мають бути враховані в національній стратегії культурного розвитку.

Культурна політика держави має також забезпечувати обміни між національними культурно-мистецькими організаціями та сприяти міжнародному співробітництву у сфері культури. У складних умовах гібридної війни важливо розробляти програми, які сприяють захисту культурної спадщини та розвитку культурного життя.

Для досягнення цих цілей національна політика у сфері культури має бути комплексною та враховувати специфічні загрози і виклики гібридної

війни.

Важливо сприяти розвитку культурного життя та культурної спадщини, забезпечуючи при цьому захист від гібридних загроз і пропаганди. Погоджуємось з тим, що «Лише через обміни та співпрацю між культурними та мистецькими організаціями, а також між урядовими та неурядовими організаціями можна успішно протистояти гібридній загрозі та забезпечити сталість культурного розвитку в сучасному світі» [3].

Зрештою, державна політика у сфері культури також має бути спрямована на посилення ролі культури у протидії гібридним загрозам. Такі форми культурного самовираження, як мистецтво, музика та література, можуть бути використані для сприяння соціальній згуртованості та протидії пропаганді та дезінформації, що поширюються гібридними загрозами. Державна політика має заохочувати розвиток і просування культурних заходів, які сприяють соціальній згуртованості та формуванню спільного почуття ідентичності.

Таким чином, державна політика у сфері культури в умовах гібридних загроз має бути спрямована на розбудову стійкості до різних методів, які гібридні загрози використовують для підриву культурної та соціальної згуртованості. Це включає визначення різних типів загроз та їхнього потенційного впливу на культурну спадщину; сприяння прозорості, підзвітності та доказовій інформації; захист критичної інфраструктури від кібератак; посилення ролі культури у протидії гібридним загрозам.

Таким чином, державна політика може допомогти захистити культурну спадщину країни та сприяти соціальній згуртованості і спільному почуттю ідентичності.

ДЖЕРЕЛА

1. Hybrid Warfare - NATO Review. (2021). URL: www.nato.int/docu/review/articles/2019/03/06/hybrid-warfare/index.html (Дата звернення: 20.03.2023 р.).
2. Culture and Hybrid Threats - ScienceDirect. (2021). URL: www.nato.int/docu/review/articles/2019/03/06/hybrid-warfare/index.html (Дата звернення: 21.03.2023 р.).
3. Countering Hybrid Threats through Cultural Diplomacy - CPD. (2021). URL: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S235271102030038 5 (Дата звернення: 21.03.2023 р.).

КУЛЬТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО КОНСТРУЮВАННЯ: ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Усенко Діана, студентка 2 курсу

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник: к.соц.н., старш.викл. Бойко Д.М.

Важливим елементом соціального конструювання реальності є процес трансформації пам'яті як специфіки відображення темпоральності у сприйнятті на індивідуальному та груповому рівні. При такому розгляді час є складовою конструкцією, що завжди присутня тільки в "зараз", вибирає в себе минуле і майбутнє не у формі якісно інших проміжків, а як елементи, виражені в образах і знакових системах сьогодення.

Механізмом соціального конструювання часу сьогодні є політика пам'яті, що дозволяє нам говорити про зміщення акценту на презентацію сьогодення через репрезентацію минулого, а також про значний рівень політизації самого процесу конструювання соціальної реальності. Це виявляється у залученні культури у процес формування дійсності не як простору, що забезпечує саму можливість конструювання, а у якості інструмента.

В умовах порушення лінійності зв'язку минуле-сьогодення-майбутнє минуле перебуває у теперішньому у формі міфів, текстах, матеріальних артефактах, навантажених символічним контекстом, нормативних уявленнях [1], стає своєрідною гарантією майбутнього, що заздалегідь визначає його форму.

Однією з форм трансформації минулого є «культура відміни», під якою у цій роботі розумітиметься репрезентація культурних елементів у форматі заперечення їх як неприпустимих у теперішньому. Культура відміни втілюється у зміні уявлення про символічний та матеріальний простір, що буде розглянуто на прикладі зміни позиції компанії Disney та актуальної для України реорганізації території.

Політичну заангажованість The Walt Disney Company найпростіше побачити при аналізі мультиплікаційної продукції в хронологічному порядку, у спробі виявити зв'язок між актуальною політичною повісткою та репрезентацією культурної норми.

Так, наприклад, у ранній творчості Disney представники расових, національних і культурних меншин були зображені найчастіше серед персонажів з явно негативним забарвленням або як комедійні герої : у коміксах про Міккі Мауса (1939) головний герой штовхає Кота через його незвичну поведінку і манери, які стереотипно приписували представникам ЛГБТ-спільноти, у «Пітері Пені» (1953) «індіанці» представляли швидше пародію на «голлівудських індіанців» з класичний вестернів, а в «Леді та Блудько» (1955) сіамські кішки – підкреслено комічні персонажі – були

зображені з вузьким розрізом очей та жовтою шкірою, що відповідало стереотипним уявленням [2].

У 2020 відображаючи загальний політичний порядок денний, на каналі Disney Plus з'явилося попередження про те, що «ця програма включає негативне зображення та/або жорстоке поводження з людьми або культурами» або «ці стереотипи були невірні тоді і невірні зараз. Замість того, щоб видаляти цей контент, ми хочемо визнати його шкідливий вплив, отримати з нього уроки і почати обговорення, щоб разом створити більш інклюзивне майбутнє» (стосується мультфільмів «Дамбо», «Пітер Пен», «Швейцарська родина Робінзонів», «Аристо», «Фантазія», «Книга джунглів» та «Леді та Блудько») [3]. Подібне можна вважати демонстрацією проникнення політики у поле культури та результатом реалізації культури відміни, Дж. П. Палмер точно зауважив: «кінообраз давно визнаний джерелом ідеологічного впливу та соціально-політичної боротьби» [4].

В Україні культура відміни представлена у трансформації міського середовища, а також активному просуванні національного мистецтва. У контексті декомунізації, що втілює ідеологічний порядок, культура відміни є лише одним із засобів репрезентації історії у формі перейменування міського середовища «наприкінці грудня 2022 року, у столиці було надано нові назви вже 237 вулицям, які були пов'язані зі країною-агресором чи радянським минулим» [5] або демонтаж пам'ятників [6].

Специфічна двоспрямованість процесу трансформації минулого полягає в акценті на формуванні нового майбутнього через формування пам'яті, що дозволяє говорити про більшу складність форми конструювання пам'яті в Україні. Механізм селекції історії, у процесі формування як образу сьогодення у колективному свідомості, так і майбутнього, створює інверсію – конструювання історії у контексті уявлення майбутнього.

Конструювання пам'яті своєю чергою виступає засобом конструювання ідентичності. В даному випадку можемо говорити про формування особистої ідентичності через нав'язування ідентичності колективної, де пам'ять сама по собі є груповою, оскільки вона маніфестується через взаємодію [7].

Таким чином, конструювання пам'яті та конструювання ідентичності представляють нерозривний процес, де втілення групової ідентичності можливе тільки в діяльності конкретного суб'єкта, ідентичність якого по відношенню до нього самого є атрибутом зовнішнім, фактором середовища, з яким раніше сталося ототожнення.

Трансформація пам'яті та орієнтація культури на політичний порядок денний стають умовою формування ідентичності, специфічність якого полягає в заміщенні запереченого культурного елемента новим ідеологічним атрибутом, а також значним зовнішнім впливом політичного

та економічного полів, що може стати предметом подальшого дослідження.

ДЖЕРЕЛА

1. P. Nora. *Realms of Memory: Rethinking the French past*. Chicago: University of Chicago Press, 1998. 642 p.
2. Benhamou E. From the Advent of Multiculturalism to the Elision of Race: The Representation of Race Relations in Disney Animated Features (1995-2009) // *Exchanges: The Interdisciplinary Research Journal*. – 2014. – Т. 2. – №. 1. – С. 153-167.
3. Disney Plus' Five-Month-Old Decision to Block Films With Racist Depictions From Kid Profiles Draws New 'Cancel Culture' Ire *Variety*: Веб-сайт. URL: <https://variety.com/2021/digital/news/disney-plus-blocks-racist-films-kid-profiles-1234927194/> (дата звернення 09.05.23)
4. Janet P. Palmer *Animating cultural politics: Disney, race, and social movements in the 1990s : A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Michigan, 2000. 322 p. <https://variety.com/2021/digital/news/disney-plus-blocks-racist-films-kid-profiles-1234927194/>
5. Зимовець М. С. Черевичний Г. С. Трансформація політик и де комунізації до деколонізації та дерусифікації в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну *Вісник науки та освіти*. 2023. Т. 2, № 8. С. 665–678.
6. Депушкінізація своїми руками. Як законно зносити пам'ятники російським ідолам *Главком*, Веб-сайт. URL: <https://glavcom.ua/kyiv/publications/depushkinizatsija-svojimi-rukami-jak-zakonno-znositi-pamjatniki-rosijskim-idolam-884619.html>
7. Maurice Halbwachs *Une édition électronique réalisée à partir du livre de (1925), Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris. 1925.

ДИНАСТИЧНА ПОЛІТИКА РОМАНОВИЧІВ В КІНЦІ XII - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТОЛІТТЯ

Глушук Анастасія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., ст. викладач Приймак В. О.

Шлюбна дипломатія у Галицько-Волинському князівстві часто була запорукою мирного співіснування народів. Князі, прагнучи зміцнити авторитет Русі, активно уклали династичні шлюби з представниками знаті сусідніх держав.

Таким чином, за допомогою шлюбу, скріплювалися і підтверджувалися військово-політичні союзи. Хоча, ім'я дружини князя, часто, навіть, не згадувалося літописцями. Але, якраз, дружини князів часто були носіями нових традицій: вони виходили за межі своєї країни і приносили на чужину свої порядки, звичаї, в тому числі, інші імена.

Династичний союз – це явище, що передбачає шлюб між представниками правлячих династій, покликаний налагодити політичні відносини, закріпити союз, залагодити конфлікт або уникнути його [4].

По смерті Володимира Ярославича у 1199 році, не було кому успадкувати владу у Галицькій землі, адже законних синів він не мав. Двоє позашлюбних синів від попаді – не мали на це права. Де-факто, династія Ростиславичів припинила своє існування. Ця подія відкрила шлях іншим князям претендувати на галицький стіл, що і зробив Роман Мстиславич, князь волинський.

Перший шлюб Романа, із політичних мотивів, було укладено із Предславою, донькою овруцького князя Рюрика Ростиславича, десь у 1170-1180-х рр. Тоді Роман став володимирським князем і, завдяки шлюбу, як вказує історик Л. Войтович, прагнув «отримати підтримку смоленської гілки Мономаховичів, щоб піднятися над рівнем удільного волинського князя»[8, с. 27-28].

Ворожнеча між великим князем київським і Романом Мстиславичем була настільки гострою, що останній навіть вирішив розлучитися з донькою Рюрика Ростиславовича. Спочатку князь Роман хотів постригти Предславу Рюриківну в черниці, а згодом він відіслав її від себе, давши розлучення [9, с. 54]. Не пізніше 1199-1200 рр., галицько-волинський князь Роман Мстиславич одружився вдруге, оскільки 1201 р. народився його син Данило[5, с. 48].

Очевидно, коли у 1200 р., у Царгороді, перебувало посольство Романа, ймовірно, тоді й була домовленість про шлюб. Як нагорода Романові за його походи проти половецьких ханів, учинених на прохання візантійського імператора. Можна припустити, що саме в цей період і відбувся шлюб Романа Мстиславича з Анною Палеолог[6, с. 50].

Ім'я княгині у галицько-волинському літописі не збереглося, але найчастіше вдова Романа іменується «княгинею Романовою» або «великою княгинею Романовою», часом просто «Романовою» чи «Даниловою матір'ю» [6, с. 49].

Галицько-Волинське князівство трималося на силі й авторитеті великого князя Романа і повинно було неминуче розпастися, по смерті свого засновника. Що й трапилося у червні 1205 р., під час битви під Завихвостовом. На довгих тридцять років Галицько-Волинська Русь занурилася в безодню удільної роздробленості [5, с. 87].

Данило Романович не зміг силою оволодіти галицьким столом, тому що бояри, за сприяння польського князя Лешка Білого, посадили в Галичі новгородського князя Мстислава Мстиславича, із родини смоленських Ростиславичів [7, с. 340].

Тоді придворні радники Данила вирішили укласти династичний союз із Мстиславом. Просив «у нього[Мстислава] Данило дочку на ім'я Анна, і народилися у нього сини і доньки від неї: первісток бо був у нього Іраклій, після нього Лев, після нього Роман, Мстислав і Шварно» [2, с. 82].

У 1252 р., на заклик угорського короля Бели IV, Данило бере участь у змаганнях за австрійську спадщину. Того ж року князь одружує свого сина Романа з небогою загиблого австрійського герцога Фрідріха Бабенсберга Гертрудою [5, с. 89].

Можна прослідкувати і русько-литовські династичні відносини. У Галицько-Волинському літописі зазначається, що коли «княжив [Міндовг] у землі Литовській, то став він побивати братів своїх, і синівців своїх, а інших вигнав із землі [цієї], і став княжити один в усій землі Литовській. Був також у нього син Войшелк і дочка. Дочку ж він оддав за Шварна Даниловича до Холма» [3, с. 110].

Перемога Данила Романовича у битві під Ярославом змусила і Белу IV переглянути свої стосунки з галицько-волинськими князями. Переговори між представниками обох сторін розпочалися у замку Зволен лише влітку 1246 року.

Перемовини закінчилися укладенням союзу, скріпленого шлюбом Лева Даниловича з дочкою угорського короля Констанцією. Дослідники відносять шлюб Лева і Констанції до періоду між 1246 і 1251 рр. [1, с. 34-35].

Угорська дослідниця Марта Фонт прийшла до висновку, що неможливо встановити, за яким християнським обрядом відбувалося вінчання. В самому Зволені була лише католицька церква, а пізніша традиція і документ «Житіє св. Кінги» стверджували, що Констанція залишилася католичкою.

Однак, на весілля виїхав сам митрополит київський Кирило II, напевно, не тільки в якості князівського гостя. Хоча проблема залишається відкритою, можна припускати, також, що, як і багато тодішніх принцес,

Констанція пішла за стороною свого чоловіка і шлюб їм дав митрополит Кирило II [1, с. 36].

Династичні шлюби – це популярне явище середньовічної Європи. Щодо причин, можна стверджувати, що на перше місце ставилися політичні амбіції, а лише потім – власні бажання чи почуття кохання. Таким чином, не зрозуміло, чи військово-політичні союзи ставали причиною для укладення шлюбу чи, навпаки, шлюби укладалися з метою пошуку нових союзників.

Династична дипломатія була найкращим способом мирного вирішення конфліктів, закріплення укладених угод, як на міжнародному рівні, так і всередині держави. До посередництва взаємовигідних шлюбів Романовичі вдавалися доволі часто, навіть частіше, ніж застосовували силові військові методи.

ДЖЕРЕЛА

1. Войтович Л. Князь Лев Данилович. Львів, 2012. 181 с.
2. Галицько-Волинський літопис: Дослідження. Текст. Коментар / За ред. М.Ф.Котляра. НАН України. Інститут історії України. – К. : Наук. Думка, 2002. – 400 с.
3. Галицько-Волинський літопис. Львівський літопис. Острозький літописець / упоряд. Р. Федоров. Львів: Червона калина, 1994. 257с.
4. Гринчишин Д. Г. Історичний словник // Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 2000.
5. Котляр М. Данило Романович як людина і державний діяч. *Княжа доба : історія і культура*. 2008. №2. С. 85-92.
6. Котляр М. До питання про візантійське походження матері Данила Галицького. *Археологія*. 1991. №2. С. 48-58.
7. Котляр М., Ричка В. Княжий двір Південної Русі X-XIII ст. / НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – 357 с.
8. Стельникович С. Князь Роман Мстиславич. *Історія України : особа в історії*. 2015. № 10. С. 27-28.
9. Чугуй Т. Особливості політичних відносин князів Романа Мстиславовича і Всеволода Юрійовича Велике Гніздо наприкінці XII – на початку XIII ст. *Ucrainica Mediaevalia*, 2/3, 2019/20. 2020. С. 53-62.

КАРТИНА «БИТВА ПІД ОРШЕЮ»

Монастирна Вікторія, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Особливе місце серед численних баталій литовсько-московських війн XVI століття займає битва під Оршею. Ця битва відбулася 8 вересня 1514 року на півночі сучасної Білорусі між військами Великого князівства Литовського та Московського князівства. Цей епізод в історії став вирішальною подією литовсько-московської війни 1512–1522 рр., головною метою і передумовою якої було бажання литовців повернути втрачені землі Сіверщини, що були захоплені московським князем у 1503 році. Попри успіхи московського князя на початку війни (втрата литовцями Смоленська влітку 1514 року), литовсько-руським військам все ж таки вдалося завдати поразки переважаючим силам противника, хоча ця битва й не поставила остаточну крапку у цій війні. Однак, важливість перемоги, яку було отримано важкими зусиллями, неможливо недооцінити. Власне, завдяки своєму непереборному бажанню перемогти, творцем цього тріумфу литовців та русинів над московським військом був український князь Костянтин Іванович Острозький [3, с. 133].

Представник старовинного роду Острозьких з Волині, покровитель Православної Церкви, меценат, фундатор і насамперед державний і військовий діяч Великого князівства Литовського – все це про князя Костянтина Івановича. Свою блискавичну військову кар'єру молодий князь почав з перемог над кримськими татарами на Волині в 1486–1490 рр., у 1496 році успішно захистив від них околиці Рівного. Князь займав посади старости в Брацлаві, Луцьку, Звенигороді та Вінниці, був маршалком Волині, у 1511 році став каштеляном Віленського замку, а у 1522 році – полководцем троцького воєводства. За перемогу над кримським ханом у битві біля Очакова у липні 1497 році Острозький був нагороджений найвищим титулом Великого гетьмана Литовського. Але найбільш знаковою подією в житті Костянтина Острозького є власне Оршанська битва 1514 року [2, с. 10].

За лічені тижні про перемогу князя Острозького знала вся Європа. Навіть брошури німецькою та латинською мовами польського короля Сигізмунда I та нунція Пізо, яких було аж чотири, були видані навмисно на честь такої події. В них автори переповідають про битву папі Левові X. Також про славнозвісну перемогу над московським військом під Оршею писали українські, литовські, білоруські, а найбільше польські хроністи, такі як Б. Ваповський, М. Бельський, М. Стрийковський та ін. Вони зіставляли схожі між собою битви: одну під Оршею у 1514 році, а іншу – біля Зами, в якій Публій Корнелій Сципіон у 202 році до н. е. здолав 15 тис. військо Ганнібала Барка. Не дарма Костянтин Острозького прозвали

«Руським Сципіоном». За грандіозну перемогу над московським військом король подарував князеві немалі кошти, а він натомість побудував Свято-Троїцьку та Свято-Микільську церкви у столиці Литовського князівства – місті Вільнюсі [2, с. 12].

Однією не менш, а можливо й найбільш, важливою пам'яткою подій 1514 року є картина «Битва під Оршею», авторство якої довгий час приписували відомому німецькому художнику епохи Відродження Лукасу Кранаху Старшому. Хоча деякі дослідники приписують авторство цієї картини не менш відомому за свого вчителя портретисту Гансу Креллю, який, ймовірно, був учасником цієї битви, хоча насправді ім'я автора картини «Битва під Оршею» у джерелах достеменно не відоме. Багато дослідників вважають, що картина створена у 20–30-х роках XVI століття і зазначають, що автором картини є майстер із школи Лукаса Кранаха Молодшого, який певним чином брав безпосередню участь у цій битві. Власне на сьогоднішній день питання авторства картини залишається відкритим [5, с. 174].

Картина – єдина робота такого роду в польському ренесансі та на даний час зберігається в Національному музеї у Варшаві у великоформатному розмірі (приблизно 168x260 см). Між іншим, деякі вчені схиляються до думки, що картина не є повною: її правий бік, що за річкою, мав продовження, але з певних невідомих причин картина була обрізана й нині має розміри 162x232 см [4].

На цьому полотні автор зумів майстерно та масштабно охопити знамените поле бою у кілька етапів. На картині близько кількох тисяч постатей, серед яких, окрім війська, аж тричі зображений сам Костянтин Іванович. На першому фрагменті картини вже не молодого віку князь під час переправи литовського війська має змогу спостерігати за його діями на іншому від себе березі Дніпра. У другій сцені детально проілюстровано як саме князь Острозький здійснює командування своїми військовими силами: він, сидячи верхом на коні, без шолома, на відміну від інших воїнів, показує своєю правою рукою точний напрямок майбутнього удару гарматою. А у третьому епізоді гетьман видає наказ переслідувати вороже військо [4].

Князя можна легко впізнати і відшукати на картині: пурпурного кольору жупан, розшитий спереду золотом; на його голові тканий золотий берет, схожий на той, що з яким зображений король Сигізмунд Старий на портретах відомих авторів Крістофано дель Альтіссімо та Ганса Дюрера; зброя з позолоченими деталями; високі чорні чоботи мають позолочені остроги, а на обручевому стремені знаходиться кулька, над якою звисає позолочена шабля угорського типу, що тримається на прикрашених ремнях із золотими медальйонами круглої форми; два рази обмотаний навколо його шиї товстий золотий ланцюг та перстень на пальці з дорогоцінного металу підкреслюють його статус аристократа; кінь

покритий блакитною попоною, накинутою зверху на сідло та зав'язаною у вузол на його грудях. Що цікаво, автор на картині висвітлив не тільки фрагменти тогочасних баталій, а й зумів зобразити самого себе. [1, с. 22].

Загалом, картина «Битва під Оршею» є вражаючим зображенням важливої історичної події та є свідченням вміння митця переносити жахливі події війни на полотно.

Фрагмент картини «Битва під Оршею» невідомого автора з Національного музею у Варшаві.

ДЖЕРЕЛА

1. Бендюк М. Портрети князя Константина Івановича Острозького: спроба атрибуції. *Острозька давнина*. Остріг, 2014. Вип. 3. С. 21–35. URL: https://heritage.oa.edu.ua/assets/files/bendyuk_portrety_KIO.pdf (дата звернення: 07. 05. 2023).
2. Мицик Ю. Битва під Оршею 1514 року. *Albaruthenica. Студії з історії Білорусі*. Київ, 2009. С. 9–13. URL: https://heritage.oa.edu.ua/assets/files/mytsyk_b (дата звернення: 07. 05. 2023).
3. Русина О. Сказання про перемогу князя Костянтина Острозького під Оршею: структура та джерела. *Український історичний журнал*. 2016. С. 133–149. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/109775/10-Rusyna.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07. 05. 2023).
4. Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький: монографія. *Видавництво Національного університету «Острозька академія»*. Острог, 2009. С. 168. URL: https://heritage.oa.edu.ua/assets/files/ulyanovskyi_KIO.pdf (дата звернення: 07. 05. 2023).
5. *Obraz_Bitwa_pod_Orsza_geneza_datowanie_w.pfile*: URL: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnqkqS0/> (дата звернення: 07. 05. 2023).

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ В XVI – XVII СТОЛІТТЯХ

*Самчук Антон, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. і. н., доц. Понедельник Л. А.*

Культура кожного народу залежить, перш за все, від рівня розвитку освіти. У XVI – XVII століттях стан освіти в Україні досягнув певних успіхів. Це пояснюється тим, що однією з форм національної боротьби українців у ті часи була боротьба за свою національну школу. Шкільні заклади поділялись за своїм ідейним спрямуванням та змістом навчання і часто запозичували один в одного організаційні форми і методи. Наприкінці XVI ст. в Україні була започаткована вища освіта.

Мета дослідження – проаналізувати і висвітлити зародження вищої освіти в Україні в XVI – XVII століттях.

Перші зародки вищої освіти в Україні з'явилися досить пізно: в XVI – XVII століттях. В кінці 70-х рр. XV ст. князь К. Острозький заснував в м. Острозі греко-слов'янську школу, яка відіграла значну роль в розвитку освіти і культури в Україні, і разом з тим в боротьбі проти унії [5, с. 38]. Завдяки Острозькому у 1570–1590-х рр. у ній згодом сформувався гурток вчених, письменників, перекладачів і видавців. Свою освітянську діяльність князь прагнув здійснювати в офіційно дозволених польським урядом рамках. Як представник староруського православ'я, він змушений був діяти в умовах, коли майже вся українсько-білоруська знать прийняла католицтво або унію. Проте усі свої сили віддав поширенню освіти, писемності і загалом культури [7].

З точки зору інтересів національної культури українського народу Острозька школа об'єктивно зіграла велику історичну роль. Вона вивчила і виховала цілу плеяду політичних і культурних діячів, серед яких відомий письменник-полеміст Герасим Смотрицький, його син, вчений-лінгвіст Мелетій Смотрицький і багато ін. Першим ректором її став Г. Смотрицький, а вчителями – видатні діячі культури – Іов Княгиницький, Дем'ян Наливайко та ін. В Острозькій школі навчання починалось з оволодіння кирилицею. Тут викладали грецьку, латинську, слов'яно-руську, польську мови, а також «сім вільних наук» – граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію, музику [1, с. 80]. Князь Острозький давав тут пристанище не тільки православним, але й тим іновірцям, яких за протестантські погляди звільняли з латинських шкіл. Захарій Копистенський у своїй «Палінодії» писав, що в Острозькій школі «знаходилися й славні доктори, добре вивчені в мовах грецькій та латинській, математики й астрономи як Ян Лятос з Краківського університету та ін. Серед вчителів були і греки, як наприклад, Кирило Лукаріс та архімадрит Никифор [4, с. 30].

Школу, яку заснував К. Острозький, було названо академією, колегією або триязичним ліцеєм. На назву академії школа мала право, оскільки вона виходила за рамки програми «вільних наук» і торкалася вищих студій, особливо богослов'я. Фундатором нових навчальних закладів стала Галшка Острозька – племінниця князя [5, с. 113].

На превеликий жаль, політика польського уряду, яка стала на перешкоді розвитку національних шкіл, привела до занепаду деяких із них. З часом занепала і Острозька академія, а онука князя Острозького Анна-Алоїза Хоткевич на поч. XVII ст. заснувала там єзуїтську колегію. У 20-х роках XVII ст. став нижчим рівень освіти у Львівській братській школі. В руки уніатів потрапила Луцька школа. Але в цей час піднімається, міцніє *alma-mater* вищої освіти – Київська академія [2].

На початку XVII ст. Київ починає відігравати велику роль у розвитку української культури. Основними центрами культури в Києві було братство, засноване в 1615 р., і група прогресивних на чолі з архимандритом Єлисеєм Плетенецьким в Києво-Печерській лаврі. В 1631 р. Крім існуючої вже Київської братської школи виникає ще одна – Лаврська, заснована архимандритом Києво-Печерської лаври Петром Могилою. Вона проіснувала недовго, оскільки в 1632 р. була об'єднана з Київською братською школою і отримала назву Києво-Могилянського колегіуму. Своєю структурою і змістом предметів колегіум відповідав вимогам, які ставились в той час перед європейською вищою школою. Зберігаючи національні традиції українських шкіл, колегіум «разом з тим “ввібрав в себе систему і методи навчання західноєвропейських університетів і польських академій [3, с. 212].

В колегіумі вивчали мови латинську, слов'янську, грецьку, польську, книжну українську мови; граматику, риторику, філософію, арифметику, геометрію, астрономію, музику. Ці науки входили в обов'язкову програму вищого типу шкіл-колегій, університетів, академій. Формальною причиною, яка не давала можливості Києво-Могилянській колегії називатися в XVII ст. академією, була відсутність офіційного дозволу викладати богослов'я. Польський уряд під тиском католицької церкви відмовив в цьому Київському закладу, щоб не давати йому додаткової зброї в боротьбі проти унії.

Вищі учбові заклади Європи мали в підпорядкування інші школи. Київський колегіум, хоча і не мав офіційного дозволу від королівського уряду на право вищого учбового закладу, відкривав і управляв цілою низкою шкіл, що ставило його в рівень з іншими вищими учбовими закладами. В 1636 р. Петро Могила, як митрополит Київський, «благословив» створене Кременецьке братство і школу при ньому з умовою, щоб в ній були «порядки шкіл Київських». Такого ж типу школи, які підпорядковувались Київському колегіуму, були відкриті в Вінниці в 1638 р.; в Гощі на Волині – в 1639 р. [8].

Аналізуючи курси, які вивчались у закладі, його адміністративну структуру, майже всі дослідники робили висновок, що Київський колегіум в XVII ст. не поступався перед європейською вищою школою, він був першим українським вищим учбовим закладом. Українські прогресивні кола неодноразово домагались для нього офіційного статусу вищого учбового закладу. Але лише після остаточного приєднання Києва до Московії згідно договору 1686 р., колегіум отримав можливість офіційно називатись академією в 1694р. Право вищого учбового закладу було підтверджене остаточо царською грамотою від 26. 09. 1701р. : «Академии их Киево-Могилянской право свободы имеют подтверждается» [6].

У XVI–XVII ст. відбулася реформа української школи, про що свідчить виникнення та поширення в Україні колегіумів, академій і університетів. Спершу це були греко-слов'янські школи; з часом мережа колегіумів розширюється і з'являється перша вища школа в Україні — Острозька академія. Однією з ознак української освіти у XVI–XVII ст. стала її латинізація, що означає вплив Західної Європи.

ДЖЕРЕЛА

1. Історія української культури : (від стародавніх часів до XIX століття) : ілюстрована хрестоматія : [в 3 ч.]. Ч. 1 / за заг. ред. Ю. С. Сабадаш. Київ : Ліра-К, 2020. 319 с.
2. Києво-Могилянська Академія. : веб-сайт. URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/istoriya-akademiji> (дата звернення: 30.04.2023).
3. Марченко М. Історія української культури з найдавніших часів до середини XVII ст. Київ, 1961. 284 с.
4. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія 1576–1636. Київ : Наукова думка, 1990. 180 с.
5. Митрополит Іларіон. Князь Константин Острозький і його культурна праця. Київ : Світязь, 1992. 206 с.
6. Історія освіти в Україні. веб-сайт. URL: http://www.kremvo.pp.ua/2015/09/blog-post_29.html (дата звернення: 30.04.2023).
7. Острозька академія – історія веб-сайт. URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/istoriya-akademiji> (дата звернення: 30.04.2023).
8. Недосєкіна Т. Система освіти в Україні у XVI-XVIII ст. веб-сайт. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/90869/20-Nedosyekina.pdf?sequence=1> (дата звернення: 30.04.2023).

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНИ У XVI– XVII СТ НА ПРИКЛАДІ ШЛЯХЕТСЬКОГО РОДУ ГУЛЕВИЧІВ

*Недбайло Назар, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. і. н., доц. Понедельник Л. А.*

Яскравим прикладом поліконфесійної ситуації на Волині у XVI – XVII століть є життя і діяльність окремої української родини, зокрема шляхетського роду Гулевичів. Саме дослідження його історії дає широке тло загальноукраїнських процесів. Адже серед них вже наприкінці XVI століття були і православні, і уніати, й католики, й протестанти.

Мета дослідження. Дослідити релігійне життя Волині у XVI – XVII століттях на прикладі окремої української родини.

Середньовіччя характеризувалось тим, що релігія була провідною формою суспільної свідомості. Навколо релігійних питань оберталась сфера політики, культури, матеріального виробництва. Зрозуміло, що осторонь цих проблем не могли залишатися і Гулевичі [5, с.76.]. Відомою постаттю серед духовних осіб Волині був Федір Гулевич –Луцький владика Феодосій у 1540–1555 рр. Ще у 1531 р. його знали як старшого суддю-посередника у тяжбі між Василем і Федором Сангушками [2, с. 18]. Відтак зрозуміло, що уже тоді він користувався авторитетом серед впливових родин. У Луцькому замку він влаштував домову школу, де навчалися діти шляхтичів та міщан, завдяки йому було поновлено древню церкву Святого Дмитрія, яка стала родинною усипальницею.

Проте у 1623 р. Дмитро Гулевич, правнук Феодосія, вирішив порушити династичну традицію роду. Він передав церкву разом з маєтностями у власність монастирю домініканців, що стало підтвердженням його переходу у католицизм [3, с. 401].

Справу Федора продовжувала його внучка Галшка Гулевичівна, яка народилась в 1575 р. у селі Затурці. Розумна і здібна, знала латину, старогрецьку, старослав'янську, польську, литовську, французьку мови [1]. Вісімнадцятирічною вийшла заміж за Христофора Потія, сина Іпатія Потія – одного з ініціаторів Берестейського собору (1596 р.), а згодом – київського уніатського митрополита, і одразу опинилась у середовищі католиків.

Це були нелегкі часи для молодого подружжя, яке постійно перебувало під загрозою релігійних чвар. Як не переконувала Галшка свого чоловіка зробити правильний вибір, однак він не зміг витримати протиріч в собі, покінчив життя самогубством, прийнявши отруту.

Родина Потія зреклася православної віри, а Галшці судилась інша доля. Від першого шлюбу залишилася дочка Катерина, яку мати видала заміж за Миколу Млечка – православного литовського шляхтича, рятуючи від опікунства родини чоловіка. Сама ж Галшка вдруге вийшла

заміж за київського маршалка Стефана Лозку і переїхала до Києва, де родина своєю діяльністю здобула авторитет і повагу. Дім подружжя був своєрідним культурним товариським салоном, де збиралась еліта [6].

15 жовтня 1615 р. Галшка разом з чоловіком склала дарчу грамоту на передачу усіх своїх земель та маєтностей київській братській школі. Слід підкреслити, що і її менша сестра Ганна теж подарувала свої землі Київському братству у 1618 р. [4]. А вже 1620 р. Галшка Гулевичівна-Лозчина переїхала жити до Луцька, де опікувалася братським монастирем, бібліотекою, шпиталем. По смерті заповіла поховати її в крипті братської Хрестовоздвиженської церкви. Єдиний син Михайло став уніатом, на відміну від матері. Між ними були такі глибокі протиріччя, що він навіть не приїхав на похорони матері.

Історія Луцького Хрестовоздвиженського братства також тісно пов'язана з Гулевичами. У 1619 р. під клопотанням королю Сігізмунду III щодо відкриття православного братства на Волині, поставили свої підписи і Гулевичі. Після утворення братства у списку 46 старших братчиків можемо знайти прізвища Гулевичів-Воютинських, а у 1713 р. на акті обрання братським ігуменом Йова Кондзелевича підписався луцький Іван Гулевич [3, с. 308].

У документі 1619 р., волинські православні шляхтичі – члени Луцького братства, доручають нагляд за будівництвом братської церкви, школи і шпиталю в Луцьку. Серед підписів – Михайло Гулевич-Воютинський, Ясько Гулевич-Воютинський, Федір Гулевич-Воютинський, Роман Гулевич, Петро Гулевич [2, с. 19]. Відома також Марія Гулевичівна, дочка Михайла Гулевича, яка входила до братства. Щедрим фундатором братства в 1642 р. став Андрій Гулевич. Невипадково на внутрішній частині бані Хрестовоздвиженської церкви були викарбувані герби найбільш заслужених перед братством родин: Гулевичів, Четвертинських, Пузин, Семашків [7, с. 120].

Ще однією помітною постаттю, що немало прислужувала православ'ю, був Семен Гулевич – луцький земський писар (1629–1633). У 1636 р. в с. Білосток ним був заснований монастир Чесного Хреста, який став резиденцією луцьких єпископів.

Свою діяльність Семен Гулевич продовжив у Галичині. В протиборстві з уніатом Анастасієм Крупецьким йому вдалося вибороти перемишлянську кафедру і до самої смерті посідати її, а потім ще й передати своєму наступникові. У часи, коли римська церква все більше поширювала свій вплив, опір Гулевичів дуже відчутним. Своїм прикладом меценатства серед шляхетських родин вони демонстрували повагу до православ'я, а розбудова православних монастирів ускладнювала проникнення уніатства і католицизму в краї.

Та попри все, католицизм швидко поширювався в Україні, привертаючи до себе все нові шляхетські роди. Поступово ополячення і

окатоличення зазнавали і Гулевичі. Як свідчать документи, вже у 1598 р. разом із Юрієм Чарторийським на з'єднання з римською церквою і перехід у католицтво підписалось 57 литовсько-руських вельмож і панів, серед них і Гулевичі [6]. Аби підтвердити факт переходу в іншу віру, Гулевичі засновують костели і кляштори. В 1677 р. в с. Конюхах Володимирського повіту Вацлавом Гулевичем було засновано католицький костел.

Ще однією, не менш розповсюдженою формою переходу на католицизм було покровительство і меценатство різним католицьким орденам, які почали активно проникати на Волинь за сприяння багатих фундаторів. Одним з таких став Ян Гулевич, який в 1708 р. осаджує в с. Марковичі поблизу Горохова, єзуїтів і фундує їм місійний будинок, що підпорядковувався Луцькому колегіуму. Підтримувана Гулевичами місія проіснувала до 1773 р. [5, с. 405].

Шляхетський рід Гулевичів залишив по собі вагомий внесок у суспільно-релігійні рухи в Україні, проте їх історія не знайшла поки-що достатнього висвітлення у вітчизняній історичній літературі і потребує подальшого дослідження.

ДЖЕРЕЛА

1. Бірюліна О. Історична довідка про фундаторку Галшку Гулевичівну. Волинський краєзнавчий музей. 22.06.2021 року. Вих. № 258/1–3. 6 арк.
2. Бірюліна О. Волинський рід Гулевичів XVI – XVII ст. Матеріали IV наук.-краєзн. конф. Остріг, 1993. С. 17–19.
3. Ворончук І. Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела). Київ : Вища школа, 2009. 511 с.
4. Галшка Гулевичівна: до меценатства – через боротьбу. веб-сайт. URL: <https://povaha.org.ua/halshka-hulevychivna-do-metsenatstva-cherez-borotbu/> (дата звернення: 28.04.2023).
5. Довбищенко М. Волинська шляхта у релігійних рухах (кінець XVI— перша половина XVII ст.). Київ : ПП Сергійчук М. І., 2008. 882с.
6. Котис О. Єзуїтські традиції Луцька. веб-сайт. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/Collegium-Luceoriensis-yezuyitski-tradytsiyi-lutska-foto/>(дата звернення: 01.05.2023).
6. Цап М. Внесок Галшки Гулевич у розвиток чернецтва та братського руху Православної Церкви. веб-сайт. URL: http://vb.vpba.edu.ua/public/pdf/9_12.pdf (дата звернення: 28.04.2023).
7. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і центральна Україна. 2013. Київ : Критика. 472 с.

**«ПРАВНЫХЪ ЛЯБИРИНТОВЪ ПРЕЗ ЛЕТЬ ДВА ЗАЖИВАЛ»:
ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ВОЛИНСЬКОГО ШЛЯХТИЧА ЯНА
ГОРНОСТАЯ КРУКОВСЬКОГО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.**

Ігор Гулюк, аспірант III року навчання

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
науковий співробітник відділу історичних пам'яток НДІУ*

Науковий керівник: к.і.н., доц. Пришляк В. В.

Повсякденне життя на українських землях в ранньомодерний період все частіше стає предметом досліджень науковців. Проте, незважаючи на ґрунтовні праці та початок процесу видання джерел, низка проблем, а з ними – супровідних стереотипів, надалі функціонують та визначають спосіб інтерпретації людини XVI–XVII ст. Вагома частка мітів закріплена за «людьми великими» – українською шляхтою. На це можна знайти декілька пояснень. По-перше, підхід, який тривалий час застосовували українські історики для вивчення минулого. Присутність саме української знаті в соціальній структурі Речі Посполитої була «зауважена» не так давно, що відкрило можливість до її глибшого вивчення. По-друге, великий вплив на історіописання мали процеси XX ст. Марксистсько-ленінська модель минулого, вказуючи на боротьбу класів за матеріальні ресурси, наділяла соціальну верхівку негативними конотаціями, що утвердило в українській історіографії образ шляхти-гнобительки та колонізаторки, на яку була покладена відповідальність за соціально-економічну та культурну деградації руського (українського) народу [6, с. 60–93]. Варто, втім, додати, що недовіра до дій еліт в минулому властива не тільки державам, які мали досвід комунізму, що підштовхує до думки про певні психологічні особливості суспільства. У кожному разі доречною видається позиція Карла Фердинанда Вернера, який закликав «зі спокоєм підійти до теми, аби зрозуміти в який спосіб розвивався інститут, котрий пів тисячоліття домінував в історії нашого континенту» [5, s. 19–20].

Не торкаючись проблеми ідентичності – в доіндустріальну епоху складно дошукуватися «націй», варто зосередитися на повсякденні, вивчення якого здатне краще розкрити особливості цієї верстви. Перше, що варто зауважити – джерела не підтверджують тотальної розкоші або розпусти шляхти в ранній Новий час. Друге – поширеність алкоголю та ліні складно заперечувати. Варто при цьому зауважити, що перше було характерне для усіх верств і, навіть, обґрунтовувалося користю для людського організму, тоді як друге проявлялося відповідно до моральних імперативів конкретної людини. Принаймні зі шляхетської кореспонденції випливав чіткий осуд цього стану. Згадані моменти підштовхують до думки, що ці проблеми треба розглядати в контексті культурних процесів, звичаїв та норм конкретної доби [4, р. 1–13]. Інформативною в цьому сенсі є справа волинського шляхтича Яна Горностая Круковського, яка 25 серпня 1623 р. розглядалася у Луцькому гродському суді. Нас під цим

кутом цікавитиме декілька аспектів: (1) ким був «повод» та які чинники визначали його повсякдення у 1619–1623 рр., (2) які обставини спонукали його до виїзду з Волині, (3) хто сприяв позивачеві в збереженні матеріальних багатств та, при цьому, (4) які шляхи врегулювання конфлікту між сторонами були знайдені.

Перша із декларованих проблем стосується походження скаржника. Ян Горноста́й Круковський не належав до волинської шляхти від народження. До цього схиляє запис в гербівнику Каспера Несецького, де вказано, що рід Круковських (гербу Сліповрон) походив з Мстиславського воєводства Оршанського повіту [3, s. 392]. Пов'язаність із цими землями підтверджує сам скаржник. Втім, участь в судовому процесу дає підстави вважати його «осілим» у Волинському воєводстві щонайменше від 1584 р. [1, с. 386–387]. Впродовж 1619–1623 рр. із справи впливає наступна географія переміщення позивача: с. Звиняче (Луцький повіт) – Литва (Оршанський повіт) – с. Звиняче – Луцьк – Експедиція «турецька» (Валахія) – Остріг – Луцьк.

Конфлікт між Яном Горностаєм Круковським та Олександром Куровським, як в цьому переконує реляція позивача, виник на ґрунті порушення відповідачем укладеної угоди. Позивач, маючи потребу від'їхати «до Литви» (Мстиславського воєводства Оршанського повіту), в с. Звиняче, де відповідач був урядником, уклав угоду, віддавши «до верныхъ рукъ и схованя» кошти і власні речі, взявши «на страви» 60 злотих. «Для припадковъ своихъ великихъ» Круковський затримався в Литві на два роки, в зв'язку із чим «такъ прудко знову на Волянъ прибыти не могли». Причиною став конфлікт і ув'язнення від брата, а також позови від інших осіб («правныхъ лабиринтовъ през летъ две заживал»). Після вирішення цих справ, позивач повернувся на Волинь, аби забрати свої речі та відправитися «до Волох [...] на експедицию турецкую». Відповідач, втім, «жадным живым способом» відмовився повертати цінні речі, заперечивши дані раніше зобов'язання.

До цієї проблеми Круковський повернувся після військової кампанії, вдавшись до інших комунікаційних стратегій. Зокрема, через «людей зацних» він пропонував «нагороду» відповідачеві за виконання зобов'язань. Проте й це не принесло результату. Більше того, Круковському повідомили, що відповідач його речі «внивечь пооборчаль, пороздавал и попередавалъ, другие самъ уживаючи, их внивечь попсоваль».

Після невдалої спроби самостійно врегулювати конфлікт, позивач успішно задіяв інший інструмент. Ставши слугою князя Юрія Чорторийського, він звернувся до свого пана із проханням про лист до Анни Острозької, в якій його кривдник перебував на службі як «слуга рукодайний» [2, арк. 518 зв.]. Від неї «повод» очікував, «абы княжна *еи* мл. в тую справу везравши [...] з слуги свого, жебы до правнихъ терминовъ не приходило, справедливість учинила». Такий сценарій спрацював, оскільки

після отриманого листа від Юрія Чорторійського, постраждалий поїхав до Острога для особистої зустрічі із Анною Острозькою. Події в Острозі мали би завершити протистояння між сторонами. Адам Людович – підданий князівни, «будучи и розмоваи ся з нимъ бавячи», погодився виступити у статусі «єднача», затримавши Круковського, «обещуючи оного с паном Куровьскимъ згодити и поеднати» [2, арк. 518 зв.–519].

З наміром полюбовно вирішити конфлікт, Адам Людович «по которого то пана Куровьского зараз написавши лист, послал». Відповідач «зараз» на цю вимогу прибув і «речи скаржачого вернути обещал. Просечи скаржучого, абы з нимъ до господы по речи свое, одбераючи их од него, шоль» [2, арк. 519]. Постраждалий, «яко шляхтич правом и покоем права посполитого обварованыи», погодився піти до кімнати, де зберігалися його речі. Коли ж він допомагав відповідачеві їх збирати, той, «не погледаючи ничого на стан скаржачого шляхецькии, але и овшем погоржаючи», спочатку «слова суровими, шкарадъными, славе и уроженья его шляхецькому доткливими», а згодом і києм («брони незвычайнои межи шляхтою»), завдав йому ран, після чого вдався до «похвалок» на життя, вказуючи, що «кгдабы то не в месте, певне-бым тебе живо не оставил». [2, арк. 519–519 зв.]. Така поведінка та дії відповідача остаточно перевели за давню справу у правове поле.

Отже, епізод з життя Яна Горностая Круковського не дозволяє вивчити предмети його повсякдення, проте в виразний спосіб демонструє непередбачуваність побутових обставин. У самій справі бачимо шлях від приятельства до протистояння, а панорамно – родинні проблеми шляхтича і виконання ним військового обов'язку. В цій ситуації чи не найбільше значення мали патронально-клієнтарні відносини постраждалого, які наблизили врегулювання проблеми. Подібна подієва насиченість в житті скаржника яскраво показує, що повсякдення знаті було інтенсивним та з безліччю проблем, які й є ключем до її ідентичності.

ДЖЕРЕЛА

1. Українське повсякдення ранньомодерної доби: зб. документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / упоряд. В. Безпалько, М. Висотін, І. Ворончук, М. Кучерук, Ю. Чубик. Київ: Фенікс, 2014. 776 с.
2. ЦДАК. Ф. 25, оп. 1, спр. 135, арк. 517 зв.–519 зв.
3. Niesiecki K. Herbarz polski Kasпера Niesieckiego S.J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. Tom V. Lipsk. Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela. 1840. 476 s.
4. Rampolla M. L. A Pocket Guide to Writing in History. Boston. Bedford/St. Martin's. 2001. 112 s.
5. Werner K.F. Narodziny szlachty. Kształtowanie się elit politycznych w Europie. Kęty. Wydawnictwo Marek Derewiecki. 2015. 678 s.
6. История Украины. Краткий курс. Ин. истории Украины / рук. А. Касименко. Киев: Издательство АН УССР. 1948. 835 с.

ЗМІСТ ОСВІТИ У ЖІНОЧИХ ЄПАРХІАЛЬНИХ УЧИЛИЩАХ

(за матеріалами Волинського єпархіяльного училища)

*Останчук Марія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Науковий керівник: к.і.н., доц. Карліна О. М.

У 1840-х роках в Російській імперії почали з'являтися жіночі училища Православної церкви. Їх відкриття зумовлювалося бажанням уряду і Синоду підняти культурно-освітній рівень майбутніх дружин парафіяльних священників, що мали бути здатними займатися вихованням власних дітей та належно вести домашнє господарство, і тим самим зміцнити авторитет духовенства, яке займало в суспільстві далеко не останню роль. Перед засновниками єпархіяльного жіночого училища стояла мета створити умови для навчання дівчат незалежно від матеріальних ресурсів їхніх батьків, походження та соціального стану, але перш за все для доньок духовенства. У Кременці зусиллями вікарного єпископа Віталія (Гречулевича) 31 серпня 1881 року відкрилося єпархіяльне жіноче училище [6, с. 869–876].

Зміст освіти визначав статут єпархіяльних училищ 1868 р. Багато положень із статуту щодо змісту освіти доповняв Синод. Ці документи стали основою для формування навчального плану. Навчальні програми для класів складала рада училища [1, с. 17; 30]. У кожному класі викладалися визначена кількість предметів. У I-ому класі учениці вивчали Закон Божий, російську мову, арифметику, каліграфію, церковний спів, рукоділля; у II і III класах до згаданих предметів додавалася лише географія; у IV–VI класах було 10 предметів: крім вище перерахованих, ще світська історія, фізика, геометрія і дидактика [3, с. 708]. За окрему платню в кожному класі проводилися заняття з французької та музики [7, с. 900].

Математика поділялась на арифметику, геометрію та фізику. Заняття були практичними за характером, склалися з письмових та усних завдань. У II, III й IV класах для розвитку логічного мислення щомісяця проводились письмові роботи з розв'язку задач під час уроків. У V класі опановували загальні поняття про алгебричні величини, коефіцієнти, ступені та корені, розклад многочленів на множники тощо. У VI класі повторювали матеріал та вчилися добувати квадратний корінь із числа.

Вивчення фізики відбувалося в V–VI класах з 1885 р. Використовували фізичні прилади, пояснювалася їх будова та спосіб користування. Геометрія викладалася спершу в VI класі, згодом її ввели й у V класі. Але з 1906 р. геометрія знову велася тільки в VI класі. З геометрії в V класі розглядали лінії і кути, у VI розглядали фігури та кути.

Вивчення історії Старого й Нового Завітів супроводжувалося читанням відповідних текстів із поясненнями. На уроках церковного співу учениці вивчали недільне та святкове богослужіння. У V класі вводилася методика викладання церковного співу в школах. У VI класі

ознайомлювалися з камертоном, практикувалися бути регентами; іноді самі учениці проводили уроки під контролем учителя співу. Письмові роботи спрямовувались на те, щоб учениці вміли грамотно викладати свої думки. Для цього їм пропонувалися теми для роздумів.

Географію почали викладати 1883 р. Курс складався з початкової географії і загального огляду земної кулі, після цього учениці вивчали частини світу, проводились демонстрації альбомів географічних карт, рослин, тварин і типів народів; зачитувалися уривки з географічних хрестоматій. Також вивчалася космографія, або ж математична географія. Уроки з цього предмету вів викладач математичних наук у VI класі два рази в тиждень. На заняттях вивчали форму Землі, її місце в Сонячній системі, рух навколо Сонця, Сонце, Місяць та їхню будову, Сонячну систему, фізичну будову Землі, її атмосферу тощо. З природознавства в IV–V класах вивчали тверді тіла та неорганічну природу.

Світську історію в жіночому училищі поділяли на всесвітню та російську. Викладали її, починаючи з IV класу, два рази в тиждень, у V класі – чотири рази. В VI класі проходили заняття з російської історії, але всього один раз на тиждень. Історію викладали й у VII класі, але вже у доповненому та більш розширеному обсязі [1, с. 64]. У IV класі відповідно до програми вивчали короткий курс давньої історії. Чільне місце під час вивчення курсу всесвітньої історії займала історія стародавнього світу. Історичний курс зводився до переказу подій минулого, без наукового пояснення та без періодизації історичного процесу. З історії середніх віків вивчали: появу нових народів, Велике переселення народів, падіння Західної Римської імперії, історію найважливіших держав у Західній Європі та поширення християнства, історію романських народів та виникнення феодалізму. Також відводилися години для повторення деяких із попередньо вивчених тем [2, с. 67]. У старшому VI класі спершу розглядали російську історію від початку правління Михайла Федоровича до проголошення імператором Олександра III. Далі вивчали всесвітню історію. Паралельно ознайомлювалися з історією країн Сходу. Під час другої частини навчального року вивчений матеріал повторявся [2, с. 69].

Педагогіку та дидактику викладали з 1886 р. у VI класі, а згодом і в V класі. Вихованки проходили всю дидактику з методикою навчання. Головна увага приділялася засвоєнню правил та умінню застосувати їх на практиці. Рукоділля вводилося тільки в старших класах. Особливу увагу приділяли вивченню крою і шиття церковного одягу, для цього навіть запрошувалися добрі кравчині. Учителючі рукоділля надавалося місце в гуртожитку, щоб вихованки могли приходити до неї в позаурочний час.

У серпні 1904 р. було введено малювання та гігієну. На уроках малювання в II, III і IV класах учениці креслили різні лінії, орнаменти. Також їм давалися знання з історії мистецтв та пам'яток живопису тощо. Гігієну викладали у VI класі, вона була тісно пов'язана з фізіологією,

передувала цим заняттям анатомія, яку викладали у V класі [5, с. 752–753].

Усі ці предмети були обов'язковими й проводились до обіду. Крім них, були ще й додаткові необов'язкові предмети, які проводилися у вільний час, здебільшого о п'ятій годині після обіду. Це були французька мова та музика. Їх викладали за окрему плату; музика оплачувалася поурочно. Заняття з французької мови проводились щодня на п'ятому уроці для тої чи іншої групи. У 1887 р. було мало охочих вивчати іноземну мову, тому розглядалося питання по припинення її викладання взагалі.

У всіх класах учениці виконували письмові завдання. У I класі вони склалися з диктантів, переписування із книг статей, написання переказів. У II–III класах учениці писали диктанти, переказували зміст прочитаних статей із зміною плану та форми викладу, самостійно або відповідно до заданого плану складали невеликі оповідання й розповіді. З метою формування логічного мислення у IV, V, VI класах домашнім завданням було скласти твір на ту чи іншу тему [4, с. 109–112]. Найпоширенішими темами творів були такі: «Вознесіння Господнє», «Значення Почаївської лаври для Південно-Західного краю», «Осінь у селі», «Мое дитинство до вступу в училище», «Особистість Бориса Годунова», «Вечори на хуторі біля Диканьки як картина малоросійського життя» та інші.

Отже, зміст освіти в епархіальних жіночих училищах визначав статут, що був доповнений Синодом. Навчальні предмети поділялися на базові та додаткові які викладалися за окрему плату. Навчання, що проходило у формі уроку, включало теоретичний матеріал і практичні завдання.

ДЖЕРЕЛА

1. Нижнікова С. В. Епархіальні жіночі училища в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Харків : Майдан, 2018. 245 с.
2. Отчет о состоянии Волынского епархиального женского училища за 1900–1901 учебный год в учебно-воспитательном отношении *Волынские епархиальные ведомости*. 1902. Ч. офиц. № 5. С. 57–70.
3. Отчет о состоянии Волынского епархиального женского училища за 1903–1904 учебный год в учебно-воспитательном отношении *Волынские епархиальные ведомости*. 1904. Ч. офиц. № 36. С. 706–717.
4. Отчет о состоянии Волынского Виталиевского епархиального женского училища за 1906–1907 учебный год в учебно-воспитательном отношении *Волынские епархиальные ведомости*. 1908. Ч. офиц. № 8. С. 105–114.
5. Отчет о состоянии Волынского Виталиевского епархиального женского училища за 1907–1908 учебный год в учебно-воспитательном отношении *Волынские епархиальные ведомости*. 1908. Ч. офиц. № 50. С. 750–765
6. Туркевич Л. Е., свящ. Преосвященный Виталий, епископ могилевский и мстиславский (бывший острожский), основатель Волынского епархиального женского училища. *Волынские епархиальные ведомости*. 1906. Ч. неофиц. № 26 С. 869–876.
7. Шафранский А И. Волынное епархиальное женское училище в г. Кременце за первые 25 лет своего существования (1881–1906 гг.). *Волынские епархиальные ведомости*. 1906. Ч. неофиц. № 27. С. 900–911.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Гайнацька Мирослава, магістрантка першого року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Починаючи з кінця ХVІІІ ст. в Російській імперії відбулись заходи, що передбачали посилення впливу на територію Західної України, яка раніше входила до складу Речі Посполитої. Реалізація цих заходів мала відбуватись через активну діяльність православної церкви, що й вплинуло на відновлення православних церковних братств. Вони відігравали вагомую роль для російської влади, оскільки православна церква втрачала пануюче становище та авторитет серед населення, до того ж ще досить відчутним був вплив католицизму на даній території. Так, впродовж другої половини ХІХ ст. відбулись політичні зміни, які започаткували процес відновлення та утворення церковних братств. Вони в свою чергу мали посилювати роль православ'я серед українців та реалізовувати потрібні заходи, які суворо контролювались владою [1, с. 6].

Реалізація перших заходів для поширення православної віри та зміцнення впливу російської влади починається із середини ХІХ ст. В цей час, а саме з 19 травня – 6 жовтня 1850 р., Священний Синод доручив духівництву скласти історико-статистичний опис Волинської єпархії. Тому 1868 р. було складено «Історико-статистичний опис церков і приходів Волинської єпархії» М. Теодоровича, виданий у 5 томах. Публікувались об'ємні дослідження з церковної історії Волині та прилеглих областей, тобто Галичини, Полісся та Поділля. Були зібрані історичні відомості про всі монастирі єпархії, Почаївську лавру, Дерманський монастир імені св. Трійці, про храми, святині, православні і греко-католицькі братства, Острозьку академію, пізніші навчальні заклади, друкарні, про скарби єпархіального Давньосховища. Крім того, публікувались біографічні статті про єпископів та церковних діячів.

Складання історико-статистичного опису мало здебільшого політичне підґрунтя, адже на західноукраїнських землях ще досить вагомим був польський вплив. Так, наприклад, на цих територіях серед дворянства значний прошарок складала польська знать, активно діяли польські театри, видавництва, різні товариства й організації. Таким чином, поляки завжди наголошували на приналежності західноукраїнських земель до Польської держави. Через це, російська влада прагнула довести зворотнє й наголосити, що західноукраїнська територія завжди належала до імперії. Для цього посилювалась русифікаторська політика, проводились дослідження Південно-Західного краю Росії, яке мало ідеологічний характер [4, с. 27].

Церковні православні братства мали виховувати населення у вірності Російській імперії та церкві. Для цього у травні 1864 р. було опубліковано закон «Про правила для заснування православних церковних братств», який чітко регламентував їхню діяльність. Згідно цього закону, головним завданням братчиків було «відродження православ'я в західноруському краї й очищення, наскільки можливо, ґрунту для православ'я від усяких домішок та здійснення виховної просвіти серед народу на християнських православних істинах» [2].

Заснування та діяльність братств мало свої правила, так наприклад, свої організації братчики утворювали при церквах або ж монастирях із благословення єпархіального архієрея після узгодження з керівництвом губернії. Крім того, згідно до вищезгаданого закону 1864 р. «Про правила для заснування православних церковних братств», кожне братство мало статут, де фіксувались цілі заснування організації, обов'язки братчиків, умови та порядок їх виконання. А вже згодом, православні церковні братства створювали свої керівні органи, статути, печатки [2]. Тобто, влада Російської імперії всіма способами сприяла організаційному оформленню православних церковних братств. Ці організації сприяли поширенню впливу російської влади і проповідували ідею «самодержавства, православ'я та народності». Крім того, братчики були носієм великодержавницької теорії про спільність території та історії слов'янських народів [6, с. 34].

Слід також наголосити, що Священний Синод та російський цар Олександр II постійно вимагали збільшення кількості подібних організацій, адже протягом 1864 – 1880 р., в імперії виникло лише 63 братства. А вже під час активної діяльності православної церкви лише на західних губерніях у 1893 р. нараховувалось 159 братств. Найбільша кількість товариств була розташована на території Волинської губернії, протягом 1864 – 1914 рр., було офіційно зареєстровано 44 братства [3].

Так, до кінця XIX – початку XX ст. Російська православна церква на території Західної України вже мала розгалужену мережу братств. Ці православні організації діяли в політичному напрямку зміцнення самодержавства та церкви Російської імперії. Тобто, православні братства своєю діяльністю, яка мала ознаки благодійництва, сприяла всебічному зміцненню російської влади загалом, бо засновниками брств ставали не лише представники духовної інтелігенції, але й світської. Для цього, кошти з пожертв та зусилля братчиків витрачались на відновлення, будівництво й благоустрій церков, монастирів, відкриття й функціонування церковнопарафіяльних шкіл, утримання лікарень, притулків для дітей-сиріт, хворих, а також проводились інші заходи [5, с. 46].

Взагалі, слід наголосити, що діяльність церковних братств умовно можна поділити за напрямком їхньої роботи, наприклад, релігійно-просвітницькою і благодійницькою діяльністю займались Кременецьке

Богоявленське Свято-Миколаївське (1880 р.), Острозьке Кирило-Мефодіївське (1865 р.), пам'ятко-охоронною та релігійно-просвітницькою – Луцьке Хрестовоздвиженське (1871 р.), Володимир-Волинське Свято-Володимирське братство (1887 р.), Староконстантинівське братства та братство імені князів Острозьких (1907 р.), а Володимир-Василіївське Житомирське (1888 р.) братство здійснювало плідну освітню та місіонерську діяльність [2].

Таким чином, діяльність церковних православних братств на території Західної України протягом другої половини XIX – початку XX ст. мала вагоме значення для Російській імперії. Церковні організації своєю діяльністю мали служити потребам православної церкви. Для цього вони здійснювали благодійницьку, релігійно-просвітницьку та пропагандистську діяльність, шляхом відкриття шкіл, давньосховищ, поширенням релігійних книг, а своїми проповідями виховували населення в основах «істинної» релігії та проповідували ідею «самодержавства, православ'я та народності».

ДЖЕРЕЛА

1. Альошина О. Відновлення та регламентація діяльності православних братств Правобережної України у другій половині XIX – початку XX ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2022. Вип. 33. С. 6–10. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/8624/1/3.pdf> (дата звернення: 29. 04. 2023).
2. Альошина О., Стоколос Н. Масштаби та набутки культурно-освітньої праці православних братств Волинської губернії у 80–90 рр. XIX ст. *Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Волинської православної богословської академії УПЦКП. Луцьк, 2017. С. 11 – 19. URL: <https://www.pravoslaviavolyni.org.ua/stattia/552-masshtaby-ta-nabutky-kulturno-osvitnoi-pratsi-pravoslavnykh-bratstv-volynskoi-hubernii-u-8090-rr-khikh-st/> (дата звернення: 29. 04. 2023).
3. Кондратюк Ю. Становлення православних братств на Волині в II половині XIX століття. Житомир, 2016. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/328.pdf> (дата звернення: 29. 04. 2023).
4. Костриця М. Роль релігійного краєзнавства в дослідженні малої Батьківщини. *Церковно-історичне краєзнавство: витоки та сучасний дискурс*. Житомир, 2010. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32145/04-Kostritsya.pdf> (дата звернення: 29. 04. 2023).
5. Кушпетюк О. Доброчинна ініціатива духовенства Волинської губернії щодо заснування та розгортання діяльності релігійних давньосховищ краю. Емінак: науковий щоквартальник. № 3(2). Луцьк, 2019. С. 46 – 55. URL: <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/341-Article%20Text-299-1-10-20200123.pdf> (дата звернення: 29. 04. 2023).
6. Сажок О. Становлення і розвиток церковного братського руху у Волинській губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. С. 33 – 38. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/5351/1/Sazhok%20Oksana.pdf> (дата звернення: 29. 04. 2023).

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ДОПОМОГОВОГО КОМІТЕТУ У ЛУЦЬКУ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)

Дударчук Любомир, аспірант

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
молодший науковий співробітник науково-експозиційного відділу давньої,
середньовічної та нової історії Волині Волинського краєзнавчого музею
Науковий керівник: д. і. н., проф. Крамар Ю. В.*

Початок німецько-радянської війни призвів до значних трансформацій суспільно-політичного життя на українських землях. Не минули вони і Луцька, який увійшов до складу генеральної округи «Волинь–Поділля». В перші місяці після встановлення нацистського окупаційного режиму в місті відновило свою діяльність чимало культурно-освітніх установ та громадських організацій. Серед останніх в досліджуваний період активно діяв Український допомогівий комітет під керівництвом М. Залеського. Осідок товариства знаходився на вул. Північній, 9 [1, арк. 2].

Український допомогівий комітет був благодійною організацією, мета діяльності якої полягала у наданні матеріальної допомоги військовополоненим, особам похилого віку, людям з інвалідністю та малозабезпеченим мешканцям міста. Відповідно до статутних документів, найважливіші рішення (затвердження бюджету, заслуховування звітів, обрання Управи (колегіального органу управління) та ревізійної комісії) ухвалювалися на загальних зборах товариства. Цікаво, що останнє могло набувати різноманітне майно (земельні ділянки та будинки). Джерелами фінансування організації були членські внески, добровільні пожертви (як грошові, так і у вигляді продуктів та матеріальних речей), а також дохід, отриманий з діяльності «Української домівки» – їдальні, заснованої членами комітету. Контроль за фінансово-господарською діяльністю здійснювала ревізійна комісія – колективний орган, який складався з трьох осіб, обраних на загальних зборах більшістю голосів. Організація мала власну печатку, яка використовувалася для ведення документації. Підставою для припинення функціонування товариства могла бути відповідна ухвала загальних зборів чи рішення окупаційної влади. Зауважимо що в разі розпуску все його майно мало передаватися іншим харитативним організаціям, а якщо такі відсутні – культурно-освітньому товариству «Просвіта» [1, арк. 4–6]. Бачимо, що Український допомогівий комітет мав злагоджену і чітко продуману управлінську структуру, яка дозволяла йому активно функціонувати. Варто зазначити, що в досліджуваний період вона не була сталою. Зокрема, в лютому – березні 1942 р. громадськість міста внесла свої пропозиції щодо реорганізації товариства, внаслідок чого в ньому було утворено кілька відділів –

суспільної опіки, молодіжний, культурно-освітній, жіночий, фінансовий, господарський та організаційний [2, с. 8; 3, с. 6]. Вочевидь, даний крок зумовлювався намаганням керівництва комітету охопити своєю діяльністю усі найважливіші сфери суспільного життя.

Своє функціонування у місті товариство розпочало в липні 1941 р. Однією з перших його ініціатив стала реєстрація українського населення Луцька. Мета перепису полягала у встановленні кількості осіб, які потребують допомоги, визначенні пріоритетних напрямків діяльності і ефективному використанні наявних ресурсів. Невдовзі по тому була здійснена роздача хліба потребуючому населенню, а вже за кілька днів у місті постала кухня, де лучани могли отримати безкоштовні гарячі обіди. Про масштаби її діяльності свідчать наступні статистичні дані: щоденно кухня обслуговувала по 250–300 осіб, а загалом за понад чотири місяці існування (з липня до початку жовтня 1941 р.) її працівники видали 22,5 тис. страв. Зауважимо, що значну кількість продуктів для їх приготування надіслали мешканці навколишніх сіл, відгукнувшись на відповідний заклик архієпископа Полікарпа (Сікорського) [4, с. 3]. Відтак можемо стверджувати, що активна діяльність Українського допомогового комітету в роки окупації стала можливою завдяки її підтримці з боку духовенства та інших верств населення.

Поразки, яких зазнала Червона армія у червні 1941 р. призвели до того, що чимало радянських військових потрапили в полон. З метою їх утримання нацистське керівництво на окупованій території створило розгалужену мережу таборів, один із яких (т. зв. «Шталаг № 360») з явився у Луцьку. З метою покращення матеріального становища військовополонених члени комітету, отримавши дозвіл гебітскомісара, організували для мешканців табору новорічні імпрези, які завершилися роздачею подарунків. Населення міста підтримало згадану ініціативу, завдяки чому на початку січня 1942 р. вдалося зібрати значні кошти (22953 крб.) та продукти харчування (хліб, пироги та яблука). З них сформували 1750 пайків для військовополонених шталагу і 100 – для червоноармійців, які перебували у лікарнях. Окрім того, для цих потреб на різдвяні свята вдалося зібрати ще понад 10,5 тис. крб. [5, с. 6; 4, с. 3]. Важливість даної акції зумовлювалася тим, що брак харчів був найбільшою проблемою, з якою стикалися військовополонені. Варто зазначити, що аналогічні заходи комітетом проводилися і для інших категорій населення. Зокрема, у кінці березня 1942 р. члени товариства закликали мешканців волинських сіл допомогти незаможним лучанам різноманітними речами. Акцію приурочили до Великодніх свят. З метою уникнення непорозумінь з представниками окупаційної адміністрації кожен міг отримати відповідний дозвіл на доставку у місто зібраних речей з інших населених пунктів [6, с. 6].

В досліджуваний період члени Українського допомогового комітету доклали значних зусиль для вшанування пам'яті волинян, які загинули внаслідок політичних репресій, ініційованих керівництвом СРСР (з цією метою було утворено спеціальну комісію під керівництвом Єрмолаєвої). В згаданій галузі робота проводилася у двох напрямках: а) дослідження місця масового поховання в язнів луцької тюрми, розстріляних у червні 1941 р., впорядкування та догляд за могилою; 2) встановлення на місці захоронення пам'ятника та організація жалобних урочистостей (відбулися 24 серпня 1941 р.), під час яких на потреби товариства вдалося зібрати 15 тис карбованців [4, с. 3]. Про схожі заходи, ініційовані членами комітету, газета «Український голос» повідомляла влітку наступного року [7, с. 4]. Окупаційна влада була зацікавлена у проведенні згаданих імпрез з огляду на те, що вони мали виразно антирадянське спрямування.

Не залишилася поза увагою членів комітету і освітня галузь. Так, в роки окупації за їх ініціативи запрацював фонд допомоги шкільництву й незаможним учням, на рахунок якого надійшло майже 3,5 тис. крб. Окрім того, товариство надало фінансову допомогу під час організації шкільного гуртожитка (300 крб) та виділило зі свого бюджету кошти для підтримки малозабезпечених студентів учительської семінарії, яка функціонувала в місті. Сприяв Український допомоговий комітет і розвитку передшкілля. Зокрема, за його ініціативи у Луцьку постав дитячий садок, який щоденно відвідувало від 30 до 50 осіб. Заклад був забезпечений професійними вихователями [4, с. 3].

Таким чином, можемо підсумувати, що в період нацистської окупації Український допомоговий комітет, який постав у місті влітку 1941 р., проводив масштабну роботу: опікувався військовополоненими, надавав грошову допомогу незаможним мешканцям, влаштовував різноманітні імпрези. За ініціативи його членів у Луцьку розпочав своє функціонування заклад дошкільної освіти. Члени організації долучалися до вирішення низки проблем соціально-побутової та господарської галузей. Легальний статус товариства зумовлювався аполітичним змістом його діяльності, а основною категорією населення, з якою працювали члени комітету, були люди, які внаслідок війни опинилися у складному матеріальному становищі.

ДЖЕРЕЛА

1. Держархів Волинської області, ф. Р-2. Оп. 2. Спр. 10.
2. Хроніка, 1942, *Український голос*, 19 лютого, с. 8.
3. Реорганізація Українського Допомогового Комітету в Луцьку, 1942, *Український голос*, 12 березня, с. 6.
4. Український допомоговий комітет у Луцьку, 1942, *Український голос*, 12 лютого, с. 3.
5. *Український голос*, 1942, 1 січня, с. 6.
6. *Український голос*, 1942, 26 березня, с. 6.
7. Повідомлення, 1942, *Український голос*, 18 червня, с. 4.

СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ПІВНІЧІЙ БУКОВИНІ В 1940-1990 РР.: ЮРИСДИКЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Павло Семанчук (Архієпископ Герман), аспірант

Київська православна богословська академія

Науковий керівник: к.і.н. Панасюк О.П.

Релігійний чинник завжди впливав на суспільно-політичні процеси держави. У залежності від переважаючої релігійної деномінації в конкретному регіоні України, церковне життя мало свої особливості, що проявлялося у різних аспектах, таких як взаємодія держави і Церкви, міжправославне протистояння та міжцерковні відносини. В північній Буковині Православ'я було домінуючою конфесією. Проте в 1990-1990 рр. відбулися значні зміни в конфесійно-церковній приналежності, що було зумовлено зміною організаційного оформлення Православ'я на території північної Буковини внаслідок зміни державної приналежності. У цей період Православ'я представляли Румунська та Російська Православна Церква. Відповідно, церковно-адміністративна одиниця північної Буковини мала різні назви, залежно від юрисдикційних трансформацій в Православній Церкві та суспільно-політичних процесів у цей період. Для уніфікації використовуються назви «Буковинська митрополія» (у складі Румунської Православної Церкви) та «Чернівецько-Буковинська єпархія» (у складі Українського екзархату РПЦ).

Для вирішення питання про юрисдикційну та церковно-конфесійну приналежність північної Буковини, слід застосовувати міждисциплінарний підхід, який полягає у синтезі результатів наукових досліджень вчених різних галузей науки. Це дозволить комплексно проаналізувати досліджувану проблему. Такий підхід ґрунтується на використанні історичних, теологічних та філософських знань, що дозволить зробити більш обґрунтовані висновки щодо становища Православної Церкви на території північної Буковини в 1940-1990 рр..

Насамперед варто встановити термінологію, яка допоможе чітко визначити досліджувану проблему. Церковна юрисдикція – це сукупність прав та повноважень, якими володіє певна Церква на певній території. Ці права включають законодавчу, виконавчу та судову компетенції, які дозволяють цій Церкві формувати свою ієрархічну структуру, священнодіяти та навчати на своїй території. Кожна Церква звершує свою юрисдикцію в межах державних адміністративних кордонів. Територіальна юрисдикція виступає важливим аспектом організації Церкви, який дозволяє кожній Помісній Церкві здійснювати свою місію на своїй території та встановлювати свої власні канонічні правила і норми.

Перед початком Другої світової війни, північна Буковина належала до Румунського королівства, що впливало на державно-церковні відносини в регіоні. Православна Церква мала статус державної, що забезпечувало їй

особливі привілеї та фінансову стабільність. У церковному відношенні, регіон належав до Буковинської митрополії Румунської Православної Церкви (РумПЦ). На початку 1940 р. Буковинська митрополія Румунської Православної Церкви складалася з 10 благочинь, 324 парафій та 390 священників. За архівними даними, 135 були українцями [4, с. 140].

Після початку Другої світової війни релігійне життя північної Буковини зазнало змін. 29 червня 1940 р. Червона армія ввійшла до Чернівців, що призвело до приєднання північної Буковини до атеїстичного Радянського Союзу. Керівництво СРСР в церковному питанні віднесло цю територію до юрисдикції Російської Православної Церкви. Проте, варто зазначити, що рішення світської влади не завжди відповідає канонам Церкви, тому таке підпорядкування було дискусійним з точки зору церковного права.

Весною 1941 р. Московською патріархією було прийняте рішення про переведення єпископа Дамаскіна (Малюту) з Житомира до Чернівців з метою організації нового церковного життя в регіоні. Владика Дамаскін мав важливу місію – рукоположення нового духовенства, яке могло б забезпечити нормальне функціонування Православної Церкви на цих землях. Єпископ Дамаскін отримав новий титул – Чернівецький і Буковинський, який підкреслював його новий статус та відповідальність перед місцевими вірянами [6, с. 139].

Отже, північна Буковина, яка увійшла в 1940 р. до складу СРСР, у церковно-адміністративному відношенні опинилася в становищі, коли згідно канонічного права перебувала у складі Румунської Православної Церкви, а де-факто – в Російській Православній Церкві.

Після захоплення Румунією Північної Буковини в 1941 р. відбулося відновлення Румунської православної церкви на цих територіях. Для румунських окупантів це було важливою політичною стратегією, щоб зміцнити своє панування в країні. У губернаторстві «Буковина» була відновлена Буковинська та Хотинська митрополія РумПЦ, під керівництвом митрополита Тита (Симедрі), який повернувся в Чернівці після окупації. Румунська влада активно сприяла відновленню церковної юрисдикції Румунської православної церкви, що привело до зворотного переходу парафій та храмів від Російської до Румунської православної церкви, а також до відкриття закритих радянською владою храмів. Вже в листопаді 1942 р. тут діяла 931 церква, в яких служили 1145 священників, а до літа 1943 р. їх кількість становила 941, а ще 92 знаходились на етапі будівництва [3, с. 129]. Оскільки уряд Румунії вимагав, щоб церква підтримувала державну політику, то РумПЦ активно сприяла «румунізації» місцевого релігійного життя, а відтак українського населення. Богослужіння переводились церковнослов'янської мови на румунську; релігійні свята відзначали за григоріанським календарем.

У 1944 р. після деокупації радянська влада повернулася на територію північної Буковини, а відтак створено Чернівецько-Буковинську єпархію. Проте, більшість кліру була евакуйована до Румунії, залишилось лише близько 20 священників-буковинців. Радянська влада не довіряла місцевому духовенству, тому для закріплення свого впливу на звільнених від окупації територіях відправляла більш лояльних кандидатів. У червні 1944 р. в Чернівці прибув протоієрей Є. Ковернінський, який очолив управління єпархією. В 1945 р. з іменем Феодосій він був хіротонізований на єпископа Чернівецького і Буковинського [5, с. 207].

Першочерговим завданням для єпископа Феодосія стало питання канонічного входження єпархії до складу Московського Патріархату. Це питання узгодили на вищому рівні між представниками Румунського та Московського Патріархатів. Вже в липні 1944 р. більшість буковинських ієреїв подали клопотання до Чернівецького єпархіального управління про прийняття їх разом із парафіянами в канонічне спілкування з Російською Православною Церквою [2]. Станом на липень 1944 р. архієрейські укази з призначенням отримали 23 священники [1]. Таким чином територія північної Буковини, як окрема єпархія, увійшла до складу Українського екзархату Російської Православної Церкви. В 1990 р. було утворено Українську Православну Церкву до складу якої на правах Буковинської єпархії входила територія Чернівецької області.

Зміна державної приналежності, різна церковна політика СРСР та Румунії вплинуло на духовне життя краю і на Православну Церкву зокрема. У 1940-1990 рр. відбулися кардинальні трансформації правового становища Православної Церкви в північній Буковині, які відбувалися еволюційно та пройшли кілька основних хронологічних етапів. З огляду канонічного церковного права в 1940-1944 рр. в північній Буковині відбулась зміна територіальної юрисдикції, яка по-різному оцінюється в Румунській та Російській Православній Церкві.

ДЖЕРЕЛА

1. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). Ф. Р. 621, Спр. 3. Скарги і заяви церковнослужителів (1944 р.)
2. ДАЧО, Ф. Р. 621, Спр. 4. Листування з духовенством і єпархіальним управлінням про роботу церков; Положення про руську церкву (1944 р.).
3. Тарнавський І. С. Політика Третього рейху та його союзників на окупованих українських землях в роки Другої світової війни. Донецьк : ТОВ “ВПІ “ПРОМІНЬ”, 2012. 492 с.
4. Чучко М. Буковинська митрополія у складі помісної Румунської православної церкви (міжвоєнний період). *Русин*. 2019. Т. 57. С. 131-156
5. Чучко М. Історія і сьогодення Православної Церкви на Буковині: до питання про адміністративно-територіальний устрій та духовне підпорядкування єпархіальних структур краю в середині XIV на початку XXI ст. Чернівці, 2020. 316 с.
6. Яремчук С. Православна Церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини). Чернівці: Рута, 2004. 352 с.

ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДОСВІД УКРАЇНИ

Веремчук Анастасія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., проф. Бондаренко Г. В.

Замковий туризм в Україні посідає вагомe місце в загальній туристичній індустрії країни. Він презентує історичну та архітектурну спадщину і відіграє важливу роль у вихованні патріотизму. Однак сьогодні багато об'єктів історико-культурної спадщини в Україні недостатньо оцінені як туристичні ресурси, а значна кількість історичних пам'яток не включена до туристичних маршрутів.

Уже давно відзначено вплив збільшення кількості туристів, які відвідують історичні замкові будівлі в розвинених країнах Західної Європи, на економічний розвиток певної країни. Тут історичні замкові будівлі перебувають під охороною держави і підтримуються в належному стані. З урахуванням передового досвіду, використання історичних замків України для туристичної діяльності може мати значні соціальні та економічні переваги за умови їхньої належної реставрації та утримання, а також ефективної реклами [2]. Королівські замки та дворянські двори були частково або повністю перетворені на музеї та історичні пам'ятки, які стали об'єктами туризму. В інших випадках вони утворюють туристичні комплекси, об'єднані із загадковими будівлями, сповненими історичних таємниць і загадок. Важливим і дедалі популярнішим напрямком замкового туризму в Європі є організація весіль та інших церемоній. Це наочно демонструє сучасну тенденцію наслідувати поведінку та дух аристократії і ще раз доводить, що сьогодні туризм став однією з головних потреб людства, що охоплює всі сфери суспільного та економічного життя [3].

Так, у Польщі збереглося більше 500 середньовічних замків та фортець. Серед найкраще збережених – замкові комплекси у містах Мальборг (у 1997 р. замок включений до Списку світової спадщини ЮНЕСКО), Фромборк, Красичин, Ланцут, Неполоміце, Бжег, Щецін, Краків, Варшава. Сьогодні замкові комплекси Польщі є популярними туристичними магнітами, які відвідують щороку сотні тисяч туристів. Окремі із реставрованих замків переобладнані під готелі і музеї, є місцем проведення рицарських турнірів і фестивалів (середньовічної і сучасної культури, військово-історичної реконструкції, ін.), виставок, презентацій, конференцій тощо [1].

Для України європейський досвід є яскравим прикладом одночасного розв'язання проблеми збереження історико-культурної спадщини та створення позитивного туристичного іміджу для досягнення високої конкурентоспроможності на міжнародному туристичному ринку.

Водночас, паралельно з розв'язанням проблеми збереження замку, який є духовним надбанням українців, використання замку для туризму вирішує низку економічних завдань.

Добре відомо, що розвиток рецептивного туризму сприяє зміцненню національної економіки (збільшення доходів, створення додаткових робочих місць, процвітання туристичних дестинацій тощо). Цю проблему, безумовно, має бути розв'язано на законодавчому рівні шляхом узгодження механізму продажу бізнес-секторові або довгострокової оренди історичних і культурних будівель за умови збереження їхнього архітектурного стилю та самобутності. Також необхідно законодавчо закріпити механізм співпраці інвесторів із Державним будівельним управлінням, розглянути та розробити низку заходів щодо інформування та реклами замкового туризму. Чітко визначений правовий статус замкового туризму в Україні одразу приверне увагу приватних інвестиційних фондів, прискорить відродження замкової культури в Україні та забезпечить формування стійкого внутрішнього і зовнішнього туристичного попиту [4].

Водночас ми є свідками запустіння та руйнування замків. Попри гостру необхідність відродження замків, які є німими свідками багатогранної історії України, суспільство виявляє байдужість щодо стану їх збереження. Історично склалося так, що більшість замків і палаців Європи перебувають у приватній власності нащадків старої знаті або нових власників (тих, хто за останні 100 років зробив статки на банківському, акторському чи виноробному бізнесі та вклав їх у статус замку). Але здебільшого вони є об'єктом туристичної діяльності. Це пов'язано з тим, що навіть найвпливовіші власники фамільних замків у Європі без вагань відводять частину своїх володінь під готельні номери для гостей і туристів.

Найбільша кількість замків, фортець та оборонних споруд України знаходиться в Тернопільській, Львівській, Івано-Франківській, Волинській, Закарпатській та Хмельницькій областях [2]. Тут, за оцінками експертів, до сьогодні збереглося близько 90% усіх замків і палаців України. Замковий туризм відкриває безліч можливостей для організації різних видів відпочинку і дозвілля: історичного, культурного, освітнього, рекреаційного, релігійного, етнічного, виставкового, експозиційного й тематичного. Це можуть бути тури з дегустацією вин, кінний туризм, фехтування й лицарські турніри, бали й карнавали, спелеологія та святкування різних родинних подій тощо. Великою популярністю серед туристів користуються замки, розміщені на території Львівської області, а саме Олеський, Золочівський, Підгорецький, які об'єднуються у туристичний маршрут «Золота підкова».

Приклади повного спектру використання замків спостерігаються на території західного регіону України. Це, зокрема:

1. Реставрація та консервація поширюється на найдрібніші деталі, іноді включаючи Невицькі вали та руїни замкових споруд у Хусті (Закарпатська область) та замку Старого Села.
2. Присвоєння об'єкту статусу пам'ятки історії та архітектури місцевого чи державного значення: Золочівський, Олеський, Підгорецький, Жовківський замки.
3. Відкриття магазинів сувенірів, книг, буклетів і супутніх товарів спостерігається практично у всіх замках.
4. Кафе, ресторани, підприємства комунального харчування (елітний ресторан «Гридниця» в Олеському замку, ресторан в Збаразькому замку, винні погреби та ресторан в Ужгородському замку).
5. Робота науково-методичних центрів.
6. Інформаційне забезпечення діяльності туристичного центру: інтернет, буклети, каталоги, брошури, книги, періодичні видання, преса, телебачення.
7. Проведення фестивалів, турнірів (наприклад, турніру лицарських боїв), театральних вистав, ін.

Отже, володіючи багатим туристичним потенціалом, за умови його відновлення, збереження та раціонального використання, Україна матиме міцний фундамент для побудови дієвої стратегії розвитку туристичної галузі, що в короткостроковій перспективі виведе нашу країну в десятку лідерів серед країн Європи з прийому туристів.

ДЖЕРЕЛА

1. Аніпко Н. П. Середньовічні замки Польщі та їх використання в туристичній індустрії. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку* Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 4 травня 2012 р. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 132–136.
2. Бордун О.Ю., Білоус С.В. Стан та перспективи замкового туризму в контексті стратегічного розвитку туристичної галузі західного регіону України. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. Львів. 2011. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_1_9.
3. Івашенко А.В., Маценко А.А. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. *Молодий вчений*. № 3 (43). Березень, 2017 р. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3/32.pdf>.
4. Крамарчук С. Проблеми та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/20963/1/166-168.pdf>.

СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Хомук Аліна, магістрантка першого року навчання

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Науковий керівник: к. філософ. н., доц. Андреева Т. Т.,

к. біолог. н., доц. Дзюбенко О.В.

В даний час під впливом науково-технічного прогресу значно ускладнилось функціонування системи «людина- природа», адже сучасні люди отримали майже безмежні можливості впливати на природне довкілля, почали активно використовувати як відновлювальні так і невідновні природні багатства. Разом з тим в рази збільшився антропогенний тиск на природне довкілля, забруднення і руйнування довкілля досягло небачених раніше масштабів.. В Україні ці проблеми теж присутні, але крім цього маємо ще й низку інших, зокрема радіоактивне забруднення та масштабна збройна агресія з боку росії.

Філософські аспекти даного питання стали предметом наукових пошуків Ф. Канака, М. Кисельова, В. Крисаченка та ін. Психолого-педагогічні аспекти формування екологічної культури були предметом наукових пошуків Г. Беленької, Н. Кот, Н. Лисенко, Р. Падалки, З. Плохій, Г. Тарасенко, В. Скребця, І. Шлімакової, Н. Яришевої та ін..

Питання охорони природи й формування екологічної культури перебувають в центрі уваги всього українського суспільства. У цьому контексті важливого значення набуває всебічне дослідження на сучасних методологічних підходах поведінки людини в природному довкіллі. Потрібно врахувати і осмислити багатовіковий досвід існування людства в природному середовищі та сприяти впровадженню традицій раціонального природокористування в сучасний стиль життя.

В даний час відсутнє єдине, загальноприйнятне визначення поняття «культура». Психологічний словник наводить таке визначення «Культура (лат. culture – освіта, догляд, розвиток) -предметно-ціннісна форма освоювально-перетворювальної діяльності, в якій відображається історичновизначений рівень розвитку суспільства і людини, ороджується і утверджується людський сенс буття.»[2, с. 84]. У філософії культуру визначають як специфічний та унікальний спосіб розвитку та організації людської діяльності, який ми бачимо у продуктах матеріальних і духовних, в системі норм даного суспільства і функціонуванні закладів освіти, в також в духовних цінностях, в різноманітності відносин в системах «людина-людина», «людина – природа», «людина – соціум», «людина – техніка». Разом з тим культуру часто визначають через протиставлення її явищам природи, так як одним з важливих виявів культури є накладання людської свідомої діяльності на відміну від нерегульованого буття природних об'єктів. Водночас в ході поступового розвитку суспільства з'являється їх взаємопроникнення і

взаємозумовленість. Культуру можна трактувати як прояв свідомої людської діяльності, вона показує ступінь свободи особистості по відношенню до природної і соціальної необхідності.

Термін «**екологія**» походить від давньогрецьких слів *οἶκος*-середовище, житло і *λόγος* - вчення, наука. Це біологічна дисципліна, яка вивчає взаємовідносини кожного живого організму з середовищем його існування [1].

Екологічну культуру розуміють як галузь людської духовності, пізнання та практики, яка визначає характер та способи відносин людини з біосферою. Екологічна культура знаходиться між двох світів - природного середовища і внутрішнього світу людини. Своєю метою вона вбачає створення природодоцільного ладу господарювання в природі та на формування високих гуманістичних життєвих цінностей та орієнтирів у людському житті стосовно природного доквілля. Екологічна культура має напруженість на подолання власної обмеженості людей як природних істот (біологічного компоненту) щодо виживання та пристосування до середовища існування в умовах постійної конкуренції з боку інших форм живої матерії.

Особливості екологічної культури українського народу, її специфічні архетипові традиційні риси, які сформувалися протягом тривалого історичного поступу та сучасний стан дають підстави стверджувати, що український менталітет з найдавніших часів до сьогодення націлює людину на тонке відчуття стану навколишньої природи та раціональне природокористування. Український народ виробив унікальні зразки раціонального природокористування та закріпив їх у структурі ментальності, обрядах, звичаях та традиціях, навіть релігійності українців. Але разом з тим через причини, пов'язані з хижацьким ставленням до доквілля, протиріччями відносин в системі «людина – природа» більшість території України давно вже можуть бути розглянуті як модельні для вивчення небажаних напрямів та форм природокористування. Таким чином теоретичні засади формування екологічної культури повинні стати складовою частиною світогляду і виміром практичної діяльності кожної людини у сфері освоєння і використання природи, запорукою порятунку доквілля і забезпечення стійкого розвитку та стабільного існування людської цивілізації.

Формування екологічної свідомості відбувалося з моменту виникнення людства на території України. Відчуження світу людини від світу природи проходило декілька етапів. На початковому етапі людської історії люди вели кочовий спосіб життя, відчували нерозривну єдність і включеність в світ природи. Всі об'єкти природи набували людських рис, мали свідомість та власну логіку існування, з ними можна домовитися або вони виявляють свою самостійну волю. Осмислення первісними людьми причин природних явищ приводять до появи уявлень про

особливий потойбічний світ духів. Особливості розташування території та особливості геобіоценозів надали надзвичайно великий поштовх до землеробства. З часом поступово психологічна єдність з природним довкіллям починає зникати, очевидно це відбувається в момент переходу до осілого способу життя. Природа все більше сприймається як реальність, що існує поза людьми, незалежно від них та протиставлена їй, людина намагається виокремити своє місце існування та огородити його від впливів природи.

Поява монотеїстичних релігій а саме християнства була наступним кроком відчуження людини від природи. Екологічну культуру цього періоду характеризувала система уявлень на основі системи «Бог – людина – природа», згідно з якою протиставлення людини і природи визначена волею Бога.

Особливість екологічної культури та науки модерну заключається у повному протиставленні людини і природи. Мислителі даного часу приходять до висновку, що природа повинна слугувати людині, тобто обґрунтовують абсолютний прагматизм у взаємодії з природою. В цей період був зроблений заключний крок у формуванні відчуженості від природи, яка була осмислена об'єктом, позбавленим самостійної цінності і яка існує заради наукового знання людського соціуму і прогресу. Положення Біблії дістали підкріплення науковим авторитетом.

З середини минулого століття починають масово з'являтися філософські та публіцистичні твори про необхідність формування нового типу екологічної культури, а саме формування етичного ставлення до природи з врахуванням наукових досліджень в даній галузі. Особливо актуальними ці дослідження стали в контексті психолого-педагогічних досліджень з формування екологічної культури у підростаючого покоління з раннього віку.

Екологічна свідомість є невід'ємною частиною загальної культури людства та кожної особистості. Сформована екологічна культура кожної людини дозволить покращити природне довкілля в Україні, що справить позитивний вплив на життя кожної людини.

ДЖЕРЕЛА

1. Мусієнко М.М. Екологія. Охорона природи: Словник довідник / М.М.Мусієнко, В.В.Серебряков, О. В. Брайон. К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. 624 с.
2. Психологічний словник. За ред. В. І. Войтка. Київ, Вища школа. 1982. 216 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Маринич Роман, студент 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Дмитренко А. А.

Сучасні умови політичного, економічного життя України стримують розвиток гастрономічного туризму. Однак поступово впроваджуються різноманітні інформаційно-аматорські новинки у наданні послуг своїм клієнтам, особливо іноземним. До прикладу, у закладах харчування уздовж трас міжнародного значення пропонують страви з в'юнів, раків, вугрів, а також делікатеси із зеленою лободою, кропивою та іншими продуктами місцевої флори і фауни. Попитом користуються й місцеві екзотичні страви волинської кухні: запечене м'ясо бобрів та голубів. Популярними в місцевій кухні залишаються запечений телячий і свинячий мозок, ковбаски з запеченою кров'ю, баранячі та бичачі сім'яники та ін. [9].

На Волині є чимало закладів, які популяризують українську і волинську кухню, завдяки чому стали відомими серед туристів. Серед них – ресторан «Корона Вітовта», де можна скуштувати авторські страви, делікатеси волинської та старолуцької кухні (поліська юшка з лісовими грибами та галушками, вугрі та оленина, старолуцький борщ в горнятку з печі, приготований на дровах з вишні). Страви української кухні готує ресторація «Добра хата», в інтер'єрі якої предмети волинського побуту. У меню ресторану «Курінь» поєднується традиційне українське харчування з колоритними стравами (крученики з картопляним пюре, лизень з білим хроном, мачанка). Значну роботу по популяризації старої волинської кухні проводить таверна «Старий лис», розміщена в старому місті: поряд з картопляними пизами тут готують страви з дичини (бобра, оленя, дикого кабана, косулі, перепілки, фазана, що вирощуються на фермах); традиційну м'ясну та кров'яну ковбасу, напої з ягід. Кондитерська майстерня «Золотий Дукат» пропонує у своєму меню унікальний десерт «Розалінка», створений відомим луцьким кондитером італійського походження Розаліні Чезаре, який жив у Луцьку в ХІХ ст. [7; 10].

В останні роки у містах області все частіше можна потрапити на екскурсії, де, окрім знайомства з різними локаціями і подіями, пропонують скуштувати ті чи інші цікаві страви – із старої кухні (не тільки української, а й інших народів, що в різні часи жили на Волині) і сучасні авторські. На одній з гастроелекскурсій можна скуштувати п'ять автентичних страв, що мають відношення до історії міста. Серед них: питний мед, караїмські пірижки, місцеві тістечка у вигляді В'їзної вежі Луцького замку, тістечко «розалінка», крафтове пиво. Загальна тривалість такої екскурсії три години. На маршруті передбачено п'ять зупинок, на кожній з яких туристи мають можливість скуштувати страви, пов'язані з історією Луцька.

Першою зупинкою є магазин «Медова хата» на вулиці Богдана Хмельницького, де туристи можуть спробувати питний гарячий мед. У кав'ярні «Золотий дукат» гостям пропонують тістечко «розалінка». У пекарні «Pekker» на вулиці Сенаторки Левчанівської виготовляють караїмські пиріжки, щоправда використовують частково видозмінений рецепт: в оригінальній версії пиріжки мали начинку з баранини і цибулі, а в новому варіанті у начинці є курятина та капуста. Зараз ці пиріжки виготовляють лише для гастроелексурсії. Далі, по дорозі до Луцького замку, присутніх на екскурсії частують гарячим пивом з медом, що має назву «глюбір», від луцької крафтової пивоварні «Luchan». Завершальною точкою маршруту є зупинка в ресторані «Корона Вітовта» біля замку, де екскурсанти мають можливість спробувати тістечко у вигляді Луцького замку та випити фірмової вишнівки. Такі екскурсії проводять як для іноземних гостей, так і місцевих. Приємним завершенням екскурсії стане частування особливим місцевим десертом «Моє серденько» у затишній кав'ярні Старого міста [1; 3; 4].

Перспективним для розвитку гастрономічного туризму є м. Ковель, де прагнуть актуалізувати культурну спадщину, національні традиції з використанням страв української кухні. Сьогодні послуги з харчування у Ковелі надають понад 80 закладів ресторанного типу і майже кожен з них пропонує у меню декілька національних страв, які можна скуштувати лише на Волині. У міській раді Ковеля заохочують усіх, хто може гідно представити Волинь автентичними стравами [2; 6].

Гастрономічний туризм, хоч він тільки зароджується на Волині, представлений у туристичних «магнітах Волині». Зокрема, тим, хто їде на озеро Світязь, пропонують скуштувати світязькі пончики, що стали вже традиційними для курортної локації. На маршруті № 2, до Олики, туристів частує еко-ресторан «Явір», де можна оцінити смак з дичини, риби, місцевих ягід, грибів, трав. А на маршруті № 5 (до Берестечка) – скуштувати екосири (Старий Порицьк) і павлівське пиво. А ще – заїхати до відомого на Волині Музею меду у с. Баїв Луцького району. Гостинний господар-пасічник пан Іван з дружиною запросить до відновленої будівлі колишнього сільського клубу, де розміщена експозиція Музею волинського бджільництва і Музею меду з численними зразками медової продукції волинських пасічників, які можна скуштувати на смак із чаєм, звареним із волинських трав. На продовження «медових традицій» волинські пасічники із Братства бджолярів Землі Волинської розробили так званий «Медовий шлях», до якого, окрім музею у Баєві, входить етно-магазин «Медова хата» у Луцьку та пасіки Юрія Момота і Валентина Глушка у місці Рожище і Антона та Марії Шотіків у Радомишлі. Туристичний маршрут передбачає відвідування музею та пасік, де туристи почують історію бджільництва, спробують волинський мед та пройдуть процедуру апітерапії. Наразі Музей меду є візитівкою села та області [5; 8].

В останні роки Волинь активно долучається і до проведення гастрофестивалів. На сьогодні з різною періодичністю тут проходять вісім фестивалів їжі: «Lutskfoodfest», «Пива і м'яса», «З любов'ю до Сала», «Масниця у Луцькому замку», всеукраїнський фестиваль «Медовий спас», фестиваль «Національної кухні», «Смаковиця по володимирськи», «Світязький пончик» [4; 7]. Екскурсії «зі смаком...» проводить А. Павляшик в рамках авторських «екскурсій з істориком», наприклад, «Історико-кулінарні посиденьки» в піцерії «Легенда», «Макаруни, свята гора і грамота від князя, або екскурсії по Луцьку»; «Екскурсія-квест про французького офіцера, десерти і... потоп» та ін. [4].

Отож, на Волині вже склались свої традиції гастрономічного туризму, які мають тенденцію до розвитку: відродження закладами харчування рецептів української і староволинської кухні; розробка гастрономічних екскурсій; включення окремих гастролокацій до туристичних «магнітів»; гастрофестивалі. Щоб відродити старі волинські страви, важливо залучити до цього процесу сільські заклади і садиби.

ДЖЕРЕЛА

1. «Мое серденько»: романтично-гастрономічна екскурсія. URL: <https://www.visitlutsk.com/moye-serdenko-romantychno-gastronomichna-ekskursiya/>.
2. Волинське місто хоче розвивати гастрономічний туризм. URL: <http://kordon.in.ua/news/volynske-misto-hoche-rozvyvaty-hastronomichnyj-turyzm-91069/>.
3. Дівчарук А. У Луцьку запустили гастрономічну екскурсію з автентичними стравами. URL: <https://zaxid.net/news/>.
4. Дмитренко А. Гастрономічні традиції в екскурсійно-туристичній діяльності на Волині. *Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації* : зб. тез за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. конф.-фестивалю, м. Київ, 19–20 травня 2022 р. Київ: КНУКіМ, 2022. С. 177–180.
5. Єдиний музей бджільництва побудований у Басві. URL: <https://lutsk.rayon.in.ua/topics/381908-edinii-muzei-bdzhilnistva-pobudovanii->
6. Ковель може потрапити до списку міст, яке прагне розвивати гастрономічний туризм. URL: <https://kowel.rayon.in.ua/news/62986-kovel-mozhe-potrapiti-do-spisku-mist-i-ake-pragne-rozvivati-gastronomichnij-turizm>.
7. Матвійчук С. І., Ільїна О. В. Стан і перспективи розвитку гастрономічного туризму у Волинській області. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Луцьк, 2021. С. 57–61.
8. Музей меду, Баїв. URL: <https://findandfollow.com.ua/zahid/volynska-oblast-2/muzej-medu-bayiv>.
9. Патійчук В. Особливості організації гастрономічних турів. *Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України : сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 30–31 березня 2017 р.). Луцьк : Терен, 2017. С. 26–34.
10. Таверна «Старий лис». URL: [https://list.in.ua/ Таверни/243352/Старий-Лис-Луцьк](https://list.in.ua/Таверни/243352/Старий-Лис-Луцьк).

ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Бродська Вікторія, магістрантка першого року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к. і. н., доц. Шваб Л. П.

Проблема розвитку моди ХІХ – початку ХХІ ст. – складна та багатогранна. Вона стосується важливих історичних подій, які так чи інакше мали вплив та відобразились на модних тенденціях ХІХ – початку ХХІ ст.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі феномену моди вказаного періоду, розкритті особливостей його еволюції та впливу на життя суспільства.

Кожне століття так чи інакше мало відображення в моді. З ХІХ по ХХІ ст. відбулись значні зміни в контексті розуміння самої моди. Жорсткий корсет змінився легкою сукнею, незручне взуття – балетками, громіздкі зачіски – легким пучком зібраного волосся. Мода, з плином часу, ставала зручною, функціональною та доступною.

Мода ХІХ ст. характерна стрімко змінюваними образами та стилями, а також людьми, які їх визначали. Перша третина століття характеризується вікторіанською епохою в Англії: у моді – просто сукні, невеликі елегантні капелюшки, скромні зачіски з прямим проділом тощо [4].

Післяреволюційна Франція відтіснила сукні та зачіски зі складних конструкцій. Набирали популярності відверті, напівпрозорі наряди в стилі ампір.

Сукні мали високу талію, закріплену стрічкою прямо під грудьми, від якої спускались довгі напівпрозорі складки до підлоги. Нижнім одягом служили обтягуючі панталони, з плином часу вони перетворилися в сучасні панчохи. В моду ввійшли тонкі шовкові балетки з довгими стрічками [4].

Мода ХІХ ст. стала революційною в дизайні прикрас. За еталон краси було взято «античну камею», яка могла бути виконана зі слонової кістки, або ж із черепахового панцира. Популярність набули короткі зачіски – на згадку про засуджених до страти дам, яким коротко відрізали волосся.

Наприкінці ХІХ ст. виготовлення одягу стало свого роду мистецтвом Високої моди (Haute couture). Кутюрье шанувалися як художники моди. На всесвітній виставці в Парижі в 1900 р. французька мода довела свою безперечну перевагу. У 1903 р. балерина Айседора Дункан вчинила сенсацію, танцюючи у вільній, прозорій сукні без корсета, яку назвали «пеплос» [2, с. 201].

У цьому ж році, з відкриттям власного будинку моди Полем Пуаре, почалася «епоха Пуаре». Зробивши революцію силуетів, Пуаре врятував жінок від твердого корсета. Його «Секрети добре одягненої жінки» і сьогодні актуальні: «...Жінка зі щирим смаком підбирає собі сукні і

прикраси, щоб почувати себе красивою. А зовсім не тому, що так одягається хтось іще...» [2, с. 201].

Період між двома війнами можна сміло назвати «епохою Шанель». Незбагненна Шанель зробила революцію в моді, додавши жінці сучасний вигляд. У розпал війни в 1916 р. Коко Шанель ввела в моду джерсі. Трикотаж машинного вязання бежевого кольору, який вважався «бідняцьким», став новим революційним стилем [1].

У 1922 р. вийшла у світ повість Віктора Маргетта «Le garçon» («Гарсон»), за назвою якої, було започатковано новий напрямок у моді. Коротко обстрижене волосся, яскраво нафарбовані губи, чіткі брови, прямі сукні-сорочки, відкриті ноги в шовкових прозорих панчохах і гостроносих туфлях-човниках – ось образ жінки Мергетта [4].

У 1924 р. різко скоротилася довжина спідниці. Коко Шанель винайшла «маленьке чорне плаття» [3]. Ось уже багато десятиліть унікальний винахід Шанель залишається в арсеналі сучасної моди.

Ще один по-справжньому революційний винахід Коко Шанель: до її показів ніхто уявити не міг жінку в чоловічому одязі поза маскарладу. Зухвалі вбрання модельєрки підтримали багато відомих жінок, наприклад, актриса Марлен Дітріх. З тих пір пройшло багато років, і жіночі штани (шорти, джинси, футболки та інше різноманіття) так міцно увійшли в наше життя, що ми забуваємо, що першою їх додумалася носити саме велика Коко.

Легендарна сумка «2.55» – ще одна річ, без якої наш сучасний гардероб виглядав би зовсім інакше. До її винаходу (це сталося в лютому 1955 року – звідси і назва) жінкам доводилося носити сумки в руках, як сучасні клатчі. Шанель першою здогадалася повісити сумочку на ланцюжок, звільнивши руки. «Я втомилася носити ридикюлі в руках, до того ж я їх вічно втрачаю», – говорила вона [3].

Прихильниця лаконічних і мінімалістичних однотонних нарядів, Коко Шанель обожнювала доповнювати їх різноманітними аксесуарами у великій кількості. Саме вона придумала носити кілька ниток великих перлів і великі браслети замість колишнього символу розкоші – діамантових прикрас.

Якщо всі попередні винаходи мадемуазель Шанель і не втратили актуальності, то все ж, не будучи доповненими сучасними деталями, виглядають дещо старомодно, а ось парфуми Chanel №5 – по-справжньому нестаріюча класика. Цими парфумами сьогодні користуються тисячі пань по всьому світу, а їх запах символізує жіночність та елегантність.

У 1947 р. Крістіан Діор створив новий стиль «New Look». У книзі «Я дамський кравець» він писав: «...Ми залишили за собою епоху війни, форменого одягу. Трудової повинності для жінок із широкими «плічми боксера». Я малював жінок, що нагадують квіти, ніжно опуклі плечі,

округлу лінію грудей, ліаноподобні струнки талії і широкі, розбіжні до низу, як чашечка квітки, спідниці...» [4].

У кінці ХХ ст. рівень життя в Європі суттєво виріс, що принесло порівняно високі заробітки молоді. Виникла необхідність повернути закритий світ Високої моди до масового споживача. Діти 1960-х рр. продемонстрували це в одязі, вибравши основним предметом туалету блакитні джинси. Джинси – найбільш універсальний і демократичний одяг нашого століття – став уніформою для покоління Вудстока [4].

Мода початку ХХІ ст. – це зухвале порушення правил і тенденцій стилів, які сформувалися протягом попереднього часу. ХХІ ст. розширило межі допустимого, поєднало непоєднуване.

Змішання стилів в моді ХХІ ст. – один із факторів створення цілісного образу сучасної людини. Історія моди ХХІ ст. ще не написана, але основними тенденціями, які диктують людям світові подіуми і фешн-блогери, є сміливість і схильність до експериментів, що дозволяє створити неповторні образи.

Головними нововведеннями в комбінуванні стилістичних напрямів в ХХІ ст. є носіння футболок з принтом у поєднанні з класичним костюмом; літні сукні з байкерськими куртками з деніму або шкіри і масивними військовими черевиками; класичний стиль в міксі з етнікою, а мереживо – зі стилем мілітарі [4].

Отже, мода є важливим елементом у вивченні історії різних країн. Адже кожен період в історії так чи інакше відображається в одязі, зачісках чи в певних деталях. мода завжди була і залишається невід'ємною частиною життя суспільства і людини в ньому. Треба усвідомити той факт, що вже неможливо ігнорувати її вплив на різноманітні сфери життя. Вона повністю охопила життя людини, стала для неї своєрідною перепусткою в соціум та, фактично, визначила весь простір її існування.

ДЖЕРЕЛА

1. Анрі Гідель. Коко Шанель (2006). URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=67766&p=1.
2. Історія моди. 60-ті роки (2008). URL: http://www.melina-design.com/fashion_60.html.
3. Історія світової культури: навч. посібник / кер. авт. колективу Л. Левчук. Київ: Либідь, 1993. 320 с.
4. Колосніченко М., Процик К. мода і одяг. Основи проектування та виробництва одягу (2010). URL: http://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/4007/1/20170116_Kolosnichenko.pdf.

УВІКОВІЧЕННЯ ПОДВИГУ ПРАВЕДНИКІВ НАРОДІВ СВІТУ

Кирильчук Вікторія, магістрантка першого року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: д.і.н., проф. Каліщук О. М.

Тема увіковічення подвигу праведників народів світу не втрачає своєї актуальності, адже моральна відповідальність та подвиг тих, хто ризикував своїм життям та безпекою, щоб врятувати інших від насильства та геноциду, є понадчасовою.

У світі існує багато конфліктів та війн, які супроводжують геноцид і переслідування національних меншин, політичних опонентів та інших соціальних груп. Постава тих, хто ставав на захист переслідуваних, є прикладом для наступних поколінь.

Метою даного дослідження є аналіз значення увіковічення подвигу праведників народів світу. Рівно ж, дослідження має на меті проаналізувати роль праведників у сприянні гуманізму та мирній співпраці народів світу.

Праведники народів світу – це люди, які пожертвували своїм життям, своїм комфортом та безпекою для того, щоб захистити інших від небезпеки або врятувати їх від гонитви та переслідувань. Їхні подвиги є прикладом небайдужості та мужності перед лицем ворожості та насильства. Увіковічення їхніх імен та подвигів є необхідністю для пам'яті наступних поколінь про важливість мирної співпраці та гуманізму.

Історія свідчить про те, що подвиги праведників врятували тисячі життів та зупинили насильство та знищення. Наприклад, в Європі під час Другої світової війни, тисячі євреїв та інших груп, які переслідувались нацистами, були врятовані завдяки вчинкам тих, хто не втратив морального обличчя. Такі люди, як Оскар Шиндлер та Райнхард Гейдріх, ризикували своїм життям та витратами, щоб врятувати інших.

Станом на 1 січня 2020 р. держава Ізраїль відзначив 2 659 громадян України званням «Праведника народів світу» за порятунок євреїв під час Другої світової війни (з них – 117 на Волині), вона займає четверте місце у світі за кількістю удостоєних цих високих звань.

Дії Праведників народів світу дозволили єврейському народу та всьому людству зберегти віру в добро і гуманізм, незважаючи на жахливі прояви Третього Райху. Їх подвиг допомагає всім засвоїти головний урок, яким людство повинне керуватися в будь-якій ситуації: саме по собі людське життя – велика цінність. Звідси і вислів (взятий із Талмуда), який викарбовано на медалі Праведників народів світу: «Будь хто, хто врятував життя хоча б одній людині, – той врятував цілий світ» [4, с. 277]. Рис 1.

З подібними викликами стикалися й інші суспільства у різних історичних обставинах у різних частинах світу. Так, у Руанді, під час геноциду 1994 р., були люди, які переховували та допомагали вижити

тисячам тутсі, вчинки яких є співмірними діям праведників часів Катастрофи [5, с.121].

Увіковічення подвигу таких людей є важливою частиною культури та спадщини народів світу. Це допомагає зберегти пам'ять про тих, хто пожертвував своїм життям та своєю безпекою, щоб зробити світ кращим і безпечнішим для інших.

Увіковічення подвигів праведників народів світу також має непересічне виховне значення для наступних поколінь. Вивчення їхніх історій та подвигів дозволяє розвивати моральні цінності та почуття громадянської відповідальності. Це також допомагає підтримувати мир, толерантність та розуміння між народами.

Увіковічення подвигу праведників народів світу може бути здійснене через різноманітні форми, такі як книги, фільми, музеї, пам'ятні знаки та монументи. Книги можуть містити історії про життя та подвиги праведників народів світу. Фільми можуть бути створені на основі цих історій та показувати їх на великому екрані, що дозволяє більшій кількості людей дізнатися про ці подвиги. Музеї можуть бути створені, щоб зберегти артефакти, пов'язані з життям та подвигами праведників народів світу, а також для навчання та нагадування людям про їх внесок у світову історію. Пам'ятні знаки та монументи можуть бути розташовані в місцях, де праведники народів світу вчинили свої подвиги.

Наприклад, Яд Вашем – це музей-пам'ятник голокосту в Ізраїлі, де зберігаються артефакти, пов'язані з життям та смертю євреїв, які стали жертвами нацистського режиму. Музей також містить імена більш ніж 27000 праведників народів світу, які врятували євреїв від геноциду. Також він містить монументи та пам'ятні знаки для вшанування пам'яті тих, хто був жертвами голокосту, а також для вшанування подвигу праведників народів світу. Яд Вашем вважає, що увіковічення подвигу праведників народів світу є моральним боргом єврейського народу і має величезне виховне значення. Рис 2.

Інший приклад – це пам'ятний знак «Праведники світу» у Нью-Йорку, де зображені імена більш ніж 25000 людей, які врятували євреїв від нацистської пропаганди та геноциду. Пам'ятний знак був встановлений в 1983 році і став символом визнання тих, хто вчинив подвиг у тяжкі часи.

В Україні вивченням подвигу рятівників займаються державні інституції та громадські організації. Об'єднана єврейська община України зініціювала проєкт «Праведники народів світу. Україна». УІНП досліджує подвиг Праведників та організовує круглі столи. Не стала осторонь вшанування подвигу праведників світу і Волинь. Так, одна з вулиць м. Володимира отримала назву Праведників народів світу.

Отож, дане дослідження наголошує, що увіковічення подвигу праведників народів світу є важливою темою, яка стосується питань

моральної відповідальності та визнання тих, хто ризикував своїм життям задля спасіння інших.

Відтворення пам'яті про подвиги праведників народів світу має велике значення для формування національної ідентичності та свідомості. Оскільки багато праведників діяли в умовах війни, геноциду, нацистської окупації та інших екстремальних ситуаціях, вони стали символами відваги та самопожертви, а їх подвиги відіграють важливу роль у формуванні національної історії та культури.

ДЖЕРЕЛА

1. Гутман И. Катастрофа и память о ней. Перекл. З. Копельман. Єрусалим, 2007. 292 с.
2. Кіндрат К. Ціною власного життя. Рівне, 1995. 206 с.
3. Офіційний сайт меморіального інституту «Яд Вашем». URL: <http://www.yad-vashem.org.il/>
4. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталінім. Київ, 2011. 492 с.
5. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт. Чернівці, 2011. 248 с.
6. Щупак І. Я. Ті, хто повертають віру в людину: Праведники народів світу Дніпропетровської області. Дніпро, 2019. 107 с.

Медаль праведника народів світу. Рис 1.

Диплом праведника. Рис 2.

Розділ 4.

Афро-азійський чинник у світовому історичному процесі

«ОЛЕКСІАДА» АННИ КОМНІН - ДЖЕРЕЛО ПРО ПРАВЛІННЯ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ІМПЕРАТОРА ОЛЕКСІЯ І КОМНІНА

*Динь Артем, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. і. н., доц. Білик В. А.*

Історія Візантійської імперії багатогранна, тривала в часі і позначена багатьма знаковими постатями. Однією з них, безперечно, є візантійський імператор Олексій I Комнін. Політична діяльність та правління Олексія I Комніна займає важливе місце в історії Візантії та світу. Період його правління є рідкісним явищем в світовому історичному процесі, а також феноменом в історії Візантії, позначеним відновленням могутності, збільшенням міжнародного впливу імперії, трансформацією її державно-політичного розвитку. З огляду на це, постать Олексія I Комніна, безперечно, викликає зацікавленість і спонукає до дослідження його життєвого шляху та періоду його правління.

Дослідження та об'єктивне висвітлення будь-якого історичного питання чи проблеми неможливе без використання джерел, які несуть найбільш точну і правдиву інформацію. Стосовно означеної нами проблеми одним із важливих джерел є «Олексіада» Анни Комнін.

Метою даної наукової розвідки є спроба показати постать імператора Олексія I Комніна, спираючись на свідчення його доньки Анни, авторки «Олексіади». Старша дочка Олексія I, розумна й високоосвічена Анна Комніна у творі «Олексіада» залишила нам історію життя свого батька від самих початків і до його смерті (1069–1118 рр.). Твір, який написала вишуканим античним стилем принцеса, вихована на античних зразках, знайома із старогрецькою історичною літературою, поезією та філософією, – це не лише видатна пам'ятка тодішньої візантійської історичної думки, а й історичне джерело.

Грунтовний опис Анни становить першооснову наших знань про важливу добу, на яку припадають контакт Заходу з Візантією під час Першого Хрестового походу, боротьба з норманами та степовими племенами півночі та сходу. Образ Олексія героїзований, тоді як всі його вороги описані з відвертою ворожістю. «Мій батько, імператор Олексій, і до вступу на імператорський престол приніс велику користь ромейській державі. Він почав службу ще при Романі Діогені. Олексій був чудовою людиною, своєю безстрашністю перевершував всіх оточуючих. У віці чотирнадцяти років він прагнув взяти участь у великій військовій експедиції проти персів, яку організував імператор Діоген; у своєму нестримному прагненні Олексій вибухав погрозами у бік варварів і

говорив, що в битві напоїть свій меч їх кров'ю» – так розповідала про свого батька Анна Комніна [1, с. 56].

Для праці Анни властива беззаперечна тенденція восхваління Олексія: «Олексій був не надто високим, і розмах його плечей цілком відповідав зросту. Навстоячки він не створював сильного враження на навколишніх, але, коли він, грізно блискаючи очима, сидів на імператорському троні, то був подібним до блискавки: таке всеохоплююче сяйво йшло від його обличчя й від усього тіла. Дугою згиналися його чорні брови, з-під яких очі дивилися грізно, і разом з тим лагідно. Блиск його очей, сяйво обличчя, шляхетна лінія щік, на які набігав рум'янець, одночасно лякали і підбадьорювали людей. Широкі плечі, міцні руки, опуклі груди – весь його героїчний вигляд вселяв у більшості людей захват і здивування. У цій людині поєднувалися краса, витонченість і неперевершена велич. Якщо ж він вступав у бесіду, то здавалося, що його вустами говорить полум'яний оратор Демосфен. Ланцюгом доказів він захоплював слух і душу, був чудовим і непереможним у промовах, так само, як і в бою вмів метати списа, так і зачаровувати слухачів» [1, с. 65].

Для цього твору властива низка хиб, передусім плутанина у датах. Але вони, безперечно, виступають на другий план перед всеосяжністю та багатством інформації, якою письменниця володіла завдяки своєму становищу та допитливості. Прекрасна поінформованість і обізнаність із внутрішньою та зовнішньою політикою, спостережливість і яскравість характеристик зробили «Олексіаду» одним із найзнаменитіших творів візантійської хронографії. «Олексіада» – історичне джерело, єдина праця, в якій систематично і повно викладається історія Візантії кінця XI – початку XII ст. Частина праці, де мова йде про події до 1079 р. є перекладом розповіді візантійського воєначальника Врієннія.

Найбільш повно висвітлена в «Олексіаді» зовнішня політика Візантії 1081–1118 рр., історія взаємин і воєн Олексія I Комніна із Заходом, з турками-сельджуками, кочівниками, південними слов'янами. Головним ворогом Візантії на Заході були південноіталійські нормани, і їм, природно, приділяється велика увага: «Імператор Олексій бачив, що імперія перебуває в стані агонії: східні землі піддавалися спустошливим набігам турків. Не кращими були справи і на заході. У Ромейській імперії не достатньо було війська, а щоб викликати союзників з інших країн, в імператорській скарбниці не було грошей. Дуже вже невміло розпоряджалися військовими справами імператори – попередники Олексія, які довели до такого занепаду Візантійську державу. Як я чула від воїнів і деяких літніх людей, жодна держава споконвіку не була знайдена в настільки скрутному становищі» [1, с. 45].

Якщо політика Олексія на Заході отримала те чи інше відображення в інших джерелах, то взаємовідносини імператора з сельджуками в основному відомі нам з «Олексіади». Арабські, вірменські та сирійські

автори досить рідко у своїх творах згадують про Румський султанат. Праця Анни є також головним джерелом з історії взаємовідносин Візантії і Сербії кінця XI – початку XII ст. Дані Анни Комніної мають велике значення не тільки для розуміння зовнішньої політики Олексія I, але і для відновлення історії більшості народів, які так чи інакше стикалися в той час з Візантійською імперією.

Стосовно внутрішнього розвитку Візантійської імперії за правління Олексія I Комніна, то одні дослідники, захоплені характеристиками Анни Комніної, доводять, що причиною підйому імперії були виключно особисті якості імператора Олексія I – великого воїна і полководця, істинно державного правителя, дуже релігійної і благочестивої людини. Інші вчені вбачають, що запорукою успіху Олексія I були перетворення у сфері державного управління, які здійснив імператор [2]. У працях деяких вчених відчувається тенденція визначити соціальну основу політики Олексія I [3]. Більшість дослідників акцентує увагу на тому, що разом з Олексієм I Комніним до влади прийшла провінційна військово-феодална знать, яка взяла гору над цивільною аристократією столиці і опинилася в змозі на деякий час запобігти краху імперії. Енергійна політика Олексія I Комніна сприяла консолідації держави та розвитку країни.

Під час свого правління Олексію I довелося боротися із багаточисельними заколотами: недарма його дочка пише, що його більше тривожили внутрішні, чим зовнішні вороги. Анна Комніна звертає також увагу на проблеми, які існували з відновленням візантійських територій в Малій Азії: «Не про спокій і не про розваги піклувався він, а про те, щоб приморські території, цілком спустошені варварами, і які знаходились у скрутному становищі, привести в попередній стан, встановити у них порядок і повернути туди населення» [1, с. 420].

«Олексіада» Анни Комніної і західноєвропейські джерела тогочасного періоду по-різному оповідають про діяння імператора. Хоча в «Олексіаді» багато складних питань замовчувалося, проте саме Анна Комніна, як дочка імператора, мала доступ до різної інформації і могла висвітлити різноманітні події, що відбулися за час правління Олексія I. Критично осмислюючи наведені у джерелі факти, маємо можливість провадити об'єктивне вивчення історії Візантії другої половини XI – першої половини XII ст., і чіткіше окреслити роль та місце Олексія I Комніна у тогочасному світовому історичному процесі, виокремити основні засади і принципи, на які спирався Олексій I під час свого правління.

ДЖЕРЕЛА

1. Комнина Анна. Алексиада. М.: Наука, 1965. 686 с.
2. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории. М., 1987. 182 с.
3. Острогорський Г. Історія Візантії. Пер. з німецької А. Онишко. Л.: Літопис, 2002. 608 с.

ЖІНОЧИЙ СУЛТАНАТ В ІСТОРІЇ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Гусаківський Ярослав, студент 3 курсу

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: к. і. н., доц. Маркевич О. В.

Налагодження тісних міждержавних стосунків України з іншими країнами світу важливо з практичної точки зору, особливо сьогодні, коли воєнні дії потребують максимальної міжнародної підтримки. Водночас, розбудовуючи тісні партнерські відносини, ми маємо враховувати і більше дізнаватися про історичні традиції в іноземних країнах, як відбувалося державне управління і відштовхуватись від цієї інформації, аби не образити жодну із сторін. Особливо це стосується країн Сходу, які мають відмінні від України традиції державного будівництва. Метою даної розвідки є висвітлення жіночого султанату в історії Османської імперії, зокрема впливу Кесем-султан в управлінні державою.

В сучасній історіографії поняття «жіночий султанат» трактується як «особливий» період в історії Османської імперії, в який посилювалася роль жінки у питаннях успадкування престолу та, відповідно, становило великий вплив на політику держави. Особливо яскраво це прослідковується за Кесем-султан, яка була наложницею Ахмеда I і матір'ю султанів Мурада IV та Ібрагіма I. Хронологічно рамками «жіночого султанату» охоплюють 1550-1656 рр. Сам термін був введений лише на початку XX ст. турецьким істориком Ахмедом Рефіком Алтинаєм. Цей період в історії Оттоманської Порти він вважав початком кінця Великої імперії [1, р.10].

Щодо самої постаті Кесем-султан, то доволі важко віднайти свідчення про її життя до попадання в гарем. Невідомий навіть рік народження, але припускають, що вона була одного віку як і Ахмед I, тобто 13-16 років [2, р. 347-359]. З самого початку правління султан намагався позбавитися від жіночого впливу, але судячи зі спогадів посла Крістофора Вальєра, що належать до 1616 року: «... ще не будучи Валіде Султан, вона вже мала величезний вплив на Ахмеда I, ні в чому не отримуючи від нього відмови» [3, р. 247]. Падишах радився з нею у всіх ключових питаннях, але і вона проявляла стриманість і велику мудрість у діях. Головне її завдання було виховання дітей, звідти вона і черпала сили і вплив за традицією.

Правління Ахмеда I ознаменувалось ще й тим, що стало першим відходом від традиції братовбивства – так званий «Закон Фатіха». Цьому посприяла Кесем-султан, яка намагалася захистити своїх численних дітей від смерті, так як старший і другий син Ахмеда I були від інших наложниць. До кінця не розв'язаним було питання з навіженим братом Мустафою, який вижив завдяки султанші. Передчасна смерть Ахмеда I змусила діяти більш рішуче і «підштовхнула» Кесем-султан до

підтримки сходження на престол Мустафи I. Можемо з великим ступенем вірогідності стверджувати, що мотивом прийняття цього рішення були старх за життя синів, якщо на правління зійде старший зведений брат Осман II.

Правління Мустафи I закінчилося швидко, його наступником став сімнадцятирічний Осман II, старший син Ахмеда I та його померлої матері Махфіруз Хатун. 1621 р. новий султан стратив шехзаде Мехмеда, який не був кровним сином Кесем-султан, що змусило діяти більш рішуче. 1622 р. за її впливу відбувся переворот, на трон був ненадовго повернутий Мустафа. Але вже 1623 р. падишахом став Мурад IV, а Кесем-султан – регентом. Питання престолонаслідування не були вирішені остаточно, усі його брати були ув'язнені в Кафесі.

Регенство Кесем-султан ознаменувалося гучними подіями. Вона фактично керувала імперією, відповідала за призначення державних діячів і наглядала за адміністрацією, що дозволяло їй налагоджувати зв'язки. Відбулися територіальні зміни – держава втратила Багдад та Єреван, не вщухали постання. Зростаючи у тих політичних обставинах, Мурад IV все більше жадав повноцінної влади. 1632 року під час повстання в Константинополі, коли яничари вбили великого візира Ахмеда-пашу, Мурад IV, побоюючись, що його спіткає така ж доля, як і його старшого зведеного брата Османа II, вирішив усунути матір від управління, наказав розірвати зв'язки з підкупленими державними діячами. Це призвело до завершення дев'ятирічного терміну перебування Кесем-султан на посаді регента. Але повністю відсторонити від втручання державними справами Кесем-султан не вдавалося, вона зберігала вплив на державу.

Кесем-султан намагалася зберегти життя сином, але під час правління Мурада IV було вбито Баязида, Сулеймана, Касима та Мустафу. З останніх синів Кесем-султан, що вижили, був психічно хворий Ібрагім I. Своїм життям завдячує заступництву матері, яка стверджувала, що він був «надто божевільним, щоб бути загрозою». З приходом на престол Ібрагіма I Кесем-султан знову стала політично активною як його головний радник. З часом фаворитки Ібрагіма I почали інтригувати проти його матері і домоглися її ізоляції.

Політико-економічна ситуація в імперії була складною. Масовим явищем стало хабарництво. Жахливі наслідки мало запровадження відкупної системи збирання податків (ільтізама), котра остаточно засвідчила сумний для виробників факт: держава «умила руки» і нести відповідальність за життєвий рівень підданих надалі не збирається. В результаті навіть Єгипет, житниця імперії, почав швидко бідніти. Кількість орних зрошуваних земель у цій процвітаючій в минулому провінції зменшилася на 10%. Селяни почали масово кидати землі. Тімарна система розвалилася, а корпус яничарів поповнювали тепер не

юнаки через девширме, а діти яничарів. Традиційні порядки вичерпали свій ресурс, але турки вперто не бажали з цим миритися і шукали виходу в застосуванні засобів, які приносили успіх у минулому (здірство, війна, грабунок, залякування, диктат, владний деспотизм, бюрократична централізація). В політичних і економічних прорахунках звинуватили султана Ібрагіма I, якого за погане управління державою, «байдужість до корупції», «бездіяльність перед лицем ворога», «незаконний вплив гарему» задушили з намови шейх уль-іслама [4, с. 487].

Після від'їзду Кесем-султан Ібрагім I приймав необдумані рішення: невдалі війни та венеціанська блокада Дарданелл, яка поставила османську столицю на межу голоду. Все це викликало невдоволення, імперія шукала фінансів, піднімаючи податки. Знову відбувались яничарські повстання. Так, 1648 р. під час чергового повстання Ібрагім I шукав підтримки і звернувся за допомогою до Кесем-султа. Це не надовго втримало його на престолі. Того ж року він був ув'язнений у палаці Топкапи I вбитий. Наступником Ібрагіма I став султан Мехмед IV Мисливець, а при ньому на початку правління фактично керувала сильна і могутня бабуся Кесем-султан. Така конкуренція не влаштовувала матір султана – Турхан Султан. Результат їхнього протистояння – 1651 році, Кесем була вбита у покоях вірними слугами Турхан. Однак участь останньої так і не була доведеною. Після смерті Кесем ситуація з централізацією погіршилася. Як зазначає Мустафін: «Чимдалі самостійніше почувалися й султанські намісники у провінціях. У Єгипті знову хазяйнували мамлюцькі беї, самоврядні князівства утворилися і в Лівані. Піднімали голову й підкорені народи Європи» [5, с. 268-269].

Незважаючи на нечисленність відомостей про Кесем-султан та життя гарему, ми можемо відстежити значний вплив жінок на управління державою на конкретному прикладі. Жіночий султанат досяг свого піку під час правління Кесем-султан, яка стала регентом за правління Мурада IV та Ібрагіма I, а також онука Мехмеда IV. Поза всяким сумнівом, життя наймогутнішої султанші було сповнено смутами, таємницями та інтригами, проте багато в чому завдяки її далекоглядній політиці в державі відбулися серйозні зміни, а також здобувалися важливі стратегічні перемоги на міжнародній арені.

ДЖЕРЕЛА

1. Ahmet Refik Altınay. *Kadinlar Saltanati*. Istanbul: Tarih Vakfi, 2005. 400 p.
2. Tezcan B. *The Debut of Kösem Sultan's Political Career*: *Turcica*. 2008. Т. 40. Р. 347-359.
3. Leslie P. Peirce. *The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*. Oxford University Press, 1993. 374 p.
4. Рубель В. А. *Історія Середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія: Навч. посіб. Вид. 3-тє, доп. і перероб.* Київ: Либідь, 2011. 792 с.
5. Мустафін О. *Справжня історія раннього нового часу*. Харків: Фоліо, 2014. 416 с.

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ГІРСЬКИХ НАРОДІВ КАВКАЗУ В 20–30 РОКАХ ХІХ СТ.

*Мельник Богдан, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Ткачук А. П.*

У 20 – 40-х рр. ХІХ ст. суттєво посилилася експансіоністська політика Росії в Закавказзі. Вона мала свої характерні риси й вибудовувалася паралельно з процесами його освоєння й інкорпорації в державний імперський організм шляхом здійснення адміністративної політики, що ґрунтувалася як на централізмі й уніфікації, так і на регіоналізмі й децентралізації. Реалізовувалися кілька типів колонізації, залежно від особливостей території, що освоювалися, і від налаштованості місцевого населення.

До встановлення реальної влади своєї адміністрації на Північному Кавказі Російська імперія приступила лише наприкінці ХVІІІ ст., борючись в регіоні з її давніми суперниками – Іраном та Туреччиною. Зміцнення позицій Петербургу серед гірських народів, особливо в Чечні, Кабарді, Осетії, Інгушетії, офіційно розпочалося указом Катерини ІІ від 5 травня 1785 р. згідно якого було створено Кавказьке намісництво в складі Кавказької та Астраханської губерній. Першим кавказьким намісником був призначений генерал-поручик П. Потьомкін, який підпорядковувався безпосередньо імператриці. Відтоді на цю посаду призначали лише військових, що користувалися особливою довірою монарха. У 1796 р. Павло І скасував посаду кавказького намісника. Відтоді очільник російської адміністрації на Кавказі став іменуватися як «головнокомандувач військами», «головнокомандувач у Грузії», «інспектор Кавказької лінії», «Астраханський військовий губернатор» тощо.

Кавказька політика Олександра І була суперечливою. Імператор часто погоджувався з абсолютно протилежними думками своїх підлеглих. Він підтримував засади державної політики С. Лашкарьова де йшлося про створення федерації кавказьких володінь у 1801 р., також погоджувався з планом П. Циціанова про мирне, політичне «утихомирення» Кабарди в 1804 р., підтримав програму А. Тормасова про зближення Російської імперії з горцями шляхом розвитку торговельно-економічних зв'язків, постійно вимагав від своїх кавказьких намісників «лагідного», «справедливого», «розсудливого» ставлення до місцевого населення. Водночас на противагу «мирним рішенням» цілком схвалював військові (фактично – каральні) походи російських військ у Кабарду, Чечню і Дагестан у 20 – 30 рр. ХІХ ст.

З 1806 р., до моменту вбивства П. Циціанова, міжнародна ситуація визначала головні вектори зовнішньої політики Російської імперії, яка в

першу чергу була спрямована на європейський регіон. До 1816 р. тут розгорталася масштабне протистояння з наполеонівською Францією. Кавказькими намісниками призначалися І. Гудович, А. Тормасов, М. Ртіщев, які не використовували силові методи для реалізації політики Російської імперії в регіоні. Їхня мета полягала в збереженні досягнутих позицій на Кавказі. Коли ж Російська імперія в 1816 р. добилася стабілізації своєї військової могутності, а її європейський тил буде забезпечений існуванням «Священного союзу», в зовнішній політиці на перший план знову вийшов Кавказ, куди відправили російського генерала – О. Єрмолова.

У формуванні та проведенні політики імперії на Кавказі намісники відігравали провідну роль. На початку XIX ст. у Петербурзі мали нечітке уявлення про реальний стан справ в регіоні. Папери в обидва кінці йшли довгі місяці, і поки зі столиці надходило роз'яснення або вказівка з того чи іншого приводу, ситуація могла кардинально змінюватися. Тому кавказьким управлінцям були надані необмежені повноваження в ухваленні рішень та в їх виконанні. Петербург же визначав лише загальний напрямок політики.

Кавказька політика російських монархів мала вигляд хвилястої кривої, зі злетами та падіннями активності, спробами вирішити завдання силовим тиском і періодами тривалих оборонних дій. 1802–1806 рр. – період намісництва П. Циціанова – пік силової активності кавказької політики; 1806–1815 рр. – період І. Гудовича, А. Тормасова, Ф. Паулуччі, М. Ртіщева – повна відсутність наступальної тактики; 1817–1826 рр. – «епоха Єрмолова» – новий сплеск силової активності Російської імперії на Кавказі, який призвів до народно-визвольного руху горян Північного Кавказу, який згодом отримав літературну назву «Кавказька війна».

До призначення Єрмолова на Кавказ ні в російського уряду, ні в кавказьких намісників не було чіткої, продуманої і довготривалої програми дій у цьому регіоні. Декларувалася спільна мета – підпорядкування Кавказу. Кожен починав зі своєї програми. «Непослідовність і суперечності наших поглядів на Сході звели, нарешті, діяльність російського війська на Кавказі до дрібного набігу», – зазначав О. Уманець. «Замість широких планів Катерини і Зубова, ми зустрічаємо тут політику безцільної боротьби, стільки ж вдалої, скільки й марної, однаково стомлюючої і дратівливої для обох сторін, шкідливої для ворога, але й вкрай ризикованої і мало гідної Росії...» [4]. Єрмолов же «накреслив собі ясну, строго визначену програму дій, поставив в основу її холодний розрахунок і твердо, вже без коливань і відступів, пішов до намічених ним цілей», зажадавши від горців «безумовної покори». Повністю відкидаючи досвід своїх попередників, їхні методи і засоби у відносинах із горцями, визнавши їхню «систему фальшивою», «залишив собі єдиний шлях, шлях відкритої війни, яких би жертв вона не вимагала. Єрмолов розумів

неминучість важкого часу, свідомо поставив собі завданням завоювання Кавказьких гір» [5, с. 185]. Водночас О. Єрмолов почав здійснювати комплекс заходів щодо господарсько-економічного розвитку Північного Кавказу, адміністративно-судових перетворень, будівництва доріг, заснування міст. Такі заходи мали далекосяжні позитивні наслідки для розвитку регіону. Час управління цим неспокійним регіоном Єрмоловим, став початком систематичної війни проти горців» [3, с. 23], який невдовзі завів його в глухий кут, а Російську імперію та місцеві народи втягнув у криваву трагедію, відому під назвою Велика Кавказька війна, яка з 1816 р. тягнулася до 1864 р. Єрмолов своїми діями поклав початок «шляху війни», продовжувати ж його довелося багатьом його наступникам.

Однак Єрмолов, як і Циціанов, під кінець свого намісництва на Кавказі, прийшов до висновку, що тверду російську владу в усьому регіоні силовим методам встановити неможливо. Потрібно використовувати в першу чергу політичні, економічні, культурні методи для утвердження своєї влади у цьому регіоні. В подальшому політика центру щодо призначення нових намісників була змінена.

Отож, експансіоністська політика Російської імперії на Кавказі викликала активну протидію місцевих гірських народів. Спостерігався потужний сплеск повстань у Кабарді, Чечні, Дагестані. Поступово невеликі зіткнення переросли у війну, яка охопила Північно-Західний Кавказ, Дагестан, Чечню, та тривала майже 50 років. Визвольний рух мав складний характер. У ньому перепліталися: загальне невдоволення свавіллям царської адміністрації та порушення звичайного плину життя на Кавказі. Непослідовна політика та загарбницькі амбіції втягнули в затяжну і виснажливу війну Російську імперію та народи Кавказу.

ДЖЕРЕЛА

1. Бейтуганов С. Кабарда и Ермолов. Нальчик: Эльбрус, 1993. 302 с.
URL: https://karchava.files.wordpress.com/2012/09/beytuganov_s_n_-_kabar-da_-_istoria_i_familii.pdf
2. Гапуров Ш.А., Бугаев, А.М., Черноус В.В. К 150-летию окончания Кавказской войны: о хронологии, причинах и содержании // Научная мысль Кавказа. 2014. № 4. С. 90–100
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-150-letiyu-okonchaniya-kavkazskoy-voyny-o-hronologii-prichinah-i-soderzhanii/viewer>
3. Захарьин И.Н. Кавказ и его герои. СПб., 1982. 232 с.
URL: <https://www.litres.ru/book/ivan-zaharin/kavkaz-i-ego-geroi-kn-1-svyatyni-bogatstva-i-narody-551585/>
4. Уманец О.М. Проконсул Кавказа. СПб., 1972. 174 с. URL: <https://elib.rgo.ru/safe-view/123456789/216652/1/cHJva29uc3VrX2t>
5. Утверждение русского владычества на Кавказе: В 12 т. Т. 3. Ч. 1. 352 с. Тифлис, 1984. URL: <https://runivers.ru/upload/iblock/769/Belyavskij%20N.f>

ПОЛІТИКА «САМОПОСИЛЕННЯ» ТА ЇЇ РОЛЬ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КИТАЮ

Ткачук Андрій, студент 3 курсу

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: к. і. н., доц. Маркевич О. В.

Зростаюча роль Китаю у міжнародній політиці та економіці вимагає детального вивчення історії політичного, культурного та економічного розвитку цієї держави. Особливий інтерес викликає XIX ст., коли імперія Цін внаслідок поразки в «опіумних» війнах і, як наслідок, укладення нерівноправних договорів з провідними державами переживала глибоку кризу. Іноземна продукція, яка виготовлялася на більш технологічних для того часу фабриках, за якістю та ціною залишала китайську поза конкуренцією. Цілі галузі китайського господарства зазнали краху та поступово зникали. Імперію знекровлювали численні контрибуції. Тогочасний Китай вважався «хворою людиною Азії», тож уклад держави потребував змін. Імператорська влада вбачала вихід з цієї ситуації саме в політиці «самопосилення». На сьогодні важливо знати й розуміти, чому саме влада Китаю прийняла таке рішення, адже будь-яка історична подія є досвідом і висвітлення даної теми допоможе краще розуміти політичні кроки тогочасних політиків. Метою даної розвідки є висвітлення політики «самопосилення» в Китаї, зокрема зупинитися на змінах, які були започатковані і які наслідки це мало.

Сутність політики «самопосилення» полягало в тому, щоб здійснити модернізацію Цінської імперії у військовому, технологічному, економічному відношеннях, але без потрясіння самих основ традиційної цивілізаційної структури держави. Метою даної політики (цзи цянь) проголошувалося «досягнення багатства» за допомогою «варварських справ» та «заморських здобутків» [3, с. 65].

Відбувалося проникнення західного капіталу в імперію. 1865–1875 рр. побудовано першу залізницю від Шанхаю до Усуня. Почалася активна закупівля іноземної зброї та обладнання, будувалася низка нових арсеналів та заводів. У 1862 р. було відкрито школу перекладачів «Тунвень Гуань», що за рівнем викладання дорівнювала коледжу західного зразка [1, с. 92].

Окрім модернізаційних заходів, варто відмітити інший аспект – ставлення іноземців до культури і традицій Китаю. В історіографії можна знайти згадки про цей період як час «національного приниження», коли іноземці проводили активне втручання в справи країни, впливали на культуру побут і суспільство, не беручи до уваги традицій. Зусилля китайського уряду у бажанні досягти паритетності хоч і були значними, але не надто плідними у відносинах з іноземними державами. Вони не мали рівноправності, адже Китай був більш відсталим порівняно з іншими країнами-лідерами. В період з 1866–1870 рр. було відправлено

дипломатичні місії до Західної Європи та відкрито посольство у США, а перші емігранти з Китаю почали прибувати в Америку ще в 1849 р., в часи так званої «золотої лихоманки».

Відбувалися конфлікти інтересів християнських місіонерів та китайських традиціоналістів-консерваторів, що в решті призвело до соціальних хвилювань у 1868–1870 рр. Консерваторами поширювалися чутки, що католицькі ченці скупували дітей для використання на різних роботах як дитячу рабську працю, наприклад, при виготовленні ліків. У 1868 р. відбулися християнські погроми, що в решті решт перекинулися з Янчжоу до інших китайських провінцій.

Однією з показових подій цього руху стало вбивство французького консула та місіонерів християн натопом 21 липня 1870 р. у Тяньцзині. Уряд Наполеона III не міг покарати Китай, тому для Цінської імперії дана ситуація не викликала серйозних наслідків – лишень була виплачена компенсація Франції. Проте проблеми між консерваторами, традиціоналістами та християнами не була вирішена, що в майбутньому спричинило втручання колоністів у внутрішню політику Китаю.

В економічному плані внаслідок іноземного втручання відбулося певне зростання зовнішньої торгівлі, через лібералізацію та мінімізації митних зборів. На 1864 р. її обсяг сягнув 105,3 млн. лянів, а в 1894 р перевищив 290 млн. [3, с. 66]. Набув поширення обмін спеціалістами: іноземці працювали в Китаї, а китайці відправлялися навчатися за кордон. Потреба висококваліфікованих кадрів змусила також Цінів відкривати навчальні заклади західного типу: політехнічні, телеграфні, мореплавні, військово-морські та військові. Варто наголосити і вважаємо це здобутком – за період політики «самопосилення», загалом в Китаї було відкрито 17 навчальних закладів різних типів.

Модернізація потребувала значних капіталовкладень і на допомогу прийшли англійські інвестори. Ціни дозволили відкрити в Китаї мережу філіалів іноземних банків, наприклад у 1865 р. Гонконг-Шанхайський банк. У 1867 р. англійці відкрили в Китаї перше пароплавне товариство, а в 1871 р. після відкриття Суецького каналу (1869) з'єднали телеграфним зв'язком Шанхай з Європою та Америкою.

Одним з пріоритетних напрямків модернізації була військова справа. Було прийнято рішення посилити та осучаснити військово-морські сили Китаю. В серпні 1866 р. китайський політик Цзо Цзунтан визначив у провінції Фуцзянь місце для арсеналу, адміралтейства і військово-морської школи. Невдовзі було збудовано військово-морський центр. Основним партнером у будівництві виступила Франція. Саме будівництво тривало до 1869 р. з одночасною закладкою кораблів. У період з 1867 по 1874 рр. спустили близько 15 кораблів невеликого тоннажу, а військово-морська школа з 1866–1907 рр. випустила 628 фахівців, що зробили значний внесок у розвиток китайського флоту [2, с. 117].

Не всі нововведення радо зустрічались населення та політичними елітами. Політика «самопосилення» зіткнулася з рішучим опором консерваторів на чолі з князем Гуном, що належав до найконсервативнішого кола манчжуро-китайської верхівки. Вони виступали проти іноземних позик та вкрай негативно ставились до технічних і технологічних новинок, називаючи дані нововведення «зрадою завітам предків». Лише ряд політичних поразок змусили їх примиритися з «новаторами». Останніх часто називали «західниками», бо поєднували в собі традиціоналізм, але визнавали необхідність реформ та запозичень, проте не моделей правління, а лише технічних досягнень [4, с. 184].

Інша сторона започаткованих реформ – значне зростання податків. Заробітна плата ледве рятувала їх від голодної смерті. Населення підлягало військово-політичному контролю, заборонялася будь-яка опозиційна діяльність. Лібералізація реформ не зачепила національний бізнес, тому як наслідок, він залишався відсталим, а із китайських торговців продовжували брати мито, зростала корупція, відбувався рекет на найвищому рівні. Щоб захиститися від здириництва влади, підприємці змушені були купувати посади або шукати заступництва у регіональних управлінців чи іноземних фірм.

Отже, наприкінці XIX ст. Китай остаточно перетворився на колонію провідних держав, відбувся поділ на сфери впливу. Економічний розвиток залежав від влади, формування середнього класу і буржуазії зазнало великих труднощів, вона так і не здобула тих прав і свобод, люди залишалися підданими, а не громадянами. Реформи загалом відзначилися своєю половинчастістю та тим, що вони були незавершені, адже навіть реформатори не мали на меті докорінно змінити Китай. В результаті політика «самопосилення» зазнала краху. Цінська імперія втратила свій політичний суверенітет.

ДЖЕРЕЛА

1. Булик М. В., Гаврилова Н. В. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі: Навч. посіб. Маріуполь, 2019. URL: http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/2031/1/NP_mizhnar_vidnosy_ny.pdf. (дата звернення 27.11.2022).
2. Морозов О. В. Імпорт кораблів для флоту Цінської імперії в 1870–1890-х рр. *Історія торгівлі, податків та мита*. Вип. 1-2 (15-16). 2017. С. 114 -126. URL: <http://www.customshistory.umsf.in.ua/archive/2017/1> (дата звернення 27.11.2022).
3. Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII - друга половина XIX). Навч. посібник. К.: Либідь, 2007. 560 с.
4. Сухобокова О. О. Реформаторський рух в Китаї наприкінці XIX ст. *Питання сходознавства в Україні. Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції*. 29-30 березня 2018. С. 184-187. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/192a88f1-fa92-4d33-ba77-a3f07e6d4257/content?page=184> (дата звернення 27.11.2022).

РЕСТАВРАЦІЯ МЕЙДЖІ ТА ЇЇ РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Колосович Валерія, студентка 3 курсу

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: к. і. н., доц. Маркевич О. В.

Дослідження, присвячені історії Японії на різних етапах її розвитку, цікаві сучасним науковцям та читачам. Особливо цінними є питання реставрації династії Мейджі, яке прямо пересікається з проблемою відродження державності Японії, її економічної відбудови, тобто часу, коли держава змогла піднятися на високий щабель політичного та фінансового розвитку. Вивчення цього досвіду важливо для сучасної розбудови України, а також дасть змогу краще зрозуміти політичну культуру та традиції Японії для розбудови міцних та тривалих українсько-японських відносин. Метою даної розвідки є висвітлення реставрації династії Мейджі, охарактеризувати запроваджені реформи та визначити роль у розбудові державності.

Постсередньовічна Японія знаходилась у складному економічному та політичному становищі. Держава потерпала від неврожаїв, бюджет не покривав і четверті потреб країни, інфляція поглиблювала економічну кризу. Крім цього «відкриття країни» іноземними державами призвело до укладання нерівноправних договорів. Як наслідок, відбулося падіння сьогунату [4, с. 74]. В цей тяжкий для країни час політична думка японців розділилася на два табори: тих, хто привітав відкриття портів і тих, хто захищав політику ізоляції. Прихильники монархії відкрито й сміливо вимагали завершення політики сьогунату і прийняти заходи для відновлення Японії.

6 квітня 1868 р. в країні відбувся політичний переворот, в результаті якого імператор Муцухіто (пізніше Мейджі) очолив країну. Він проголосив документ «Клятвена хартія п'яти суспільних принципів», де були чітко прописані головні принципи та напрями зовнішньої та внутрішньої політики впродовж другої половини XIX ст.: управління країною, враховуючи суспільну думку; рівність прав підприємців; модернізація; впровадження знань провідних країн тощо. Імперія мала досягти вищого ступеня розквіту [2, с. 143]. На початку хартії було вказано: «Цією хартією ми встановлюємо нашу ціль облаштування національного благополуччя на ширшій основі та створення конституції та законів. Це вело до ... скасування феодальних титулів та уніфікації поділеної національної влади» [1, с. 347].

Надалі політика Мейджі тримала курс на європеїзацію. Він полягав у запозиченні європейських знань та традицій, що стосувались різних сфер життя. Нова влада не бездумно копіювала дії європейських країн, а діяла методом поєднання надбань інших країн з власними традиціями. Зокрема,

впроваджувала тогочасні кращі способи вирішення політичних і соціальних питань, але поєднувала це з досвідом власного народу (повага та відданість владі). Відбулися відкриття першої залізниці, перехід до григоріанського календаря, проєвропейські зміни в освіті, релігійному житті країни тощо.

Основою відродження країни мало стати економічне покращення. На той час у країні не було єдиної грошової одиниці: в обігу було велике розмаїття золотих та срібних монет та ще більше варіацій банкнот. За таких умов утримувати контроль над державою було надзвичайно складно. Тому влада запровадила одну фінансову одиницю – ен (монетний двір знаходився в місті Осака). У 1872 р. був організований державний банк, а в 1876 р. – перший приватний банк купецького дому Міцуюї.

Однією з найважливіших тодішніх реформ була соціальна. Її метою було змінити класифікацію станів населення, прийняту під час правління сьогунату Токугава. З 1872 р. населення почало ділитись на три стани: кадзоку (представники тодішньої військової і придворної знаті); шідзоку (колишні самураї-буші (колишнє військово-служиве дворянство)); хеймін (селяни та інші жителі країни). У 1871-1872 рр. у країні було запроваджено єдину систему державних законів і судів, під яку підпадали всі три стани. Підданим дозволялось обирати будь-яку професію, вільне місце проживання та укладати міжстанові шлюби. Проте навіть після легітимної ліквідації в 1872 р. усіх станових привілеїв та обмежень, родинно-клановим залишався жорсткий принцип формування правлячої еліти: вищих чиновників, генералітету, дипломатичного корпусу... (набирались вони виключно з родин колишніх кадзоку) [3, с. 111].

Реформи торкнулися армії. Відтепер вона утворювалась за принципом військового обов'язку усіх верств населення. Також у формуванні війська використовувався досвід військових, що брали участь у протестах проти сьогунату. Шідзоку або хеймін не могли отримати високу посаду в даній структурі. І саме в цьому правилі можна побачити приклад жорсткого принципу формування правлячої еліти, про що вже згадувалось раніше.

Однією з найважливіших подій з життя країни було укладення Конституції 1889 року. Вона проголошувала особу імператора «священною й недоторканною», надавала йому найширші права глави держави. Діяв парламент, що складався з палати перів і палати представників. До верхньої палати входили члени імператорського роду, титулована аристократія, власники великих капіталів або земельних ділянок. Виборче право було обмежено віковим (не молодше 25 років), гендерним (тільки чоловіки) і фінансовим цензом (дохід від 15 ен). Функції парламенту були незначні: вони могли схвалювати або не схвалювати рішення кабінету міністрів. Однак з їхньою думкою мало рахувалися,

оскільки міністри підпорядковувалися безпосередньо імператорові [2, с. 144].

Проведені реформи в цілому позитивно вплинули на розвиток держави та її міжнародний авторитет. На початку реставрації однією з головних проблем були нерівноправні договори з країнами тогочасної Європою та США. Нова влада намагалася виправити цю ситуацію. І хоча домогтись швидкого скасування документів не вдалось, але посольство провело повний аналіз політичного, соціально-економічного устрою і згодом цей досвід був застосований на практиці.

Відбулося покращення фінансового становища країни, пожвавлювалося політичне життя. У країні почав формуватися рух за права й свободу «Дзію мінкенундо», одним з головних вимог якого було прийняття Конституції. У 1881 році була створена партія Ріккен дзіюто (Конституційна ліберальна партія), що відстоювала інтереси середніх і дрібних землевласників. У 1882 році виникла партія Кайсінто (Партія реформ), серед вимог якої були: розвиток зовнішньої торгівлі, скасування нерівноправних договорів, проведення грошової реформи [2, с. 144]. Реставрація Мейдзі зробила японців ближчими до сучасних винаходів.

Висновки. Реставрація династії Мейдзі – це не лише повернення політичних прав імператору, а цілий комплекс заходів, які сприяли модернізації країни, при цьому не відбулося нехтування основоположними традиціями. Це дозволило не втратити своєї ідентичності. Серед вагомих здобутків реформації можна виділити: розвиток політичної думки та дипломатії, поява єдиної грошової одиниці та модернізація усіх сфер її життя країни. Прорахунками були формальність деяких документів, особливо тих, які стосувалися рівних можливостей станів, чого на практиці не досягалося. Але як наслідок, ці реформи мали більше позитивний вплив, в тому числі заклали підвалини сучасному політичному, економічному та культурному розвитку держави.

ДЖЕРЕЛА

1. Кондратенко Д. Організація влади як чинник модернізації країни: (приклад Японії). *Наукові записки. ІІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України 2010. Вип. 50. С. 345-352.* URL: [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kondratenko_\(дата_перегляду_26.11.2022\).](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kondratenko_(дата_перегляду_26.11.2022).)
2. Мар'янюк О.В. Реставрація Мейдзі 1868 року: буржуазна революція чи формування абсолютиського режиму. *Наукові праці. Історія. 2009. Випуск 108. Том 121. С. 142-144.* URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2010/121-108-26.pdf> (дата перегляду 27.11.2022).
3. Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XV I I I - друга половина X I X). Навч. посібник. К.: Либідь, 2007. 560 с.
4. Черкун Н. А. Кризові явища сьогунату Токугава напередодні реставрації Мейдзі. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія. 2013. Вип. 6. С. 74-79.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2013_6_11. (дата перегляду 27.11.2022).

ЯПОНСЬКО-КИТАЙСЬКА ВІЙНА У 1937-1945 РОКАХ У КОНТЕКСТІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

*Олежук Володимир, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д. і. н., проф. Стрільчук Л. В.*

Перебіг другої японсько-китайської війни 1937-1945 року часто інтерпретують по-різному. Основним протиріччям є залученість альянсу союзників на чолі зі США до військового конфлікту після початку війни на Тихому океані (грудень 1941 року). Багато сучасних дослідників виділяють японсько-китайську війну як окремий збройний конфлікт під час Другої світової війни на рівні з Тихоокеанським театром бойових дій.

Мета дослідження: з'ясувати роль і місце та визначити важливість протистояння китайського народу проти агресії Японської імперії у контексті основної передумови початку Другої світової війни на Тихому океані.

Початком японсько-китайської війни вважають 7 липня 1937 року, коли відбувся інцидент на мосту Лугоу [5]. Тоді японські війська здійснили обстріл мосту Марко Поло, спричинивши офіційне розгортання війни між Японією і Китаєм. У Японській імперії були дві причини обґрунтування нападу на Гоміндан. Перша – від 1931 року відбувалися невеликі сутички двох країн, оскільки Японія окупувала Маньчжурію і створила невизнану державу Маньчжоу-го на чолі з останнім імператором Китаю Пу І. Також китайська громадянська війна 1927-1936 років сильно послабила позиції офіційного уряду Чана Кайши [6]. У 1935 році 9 червня було підписано японсько-китайську угоду Хе-Умедзу, за якою Японія окупує провінції Хебей і Чахар.

Другою причиною стала шовіністична політика японського мілітаризму, коли кабінет міністрів очолювали агресивно налаштовані військові політики. Вони повністю контролювали усе політичне життя Японії, що й призвело до початку японсько-китайської війни, а пізніше – вступу у Другу світову війну. Також це призведе до жахливих військових злочинів проти людства. Прикладом є Нанкінська різня, в якій було вбито від 300 до 500 тисяч мирних китайців. [1] Японія розглядала Китай як свою сферу впливу і намагалася контролювати його територію шляхом військової окупації. Це призвело до довготривалої та кривавої війни, яка забрала життя мільйонів людей. У війні були використані новітні технології, такі як авіація та танки, що робило її однією з найдовших та найсмертельніших в історії.

Водночас у 1937 році США та Велика Британія заявили, що не будуть втручатися у кризові стосунки Нанкіна і Токіо. Проте Китай отримав підтримку як Америки, так і СРСР. Країни бажали таким чином послабити сили Японії та відволікти лише військовим конфліктом із

сусідом. Водночас Китайська республіка під керівництвом Гоміндану мала на меті звільнення від іноземного втручання, імперіалізму та комунізму в країні. Велика Британія не могла втрутитися у вирішення військового конфлікту, оскільки під час Другої світової війни була задіяна більшість британського флоту та армії.

Цікавою була і позиція Сполучених Штатів Америки. Країна дотримувалася політики ізоляціонізму щодо втручання у майбутні військові конфлікти. До 1940 року Америка продавала Японії життєво необхідні ресурси, особливо нафту. Після введення ембарго на енергоносії країни Східного сонця питання щодо початку Другої світової війни в Азії було вирішено. Для того, аби мати ресурси для продовження кровопролитної війни, яка вже тривала понад чотири роки у Китаї, японцям потрібно було на південь до великих запасів ресурсів. Проте після початку війни на Тихому океані американці у грудні 1941 року створюють Добровольчий повітряний підрозділ «Летючі тигри», показавши свою підтримку китайцям.

Із початком Другої світової війни для США Китай став союзником. Примітно, що 9 грудня 1941 року у Декларації китайське керівництво оголосило війну Японії із такими словами: *«Після безуспішних спроб завоювати Китай, Японія, не виявивши навіть показної ввічливості, зрадницьки атакувала дружні країни Китаю – Сполучені Штати і Великобританію»* [4, с. 322]. Як бачимо, під час війни підтримка Штатів та загалом союзників лише збільшилася. Наприклад, під час Тегеранської конференції у листопаді 1943 року Китай було визнано однією з п'яти провідних країн тогочасного світу.

Світ відреагував на Японо-китайську війну різними способами залежно від своїх інтересів та геополітичної ситуації. Деякі країни, такі як США та Велика Британія, виразили своє засудження насильства та агресії союзних сил Японії. Вони ввели економічні санкції проти Японії та надавали фінансову та військову допомогу Китаю. Інші країни, такі як Німеччина та Італія, підтримували Японію та вважали, що вона має право на свої територіальні претензії. Радянський Союз почав спочатку надавати допомогу Китаю, але пізніше перестав це робити з власних інтересів.

Японський напад на Перл-Харбор став однією з головних причин вступу США до війни проти Японії. Це призвело до розширення конфлікту, оскільки Японія була союзником Німеччини та Італії в рамках Осі, тому вона стала противником США, Великої Британії та Радянського Союзу.

У багатьох країнах війна стала приводом для наростання націоналізму та патріотизму. Наприклад, у Японії, що проводила агресивну політику на території Китаю, націоналізм став все більш популярним серед громадян. У Китаї війна також зміцнила почуття національної єдності та привела до зростання комуністичного руху.

Під час Японо-китайської війни було проведено багато битв, які мали вирішальне значення для визначення переможця війни. Ось кілька з найбільш відомих:

1. Битва за Шанхай: Ця битва стала першою великою битвою війни. Вона розпочалася в липні 1937 року, коли Японія почала свій наступ на Шанхай, один з найбільших китайських міст. Японські війська використовували велику кількість сил та засобів, але китайці зуміли відбити декілька наступів та затримати японську армію.
2. Битва за Нанкін: Ця битва, що відбулася в грудні 1937 року, стала однією з найбільш жорстоких у війні. Після тривалої облоги японські війська зуміли взяти місто Нанкін та здійснили масове вбивство китайських військовополонених та цивільних жителів міста.
3. Битва за Вучжоу: Ця битва, що відбулася в травні-липні 1944 року, стала однією з найбільш значущих перемог китайських військ у війні. Китайці зуміли відбити місто Вучжоу від японської армії, що забезпечило їм контроль над важливими транспортними маршрутами.
4. Битва за Цзиндіан: Ця битва, що відбулася в квітні-травні 1945 року, стала останньою великою битвою війни. Японська армія почала свій наступ на місто Цзиндіан, але зустріла опір китайських військ.
5. Після тривалих боїв китайці зуміли перемогти японську армію та звільнити місто. Це стало важливою перемогою для китайців, які зуміли зупинити наступ японської армії та зберегти свою територію.

Отже, упродовж восьмирічного перебігу японсько-китайський конфлікт стає найбільш кривавим у контексті Другої світової війни. Він займає вагомe місце серед суспільно-політичних зрушень у ХХ столітті. Також протистояння дев'яносторічної давності можна вважати однією з найбільш кривавих війн. Японо-китайська війна була однією з найбільш кривавих в історії, що забрала життя понад 20 мільйонів осіб. Вона розпочалася в 1937 році, коли Японія розпочала свою окупацію Китаю, який в той час був в розпаді після того, як владу у країні перейняла Народна Республіка Китай.

ДЖЕРЕЛА

1. MacDonald David B. Forgetting and Denying: Iris Chang, the Holocaust and the Challenge of Nanking. *International Politics*. 2005. No. 42. P. 403–427.
2. Wilson, D. When tigers fight : the story of the Sino-Japanese War, 1937-1945. Penguin Books, 1983. P. 269.
3. Большая советская энциклопедия. Лугоуцяоский инцидент / гл. ред. Б. А. Введенский. Москва : Магнит. Т. 25. 454 с.
4. В небе Китая. Сборник мемуаров. 1937—1940. М., Наука. 1986.
5. Декларация правительства Китая с объявлением войны Японии, а также Германии и Италии. 9 декабря 1941 г. *Contemporary China*. 1941. № 15.
6. Фенби Дж. Генералиссимус Чан Кайши и Китай, который он потерял. Москва : АСТ, Хранитель, 2006. 704 с.

ПРОБЛЕМА «ЖІНОК ДЛЯ ВТІХИ» ОЧИМА ЗАХІДНОЇ ТА СХІДНОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

*Остапенко Катерина, студентка 2 курсу
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: к.і.н., доц. Мазур І. В.*

У даній статті, хочемо освітити тему, яка до сьогодні залишає глибокій слід корейському народові і деяке нерозуміння зі сторони японського народу – «жінки для втіхи», а також переглянути джерела двох світів про цю подію – західна та східна історіографії.

Відносини Японії та Південної Кореї пронизані трьома ранами, які є для корейців чорними сторінками історії – примусова праця тисяч вивезених робітників, трагедія іанфу – «жінок для втіхи», які примусово обслуговували японських солдатів та приналежність островів Ліанкур. Але, ми зупинимося на другій трагедії – «жінки для втіхи».

Японці кажуть – іанфу, корейці – віанбу. Під цим словом розуміють жінок з Південно – Східної Азії (переважно кореянок), які були примушені імператорською армією Японії до сексуального рабства під час Другої світової війни. Окрім, кореянок також були китайки та жительки території, які були під Японією. Наприклад, голландки, захоплені японцями в Індонезії – тодішній колонії Нідерландів. Хоча, Японія вважає, що ситуація про віанбу давно вирішили. У 1965 р. підписали договір про нормалізацію відносин між Японією та Південною Кореєю, але самі корейці – іншої думки [1].

Починаючи розгляд історіографії країн Заходу та Сходу, є особливості, які можуть призвести до неприємних наслідків. Наприклад, у 2021 р. корейсько – американський Молодіжний фонд «Хваран» подав міжнародну петицію щодо скасування тези «жінки для втіхи=повії». Вони хотіли відкликати дисертацію професора Гарвардської школи права Марка Рамсейера, який стверджував, що «жінки для втіхи» ішли на цей шлях добровільно. На той момент ця петиція набрала 1800 голосів з усього світу.

У петиції молодь сказала: «Професор Рамсейер, виключає достатні докази, свідчення окремих жертв і десятиліття історичних досліджень міжнародних організацій, таких як ООН.» Завершилася ця ситуація тим, що професор публічно приніс вибачення жінкам, які стали жертвами японських військових, виправив помилки в тезах і зажадав відкликати петицію. Гарвардський університет звернувся до дисциплінарної відповідальності [2]. Також ця молодіжна організація у серпні минулого року опублікувала книгу «Мир жінкам для втіхи», яка містить нариси, ілюстрації та розповіді цих жінок.

Висвітлюючи подію з точки зору корейського погляду відзначимо декілька моментів.

По–перше – емоційність. Для них – це трагедія, про яку вони хочуть розповісти усьому світові і цим самим – отримати публічні вибачення від Японії. Основна претензія жителів Південної Кореї звучить так: «Німці визнали свою провину у Другій Світовій війні, а японці – тікають від цього».

По–друге – старанний збір інформації корейцями. І цьому є пояснення – це історична традиція народу, які хочуть всі події з власної історії задокументувати для майбутніх нащадків і для усього світу.

Аналізуючи книгу «Жінки для втіхи: сексуальне насильство та постколоніальна пам'ять у Кореї та Японії» корейської вченної Со Чунхі Сара, де є пряма мови жінки (є Ї Сун Ок (нар. 1921)), яка це пережила.

Жінка описує події, які з нею відбувалися у 15-16 річному віці. До неї приїхав далекий родич із Кьонджу до Йонгдока, її рідного місця. Коли їй було близько сімнадцяти, поповзли чутки про «дівочі або незаймані пологи» (як зобов'язання для офіційних цілей).

Після консультації з дядьком і через його уявлення, її батько уклав угоду з розлученням чоловіком, паном Паком, щоб вона зареєструвався, лише на папері, як його нова дружина в жовтні 1937 року. Невдовзі після цього сім'я переїхала до округу Йончон і вона почала працювати на Морітісів, доброзичливої японської пари, прати їхній одяг і приносити їм воду. Вона сказала їй, що хоче поїхати в Японію і заробити грошей. Пан Моріта сказав, що батько поб'є мене, якщо почує це, і відмовляв її говорити такі речі.

Згодом, з'явився пан О та сказав, що він приїхав найняти дівчат для роботи на новій шовковій фабриці в Японії і запропонував їй поїхати разом з ним. Але, це все закінчилося по – іншому, коли пан О доставив її на початку літа 1938 року до військового борделю в Гуандуні, на півдні Китаю і яким керувала кореянка років п'ятдесяти з провінції Чолла [4; ст. 323].

Це була поширена практика – пропонувати роботу швеї, але дівчата 12–18 років були відправлені до «станцій втіх». Через такі «станції» пройшло близько 300 000 дівчат, які не дожили до кінця війни. Перша виникла у Шанхаї (Китай) у 1932 році, там були жінки з Японії.

Втрачали життя через побої, голод, антисанітарію і просто від нелюдського відношення до себе. Як згадувала колишня «жінка для втіхи» Пак Кумджу, що для дівчат це були важкі муки і не кожна таке витримувала. Одні дівчата приймали у великих дозах опіум (його викрадали у військових), другі – приймали незнайомі ліки, а треті – вішалися на своєму одязі в туалеті [4; ст. 325].

Також за корейськими джерелами описано те, як дівчаток відбирали: «Щоденно їх оглядав лікар, і кажуть, що здорових дівчаток гвалтували самі лікарі. Якщо були венеричні захворювання давали препарат «606»

(миш'як), який викликав безпліддя, пророкував викидні і лікував від цих хвороб» [4; ст. 330].

По–третє – фільми. Враховуючи той факт, що корейські фільми подобаються глядачам з усього світу, корейці вирішили використати і цей спосіб. Фільм «귀향» («Повернення духів»).

Ця картина вийшла у 2016 р. і показує через головних героїнь всі жахіття цієї події. Це одкровення і данина пам'яті жертвам «станцій втіхи», які існували в роки Другої світової війни для японських солдатів.

По–четверте – пам'ять. Корейці пам'ятають і ніколи цього не забудуть. Приклад цього – встановлений пам'ятник дівчинки, що сидить у ханбоку, руки стиснуті в кулаки, а тінь – старенька з метеликом замість серця, як символ надії. Також був встановлений пам'ятник у Пусані, перед японським консульством, але його демонтували. Згодом, активісти домоглися повернення монумента на колишнє місце. Також яскравим прикладом є протести, які відбулися через угоду щодо віанбу з Японією у 2015 році.

Протестувальники зібралися на вулиці біля будівлі посольства Японії в Сеулі, де оточили бронзову статую босоногої дівчини, що символізує жінок, змушених працювати у японських борделях та підтримали двох «жінок для втіхи», які розкритикували уряд Південної Кореї за угоду про компенсації постраждалим жінкам, щоб «остаточно і безповоротно» врегулювати історичну суперечку (Японія мала виплатити 10 млрд вон компенсації).

Щодо західної історіографії, окрім того скандалу, який згадували раніше та те, що Японія та Південна Корея називають цих жінок іанфу та віанбу, науковці з країн Заходу називають їх «Comfort Women» (з англ. «Жінки для комфорту») та більш детально звертають увагу на перебіг події – до і після неї та наслідки.

Прикладом цього може бути стаття Томаса Уорда та Вільяма Лея «The Comfort Women Controversy: Not Over Yet». Де описуються підписання договору у 1965 та 2015 роках угод про урегулювання цієї трагедії.

Також згадується про те, що пам'ятників «жінкам для втіхи» у Сполучених Штатах Америки збільшується і та згадується Японія: «Відчувається відмова повністю взяти на себе відповідальність за погане поводження з ними» [3; ст. 259].

Щодо пам'ятників – у вересні 2020 року у Берліні (Німеччина) встановили Статую Миру («статуя дівчини миру»). Оригінальна Статуя Миру була створена корейськими скульпторами Кім Сео Кен і Кім Ен Сон, щоб увічнити страждання жінок.

Само собою зрозуміло, що скульптори, активісти та інші прагнули за допомогою цього меморіалу сприяти миру та правам жінок у всьому світі.

Але, щоразу, коли встановлювали таку статую, яка згадувала досвід «жінки для втіхи» часів війни, представники японського уряду та члени японського правого крила прагнули її прибрати. У Берліні, після початкової плутанини з боку місцевої влади, яка була налякана могутніми супротивниками статуї, (Японський уряд намагався перешкодити встановленню статуї), зрештою дозволили залишитися скульптурі [5].

Розглянувши американські та корейські джерела щодо цієї трагедії, ми можемо виділити наступне.

Те, що жителі Південної Кореї стараються отримати справедливість за допомогою різних джерел – від книг до фільмів. Західна історіографія – через певні культурні та ментальні особливості може неправильно трактувати або не так прискіпливо розглядати. Але, вони також за допомогою різноманітних способів хочуть, щоб більше людей про це дізналося.

Проте, всі згодні з одним – це трагедія та чорна сторінка не тільки корейців, яка забрала багато життів, але й тих, хто був під владою тогочасної Японії.

ДЖЕРЕЛА

1. Гриценко А. Жінки для втіхи, японська каторга й острови Ліанкур. Три проблеми Японії та Південної Кореї // Фокус. Режим доступу: [URL:https://focus.ua/uk/amp/world/526164-tri-glavnye-problemy-v-otnosheniyah-yaponii-i-yuzhnoy-korei](https://focus.ua/uk/amp/world/526164-tri-glavnye-problemy-v-otnosheniyah-yaponii-i-yuzhnoy-korei).
2. Chunghee Sarah Soh. The comfort women: sexual violence and postcolonial memory in Korea and Japan. San Francisco : University of Chicago Press, 2008. p. 384.
3. Dorothea Mladenova. The Statue of Peace in Berlin: How the Nationalist Reading of Japan's Wartime "Comfort Women" Backfired //The Asia-Pacific Journal. Japan Focus. Режим доступу: [URL:https://apjif.org/2022/4/Mladenova.html](https://apjif.org/2022/4/Mladenova.html).
4. Hwarang Youth Foundation. «재미동포 청소년단체, '위안부=매춘부' 논문 철회 촉구 청원»//연합뉴스. Режим доступу: [URL:https://www.hwarang.org/media_details.php?id=32](https://www.hwarang.org/media_details.php?id=32).
5. Thomas J. Ward, William D. Lay. The Comfort Women Controversy: Not Over Yet. Springer Science+Business Media Dordrecht, 2016. p. 256–269.

Розділ 5.

Політичні інститути та процеси в Україні та світі

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

*Дубняк Дмитро, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д. політ. н., проф. Ярош Я. Б.*

В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та змін до Бюджетного і Податкового кодексів - щодо фінансової децентралізації.

Метою реформування в умовах децентралізації було створення принципово нових органів, що надаватимуть якісні публічні послуги громадянам на рівні європейських стандартів та забезпечуватимуть оптимальне використання публічних коштів. Удосконалення територіальної основи місцевої організації влади стало можливо шляхом запровадження трирівневої територіальної основи місцевої організації влади (адміністративно-територіального устрою), що включає:

- регіональний рівень - Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь;
- субрегіональний рівень - райони;
- базовий рівень - територіальні громади.

Райони запроваджувалися з метою визначення територіальних меж для організації ефективної системи роботи місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а територіальні громади - з метою побудови ефективної системи організації місцевого самоврядування.

Проте діяльності органів місцевого самоврядування місцевого та, особливо, субрегіонального рівня бракує ефективності, і це влаштовує окремі соціально-політичні групи, які вибудовують на цьому свій власний інтерес, який не пов'язаний ані з потребами держави, ані з основними прагненнями громадян.

Укрупнення районів і формальне входження до них міст обласного значення, ймовірно, створювало у багатьох політиків ілюзію підвищення статусу і впливовості районних рад, тоді як на сьогодні районні ради мають декларативні повноваження та обмежені бюджети.

Позитивним моментом процесу децентралізації стало збільшення ресурсної та фінансової бази територіальних громад. Децентралізовані повноваження мають бути забезпечені відповідним ресурсом для якісного

виконання. Із внесенням змін до Бюджетного кодексу місцевим самоврядуванням отримано більше фінансів для підвищення економічної спроможності.

Об'єднані громади здобули повноваження та ресурс, які мають міста обласного значення, зокрема - зарахування до місцевих бюджетів територіальних громад 60% податку на доходи фізичних осіб на власні повноваження. Окрім того, на місцях повністю залишаються надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт).

До того ж, територіальні громади мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Законодавчі зміни також надали право органам місцевого самоврядування затверджувати місцеві бюджети незалежно від дати прийняття закону про Державний бюджет.

Місцеві бюджети затверджуються рішенням відповідної місцевої ради до 25 грудня року, що передує плановому. Якщо до 1 грудня року, що передує плановому, Верховною Радою України не прийнято закон про Державний бюджет України, відповідна місцева рада при затвердженні відповідних місцевих бюджетів враховує обсяги міжбюджетних трансфертів, визначені у проекті закону про Державний бюджет України на плановий бюджетний період, поданому Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України. У двотижневий строк з дня офіційного опублікування закону про Державний бюджет України, відповідна місцева рада приводять обсяги міжбюджетних трансфертів у відповідність із законом про Державний бюджет України.

Ефективним механізмом при розгляді та прийнятті рішення про місцевий бюджет є наявність бюджетного регламенту місцевої ради. Зокрема у 2018 році Волинською обласною радою затверджено Бюджетний регламент, згідно якого щороку, до прийняття обласного бюджету, проводяться бюджетні слухання з головними розпорядниками коштів та безпосередньо з комунальними підприємствами, закладами та установами.

Особливої уваги потребує застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, що дозволяє врахувати гендерні аспекти у процесі планування, виконання та звітування про виконання бюджетних програм та, відповідно, допомагає усунути гендерні розриви, гендерну дискримінацію та негативні тенденції під час надання публічних послуг.

Підтримка рівності, сприятливих можливостей для жінок і чоловіків є одним із тих зобов'язань, які вимагають постійного контролю органами місцевого самоврядування. Місцеві вибори 2020 року показали наявність великих розбіжностей між задекларованими підходами, щодо участі жінок у виборчих списках певних партій, та подальшого їх залучення в роботі місцевих рад.

Територіальні громади, крім зростання власних фінансових можливостей, отримали розширені повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю та право розпоряджатися землями за межами населених пунктів.

Використання новітніх технологій дозволило поліпшити якість послуг і забезпечити ширшу участь громадян у формуванні публічної політики та впливу на пов'язані процеси. Завдяки широкому впровадженню електронних адміністративних послуг, зокрема «Дії», відносини між органами виконавчої влади та громадянами стали прозорішими й зрозумілішими.

Подальше впровадження реформи децентралізації покликане чітко розмежувати повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, соціально-економічного розвитку, інфраструктури між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на кожному з територіальних рівнів адміністративно-територіального устрою держави.

Після завершення війни необхідно провести переформатування місцевих державних адміністрацій відповідно до нової компетенції, основними повноваженнями яких буде забезпечення законності та правопорядку, додержання прав і свобод громадян, виконання державних і регіональних програм, забезпечення координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади, здійснення адміністративного нагляду за законністю актів органів місцевого самоврядування. Необхідне термінове внесення змін до законодавства, щодо запобігання будь-яких сепаратистських та колаборантських дій у місцевих радах усіх рівнів.

Ефективне реформування органів місцевого самоврядування залежить від швидкого і повного вирішення завдань, спрямованих, насамперед, на трансформацію обов'язків і структури органів виконавчої влади, децентралізацію повноважень, розширення функцій місцевого самоврядування, забезпечення рівноправного партнерства державної влади та місцевого самоврядування.

ДЖЕРЕЛА

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. №2456-VI/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print>
2. Про Бюджетний регламент Волинської обласної ради: Рішення від 08 лютого 2018 р. № 18/20/ Волинська обласна рада. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/18/20-0>
3. Особливості складання проєктів місцевих бюджетів на 2023 рік – огляд основних показників та роз'яснення для громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15448>

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

*Лавренчук Микола, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.п.н., доц. Пахолок В. М.*

Соціальна політика держави є широким та багатогранним політико-суспільним явищем. Якість розробки та реалізації соціальної політики безпосередньо визначає ступінь задоволеності суспільства існуючими політичними та правовими нормами, правлячими елітами, гуманітарними пріоритетами держави.

Збалансована соціальна політика зберігає довготривалий ефект, забезпечує тяглість державницьких традицій, є запорукою соціальної злагоди суспільства та однією з осново гуманітарної безпеки держави. Визначальна роль у розробці соціальної політики належить державі, однак, сучасна демократична децентралізована держава не може зосередити у своїх руках всю повноту управлінських функцій та значну їх частину надає органам місцевого самоврядування. Поруч із органами публічної влади суб'єктами соціальної політики виступають й інститути громадянського суспільства: благодійні фонди, релігійні організації, соціально відповідальний бізнес, громадянські об'єднання.

Однак, саме органи місцевого самоврядування є основним суб'єктом практичної реалізації соціальної політики держави, а реформа децентралізації влади в Україні додатково актуалізує окреслену наукову проблему.

Традиційно під соціальною політикою розуміють заходи та програми спрямовані на забезпечення соціальних винагород у формі прибутку, або послуг, включно з освітою, охороною здоров'я, соціальним захистом та персональними соціальними службами; заходи, що регулюють поведінку для досягнення соціальних цілей: права та обов'язки громадян, правосуддя тощо; заходи спрямовані на соціально обґрунтований перерозподіл податків [1].

Об'єктом соціальної політики є матеріальне забезпечення людей, що потребують соціальної підтримки, система охорони здоров'я, система освіти, розвиток науки та культури, запобігання злочинності.

Можливість залучення органів місцевого самоврядування до участі у забезпеченні соціальної політики держави передбачена у визначених принципах місцевого самоврядування в Україні.

Принцип законності передбачає виконання органами місцевого самоврядування законів держави, у тому числі і тих положень, що регламентують соціальні аспекти. А принцип поєднання місцевих та державних інтересів акцентує увагу на необхідності врахування державних інтересів у діяльності органів місцевого самоврядування.

Варто враховувати й те, що сучасний період життєдіяльності суспільства характеризується соціально-політичною та економічною активністю громадян за місцем свого проживання, що дедалі зростає. Це стосується передусім вирішення питань, які пов'язані зі сумісним проживанням на певній території, покращенням соціальнопобутових умов життя різних верств населення. Вираженням цієї діяльності стають нові форми самоорганізації та самоврядування [2].

Це безпосередньо стосується інституту органів самоорганізації населення, найбільш ефективною формою якого стали об'єднання співвласників багатоквартирних будинків.

Соціальна складова чітко простежується як у делегованих державою, так і у власних повноваженнях органів місцевого самоврядування.

До компетенції сільських, селищних, міських рад Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» віднесено повноваження, які мають визначальне значення у реалізації соціальної політики: затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом.

Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у соціальній сфері є не менш важливими: забезпечення утримання у належному стані кладовищ, інших місць поховання та їх охорони; організація охорони, реставрації та використання пам'яток історії і культури; управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, оздоровчими закладами, молодіжними центрами, молодіжними підлітковими закладами; створення умов для розвитку культури, сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел; сприяння роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій; сприяння розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань; створення умов для національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти; участь у соціальному діалозі; сприяння діяльності правоохоронних органів України.

Серед ключових повноважень районних і обласних рад у соціальній сфері законодавство визначає: затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку, підготовки територіальної оборони; встановлення заборони на діяльність пересувних звіринців, що містить ознаки жорстокого поводження з тваринами; організація охорони, реставрації, використання пам'яток історії та культури; сприяння розвитку молодіжної інфраструктури.

Реалізація органами місцевого самоврядування соціальної політики держави сприяє не лише задоволенню матеріальних та духовних потреб жителів територіальних громад, але й посилює протидію безпековим загроз у гуманітарній сфері.

Серед головних безпекових викликів, дотичних до соціальної політики слід виокремити:

- ціннісне розшарування суспільства;
- етнонаціональні виклики;
- конфесійний фактор;
- недостатній рівень розвитку інноваційних процесів в освітній, культурній, інформаційно-комунікаційних галузях;
- зниження ефективності системи освіти і виховання;
- недостатній рівень розвитку соціального капіталу [4].

Таким чином, реалізуючи визначений Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» обсяг повноважень у соціальній сфері, органи місцевого самоврядування безпосередньо причетні до реалізації соціальної політики держави.

Роль органів місцевого самоврядування у цій площині посилюється відсутністю на рівні територіальних громад органів виконавчої влади. Зокрема, вагомими є повноваження органів місцевого самоврядування у розробці та реалізації програм соціально-економічного та культурного розвитку, налагодженні соціального діалогу, організації євро регіонального співробітництва, збереженні пам'яток історії та культури, поданні про відзначення державними нагородами України осіб котрі можуть слугувати взірцем для наслідування.

ДЖЕРЕЛА

1. Головатий М. Ф.; Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота. *Термінологічно-понятійний словник*. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/nw53.pdf> (дата звернення: 05.04.2023).
2. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: муніципально-правова характеристика. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11007/1/2016_01_EARJ.pdf#page=80 (дата звернення: 05.04.2023).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.12.2022).
4. Чупрій Л. В. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/chuprii_kontseptualni.pdf. (дата звернення: 05.04.2023).

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Гайнацька Мирослава, магістрантка першого року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.п.н., доц. Пахолок В. М.

Національна пам'ять є необхідною умовою розвитку української державності, ціннісно-сміслових зв'язків між поколіннями, формування національної свідомості та налагодження соціального діалогу. Досягнення таких результатів є можливим за умови реалізації виваженої та збалансованої гуманітарної політики держави.

Будь-яка політика в державі спрямована на встановлення її легітимності в суспільстві. В свою чергу, політика національної пам'яті виступає різновидом управлінської активності держави у публічній сфері, таким чином, сформованою для підтримання в суспільстві осмисленого бачення відносин «минуле – сучасність – майбутнє», та усвідомлення важливості охорони культурного надбання, цінностей та національної спадщини. Тобто, політика національної пам'яті в державі виступає системою формування національної ідентичності в основі якої є повага до свого культурного надбання [5, с. 115].

У межах реалізації політики національної пам'яті здійснюється комплекс різноманітних заходів, що спрямовані на задоволення духовних та культурно-освітніх потреб, забезпечення вільного етнокультурного розвитку, створення умов для гармонійного співіснування громадян України, незалежно від їхнього етнічного походження та історичного досвіду, тобто колективної пам'яті [4, с.72].

В Україні, починаючи з 1991 р., тобто від початку її незалежності було зроблено спроби використання механізмів формування політики пам'яті. Таким чином, в 2006 р., було реалізовано інституційний механізм формування національної пам'яті та створено Український інститут національної пам'яті. Згідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Українського інституту національної пам'яті» від 31 травня 2006 р., його основним завданням було здійснювати функцію «реалізації державної політики та координації діяльності у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу» [5, с. 252].

Український інститут національної пам'яті є центральним органом виконавчої влади, його діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури. Основним напрямком роботи даного органу є реалізація державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу.

Інститут національної пам'яті діє відповідно до затвердженого Плану роботи Інституту, який затверджується кожного року. Нормативно-

правовою основою його діяльності є: Конституція та закони України, укази Президента України та постанови Верховної Ради України, прийняті відповідно до Конституції та законів України, акти Кабінету Міністрів України, інші акти законодавства [1].

Таким чином, з початку ХХІ ст., Україна розпочала досить активно використовувати політику пам'яті. В свою чергу, моделі ідентичності та інтерпретаційні нарративи в цій політиці стали важливим інструментом досягнення поставлених цілей у міжнародній та внутрішній політиці [6, с. 32].

Вагомим завданням в реалізації гуманітарної політики Українського інституту національної пам'яті є висвітлення всіх важливих для нації історичних подій та постатей, виховування в суспільства поваги до свого історичного минулого. В цьому полягає суть сучасного та майбутнього Української держави, адже якщо не буде існувати консенсусу щодо базових цінностей, це викликатиме проблеми пов'язані зі ставленням та усвідомленням суспільства до культурно-історичної традиції [2, с. 44].

Кабінет Міністрів України, після створення Українського інституту національної пам'яті затвердив порядок планування роботи визначення завдань даного органу. Відповідно до Порядку, наукові дослідження мають забезпечити розвиток національної пам'яті та її формування як одним із головних напрямків гуманітарної політики в державі.

Згідно до Положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України, Інститут реалізує фундаментальні та прикладні наукові дослідження, здійснює аналітичні розробки у сфері забезпечення формування політики національної пам'яті відповідно до актуальних проблем. Ці завдання є пріоритетними у формуванні свідомого українського суспільства, активізації національного духу народу для подальшої державницької діяльності.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 12 листопада 2014 р., Український інститут національної пам'яті, має два основні завдання:

- 1) реалізовувати державну політику у напрямку відновлення та збереження національної пам'яті українського народу. По-перше, щоб організувати всебічне вивчення історії України та її державотворення, етапи боротьби за відновлення державності, актуалізація та поширення досліджень в Україні та поза її межами. По-друге, здійснити комплекс заходів, що допоможуть висвітлити та нагадувати всі історичні події і постаті в державі, наприклад, опубліковувати матеріали про учасників українського визвольного руху, Української революції 1917–1921 рр., війн, жертв Голодомору 1932–1933 рр., масового голоду 1921–1923 і 1946–1947 рр., політичних репресій; про осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях. По-третє, організувати дослідження

історично-культурної спадщини та сприяти інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів. По-четверте, популяризувати історію України та її визначних постатей. Крім того, важливим завданням Інституту є спростовувати всі історичні міфи.

2) подавати пропозиції Міністру культури та інформаційної політики для того, щоб реалізовувати державну політику аби відновлювати та берегти національну пам'ять українського народу, формувати національну свідомість громадян з важливістю врахування багатонаціонального складу населення та регіональних відмінностей України. Це здійснюється з метою: по-перше, дозволяє популяризувати роль українського народу в світі у боротьбі проти тоталітарного режиму та його символіки, відстоюванні прав та свобод людини. По-друге, відновлювати національну пам'ять українців та пам'ятати про тоталітарні режими ХХ ст. на території України та результати їхнього панування, наприклад, Голодомор 1932–1933 рр., масовий голод 1921–1923, 1946–1947 рр., примусові депортації, політичні репресії. Успішна реалізація цього завдання допомагає формувати в українських громадян патріотизм, національну свідомість та активну позицію [1].

Таким чином, основним напрямком роботи Українського інституту національної пам'яті є реалізація державної політики для висвітлення, відновлення та збереження національної пам'яті українців. Успішне здійснення гуманітарної політики центрального органу формує патріотизм, національну свідомість та громадянську позицію в українського народу.

ДЖЕРЕЛА

1. Деякі питання Українського інституту національної пам'яті : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.05.2023).
2. Вашкевич В. М. Культурно-історична традиція та історична свідомість. *Національна та історична пам'ять*: щоквартальний зб. наук. пр. Вип. 8: Політика пам'яті у культурному просторі. Київ, 2013. С. 41 – 51.
3. Гранчак Т. Ю. Національні бібліотеки як комунікаційні інституції політики національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій. *Національна та історична пам'ять*: щоквартальний зб. наук. пр. Вип. 8: Політика пам'яті у культурному просторі. Київ, 2013. С. 124 – 132.
4. Калакура О. Я. Полікультурний вимір історичної пам'яті України. *Національна та історична пам'ять*: щоквартальний зб. наук. пр. Вип. 8: Політика пам'яті у культурному просторі. Київ, 2013. С. 70 – 79.
5. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / заг. ред. Ю. Шаповала. Київ, 2013. 598 с.
6. Потапенко Я. О. Базові інтерпретаційні наративи культурного простору сучасної України в контексті функціонування амбівалентних політик пам'яті. *Національна та історична пам'ять*: щоквартальний зб. наук. пр. Вип. 8: Політика пам'яті у культурному просторі. Київ, 2013. С. 33 – 40.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Хомич Марія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д-р політ. наук, проф. Бусленко В. В.*

Загальна середня освіта є важливою складовою розвитку будь-якої країни, адже вона забезпечує якісну основу для майбутньої професійної та особистісної кар'єри кожної особи. Управління загальною середньою освітою є ключовим аспектом в забезпеченні високої якості навчання для молодого покоління.

Системи державного управління освітою в зарубіжних країнах мають специфічні відмінності та характерні риси, пов'язані з історико-культурними, соціально-політичними особливостями конкретної країни. В даний час існує дві основні моделі управління освітою: централізована та децентралізована.

Одним із яскравих прикладів держави з децентралізованою моделлю управління є Бельгія.

Ключова особливість бельгійської освіти полягає у відсутності профільного міністерства на федеральному рівні. Кожен регіон має свої власні міністерства освіти та шкільні ради. Питання управління сферою освіти регулюються службою з наукових, технічних та культурних питань Уряду Бельгії.

В країні є два типи шкіл: державні та приватні. Державні школи фінансуються державою, тоді як приватні школи – батьками та іншими приватними джерелами. Є також спеціальні школи для учнів з особливими потребами. Такі навчальні заклади надають індивідуальний підхід до навчання та забезпечують додаткову підтримку й ресурси для дітей з різними видами інвалідності [3].

Централізована модель державного управління активно використовується в сучасних країнах. У Німеччині, згідно з Основним законом, повноваженнями щодо фінансування та контролю за діяльністю освітніх організацій наділені суб'єкти федерації.

Розробка державної політики у сфері освіти забезпечується Постійною конференцією міністерств суб'єктів федерації та профільним Федеральним міністерством. Державні рішення, ухвалені Постійною конференцією, є обов'язковими для всіх земель (суб'єктів федерації), які входять до складу Німеччини.

Інший важливий аспект німецької системи – акцент на вищу якість навчання та надання учням практичних знань та навичок. В залежності від цілей та здібностей вони мають можливість вибирати з таких типів шкіл як загальноосвітні, професійні, технічні та інші. Школи в Німеччині відомі своїми високими стандартами навчання а навчальні плани зазвичай

охоплюють широкий спектр тем та дисциплін. Німецька система управління загальною середньою освітою дала дуже позитивні результати, зокрема високі показники успішності та готовності учнів до подальшого навчання або роботи [5].

Французька система управління загальною середньою освітою відзначається централізованою структурою та широким впливом державних органів на управління освітнім процесом. Загальноосвітні заклади у Франції діляться на два типи: ліцеї та колегіуми. Ліцеї зазвичай пропонують більш спеціалізовані курси та підготовку до вищої освіти. Колегіуми забезпечують загальну середню освіту.

Крім того, французька система дуже уважно відноситься до мовної освіти та мультикультурності. Учні навчаються не тільки французької мови, але й інших мов світу, зокрема англійської, німецької та іспанської. Французька система також забезпечує можливість для учнів з різних культур та етнічних груп зберегти свою ідентичність та національну культуру [4].

Загальна середня освіта в Китаї є важливим етапом в освітньому процесі. Китайська система освіти має чітку ієрархію в управлінні. Керівництво управління освітою здійснюється національним Міністерством освіти та провінційними урядами.

Управління конкретним закладом здійснюється директором школи. Структура китайської системи освіти складається з трьох рівнів: початкової освіти, загальної середньої освіти та вищої освіти. Загальна середня освіта обов'язкова та безкоштовна та складається з трьох років для нижньої ступені (Junior high school) та трьох років для верхньої ступені (Senior high school).

Один з найважливіших аспектів китайської системи управління загальною середньою освітою є система вступу до вищої середньої освіти. У Китаї існує велика конкуренція серед учнів, які бажають продовжити своє навчання після закінчення загальної середньої освіти. Для вступу до вищої середньої освіти необхідно скласти національний іспит, який містить тестові завдання з різних предметів, зокрема математики, англійської мови та ін.

Основними аспектами китайської системи управління загальною середньою освітою є централізованість, дисципліна та високий рівень вимог до учнів. Освіта в Китаї має сильну державну підтримку та відображає національні цінності та культурні традиції [2].

Сучасна система державного управління освітою в США має високий ступінь унікальності і відрізняється своєю диверсифікацією. Політика в галузі освіти надається державі і здійснюється більш ніж п'ятдесятьма регіональними органами, які є керівниками федеральних бюджетів.

Для контролю за ефективним використанням фінансових ресурсів був сформований державний орган – Міністерство освіти США. Позитивним аспектом цієї моделі управління є створення і посилення конкуренції в системі освіти, що сильно впливає на якість освітніх послуг і зростання комерційних освітніх організацій.

Інший важливий аспект – стандартизовані тестування, які використовуються для вимірювання успішності учнів. Ці тести використовуються для оцінки успішності шкіл та дистриб'ютерів фінансування в залежності від результатів. Ще одним важливим аспектом є національна система акредитації. Вона покликана сприяти тому, щоб школи та університети відповідали певним вимогам, що стосуються якості навчання та викладання [1, с. 14].

Важливо зазначити, що жодна система управління загальною середньою освітою не є ідеальною і всі вони мають свої переваги та недоліки.

Крім того вона повинна відповідати потребам та цілям конкретної країни, її культурі та традиціям. Тому важливо забезпечити розвиток та модернізацію системи управління загальною середньою освітою, щоб вона відповідала сучасним викликам та потребам суспільства.

ДЖЕРЕЛА

1. Кабанов В. І. Публічне управління середньою освітою: досвід Китаю та США. *Держава та регіони Серія: Публічне управління і адміністрування*, 2021 р., № 3. С. 12-17.
2. OECD (2016), Education Policy Outlook: China. URL: <https://www.oecd.org/china/Education-in-China-a-snapshot.pdf>
3. OECD (2017), Education Policy Outlook: Belgium. URL: <https://www.oecd.org/education/Education-Policy-Outlook-Country-Profile-Belgium.pdf>
4. OECD (2020), Education Policy Outlook: France. URL: <https://www.oecd.org/education/policy-outlook/country-profile-France-2020.pdf>
5. OECD (2020), Education Policy Outlook: Germany. URL: <https://www.oecd.org/education/policy-outlook/country-profile-Germany-2020.pdf>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ

*Мартинюк Сергій, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки*
Науковий керівник: д. політ. н., проф. Ярош Я. Б.

Становлення громадянського суспільства є одним із пріоритетних напрямів розвитку європейського співтовариства. Громадянське суспільство, що складається з громадян, без яких воно неможливе, виступає своєрідним засновником правової демократичної держави [7, с. 17], тобто демократична держава повинна мати належно сформоване й реально наявне громадянське суспільство з відповідними інститутами, що здатне дієво та раціонально впливати на загальнодержавну політику, забезпечуючи участь народу в публічному управлінні. Громадянське суспільство – це сфера спілкування, взаємодії, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій, яка захищена необхідними законами від прямого втручання й регламентації з боку держави і в якій переважають громадянські цінності [8, с. 152].

Говорячи про громадянське суспільство як невід’ємний елемент цілісного механізму демократичної держави, зазначаємо, що головною його метою виступає створення можливостей для реальної реалізації громадянами своїх прав та свобод. При цьому одним зі шляхів досягнення цієї мети є взаємодія з органами публічної влади загалом та органами виконавчої влади зокрема. Громадянське суспільство можна розглядати як сукупність різних зв’язків і відносин між людьми задля якомога повнішого задоволення різноманітних інтересів, зокрема культурних, комунікативних, освітніх, економічних тощо. Завданням державної влади є консолідація приватного й публічного інтересу [3, с. 33].

Побудова публічної влади у країні за європейськими стандартами передбачає налагодження взаємодії між органами публічної влади та громадянським суспільством в усіх сферах суспільного життя. Перш за все це стосується виконавчої влади, оскільки вона є найбільш численною гілкою державної влади та наділена значними повноваженнями щодо реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян. За таких обставин необхідно визначити кореляцію держави та громадянського суспільства. Зокрема, у наукових колах існують такі три підходи до співвідношення громадянського суспільства й держави: держава й громадянське суспільство – збіжні соціальні системи; держава й громадянське суспільство – різні соціальні системи, первинною (провідною) є держава, що контролює громадянське суспільство; держава й громадянське суспільство – різні соціальні системи, держава виконує службову (підпорядковану) роль щодо громадянського суспільства [6, с. 59–60].

Участь громадянського суспільства в публічному управлінні та адмініструванні держави є одним із головних критеріїв ефективності і якості діяльності органів публічної влади за її відповідної оцінки. Громадянське суспільство та держава є неподільними системами та виступають невід'ємними елементами демократичної держави. Питання взаємодії органів публічної влади і громадянського суспільства – це одне з ключових питань соціуму, від якого залежить його політична облаштованість і стабільність. Це пов'язано з тим, що громадянське суспільство визначає зміст державної влади, а характер державної влади впливає на розвиток громадянського суспільства. Означена взаємозалежність відобразилась у нормах Конституції України. Проте необхідно визнати, що наявні відносини «влада – громадянське суспільство», як вдало визначають А. Михненко та С. Кравченко, є контурною нормативно-правовою схемою, не наповненою реальним змістом. Формування механізму взаємодії між органами публічної влади (зокрема, органами виконавчої влади) та громадянським суспільством – це складний, системний процес, тому що, хоча й не існує єдиної універсальної моделі взаємодії громадянського суспільства і демократичної держави, в основі лежить роль демократичної держави як представника громадянського суспільства, а не навпаки [4, с. 8–9]. Визначивши загальнотеоретичні підвалини взаємодії органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства, маємо також звернути увагу на правову основу такої взаємодії. Звичайно, перелік нормативно-правових актів, які в тому чи іншому аспекті регулюють питання досліджуваної взаємодії, є невичерпним, тому визначимо лише базові законодавчі акти.

Сьогодні у наукових колах виділяють три такі основні види взаємодії органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства: залучення інститутів громадянського суспільства до консультацій та прийняття владно-управлінських рішень; громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади; їх інформаційна публічність, відкритість та прозорість; спільна реалізація соціально важливих програм [1, с. 244].

Ключовими аспектами взаємодії органів виконавчої влади та суб'єктів громадянського суспільства в Україні є інституційні заходи щодо утворення структурних підрозділів з питань взаємодії із засобами масової інформації та зв'язків з громадськістю в апаратах центральних і місцевих органів виконавчої влади, тому, на нашу думку, слід виділити такі послідовні етапи впливу на виконавчу владу інститутами громадянського суспільства: 1) створення органів виконавчої влади; 2) виконання органами виконавчої влади своїх повноважень; 3) контроль за діяльністю цих органів. За такої постановки питання важливо, щоб означена взаємодія органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства мала перманентний, тобто постійний, характер і була безперервною.

Окрім того, Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, затверджена Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016, визначає, що взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю залишається малоефективною через недостатню прозорість діяльності цих органів та забюрократизовані процедури такої взаємодії, низький рівень взаємної довіри [5]. Як наслідок, сьогодні в Україні відсутній ефективний громадський контроль за діяльністю органів державної влади (в тому числі, органів виконавчої влади), органів місцевого самоврядування; недостатньою є практика залучення громадськості до формування та реалізації державної політики й вирішення питань місцевого значення; потенціал організацій громадянського суспільства неповною мірою використовується органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування для надання соціальних та інших суспільно значущих послуг; спостерігається тенденція надання переваги у цій сфері державним і комунальним підприємствам та установам, що не сприяє підвищенню якості послуг та приводить до надмірного зростання бюджетних видатків; відсутня єдина державна інформаційно-просвітницька політика у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства.

ДЖЕРЕЛА

1. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства : навчальний посібник / за наук. ред. Ю. Сурміна, А. Михненка ; авт. кол.: Ю. Сурмін, А. Михненко, Т. Крушельницька та ін. Київ : НАДУ, 2011. 388 с.
2. Дніпров О. Взаємодія органів виконавчої влади та громадських інституцій: адміністративно-правовий аспект. Адміністративне право і процес. №4. 2021. С. 138–143.
3. Жаровська І. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади. Науковий вісник Чернівецького університету. 2010. Вип. 525. Правознавство. С. 33–36.
4. Михненко А., Кравченко С., Пантелейчук І. та ін. Суспільство та влада: механізми взаємодії : навчально-методичні матеріали для слухачів дисципліни «Механізми взаємодії суспільства і влади». Київ : НАДУ, 2013. 80 с.
5. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України; Стратегія від 26 лютого 2016 року № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>.
6. Скакун О. Теорія держави і права : підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
7. Славна О. Громадянське суспільство як основа розвитку правової держави в контексті конституційної реформи. Інтернаука. Серія: Юридичні науки. 2017. № 1. С. 16–19.
8. Шайгородський Ю., Андрійчук Т., Дідух А. та ін. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія. Київ, 2011. 148 с.

СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

*Байрак Галина, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д-р. політ. н., проф. Бортніков В. І.*

Процес становлення України як демократичної, соціальної і правової держави передбачає відкритість та прозорість владних інституцій, рівноправне партнерство та залучення громадян до формування і реалізації як державної, так і регіональної політики.

Модель ефективної взаємодії органів влади та громадянського суспільства повинна відповідати сучасним демократичним вимогам, забезпечувати зміцнення політичної та інституційної ролі громадянського суспільства, посилювати експертний компонент та моніторинг у діяльності неурядових організацій задля забезпечення їх активної участі у демократичних перетвореннях.

У цьому напрямі, важливим є аналіз еволюції європейських стандартів комунікативної політики органів місцевого самоврядування та громадськості.

Одним із перших нормативних документів, щодо регулювання даного питання, було прийняття «Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права» від 16.12.1966 р. Документом визначалося право на участь громадськості у державних та місцевих справах, зокрема:

- a) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників;
- b) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців;
- c) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби» [7].

Наступним кроком стало прийняття базового документа, який і на сьогодні визначає принципи місцевого самоврядування, – Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. [2].

На сучасному етапі, нормативно-правові засади комунікативної політики європейських держав визначаються міжнародними документами, що обґрунтовують права громадян на отримання інформації, а також Міжінституційною угодою від 25 жовтня 1993 р. між Європейським Парламентом, Радою та Комісією про процедури виконання принципу субсидіарності.

Подальше удосконалення системи взаємодії та консультацій влади та громадськості в ЄС відбулося у 2001 р., із прийняттям «Європейського кодексу належної управлінської поведінки» (*«European Code of Good Administrative Behaviour»*). Кодекс розроблено для підтримки належного

урядування шляхом обміну передовою практикою та заохочення – як в установах, так і за їх межами – гармонізованої, орієнтованої на громадян європейської адміністративної культури, яка прислухається до її взаємодії з громадянами, бізнесом та зацікавленими сторонами та навчається на них.

Актуальність участі громадськості у суспільно-політичному житті держави розглядалася і Радою Європи, якою було ухвалено «Рекомендації щодо участі громадян у суспільно-політичному житті на місцевому рівні» від 06.12. 2001 р.):

a) участь громадськості у суспільно-політичному житті держави є ключовим елементом у процесі забезпечення легітимності рішень ОМС;

b) взаємодія влади із громадськістю підвищує продуктивність роботи першої та ефективність прийнятих рішень;

c) участь громадськості безпосередньо розвиває відчуття приналежності до певної спільноти [1, с. 50].

У зв'язку із розширенням ЄС, наступним кроком по вдосконаленню процедур комунікативної політики було схвалення Європейською комісією у серпні 2004 р. «Інформаційно-комунікаційну стратегію» («*Information and Communication Strategy (COM (2004) 552 final)*»). Її метою було забезпечення децентралізації влади, удосконалення ініціатив делегування повноважень, пристосування основних норм політики послідовності й гнучкості до сучасних умов, розроблення нових моделей партнерської взаємодії та механізмів реагування на повсякденні виклики [8].

Одночасно побачила світ Біла книга «Європейського урядування» «*European Governance*» у якій було визначено основні критерії доброго урядування, зокрема: когеренція та ефективність, відкритість, підзвітність, співучасть. Затвердження даних критеріїв констатує факт набуття значущості участі громадських і неурядових організацій, профспілок і представників працедавців у роботі владних структур, в напрямі розвитку та удосконалення комунікативного діалогу» [10, с. 57].

Важливим етапом на шляху вдосконалення європейських стандартів комунікації місцевої влади та громадськості стало затвердження документу: «План Дій Комісії з покращення комунікації в Європі» («*The Action Plan to Improve Communicating Europe (SEC (2005) 985)*»), яким визначено заходи удосконалення комунікативного діалогу із громадськістю, зокрема: посилення ролі представницьких офісів Комісії, налагодження процесів координації та планування дій, забезпечення реального доступу громадськості до роботи ОМС. [4, с. 55].

У 2008 р., в результаті спільних напрацювань європейських фахівців, розроблено діагностичний інструмент успішності залучення громадян до політики на місцевому рівні «*CLEAR*» («*Can/ Like/ Enabled/ Asked/ Responded*»).

По суті, це п'ять факторів, які визначають рівень участі громадськості на локальному рівні. Кожен із них визначається змінними, а саме:

Can do – залученність громадськості через наявність у них відповідних ресурсів, знань та вмінь, що є необхідними для реалізації участі.

Like to – фактор, який визначає наявність бажань брати участь, наявність почуття належності до певної громади. Він пояснює, що громадськість, яка є об'єднана спільними прагненнями та обов'язками, володіє значно сильнішим бажанням участі у процесі здійснення самоврядування з метою принести користь громаді.

Enabled to – уповноважені особи, бо отримали можливості бути залученими до участі в роботі органів публічної влади. Цим фактором визначається реальна дієздатність основних мобілізаторів громадянського суспільства.

Asked to – запрошені/змотивовані особи, представники громадськості, котрі є змобілізованими до участі у житті громади інститутами владою чи інституціями громадського суспільства. Цим фактором визначається ефективністю застосування форм та механізмів залучення громадськості до управлінського процесу.

Responded to – відчуття зворотнього зв'язку, спостереження за тим, що їхня думка є врахована. Основним принципом цього фактору є ідея, що ефективність процесу залученості громадськості до публічно-політичного життя громади визначається тим, наскільки громадськість довіряє владі [9, с. 47].

Комунікативна політика органів публічної влади й зворотного зв'язку розглядалася також і в рамках «Плану D» щодо демократії та в рамках «Кодексу кращих практик участі громадськості в процесі прийняття рішення», від 01.10.2009 р. який містить обґрунтування, схеми й засоби розширення залучення громадськості до процесів прийняття політичних рішень [4].

Важливою складовою сучасної комунікативної політики у державах ЄС є норми що регулюють доступ особи до публічної політики. Основними міжнародними документами у цій сфері є:

- «Загальна декларація прав людини» [3];
- «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» [7]; «Конвенція про захист прав і основоположних свобод» [6];
- «Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру»;
- «Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція)» [5];
- Рекомендація Ради Європи № R (81)

- «Про право доступу до інформації, яка перебуває в розпорядженні органів державної влади» тощо.

Отже, аналіз європейських стандартів щодо комунікативної взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості констатує важливість постійного удосконалення даного процесу в Україні, пошуку нових механізмів, налагодження ефективних практик.

ДЖЕРЕЛА

1. Белоусова Н. Особливості реалізації стратегії інформаційного суспільства в Європейському Союзі. *Проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. пр. 2013. Т. 6 С. 45–56.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування: прийнято 15 жовт. 1985 р. Радою Європи. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036. (дата звернення 21.03.2023).
3. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/> (дата звернення 23.03.2023).
4. Карпчук Н. Комунікаційна політика Європейського Союзу: План Д для діалогу, демократії та дебатів. *Науковий вісник Вол. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2011. № 20. С. 54–57.
5. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_015. (дата звернення 03.03.2023).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята в Римі 4 листоп. 1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004. (дата звернення 23.03.2023).
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято 16 груд. 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI) URL: http://zakon.rada.gov.ua/e%iBin/laws/main.cgi?nreg=995_043. (дата звернення 20.02.2023).
8. Оржель О. Джерела формування європейського адміністративного простору. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_du/2011_2/Orzchel.htm (дата звернення 21.03.2023).
9. Посібник з питань партисипативної демократії (демократії участі) на місцевому рівні / за ред. В. В. Толкованова. Київ: Крамар, 2011. 199 с.
10. Стандарти європейського врядування: навч. посіб. / авт. кол.: І. А. Грицяк, О. Ю. Оржель, С. М. Гладкова [та ін.]; за заг. ред. І. А. Грицяка. Київ: НАДУ, 2011. 184 с.

ПРИНЦИПИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

*Кузіна Анна, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. держ. упр., ст.. викл. Нинюк І. І.*

Державна влада в Україні, згідно Конституції, здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Причина поділу державної влади – розмежування повноважень та недопущення привласнення повноти державної влади однією із гілок влади [1].

На наш погляд, принцип поділу влади на три гілки захищає суспільство від узурпації влади. За інших обставин, розбудова демократичної держави неможлива, оскільки обмежується влада народу. Зазвичай, за таких умов людина не має змоги брати участь в управлінні своєю країною.

Варто зазначити, що на сьогодні, постає потреба у побудові судоустрою і впровадженні судочинства, з врахуванням традицій нашої країни, водночас, цей процес максимально має бути наближеним до міжнародних норм.

Хоча слід зауважити, що з моменту отримання незалежності, судова влада в Україні завжди знаходиться у стані невизначеності та нестабільності.

Однак, зважаючи на суттєві проблеми у реформуванні судової гілки влади, можна назвати певні позитивні моменти. Насамперед, завдяки цій реформі, а саме:

- відбулася значна деполітизація судової гілки влади, що унеможливило лобіювати свої інтереси іншими інституціями державної влади;

- призначення суддів на посаду та їх звільнення, притягнення до відповідальності покладено на Вищу раду правосуддя;

- здійснено перехід з чотирьохланкової до триланкової системи суду, за європейською практикою розбудови судової системи та введення спеціалізованих судів;

- створена Вища кваліфікаційна комісія суддів, завданням якої є кваліфікаційне оцінювання кандидатів на посаду судді;

- дозволено брати участь у конкурсі до найвищої судової інстанції адвокатам і науковцям з десятилітнім стажем;

- утворено Громадську раду доброчесності, завдання якої полягає у встановленні професійної етики та доброчесності кандидатів на посаду.

Отже, можна зазначити, що сьогодні спостерігаються позитивні зміни в роботі судів України, підвищення їх ефективності та рівня довіри серед населення.

Велике значення при проведенні даної реформи має підтримка та допомога міжнародних організацій з питань приведення законодавства

до європейських норм, тощо. Варто зазначити, що світова спільнота підтримала, схвалена стратегію судової реформи, яка була затверджена Указом Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» [2].

Водночас, не дивлячись на позитивні зміни які відбуваються у судовій системі, назвати вдалою реформу судової гілки влади неможливо, оскільки ще залишається багато проблем, а саме:

- формування довіри та поваги до суду як незалежної, ефективної та справедливої інституції влади, тобто повернення позитивної репутації судової влади;

- досить негативно сприймається прийняття нормативного забезпечення, щодо створення та діяльності нових структурних підрозділів у системі судоустрою;

- зміни в судовій системі відбуваються продовж становлення незалежності держави, адже з приходом кожної нової політичної сили до влади, міняється бачення функцій судової гілки;

- забезпечення єдиної судової практики в Україні.

Варто наголосити, що велике значення має визначення терміну «порушення присяги» на законодавчому рівні, у розрізі відповідальності суддів. На сьогодні цей термін несе в собі більше «церемоніальну» функцію та нівелює етичні засади.

Також, можна зазначити, що рівень довіри суспільства до судової системи залежить від ефективного виконання судових рішень, хоча механізм виконання судових рішень недосконалий.

Отже, судова гілка влади потребує негайного вирішення назрілих проблем та становлення її як повноцінної складової державної влади. Водночас, державна влада виступає гарантом при проведенні реформи судової системи.

Слід відмітити, що відновити повагу та довіру до суду відразу не вдасться, оскільки на це потрібно час та чітко сформована потреба суспільства у цьому процесі. Для цього державні органи повинні докладати чимало зусиль, адже без співпраці державних інституцій та громадян країни неможливо побудувати громадянське суспільство.

ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР. Дата оновлення: 02.12.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2023 р.).
2. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10> (дата звернення: 01.05.2023 р.).

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

*Коцирій Наталія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Науковий керівник: к. політ. н., доц. Байрак С. О.

Повноцінне функціонування Української держави та виконання покладених на неї функцій забезпечується системою органів державної влади, що наділені державно-владними повноваженнями з метою безпосереднього управління суспільством та виконання завдань держави.

Зasadничими принципами їх функціонування є: принцип народного суверенітету; принцип представницької демократії; принцип конституціоналізму; принцип законності; принцип забезпечення реалізації прав та свобод особи; принцип професіоналізму; принцип юридичної відповідальності.

В Україні система органів державної влади побудована відповідно до централізовано-сегментарної моделі, згідно з якою, органами державної влади є виключно загальнодержавні органи, які функціонують на всій території держави (парламент, президент, уряд), та їх представники на місцях. Первинним компонентом системи органів державної влади є окремий орган, через який держава здійснює свою політику, реалізує завдання і функції.

У Конституції України терміном «органи державної влади» позначаються сукупність органів законодавчої, виконавчої та судової влади: «Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст. 5) [1].

Органи держави мають певні ознаки, які відрізняють їх від державних підприємств, установ, а також від недержавних структур. Основними ознаками органу державної влади є: створюються відповідно до закону, шляхом безпосередньої чи представницької демократії; наділені державно-владними повноваженнями; діють у встановленому порядку; взаємопов'язані відношеннями субординації; всі разом створюють одну цілісну систему, що називається механізмом/апаратом держави.

В залежності від місця кожного окремо взятого органу державної влади в загальному механізмі/апараті держави та специфіки виконання встановлених законом функцій та завдань.

За характером та формами реалізації державної діяльності, визначають наступні органи державної влади: *законодавчі органи* – покликані представляти волю та інтереси суспільства, шляхом розробки і прийняття законів – нормативно-правових актів, які мають вищу юридичну силу в державі. Переважно є виборними, а тому називаються представницькими органами, тобто складаються з представників народу. Узагальнено називаються парламентом (від франц. *parole* – розмовляти); *глава держави* – державний орган та посадова особа одночасно. За

конституцією може мати великі повноваження у сфері зовнішньої і внутрішньої політики, бути носієм виконавчої влади і вищим представником держави в міжнародних відносинах. Його фактичний правовий статус залежить від форми правління; *виконавчі органи* – забезпечують реалізацію політики держави, законів та інших актів прийнятих законодавчим органом. З цією метою, у межах своєї компетенції мають право видавати підзаконні нормативно-правові акти, які не повинні суперечити нормам законів. Тому їх інколи називають виконавчо-розпорядчими органами влади. Органи виконавчої влади поділяються на загальні та галузеві. Загальні органи виконавчої влади узагальнено називають урядом. Галузевими органами виконавчої влади є міністерства та інші відомства, які, як правило, очолюються міністрами – членами уряду; *судові органи* – здійснюють правосуддя у чітко встановленій процесуальній формі, шляхом вирішення цивільних, кримінальних, економічних (господарських), трудових та адміністративних справ (спорів). Суди складають ієрархію, де вищою судовою інстанцією більшості судових систем, є верховний суд, нижче у судовій вертикалі знаходяться суди адміністративно-територіальних одиниць; *контрольно-наглядові* – складаються з органів конституційного нагляду, уповноважених по правах людини (омбудсмени), органи прокуратури, державні інспекції. Їх основними завданнями є розслідування, перевірка, вивченням стану справ без права втручатися в оперативну діяльність підприємств, установ, організацій; *правоохоронні органи* – це державні органи, основною (спеціальною) функцією яких є забезпечення законності та охорона правопорядку, боротьба з правопорушеннями, охорона законних прав та інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави в цілому. До них відносять органи прокуратури, поліції, служби безпеки, органи охорони державних кордонів, державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби та ін., які формуються на основі трьох традиційних гілок влади.

Державна судова адміністрація України (ДСА України) є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом. Метою функціонування органу є організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади з метою створення належних умов функціонування судів і діяльності суддів [4].

Державна судова адміністрація України підзвітна Вищій раді правосуддя у межах, визначених законом. ДСА України має територіальні управління. Рішення про їх утворення та визначення кількості приймається Державною судовою адміністрацією України за погодженням з Вищою радою правосуддя. Правовий статус посадових осіб Державної судової адміністрації України, її територіальних управлінь визначається Законом України «Про державну службу». Державна судова адміністрація України

є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, самостійний баланс та рахунки в органах Державної казначейської служби України. Положення про Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальне управління затверджуються Вищою радою правосуддя після консультацій з Радою суддів України.

Функції Державної судової адміністрації як органу публічного адміністрування – це основні напрямки, відображені в її діяльності через установлені відповідним законодавством завдання, для досягнення конкретних цілей публічної адміністрації, а саме якісного надання адміністративних послуг, управління діяльністю підпорядкованих суб'єктів, а також забезпечення органів судової влади для належного захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [2].

Основними завданнями ДСА України є: 1) організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом; 2) забезпечення належних умов діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування в межах повноважень, визначених законом; 3) забезпечення виконання рішень про утворення чи припинення (ліквідацію) судів у межах повноважень, визначених законом [3].

Таким чином, завдання ДСА можна сформулювати як створення належних організаційних і матеріальних (фінансових) умов для задоволення потреб судової гілки влади, а також здійснення внутрішньої діяльності, пов'язаної з організацією самої адміністрації; забезпечення діяльності судів і суддів (зокрема організаційної роботи судів, здійснення матеріально-технічного забезпечення суддів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, органів суддівського самоврядування та обслуговування Ради суддів України); здійснення адміністративної сервісної діяльності щодо надання громадянам та іншим особам послуг у системі судової влади [2].

Отже, ДСА України є державним органом у системі правосуддя, основною метою якого є забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом.

ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України д 28.06.1996. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення 12.14.2023).
2. 74. Куценко В. Д. Адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 223 с.
3. 106. Положення про Державну судову адміністрацію України: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 р. № 141/0/15-19. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/about_dsa/about/. (дата звернення 21.04.2023).
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 21.04.2023).

РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

*Захожий Володимир, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Науковий керівник: д. політ. н., проф. Ярош Я. Б.

Україна, як і весь світ, вступила у нове тисячоліття, шукаючи нові, більш ефективні моделі соціально-економічного і політичного розвитку. Однією зі складових ефективної соціально-економічної та політичної стратегії розвитку будь-якої країни є ефективна молодіжна політика.

У сучасному світі державні та громадські організації визнають той факт, що жодна особа або організація на в змозі вирішити місцеві проблеми виключно власними зусиллями. Тому вони шукають відповідних партнерів, щоб об'єднати зусилля та разом вирішувати різні проблеми. Найкращими партнерами на місцевому рівні є самі ж громадяни. Якщо вони виявляють бажання допомогти собі самі, тоді організації громадянського суспільства також проявляють зацікавленість підтримати їх ініціативи. Така співпраця дає можливість громадянам ефективніше вирішувати їх проблеми.

Головним захисником думки, що громадянське суспільство стартувало по всьому світу, є Л. Саламон, в проєкті якого "Порівняльний аналіз неприбуткового сектору" була зроблена спроба задокументувати тенденції в громадянському суспільстві в усьому світі. На його думку, зараз у всесвітньому масштабі відбувається справжня "революція асоціацій", яка має для кінця ХХ сторіччя такі ж важливі соціальні й політичні наслідки, які мало становлення національних держав для кінця ХІХ сторіччя. Л. Саламон подає численні документи, які показують зростання кількості неурядових організацій у Сполучених Штатах Америки, і твердить, що те саме відбувається і в Європі. Кількість приватних асоціацій стрімко збільшилася у Франції. Більш як 54 тисячі таких асоціацій з'явилися в одному тільки 1987 році, порівняно з 10-12-ма тисячами на рік у 1960-х роках. Між 1980 і 1986 роками дохід англійських благодійницьких організацій збільшився приблизно на 221%. За недавніми оцінками, в об'єднаному Королівстві існує 275 тисяч благодійницьких організацій, дохід яких перевищує 4% ВВП [1, с.106].

Молодь інтегруючись у політичну систему так чи інакше пов'язана з певними організаціями. М. Туленков зазначає, що організація це складний соціальний організм, у якому перетинаються та уживаються різні інтереси особистостей і груп, стимули та обмеження, жорстка технологія і інновації, безумовна дисципліна і вільна творчість, нормативні вимоги та неформальні ініціативи. У кожній організації є своя система цінностей і норм, а також певна модель самоорганізації та управління. Вони динамічно

розвиваються, коли мають стратегію, чітко визначену структуру та ефективно використовують наявні ресурси.

Функціонування молодіжних організацій в Україні, у наданні послуг суспільству, має свої особливості. Це доволі трудомісткий процес, тому такі послуги коштують дорого, якщо виконуються владою із залученням комерційних структур. У молодіжних організаціях частина цих послуг, може бути виконана за меншу ціну або безкоштовно – із залученням волонтерської праці. Іншою особливістю є те що молодіжні організації, як правило, надають допомогу найбільш соціально вразливим верствам населення. За рахунок свого активу, що вважає таку діяльність суспільно-корисною, молодіжні організації надають послуги якісніше, ніж держава та комерційний сектор. Молодіжні організації є індикаторами суспільного життя та надають послуги тим соціальним групам, потреби в яких виникли нещодавно. Однією з особливостей у ставленні до діяльності громадських організацій є освітній рівень населення. Незважаючи на загально низьку довіру до молодіжних організацій серед громадян з вищою освітою спостерігається позитивне налаштування до громадських організацій у порівнянні із громадянами із нижчим рівнем освіти.

За результатами опитування простежується тенденція обернено пропорційної залежності довіри до громадських організацій та віку респондентів: чим молодша людина, тим вона позитивно налаштована до громадських організацій. Зокрема, серед респондентів 18 – 29 років тих, хто цілком довіряє громадським організаціям, або “швидше довіряє” їм сумарно є майже 40% і лише 13% тих, хто зовсім не довіряє. У той час, як серед респондентів вікової категорії понад 60 років громадським організаціям довіряють загалом лише 33% і зовсім не довіряють – 16% [1, с.108]. Молодіжний рух у адміністративно-територіальних одиницях України має різний ступень розвитку взаємовідносин з державними органами влади щодо реалізації державної молодіжної політики, але вже досягнув певного ступеню зрілості та рівня самоусвідомлення і потребує оформлення як самоврядного.

Реалізація державної молодіжної політики потребує спільного управління, як унікального і цінного механізму співпраці між органами державної влади і молодіжними організаціями. Міжсекторальна співпраця (влада – МО) у процесі прийнятті політичних рішень, з центром уваги на встановленні стандартів співуправління сприятиме підвищенню політичної суб’єктності молодіжних організацій.

ДЖЕРЕЛА

1. Захаренко К., Ярош Я. Молодіжні організацій України: особливості функціонування. Луцьк: [б/в]. 2012. 308 с.
2. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення К., 2000. 192 с.
3. Методичні рекомендації по легалізації молодіжних та дитячих громадських організацій. Харків: КУ ”ХОЦМ”, 2006. 22 с

СУБ'ЄКТНІСТЬ ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Пікун Іван, Хатітовська Ілона, магістранти першого року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: д. політ. н., проф. Ярош Я.Б.

В Україні після отримання незалежності відбулися кардинальні трансформаційні зміни, які супроводжувалися розпадом старої політико-ідеологічної системи та поступовим утвердженням нових національних цінностей і пріоритетів. Це період, коли вибудовувалася демократична політика, створювалася нова система суспільно-політичних відносин, закладалися основи громадянського суспільства.

Вітчизняний і міжнародний досвід переконує, що прорив суспільства до нової якості можливий лише тоді, коли до трансформаційних процесів активно долучаються інституції громадянського суспільства. Об'єднання громадян, стаючи важливим чинником залучення громадян до реалізації державної політики сприяють задоволенню соціальних, професійних, освітніх та інших. Ефективна діяльність об'єднань громадян, підвищення їх політичної суб'єктності є суттєвою складовою поглиблення демократизму й розбудови громадянського суспільства в Україні.

Аналіз ролі об'єднань громадян у реалізації державної політики дає змогу виділити такі головні аспекти. По-перше, об'єднання громадян розглядаються, як суб'єкти політики, якими намагаються маніпулювати різні соціально-політичні сили; по-друге, об'єднання громадян все більше виступають суб'єктами політики, беручи участь у її формуванні та реалізації.

Об'єднання громадян все більше беруть участь у виробленні й апробації нових цінностей, відносин, моделей поведінки. Особливе значення має формування європейських цивілізаційних норм і стандартів культури. Розрізняють такі головні фактори формування політичної культури: родину, де відбувається ідентифікація політичних поглядів із батьками; навчальні заклади, де проходить спілкування з викладачами й однокурсниками; засоби масової інформації; об'єднання громадян.

В Україні в останній час внесено кардинальні зміни у форми та методи реалізації державної політики та поглиблюється розбудова громадянського суспільства, а це вимагає нового формування відносин об'єднань громадян із публічною владою. Спроби політичної реформи,

хоча й повільно, але супроводжується зростанням ролі об'єднань громадян у розробці і реалізації державної політики.

Все помітнішу роль у суспільно-політичному житті відіграють громадські об'єднання та рухи. На відміну від політичних партій, вони не претендують на безпосередню участь у реалізації владних повноважень і не борються за владу. Вони включаються у політичну діяльність у тій мірі, на скільки це потрібно для вирішення завдань, що лежать в економічній, соціальній, культурній, екологічній та інших сферах. Наявність багатьох проблем, які неможливо вирішити без влади, спонукає громадян до об'єднання, включає їх в орбіту політичних процесів.

Ступінь впливу різноманітних громадських об'єднань на політичні процеси різна. Однак у сучасних умовах загальної політизації суспільства жодне з них не може повністю відмежуватися від прямої або опосередкованої участі в політичному житті. Одне з головних завдань об'єднань громадян полягає у впливах на процеси прийняття політичних рішень органами державної влади і здійснення тиску на владні структури на різних рівнях. В українському суспільстві об'єднання громадян все більше виступають активними суб'єктами у реалізації державної політики. Вони діють у специфічній суспільно-правовій атмосфері, яка істотно впливає на їхню діяльність. Основний вплив на прояв суб'єктності й особливості функціонування здійснює політичний режим, методи і форми його реалізації.

Повнота спектра громадських об'єднань та умови їх функціонування є визначальними індикаторами демократичності суспільства. Демократичне суспільство не лише декларує, але й реально гарантує права й основні свободи громадян. Об'єднання громадян разом із державними структурами виступають важливими суб'єктами у реалізації державної політики. В демократичних країнах вони перебирають на себе широке коло суспільних функцій, перетворюючись при цьому на невід'ємний структурний компонент суспільства.

ДЖЕРЕЛА

1. Кроки до громадянського суспільства: Постмайданове громадянське суспільство України: уроки для країни та світу: Наук. альм. / Укр. всесвіт. координац. рада. Ін-т місцевої демократії. К. Вип. 2. 2006. 302 с.
2. Лисяк О. Види громадського контролю, здійснюваного профспілками / О. І. Лисяк // Філософія державного управління: зб. наук. праць. №(19). 2004. С. 128–132.
3. Малиновський В. Державне управління. Луцьк: Ред.-вид. від. "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2000. 576 с.

ДЖЕРЕЛА МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Семенович Олеся, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд – Войтюк Н. В.

Місцеве самоврядування України, як і будь-якої держави, відображає певні традиції свого народу, рівень розвитку суспільства нашої країни та має давню історію. На думку одних вчених, місцеве самоврядування виникло в Європі в період переходу від феодалізму до буржуазного ладу, тобто було пов'язано з буржуазно – демократичними революціями [7, с. 512].

Правове оформлення місцевого самоврядування тісно пов'язане із поняттям Магдебурзького права. Саме в німецькому місті Магдебург у 1188 р. архієпископ Віхман жалував мешканцям міста грамоту, де йшлося про існування і проведення в місті бурдингу – загальноміського сходу. Надання місту Магдебурзького права означало відміну дії звичаєвих норм, виведення міста з під юрисдикції місцевої адміністрації (намісників, воєвод тощо) і запровадження міського самоврядування з виборною адміністрацією та виборним судом. Упродовж XII–XIV ст. норми Магдебурзького права були прийняті в 80 містах Центральної і Східної Європи, включно українських [6, с. 152].

У науковий обіг поняття “місцеве самоврядування” було введено в XIX ст. німецьким ученим Рудольфом Гнейстом для позначення такого управління на місцях, при якому територіальні громади, що історично склалися, були наділені правом самостійно (в межах законів) вирішувати місцеві справи [6, с. 152].

Міста з Магдебурзьким правом активно використовували джерело права – “Саксонське Зерцало”. Під цією назвою мається на увазі збірка статутів, правил і звичаїв. Найдавнішою з них була книга “Саксонське Зерцало” і право магдебурзьких шеффенів, створена на початку XIII ст. у Магдебурзі Ейке фон Репковим. Невдовзі вона набула великого значення і ваги, що вже в другій половині XIII ст. її прийняли як міське право. Це була фактично узагальнена назва комплексу правових джерел, які в різний час використовувалися в органах міського самоврядування. Система міського права послужила основою формування кримінального і цивільного законодавства, судоустрою та судочинства в Німеччині [5, с. 2].

Терміном «Магдебурзьке право» є фактично визначена загальна назва групи правових документів, які в різний час застосовувались у західноєвропейських містах Середньовіччя і Нового часу і пізніше в Україні. Аналогами «Саксонського зеркала» вважаються документи під назвами: «Швабське зерцало», «Німецьке зерцало». В сучасній вітчизняній дослідницькій літературі, на жаль, немає ідентичного перекладу навіть

назв документів магдебурзького права. Можна прочитати такі назви деяких юридичних документів Магдебурзького права: «Саксонський Вейхбільд», «Саксонське Зерцало», «Саксонське дзеркало», «Зерцало саксонів». Щодо походження такої назви переліку правових приписів, то в Німеччині терміном «зерцало» довгий час називався покажчик таможенних податків. А вже з XIV ст. за прикладом «Саксонського зеркала» «зерцалами» стали називати різні правові документи. Саме ж слово «зерцало» означає книгу вченого змісту чи правові документи [1, с. 2].

Важливим джерелом вивчення магдебурзького права в Україні є локаційні грамоти – документи на дозвіл заснування міст і містечок з наданням їм певних прав, через які міста отримували магдебурзьке право. Дане джерело вивчали українські вчені історик і джерелознавець М.П.Ковальський і правознавець М.М.Кобилецький. Ними встановлено, що локація як процес надання магдебурзького права мала дві стадії – встановлення посади вїйта та надання власне магдебурзького права. Основна частина змісту локаційних привілеїв стосувалась забезпечення інтересів власника міста, основних галузей міського життя та врегулювання відносин між власником і членами міської громади [2, с. 263].

У період перебування України у складі Великого князівства Литовського, Королівства Польщі і Речі Посполитої важливу роль відігравали окремі джерела іноземного походження, які пристосовувалися до місцевих умов і згодом розглядалися українським народом як власне споконвічне право.

У литовсько–руській державі аж до початку XVI ст. основним джерелом права була Руська Правда. Пізніше виникли законодавчі акти власне литовського походження, серед яких найвідомішими були Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 рр. Найдосконалішим вважається Третій Литовський Статут 1588 р. Це був класичний кодекс феодального права, що всебічно регулював найважливіші суспільні відносини того історичного періоду, містив норми практично всіх галузей права, і який, зокрема, став джерелом Магдебурзького права [4, с. 2].

Наступними джерелами магдебурзького права, що частково діяли на українських землях були роботи польських правників. Відомий трактат вїйта Яна Кірштейна під назвою «Enchiriolion aliquot locorum communium juri's Magdeburgensis». Він з'явився кількома виданнями, а три останні разом із працями писаря вищого суду Бартоломея Гроїцького. В данному трактаті обговорювалися лише окремі аспекти функціонуючого в містах права. Б. Гроїцький був чудовим знавцем правових норм тогочасного суспільства. Першою його книгою була «Artykuly prawa majdeburskiego, ktore zowie Speculum Saxonum». Ця робота була написана польською мовою. Однак найпопулярнішою працею Б. Гроїцького стала видана у

1559 році книга «Porzadek sadow I spraw mieskich prawa majdeburskiego», яка зазнала п'ять перевидань [3, с. 5].

Дещо інші за характером і якістю переклади джерел магдебурзького права зробив львівський синдик Павло Щербич. В 1581 р. він видав у власній друкарні дві праці «Speculum Saxonum albo prawo saskie I majdeburskie porzadkiem abecadia z Jacinskich i niemieckich exemplarzow zebrine I na polski jezyk prezeiozone» та «Jus municipale to jest prawo miejskie majdeburskie nowo z Jacinskiego I niemieckiego na polski jezyk z pilnoscia u wiernie przelozone». Друга з цих праць є практично дослівним перекладом Вайхбільду. Автор переклав усі статті, навіть ті, що не мали практичного значення для польських міст. По примірнику своїх праць П. Щербич подарував Львівській міській раді, де вони зберігалися до 1928 р. Збірники П. Щербича можна розглядати як джерела магдебурзького права польських та українських міст.

Відомий в українських містах був і збірник хелмінського права П. Кушевича під назвою «Право цивільне хелмінське» 1623 року. Але треба зазначити, на території України більш відомі підручні правні книги, складені юристами Гетьманщини на основі всіх згаданих вище праць, а саме: «Короткий покажчик магдебурзького права по книзі «Порядку», «Короткі витяги з книги «Порядку» та ін. [3, с. 5].

ДЖЕРЕЛА

1. Довгань Ю. А. Магдебурзьке право в структурі історично-культурної спадщини малих міст України [Електронний ресурс] / Ю. А. Довгань – Режим доступу до ресурсу: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17871/13/3.3.%20Довгань%20Ю.pdf>
2. Кобилецький М.М. Локація / М.М.Кобилецький // Енциклопедія історії України. – Т.6. – К.: Наук. думка, 2009. – С.263-265.
3. Котенко Т. В. Магдебурзьке право та його значення у становленні правової системи України [Електронний ресурс] / Т. В. Котенко. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2011_2_24.
4. Литовські статuti і магдебурзьке право в Україні [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://kazedu.com/referat/144732/1>.
5. Магдебурзьке право та його джерела [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://allref.com.ua/uk/skachaty/Magdeburzke_pravo_ta_iyogo_djerela.
6. Решеvecь О. В. Формування поняття "місцеве самоврядування" через призму континентальної моделі місцевого самоврядування" [Електронний ресурс] / О. В. Решеvecь, А. О. Солодка. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/NADU/TPDU/TPDU-45-2014.pdf#page=151.
7. Фрицький О. Конституційне право України [Електронний ресурс] / Олег Фрицький. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrreferat.com/chapters_book/pravo/fritskij-of-2002-konstitutsijne-pravo-ukraini-kniga.html.

ФОРМУВАННЯ ТА СТРУКТУРА ПОСОЛЬСЬКОЇ ІЗБИ, ЯК ЧАСТИНИ СЕЙМУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ОБОХ НАРОДІВ

Пахалюк Сергій, магістр історії та археології

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Посольська ізба (пол. *Izba poselska*, буквальний переклад – *палата депутатів*) була складовою частиною польського Сейму, що уособлювала один із його станів. Найдавніші відомості про створення окремої палати датуються 1468 роком, коли король Казимир IV Ягеллончик наказав провінційним сеймикам – Великопольському в Колі та Малопольському у Віслиці – обрати по два депутати від шляхти на повітових сеймиках по всьому королівству, які потім мали прибути до Пйотркува для участі у загальному сеймі, що відбувся 9 жовтня 1468 року. Таким чином, практика роботи сейму за участю депутатів, обраних на сеймиках, що утворювали окрему палату, а не за участю в сеймі лише делегації воєводських загальних сеймиків чи особистої участі кожного представника шляхти загалом, закріпилася на наступних сеймах за правління короля Казимира. Функціонування обраних на сеймі депутатів у сеймових дебатах відображало поширення принципу представництва, який переважав над принципом безпосередньої участі тих, хто мав право брати участь у зборах [1].

У першій половині XVI століття шляхетське представництво в сеймі, що утворювало Посольську ізбу, складалося з представників окремих воєводств і земель, обраних на сеймових засіданнях. Представництво певної території представляло не шляхту загалом, а спільноту місцевої шляхти, яку тоді називали *communitas terrae*. Як правило, представництва окремих воєводств у той час були окремими. Однак на сеймах, скликаних у 1630-х роках, цей поділ зник. Посольська ізба почала поставати як єдине ціле, що складалося з самопредставництв окремих воєводств і земель, які вже діяли в унісон. Спочатку, ще в першій половині XVI століття, було прийнято, що сенатори обирали половину депутатів від даної провінції або землі, а половину обирала шляхта. Цей звичай був формально скасований у 1537 році, хоча пізніше траплялося, що шляхта обирала представників магнатів депутатами на місцевих сеймиках [5].

Кількість депутатів у сеймі в той час була змінною, залежно від звичаїв, що існували в минулому. Намагаючись впорядкувати цю ситуацію, король Сигізмунд Август спробував обмежити кількість депутатів, в середньому до 93, видавши у 1552 році відповідний указ, в якому, беручи до уваги старі звичаї, встановив кількість депутатів у сеймі на рівні 59. Залишивши Краківське, Познанське, Сандомирське і Калішське воєводства більш чисельними (по 6), король зменшив їх кількість в інших воєводствах (в середньому до 2), за винятком

Мазовецького (7), Руського (5) і Серадзького воєводства з Віленською землею (4). В принципі, великих обмежень на кількість депутатів не було. Зміна відбулася з укладенням унії з Великим князівством Литовським (1569 р.), коли був утворений спільний сейм Речі Посполитої, до якого були включені депутати від литовських земель. Їх кількість становила по 2 депутати від кожного сеймику та 2 депутати від міста Вільно (загалом 44). Однак, внаслідок інкорпорації до складу Корони Підляського, Волинського, Брацлавського та Київського воєводств, до Посольської ізби увійшло близько 20 депутатів від цих воєводств. Аналогічно, в результаті інкорпорації Королівської Пруссії до складу Корони депутати від цієї провінції також поповнили склад ізби (10) [3].

Так, на сейми після 1569 року з'їжджалося 93 депутати від колишньої Корони, 20 – від Підляшшя, Волині та України, 10 – від Королівської Пруссії і 44 – від Великого князівства Литовського, тобто загалом 167 депутатів від усіх воєводств і земель Речі Посполитої. У зв'язку з обранням більшої кількості депутатів, особливо коли передсеймовий сеймик був розділений на два кола (розкол), кожне з яких обирало своїх представників, траплялися випадки, коли на сеймі з'являлися два склади депутатів [3].

Коли обрання окремих депутатів оскаржувалося, застосовувалася процедура *ругії*, тобто перевірки легітимності депутатських мандатів. Це робила ізба, завданням якої було визнати дійсність виборів. Ті, кому було відмовлено у визнанні дійсності їхнього обрання та їхнього права на представництво, були виведені зі складу ізби. Аналогічно, особам, які обіймали інші посади, наприклад, депутатів Трибуналу, або не мали жодних прав, наприклад, були позбавлені права представляти інтереси і також виведені зі складу ізби [3].

Порядок, в якому депутати засідали в Посольській ізбі, був встановлений Актом унії 1569 року так само, як і для Ради Королівства (Сенату), запровадивши систему чергування депутатів Корони з новими депутатами, обраними до Сейму. Депутатів обирали на передсеймових сеймиках, на яких готували відповідні інструкції для депутатів. Участь у сеймі була пов'язана з необхідністю нести значні витрати. З цієї причини депутати мали право на виплати, які спочатку виплачувала державна скарбниця, але з початку XVII століття цей обов'язок перебрала на себе воєводська скарбниця. Роботою Посольської ізби керував маршалок, який обирався в перший день сесії Сейму, після меси на її відкритті [2].

Посольська ізба збиралася в Сеймі після богослужіння відкриття Сейму, на якому були присутні король, сенатори та депутати. Під головуванням найстаршого депутата обирали маршалка і проводили депутатські *ругії*. Потім вони йшли до короля в сенат, де відбувалося парламентське привітання. Від імені короля доповідав канцлер, після чого депутати приступали до цілування королівської руки. Таким чином,

Посольська ізба об'єднувалась з сенатом у спільному обговоренні. Для початку заслуховувалися пропозиції від престолу, які передавав канцлер, відправляли іноземних депутатів, заслуховувалися звіти про діяльність скарбника. Далі слухали сенаторське голосування, по черзі виступали сенатори. Після сенаторського голосування Посольська ізба відокремлювалась від Сенату, розпочинаючи власне засідання [4].

Предметом дебатів у Посольській ізбі були законопроекти, внесені королем. Однак депутати також висували власні вимоги та подавали скарги. Кожен депутат міг вносити власні пропозиції, подаючи їх маршалку, що називалося внесенням до «*laski marszałkowskiej*» (символ влади маршалка). Однак король вирішував, чи виносити питання, внесені депутатом на розгляд Сейму. Під час дебатів ізба підтримувала постійний зв'язок з сенатом через своїх депутатів, щоб інформувати один одного про хід засідань, що мало характер консультацій, які король вислуховував у сенаті, впливаючи на хід засідань, відповідаючи депутатам після консультацій з сенатом. У ході спільних із сенатом обговорень приймалися рішення, в яких затверджувалися проекти рішень. Ухвалення парламентських постанов вимагало загальної згоди, однотайності. Після завершення дій, пов'язаних з прийняттям постанов, маршалок сейму разом з депутатами переходив до прощання з королем, яке закінчувалося поцілунком руки короля. Коли сейм закінчував прийняттям постанов, депутати йшли до костелу, де відправляли урочисту молитву *Te Deum laudamus* (Тебе, Бога, прославляєм) [3].

Отже, поява та функціонування Посольської ізби, як частини Сейму Речі Посполитої Обох Народів продовжує практику польської «шляхетської демократії» з передачі більших прав на участь у загальнодержавних справах шляхти. Разом з тим, ставши частиною державного управління, Посольська ізба відрізнялася від Сенату принципом формування, який був виборний.

ДЖЕРЕЛА

1. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. С. 86–92.
2. Сас П.М. Вальний сейм. *Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2003. С. 430–431. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Valnyj_sejm (дата звернення 29.04.2023 р.)
3. Kutrzeba Stanisław. Sejm Walny dawnej Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1921. С. 44–69.
4. Bardach Juliusz. Dzieje Sejmu Polskiego. Warszawa, 2011. С. 54–57.
5. Januszek-Sieradzka Agnieszka. Sejm koronny w czasach jagiellońskich (1386–1572). *Narodziny, rozwój, „złoty wiek”*. Warszawa, 2021. 26 с.

ПИЛИП ОРЛИК – ТВОРЕЦЬ ПЕРШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ

Назарчук Сніжана, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

11 (21) жовтня 1672 року народився Пилип Орлик – політичний і державний діяч, публіцист, Гетьман Війська Запорозького у вигнанні. Його ім'я стоїть поряд із найвидатнішими діаспорянами, які відіграли визначну роль у суспільно-політичному житті України ХХ століття – Петро Скоропадський, Симон Петлюра, Дмитро Донцов, В'ячеслав Липинський, Степан Бандера. Але Орлик, безсумнівно, був першим серед політичних емігрантів.

5 квітня 1710 р., тобто трохи більше ніж через півроку після смерті І. Мазепи (22 серпня 1709 р. за ст. стилем), неподалік молдовського міста Бендери, Пилипа Орлика було обрано гетьманом України. Його відразу визнали шведський король і турецький султан. Зі шведським королем була укладена спеціальна угода, в якій він зобов'язувався не складати зброю доти, доки Україна не звільниться з-під московського ярма. Однак найцікавішим для нас є те, що тоді в Бендерах були прийняті «Пакти й Конституція прав та вольностей Війська Запорозького», які стали «першою європейською конституцією в сучасному її розумінні» [1].

У жовтні 2022 року минуло 350 років від народження гетьмана України, сподвижника Івана Мазепи, Пилипа Орлика. Його переважно знають – і то передовсім в Україні – за Конституцією 1710 року, багато положень якої не втратили актуальності й донині.

Конституція Пилипа Орлика, незважаючи на те, що пройшов доволі значний час, має неабияку актуальність у наші часи, адже це дуже важливий правовий, історичний і політичний акт, який уперше в історії України на юридичному ґрунті фіксує принципи, що покладаються в основу державно-політичного устрою, а також дає нам змогу зрозуміти, як гетьман Пилип Орлик бачив нашу державу у ті часи [1, 277].

«Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького» написані під значним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму закладали головні принципи республіканської форми правління.

Документ складений як договір між гетьманом та Військом Запорозьким (народ України), що було характерно для західної традиції, і відрізнялися від ідей східного патримоніалізму [2, 345].

Конституція складається з преамбули та 16 параграфів, де сформульовані головні принципи побудови держави. У преамбулі

схематично викладено історію Війська Запорозького - всього малоросійського народу.

У першому параграфі розглянуто питання віри, заявлено про православ'я як панівну релігію в державі, а також про відновлення автокефалії.

Другий параграф чітко означив кордони держави, визначені Зборівською угодою 1649 р. гетьман зобов'язаний оберігати територіальну цілісність країни.

У шостому параграфі закладені принципи управління та діяльності органів державної влади. Конституція певною мірою ґрунтувалася на ідеї розподілу законодавчої, виконавчої та судової влад. Законодавча влада належить Раді, членами якої є полковники зі своєю старшиною, сотники, «генеральні радники від всіх полків» та «посли від Низового Війська Запорозького для слухання і обговорення справ, щоб взяти активну участь». Рада повинна збиратися тричі на рік—на Різдво Христове, Свято Великодня і Покрови, а також за рішенням гетьмана [3, 383].

Всі важливі державні справи гетьман має попередньо узгоджувати «на власний розсуд нічого не повинне ні починатися, і вирішуватися, не здійснюватися». Суд також мав діяти незалежно.

Зміст шостого параграфу однозначно вказує на вплив ідей західноєвропейського парламентаризму. У світлі сьогодення незадовільного стану економічного та антикорупційного законодавства та нерідких в наш час порушень прав людей дуже цікавими є параграфи 9 та 10.

Оскільки відомо, що з давніх часів у Війську Запорозькому були генеральні скарбники, які відали публічним скарбом, млинами і всіма публічними прибутками, податками і сплатами і розпоряджалися всім цим на розсуд і за згодою гетьмана, отож і нині за загальною згодою встановлюється такий порядок і ухвалюється закон, що не підлягатиме змінам, що на випадок, якби наша Батьківщина звільнилася від московського ярма, належить на розсуд гетьмана при публічній згоді обрати генерального скарбника [4].

При цьому повинен бути обраний не тільки скарбник, але також одночасно у кожному полку двох присяжних скарбників, затверджених спільною ухвалою обох станів: козаків і простого люду. Вони мусять знати і прибутки полку від приватних осіб, і публічні податки, й зобов'язані опікуватися видатками, щороку складаючи звіти — звітуючи про своє управління.

Отож ці полкові скарбники, перебуваючи у залежності від генерального скарбника, мали б своїм завданням і обов'язком виплачувати у своїх полках борги з державної скарбниці, визначати її прибуток, збирати його й передавати до рук генерального скарбника. А панам полковникам жодним способом не слід втручатися (в справі) полкової скарбниці,

оскільки їм належить задовольнятися прибутками й пільгами свого уряду [5, 419].

Особлива увага приділялася соціальному забезпеченню родин військовослужбовців, в тому числі вдів та сиріт.

Деякі пункти документу, особливо ті, що висвітлюють проблеми простого люду і несуть в собі вирішення цих проблем, на період початку XVIII сторіччя практично не мали у світі аналогів серед офіційно затверджених, але не слід забувати, що документ, підписаний П. Орликом так ніколи і не вступив в дію.

Отже, Конституція Пилипа Орлика 1710 року вважається однією з перших конституцій, вона охоплювала практично всі сфери життя людини і функціонування держави, встановлювала принципи і основні засади владарювання в Українській гетьманській державі, тобто була основним законом [6, 2]. У його «Пактах та Конституціях прав та вольностей війська Запорізького» 1710 року передбачено розподіл трьох гілок влади, чітке визначення прав і обов'язків громадян та влади.

Конституція є унікальною, насамперед, - у її формальному відображенні історико-правового процесу в Україні поч. XVIII ст. Український народ в умовах комплексної дії економічних, соціальних, культурних, геополітичних чинників підійшов до потреби переходу від традиційного українського суспільства, яке ґрунтувалося на ототожненні владних відносин і відносин власності, корпоративності й заздалегідь визначеного статусу членів суспільства, до прогресивнішої демократичної системи [7, 12].

Одна з перших у світі конституцій була розроблена гетьманом Пилипом Орликом. У його «Пактах та Конституціях прав та вольностей війська Запорізького» 1710 року передбачено розподіл трьох гілок влади, чітке визначення прав і обов'язків громадян та влади.

ДЖЕРЕЛА

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. К., 1993.
2. Замлинський В. Пилип Орлик. Історія України в особах. К., 1993.
3. Кресін О. В. політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття. К., 2001.
4. Різниченко В. Пилип Орлик – гетьман України. К., 1996.
5. Ульяновський В. Пилип Орлик. К., 1994.
6. Фігурний Ю. С. Український гетьман Пилип Орлик: Монографія. К., НДІУ. 2008. 124 с.
7. Шудря М. Лицарі булави. Розповіді про українських гетьманів. К., 2008.

ПОЛІТИЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ МІЖ СДПН ТА КПН В ПЕРІОД ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

*Кротюк Владислав, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д. і. н., проф. Крамар Ю. В.*

На початку 30-х рр. ХХ ст. у Веймарській республіці спостерігався ріст популярності Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСРПН), ідеологією якої був націонал-соціалізм. На виборах у листопаді 1932 року до Рейхстагу за НСРПН проголосували 33,6 % виборців. Як наслідок, 30 січня 1933 р. президентом Паулем фон Гінденбургом на посаду канцлера було призначено Адольфа Гітлера. Однією із можливостей зупинити прихід нацистів до влади було об'єднання Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) та Комуністичної партії Німеччини (КПН) у єдиний політичний фронт. Однак, у зв'язку із численними протиріччями між цими політичними силами, даного об'єднання не відбулось, і нацисти змогли не лише захопити владу, при цьому встановивши диктаторський режим, але й знищити СДПН та КПН.

У травні 1875 року було засновано Соціалістичну робітничу партію Німеччини, яка з 1890 р. отримала свою остаточну назву – Соціал-демократична партія Німеччини. Основною метою діяльності партії проголошувалась побудова соціалізму, що передбачало знищення приватної власності та побудову суспільства із рівними правами та можливостями. Досягти вказаної мети вважалось можливим лише шляхом легальної політичної боротьби та втілення демократичних реформ. При цьому методи силового захоплення влади і радикальної трансформації суспільства відкидались. Діяльність партії знаходила підтримку серед пересічних німців, що сприяло зростанню її популярності. СДПН стає найчисленнішою політичною організацією у Німеччині.

Комуністична партія Німеччини утворилась 1 січня 1919 року на базі Союзу Спартака – організації, яка входила до складу Незалежної соціал-демократичної партії Німеччини. Остання вийшла зі складу СДПН у 1917 р. Ідеологічною базою нової робітничої партії, що здобувала дедалі більшу підтримку робітництва, стали марксистські ідеї, включно з тезами про повалення буржуазної державності та встановлення диктатури пролетаріату [1, с. 7-9]. Наприкінці 20-х – початку 30-х років ХХ ст. у Німеччині набирає популярності Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини на чолі з Адольфом Гітлером. Цьому сприяли, серед іншого, політична та економічна криза, у якій опинилась країна. Про ріст популярності НСРПН свідчать результати виборів до Рейхстагу. На травневих виборах 1928 року дана партія здобула лише 2,4 % голосів виборців. Однак, у вересні 1930 року вона набирає вже 18,5 %, а в липні 1932 року – 37,8 % підтримки німців.

Комуністи та соціал-демократи з одного боку і нацисти, з іншого, мали діаметрально протилежні політичні погляди. Основний електорат СДПН та КПН – робітництво, було налаштоване категорично проти нацистської ідеології. Тому видавалось можливим, з огляду на спільну історію, електоральну базу, ідеологічні засади, об'єднати зусилля для спільної боротьби перед лицем фашизації Німеччини. Однак, даного об'єднання не відбулось, і це пов'язано із декількома причинами.

По-перше, ідеологія КПН ґрунтувалась на догмах марксизму-ленінізму, а Веймарська республіка розглядалась нею як класова держава монополістичного капіталізму, знищення якого стало основним завданням німецьких комуністів. Вважалось, що інтереси робітників в умовах буржуазної демократії відстояти неможливо, адже закони приймаються залежними від монополістичної буржуазії депутатами. А отже, потрібно орієнтувати робітників на революційні дії в період політичних та економічних криз. Щоправда, в 1924 році партія припинила свої революційні потуги та включилась у легальну політичну боротьбу, зокрема у вибори до Рейхстагу [4, с. 64]. При цьому соціал-демократів комуністи вважали посібниками фашистів через їх співпрацю з іншими політичними партіями. Однак, заради недопущення до влади реальних фашистів (нацистів), політичний союз із СДПН розглядався комуністами можливим як «найменше зло» [3, с. 85].

Натомість СДПН вважала себе опорою демократичної правової держави, захисником республіканського конституційного ладу. Партія розглядала державу не як інструмент в руках панівного класу, а як громадянський апарат, що забезпечував політичним та соціальним силам свободу дій, дотримуючись при цьому принципу законності та демократії більшості. Партія прагнула досягти соціалістичного ідеалу еволюційним шляхом, відкидаючи революційну узурпацію влади, що пропонували комуністи. При цьому, СДПН не відмовляла у створенні коаліції з іншими політичними силами. У подальшому партія перебувала в опозиції, надаючи помірковану підтримку урядовій політиці в Рейхстазі, що викликало різку критику комуністів, які вважали таку діяльність неприпустимою [4, с. 85].

По-друге, між партіями постійно тривала боротьба за електорат. За всю історію Веймарської республіки СДПН мобілізувала від 16 % до 32 % німецького електорату, а КПН – від 7 % до 15%. Зокрема, найуспішнішими для СДПН були результати виборів до Рейхстагу в травні 1928 року, коли партія отримала 31,2 % голосів виборців, а для КПН – липневі вибори 1932 року. Тоді за партію проголосувало 14,6 % німців. Враховуючи, що частка робітничого електорату коливалася в районі 70 % у СДПН і близько 80 % у КПН, гостра боротьба між ними за голоси робітників на виборах була неминучою [4, с. 62].

По-третє, різним було ставлення партій до нового німецького уряду, який у 1930 р. очолив лідер партії Центру Генріх Брюнінг. По відношенню

до нього СДПН притримувалась політики «толерантності», адже СДПН могла своїми голосами у парламенті заблокувати будь-який закон уряду, а президент Пауль фон Гінденбург міг в будь-який момент розпустити парламент. Соціал-демократи вважали, що краще «терпіти» Брюнінга, аніж сприяти популярності нацистів. До того ж соціалісти покладали на уряд останнього надії в подоланні економічної кризи. КПН була в опозиції до уряду та пропонувала СДПН сформувати «єдиний фронт» для об'єднання зусиль обох партій. Однак, СДПН не погодилась на пропозицію [2, с. 149].

По-четверте, партії по-різному сприймали нацистську загрозу. СДПН вважала нацистський рух породженням економічної та політичної кризи. Його ідеологія поєднує низку несумісних соціальних елементів та страждає від нерозв'язних політичних протиріч. Це, на думку соціал-демократів, обумовлювало його нежиттєздатність, що підтверджувалось виборами до Рейхстагу в листопаді 1932 р., де нацисти, в порівнянні з липневими виборами того ж року, втратили 4,2 % (підтримка виборців знизилась з 37,8 % до 33,6 %) та поразкою Адольфа Гітлера у президентських виборах 1932 року. Тому, в середовищі соціал-демократів домінували пасивні тенденції, віра у природну «кризу» нацизму, що виключало активний спротив. Для КПН нацисти були знярядям влади монополістичного капіталу, який прагнув встановити фашистську диктатуру. Окрім легальних методів протидії, зокрема через ситуативне об'єднання з СДПН, комуністи прагнули «запалити» революцію і встановити диктатуру пролетаріату, знищивши усі політичні сили, в тому числі й НСРПН [3, с. 88-89].

Отже, серед причин, які унеможливили політичний союз між Соціал-демократичною партією Німеччини та Комуністичною партією Німеччини на завершальному етапі Веймарської республіки ми виділяємо ідеологічні протиріччя, боротьбу за електорат, розбіжності у ставленні до урядів Веймарської республіки, різне бачення природи нацизму та методи боротьби із ним. Загалом ці фактори не дозволили сформувати єдиний політичний фронт, що зумів би попередити прихід до влади нацистів. В кінцевому підсумку це призвело до ліквідації в 1933 р. обох партій.

ДЖЕРЕЛА

1. Aleskerov F., Holler M., Kamalova K. 2014. Power distribution in the Weimar Reichstag in 1919–1933. *Annals of Operations Research*. 2014 vol. 215(1), 38 p.
2. Berger S. *Social Democracy and the Working Class in Nineteenth- and Twentieth-Century Germany*. Routledge. 1999. 294 p.
3. Dorpalen A. SPD und KPD in der Endphase der Weimarer Republik. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 1983. №31. S. 77–107.
4. Schönhoven K. Strategie des Nichtstuns? Sozialdemokratischer Legalismus und kommunistischer Attentismus in der Ära der Präsidialkabinette. *Die deutsche Staatskrise 1930 – 1933: Handlungsspielräume und Alternativen*, edited by Heinrich August Winkler. De Gruyter Oldenbourg. 1992. p. 59–76.

НАУКОВА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. КОСТОМАРОВА

Петрик Мирослава, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Сучасний етап розвитку історичної науки характеризується розширенням дослідницької проблематики, загалом об'єктивним, неупередженим підходом науковців до її висвітлення. У складному та багатосторонньому процесі наукового творення, спрямованого на відродження самосвідомості та історичної пам'яті українського народу, одне з визначальних місць належить зверненню до дослідницької діяльності та творчої спадщини Миколи Івановича Костомарова [7, 14].

Про М. Костомарова – історика і людину – написано вже чимало наукових, публіцистичних та популярних статей. Протягом усього життя Микола Костомаров виявляв глибокий інтерес до історії та культури українського народу.

Він постійно цікавився різноманітними пам'ятками старовини, розглядаючи їх як безпосереднє першоджерело для вивчення економічного, соціального та духовного життя. Це знайшло яскраве відображення в його літературній та епістолярній спадщині.

Микола Іванович Костомаров займався збереженням архівних матеріалів та музейних колекцій України, прагнучи зберегти їх для майбутніх поколінь.

Микола Іванович зацікавився історичним минулим України в самому дитинстві, слухаючи численні розповіді матері і дідуся про минуле рідного краю. Його пам'ять збагачувалась почутим і побаченим під час подорожей регіонами України і зокрема Волинського Полісся.

Живучи і працюючи в Харкові, молодий Микола Костомаров використовував кожную вільну хвилину для читання книжок, вивчав, описував різноманітні пам'ятки історії та культури України [10].

Микола Іванович займався дослідженням міст, укріплень, поселень, храмів Київської Русі, середньовічних пам'яток архітектури і мистецтва. Під час подорожі по Україні Костомаров оглянув ряд пам'яток старовини в Києві, Вишгороді, Острозі, Дубно, Пересопниці, Почаєві, Берестечку, Кременці, Новгороді та ін. [2, 90-91].

З 1860 році Костомаров працював в Археографічній Комісії, метою якої було вивчення історичних документів і старожитностей, змалювання пам'яток старовини, публікація результатів досліджень. М. Костомаров часто отримував доручення від комісії. Зокрема, за її ініціативи він брав участь в III і V Археологічних з'їздів, які проходили в Києві та Тифлісі. На цих з'їздах значна увага приділялася питанням історії, етнографії та

краєзнавства, археології, проблемам спеціальних історичних дисциплін та ін.

Миколу Івановича Костомарова ніколи не полишало щире прагнення до неупередженого, об'єктивного викладу історії. Він зображував історичних осіб й описував події такими, якими вони справді йому уявлялися в той чи інший момент, на підставі тих чи інших даних, не керуючись ніколи сторонніми міркуваннями. Історичні пам'ятки не були для нього мертвим матеріалом, що підтверджував ті чи інші наукові факти й гіпотези. Вони впливали на його уявлення, викликали перед ним живі картини й образи минулого [6, 64].

В особі Костомарова поєднувалися властивості дослідника, який завжди черпав свій матеріал з першоджерел, і історика-художника, що мав талант яскравого відтворювача минулого. Майже немає такого періоду історії України середніх та наступних віків, дослідникам якого не довелося б користуватися його творами, рахуватися з його зауваженнями [3, 82].

При розгляді діяльності М. Костомарова слід підкреслити його громадську позицію у висвітлюванні антикріпосницьких переконань та поглядів лібералізму.

Будучи одним із засновників таємної політичної, антикріпосницької і антицарської організації – Кирило-Мефодіївського товариства, - він засвідчив себе як прогресивний громадський діяч свого часу. У 30-х роках XIX ст. змінюються акценти у внутрішній політиці Російської імперії, зокрема посилюється процес русифікації та здійснюється новий наступ на права національних меншин. Саме у цьому контексті й слід оцінювати та сприймати факт виникнення 1846 р. у Києві української політичної організації – Кирило-Мефодіївського товариства (братства) [1, 10; 9].

На початку 40-х років XIX століття центром українського національно-визвольного руху стає Київ. Передусім в університетах Києва та Харкова, навколо передової професури групувалися прогресивно налаштовані представники інтелігенції – університетські викладачі, студенти, вчителі та ін. Частина з них об'єднувалася в літературних гуртках.

Так, зокрема, в Київському університеті організували таємний гурток «Київська молода», який поставив собі за мету сприяти розвитку духовних сил української нації та звільненню селян із кріпацтва [8, 28].

З 1862 року після звільнення з роботи у Санкт-Петербурзькому імператорському університеті, до самої смерті Костомаров виконував лише один службовий обов'язок – був членом Археологічної комісії. У 1870 році за поданням міністра народної освіти російський імператор Олександр II нагородив Костомарова чином дійсного статського радника за його працю у Археологічній комісії.

Найпомітніші досягнення Костомарова як археографа пов'язані з його редакторською діяльністю. За редакцією вченого опубліковано 12 з 15

томів серійного видання „Актів Южной Западной России”. Опубліковані за його найактивнішої участі „Акты Южной и Западной России”, інші численні джерела являють собою значний корпус цінних матеріалів. Без них було б неможливе як згодом, так і нині жодне дослідження з вітчизняної історії середньовіччя [5, 27].

Отже, «щира любов історика до своєї Батьківщини може виявитися тільки в строгій повазі до правди», - повторював Микола Іванович. Цим принципом він керувався усе своє життя.

Кожна доба заново знайомиться з Миколою Костомаровим. І кожен достойний український історик, письменник, працівник культури, громадянин, кожен хто відчуває себе українцем шукаючи опори і натхнення, визначаючи своє місце в житті, свій обов'язок перед рідним народом незмінно відчуває потребу осмислити М. Костомарова для себе, для своєї особистої долі та свого громадянського діяння [4, 90].

ДЖЕРЕЛА

1. Бойченко Н. Ідеї Кирило-Мефодіївського товариства у сучасній ретроспективі: огляд програмного документа. Історія України. 2003. №1 С. 10-12.
2. Гончарук П. Питання культури та освіти в творчій спадщині кирило-мефодіївців. Український історичний журнал. 1971. №12. С. 90-98.
3. Гончарук П. Провісники української ідеї. Київська старовина. 2006. №3. С. 82-83.
4. Грушевський М. Українська історіографія і Микола Костомаров: Пам'яті М. Костомарова в двадцять п'ять роковин його смерті. Молода нація. Альманах. 2002. №1. С. 90-108.
5. Іванова Л. Державницька концепція М. Костомарова. Український історичний журнал. 2009. №2. С. 27-35
6. Киян О. І. Співробітництво М. Костомарова в історичних журналах пореформеної Росії. Український історичний журнал. 1990. №4. С. 63-73.
7. Козак С. Концепція слов'янської федерації у програмі Кирило-Мефодіївського братства. Золоті ворота. 1992. № 2. С. 14-21.
8. Козачок Я. Панорама і характер ретро- і перспективи в національному концепті Миколи Костомарова. Київська старовина. 2006. №5. С. 28-35.
9. Костомаров М. І. «Закон Божий (Книга буття українського народу)». К.: Либідь, 1991. 39 с.
10. Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров: 1817 – 1885. К.: Наукова думка, 1992. 232 с.

УНІВЕРСАЛИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ – ЮРИДИЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ДОСВІД УКРАЇНИ

Романюк Ірина, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Період 1917-1918 років є досить складним і водночас цікавим для вивчення. У цей час був зроблений певний історичний крок у майбутнє, а саме досягнення незалежності України. Українська революція 1917–1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917-го. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності.

Революція була явищем загальноукраїнським. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура.

Основною державотворчою діяльністю Української Центральної Ради за часи її існування було прийняття Універсалів, у яких висувалися вимоги автономії України. Аналіз документів того часу свідчить, що на перших порах це були вимоги широкої автономії України у складі федеративної демократичної Росії.

Ці вимоги знайшли своє відбиття у Першому Універсалі, який був прийнятий 10 (23) червня 1917 року в Києві. Він проголошував: « Хай Україна буде вільною. Не одділячись від усїєї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своє життя...»[1].

Проголосивши автономію України Перший Універсал Української Центральної Ради зустрів підтримку майже всього українського населення.

3 (16) липня 1917 року, після того як члени Центральної Ради отримали постанову Тимчасового уряду про затвердження Генерального Секретаріату, було ухвалено Другий Універсал. Він виразно окреслював політичну роль і правову позицію Центральної Ради та її представницького органу [2].

В Універсалі було визначено завдання і наміри Центральної Ради: « Прямуючи до автономного ладу на Україні, Центральна Рада, в згоді з національними меншостями України, підготовлятиме проект законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Установчих зборів» [9; 10].

На основі постанови Тимчасового Уряду та Другого Універсалу Центральна Рада України набула статусу окремого територіально – адміністративного утворення з власним представництвом. Він зафіксував домовленості між Українською Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії.

Особливе місце у поступальному шляху до незалежності належить III Універсалу Центральної Ради. Оголошений 7 листопада 1917 року, і став реакцією на події 25 жовтня 1917 року у Петрограді.

Цей Універсал проголосив створення Української Народної Республіки. В ньому наголошувалося: «Однині Україна стає Українською Народною Республікою. Не відокремлюючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів» [3].

Згідно з Універсалом Україна не відокремлюється від Росії, але вся влада в Україні відтепер належить лише Центральній Раді та Генеральному Секретаріату. Україна стає Українською народною Республікою. До її території зараховувались 9 губерній [8, с. 22].

Значна увага надавалася вирішенню аграрного питання. На території УНР поміщицьке землеволодіння, право власності на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі скасовувалося. Та декларувалося про перехід цих земель трудовому народу без викупу. Запроваджувався державний контроль над виробництвом, вводився 8-годинний робочий день.

У Третньому Універсалі закріплювалися загальнолюдські свободи, була скасована смертна кара й оголошувалося амністія. В Україні повинен бути створений дійсно незалежний суд. Україна визнає національно-персональну автономію для національних меншин. Значним досягненням було впровадження власної грошової одиниці – гривні. І це мало важливе значення, оскільки наявність власної фінансової системи становить основу суверенної незалежної держави [7].

Четвертий Універсал Української Центральної ради – державно-правовий акт, що проголошував незалежність Української Народної Республіки від Росії. Прийнятий 9 (22) січня 1918 року в Києві, як результат переговорів у Бресті. Україна ставала суб'єктом міжнародного права [4].

Універсал проголосив УНР «самостійною, ні від кого незалежною, вільною суверенною державою українського народу», а виконавчий орган, Генеральний Секретаріат – Радою Народних Міністрів [11, с. 36-37]. Він замінив постійну армію міліцією, доручив провести вибори народних рад – волосних, повітових і місцевих, установив монополію торгівлі, контроль над банками, підтвердив закон про передачу землі селянам без викупу, прийнявши за основу скасування власності і соціалізацію землі. Доручив Раді Народних Міністрів продовжувати розпочаті переговори з Центральними державами і довести до підписання миру; закликав усіх громадян УНР до боротьби з більшовиками [6, 98].

Отже, універсали УЦР – нормативні акти Української Центральної ради, що видавалися протягом 1917–1918 років і стали важливим елементом розбудови національної державності України.

Отже, можна зробити висновки: по-перше, Універсали Української Центральної Ради були своєрідними конституційними актами Української Народної Республіки, надзвичайно важливими засобами розвитку національної державності, оскільки юридично закріплювали політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільного життя українців; по-друге, хоча вони були за змістом, у великій мірі, декларативними, однак відіграли вагомий роль у юридичній визначеності Української держави; по-третє, в універсалах знайшла відображення динаміка розвитку і ствердження основ національної державності, що є позитивною особливістю українського державо творення.

ДЖЕРЕЛА

10. I Універсал Української Центральної Ради. Київ, року 1917, місяця червня числа 10. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html> (дата звернення 25. 04. 2023 р.).
11. II Універсал Української Центральної Ради. Київ, року 1917, липня 3-го дня. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-2.html> (дата звернення 25. 04. 2023 р.).
12. III Універсал Української Центральної Ради. Київ. 1917 року, 7(20) листопада URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html> (дата звернення 25. 04. 2023 р.).
13. IV Універсал Української Центральної Ради, 1918 року, 9 (22) січня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18> (дата звернення 25. 04. 2023 р.).
14. Бевз Т. А. Українська революція і державність (1917–1920 рр.). К.: Парламентське вид-во, 1998. 247 с.
15. Бевз Т. Соціально-економічні трансформації у добу Центральної Ради. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2008. Вип. 39. С. 91–108.
16. Бойко О. Д. Історія України. К.; Академ видав., 2006. 334 с.
17. Кравчук М. В. Армія Української Центральної Ради. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 22–28.
18. Україна в ХХ столітті (1900–2000). Упоряд. А.Г. Слюсаренко. К., 2000.
19. Ухач В. З. Історія держави і права України: навчальний посібник. Тернопіль: Вектор, 2015. С. 175–177.
20. Ярош Д.В. Універсали Української Центральної Ради – Конституційні акти Української держави 1917–1918 рр.: їх зміни та історичне значення. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4 (19-20). С. 36-43.

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЇ УНР 1918 РОКУ

Петрик Тетяна, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Після прийняття Четвертого Універсалу конституційна комісія розпочала роботу над новим проектом Конституції, її керівником став Аркадій Степаненко – заступник голови УЦР. Підґрунтям для роботи над Конституцією стали демократичні конституції країн Європи та США, Закони УЦР «Про адміністративно-територіальний поділ України», «Про національно-персональну автономію», звичайно Третій та Четвертий Універсали, але основою нового проекту Конституції УНР став проект Конституції УНР 1917 року.

29 квітня проект був винесений на розгляд Малої Ради, він відбувся на закритому засіданні УЦР. Після проведення першого засідання було схвалено сам проект Конституції, за результатами другого, всі статті приймалися із нечисленними редакційними змінами, а вже врешті з третім читанням Мала Рада прийняла «Статут про державний устрій, права і вольності УНР» (Конституція УНР). Та враховуючи, що Конституція УНР 1918 року не була опублікована, і затверджена Українськими Установчими Зборами, вона не набула чинності [3, с.104].

Конституція УНР була затверджена в останній день роботи УЦР. Вона складалася з 83 статей та 8 розділів. Конституція УНР охоплює основні сфери соціально-політичного та економічного характеру, зокрема регулювання прав і свобод громадян, що встановлює досить чіткий розподіл функцій і повноважень органів законодавчої, виконавчої та судової влади, питань меншин, а також містить тимчасові обмеження цивільних прав і свободи за певних обставин [1, с. 69].

Основні принципи конституційного ладу містив в собі перший розділ Конституції УНР «Загальні постанови». В ст. 1 було закріплено визнання УНР, проголошене Четвертим Універсалом, що «державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною» [2, с. 13]. Стаття 2, згідно Конституції УНР проголошувала, що «Суверенне право в Українській Народній Республіці» [4]. У статті 3 йшлося про представницьку демократію, 4 стаття вказувала на неподільність території, 5 стаття представляла єдність державної влади, а 6 затверджувала «впорядкування культурних прав в національних меншинах» [6, с. 27].

Структурний план другого розділу «Права громадян» Конституції УНР поділити на дві основні групи статей. Статті з 7 по 11 містили регламент інституту громадянства. Статті з 12 по 21 закріплювали та гарантували конкретні права і свободи людини та громадянина [7, с. 101].

В третьому розділі «Органи власті Української Народної Республіки» (статті 22-26) був важливий поділ влади на законодавчу,

виконавчу і судову, за ним створювалась структура центрального державного апарату [2, с. 14]. Згідно статті 23 законодавчу владу повинен був втілювати парламент, тобто Всенародні Збори України, виконавчу – уряд – Рада Народних Міністрів, це вказувала стаття 24, а судову – Генеральний Суд УНР, про це йшлося в 25 статті [5, с. 167].

Розділ четвертий «Всенародні Збори Української Народної Республіки» (статті 27–49) представляв собою всі права та обов'язки, які мали Всенародні Збори [4]. В розділі також йде мова про те хто може обиратись, на який термін, як може закінчитись перебування депутата у складі Всенародних Зборів.

Глава п'ята «Про Раду Народних Міністрів УНР» включає в себе статті 50-59, в них регулюється порядок діяльності та організації Ради як органу вищої виконавчої влади в Україні [1, с. 71-72]. Згідно статті 51 та 52 стає зрозуміло, що Рада Народних Міністрів підпорядковується Всенародним Зборам, саме вони надають їй таке повновладдя [4].

Шоста глава Конституції УНР (статті 60–68) зазначала викладання спільних принципів судочинства. Суд повинен був відбуватись іменем УНР, розгляд справи був прилюдний та усний Рішення суду не могли зміни законодавчі та адміністративні органи влади. Для громадян суд був єдиним, не виключаючи й членів Всенародних Зборів та Ради Народних Міністрів. Конституція встановлювала, що найвищою касаційною інстанцією для всіх судів Республіки є Генеральний Суд [5, с. 173].

Розділ сьомий «Національні союзи» (статті 69-78) закріплював права національних меншин. [1, с. 73]. Всі нації, які проживали на території України мали визнане право на самоврядне життя в галузі культури та внутрішній організації, яке реалізовувалось через Національні союзи [5, с. 173]. Вищим законодавчим органом влади національних автономій, згідно Конституції УНР, були Національні Збори України.

Восьмий, останній розділ, Конституції УНР «Про часове припинення громадянських свобод» (статті 79–83) включав положення щодо тимчасового припинення громадянських прав і свобод у певних випадках, які зазначались у Конституції УНР. Відповідний закон видавали Всенародні Збори УНР. Припинення громадських свобод не могло тривати довше, ніж три місяці [1, с. 74].

29 квітня 1918 року Центральна Рада прийняла Конституцію Української Народної Республіки. Повна й оригінальна назва документа – Статут про державний устрій, права і вільності УНР. Розглянемо окремі положення документа: - повноліття особа набувала з 20 років; - ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою УНР не знала. Визнання рівності прав чоловіків і жінок вивело Конституцію УНР у ряд найпрогресивніших документів свого часу; - конституція передбачала, що арешт особи здійснюється виключно за рішенням суду; - скасовувалася смертна кара та тілесні покарання; - уся влада в УНР походила від народу,

а здійснювалася в порядку, установленому Конституцією. Верховним органом влади УНР були Всенародні Збори, які безпосередньо здійснювали вищу законодавчу владу в УНР і формували органи виконавчої і судової влади УНР. Вища влада виконавча в УНР належала Раді Народних Міністрів. Вищим органом судовим залишався Генеральний Суд УНР. Дуже цікавим положенням Конституції 1918 року була наявність права подавати законопроект до Всенародних Зборів «безпосередньо виборцями-громадянами Республіки, в числі не менш 100 тисяч, писаними заявами, потвердженими через громади і поданими Судові, що по провірці їх правильности передає цю пропозицію Голові Всенародніх Зборів.» Згідно норм Конституції УНР, «суд для всіх громадян Республіки був один, не виключаючи й членів Всенародніх Зборів та членів Ради Народних Міністрів. Кожна з населяючих Україну націй має право в межах УНР на національно-персональну автономію.» На думку дослідників, такий припис був однією з найперших спроб демократичного вирішення складних міжнаціональних відносин в Європі. Отже, проаналізувавши конституційне законодавство УНР, можна зробити висновок, що Конституцією Української Народної Республіки було закріплено всі важливі принципи конституційного ладу. Структура та зміст Конституції відповідали всім нормам міжнародного права, положення, які вони затверджували відіграли важливу роль для становлення національного конституціоналізму.

ДЖЕРЕЛА

1. Бойко І. Місце і роль Народної Республіки 1918 р. в історії національного конституціоналізму. Український часопис конституційного права. 2017. Часопис 3. С. 67-76.
2. Ковальов Д. В. Пономаренко А. Б. Політико-правові принципи конституційного ладу в Конституції Української Народної Республіки. Політичне життя. 2018. С. 11-16.
3. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні. Полтава, 2020. 208 с.
4. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>
5. Рум'янцев В.О. Конституція УНР 1918 року – важливий крок в розвитку конституційного законодавства України. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2006. Випуск 11. С. 165-175.
6. Ряболов Л. Т. Конституція Української Народної Республіки 1918 року у вітчизняному конституційному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 33. С. 26-29.
7. Яковлев А. А. Конституційні акти початку ХХ століття в історії конституційного процесу в Україні. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 4 (87). С. 96-105.

ПЕРША ЛЕДІ ПІДПІЛЛЯ

Громик Анна, студентка I курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

На даний момент наша Україна переживає складні часи. На захист її суверенітету та територіальної цілісності стало багато небайдужих людей, які ціною власного життя боронять свою землю. Згадуючи про героїчність наших чоловіків, не слід забувати і про жінок, які зараз на фронті та тих, які з дому підтримують своїх захисників, виступаючи для них надійним тилом.

Впродовж всієї своєї історії українцям доводилося відстоювати своє право на національну ідентичність. Рушійною силою ХХ ст. в боротьбі за незалежність Української держави було УПА. Вагому роль в її діяльності відіграв Роман Шухевич, який був очільником повстанців. Дуже героїчна людина, але слід знати, що за його спиною стояла не менш героїчна жінка – його дружина, яка всіма своїми діями підтримувала чоловіка, хоча їй довелося пройти через різні труднощі.

Отож, мета даної публікації полягає у висвітленні віх життя та діяльності Наталії Шухевич, її незламного характеру та витривалості.

Серед основних завдань – дослідження ролі жінок в житті чоловіків, а також їхнє життя під час національно визвольних змагань. Стійкість духу, незважаючи на переслідування з боку влади.

У наш час, коли люди йдуть в політику, вони певною мірою жертвують своїми сім'ями, але це порівняно ніщо з тим, який вибір поставав перед учасниками підпілля. На плечі жінок лягав великий тягар, оскільки їм треба було захищати себе, а також своїх дітей від всіх можливих і неможливих небезпек, що готувала їм доля, допоки вони перебували в тому статусі [1].

Наталія народилась 13 березня 1910 року у с. Лецівка, нині Долинського району Івано-Франківської області. Навчалась у Львівській гімназії сестер василіянок, закінчила гімназію Українського педагогічного товариства (1928). Коли Наталії Березинській було 20 років, то вона вийшла заміж за Романа Шухевича. Вже тоді він був учасником ОУН, і вона усвідомлювала на що йде і що саме основне, вона поділяла погляди свого чоловіка.

Моменти спокійного життя в новій сім'ї будуть дуже короткими. І навіть у досить мирний час доля буде жорстокою до молодят — через рік після одруження народилася і померла немовлям їхня перша дитина, донечка Марта. У 1933-му з'явився син Юрко, але події довкола не дали ані найменших шансів Наталії та Роману насолодитися тихим сімейним щастям [2, с. 4].

У 1934 році Шухевича заарештували за підозрою в причетності до вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Відтак — концтабір Береза Картузька, тюрма Бригідки, короткий мирний період 1937—1938 років на волі, участь у боях за незалежність Карпатської України в березні 1939 року і, врешті, початок Другої світової у вересні того ж року.

Наталія роками жила сама без чоловіка. Доля подарувала їм ще один короткий період щастя — у 1939 році після початку Другої світової Наталія виїхала до Романа у Краків. Тут на вулиці Зеленій, 22 вони прожили разом майже до початку німецько-радянської війни. Тут у 1940 році в них народилася донька Марія [3].

З того часу і почався шлях, ніби на життя, для Наталії Шухевич. Довгий період часу вона не бачилася з чоловіком, а коли зустрілася, до неї завітало гестапо і жінку було заарештовано, вперше. Основне питання на допитах: де перебуває Роман Шухевич? Після кількох місяців безрезультатної праці жінку відпустили.

Щоб убезпечити себе і своїх дітей від переслідувань з боку влади, Наталія розлучилася з Романом і взяла дівоче прізвище, яке також дала своїм дітям. Це розлучення було фіктивним. Вона продовжувала іноді зустрічатися з Шухевичем, але для неї це також не закінчилося нічим хорошим.

Станом на червень 1945 року НКВС вдалося стежити за жінкою, і вже в липні того ж року її було заарештовано. У постанові про арешт говорилося, що «Шухевич-Березинська підтримує ділові стосунки з відомими українськими націоналістами, також підозрюється в належності до ОУН». Проте основною метою була спроба дізнатися, де перебуває Роман Шухевич [5].

Перший допит тривав фактично 4 дні, проте Наталія не здалась і не викрила місце перебування свого чоловіка. Лише через 5 місяців арешту жінка все ж зізналася, що підтримувала певні зв'язки з чоловіком. Чекісти всілякими способами намагалися розкрити дану справу, аби заарештувати жінку, тому приписали їй членство в ОУН. Результатом цього став вирок: «Шухевич-Березинську Наталію Романівну як соціально небезпечний елемент вислати в Кокчетавську область строком на 5 років». Але слідство на тому не закінчувалося.

Жінку возили з одного міста в інше. Одного разу навіть зімітували її викрадення «упівцями», щоб дізнатися якусь нову інформацію, проте і це не дало результатів.

Наталію Шухевич-Березинську засудили до 10 років таборів. Варто зазначити, що після того життя жінки стало дуже складним. Її розлучили з дітьми, і лише після тривалого голодування вона все ж змогла довідатися їхнє місце перебування. Після того, як Наталія змогла повернутись до Львова, життя її не стало легшим. Вічний контроль з боку тогочасної

влади, пошуки якогось притулку, аби було хоча б де переночувати, переживання за сина Юрія, який був ув'язнений [6].

Лише наприкінці 1950-х роках повернулась до Львова. Часом ночувати доводилось по підвалах. Ситуація налагодилась лише, коли до Львова повернулась її донька Марія. Син Юрій вийшов на волю інвалідом аж у 1988 році. Після здобуття незалежності ані держава, ані урядовці про неї не згадували.

Дружина Головного командира УПА й далі жила за мізерну пенсію, нараховану СРСР, країною, що поламала їй життя і знищила її родину. Померла Наталія Шухевич 28 лютого 2002 року, їй було 92 роки. Похована на Личаківському цвинтарі.

Отож, постать Наталії Шухевич-Березинської є такою, яка заслуговує на пам'ять і пошану. На її прикладі можна навчати українців справжньої любові до держави і безпосередньо до своєї сім'ї. В сучасних нелегких умовах, які переживає наша Україна, жінки, що чекають своїх захисників, мають знати про таку незламну особистість, яка всупереч всьому, лишалася на своїй позиції і до останнього захищала інтереси коханої людини і сім'ї.

ДЖЕРЕЛА

1. Дем'ян Г. В. Березинська-Шухевич Наталія Романівна. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-39308>
2. Загайська Р. Й. Вітер в долонях. Львів. 2017. 416 с.
3. Ми знали ще з малих дітей. *Шлях перемоги*. 1997. 17 липня.
4. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське Видавництво. 1968. 639 с.
5. Провід ОУН. Наталка Шухевич-Березинська. *Визвольний шлях*. 2002. Кн. 3(648).
6. Файзулін Я. Головнокомандувач УПА Роман Шухевич розлучився з дружиною, щоб урятувати родину від переслідувань нацистами й комуністами. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/golovnokomanduvach-upa-roman-shuhevych-rozluchyvsvya-z-druzhynoyu-shchob-uryatuvaty-rodynu-vid-peresliduvan-nacystamy-y-komunistamy-pershyh-vdalosya-oshukaty-drugyh-ni> (дата звернення 25.04.2023 р.)

ТОТАЛІТАРИЗМ ЯК ФЕНОМЕН ХХ СТОЛІТТЯ

*Срусев Денис, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. і. н., доц. Філіпович М. Б.*

Перша половина ХХ століття характеризується появою, насамперед, в країнах Європи, а пізніше і в Азії, політичних режимів з ознаками тоталітаризму. Проголошуючи, у тій або іншій формі, розрив з традиціями минулого, а також обіцяючи своєму народові перехід на нові реалії життя, дані режими використовували протягом свого правління терор і репресії, втягнули світ у криваві війни. Крахом тоталітаризму у ХХ столітті були 1945 рік, коли потерпіла крах така його форма, як фашизм, націонал-соціалізм і 1980-1990 роки, коли остаточно з політичної карти світу тоталітарні режими Східної Європи та Радянський Союз [4, с. 1].

Мета дослідження: визначити сутність тоталітаризму, з'ясувати передумови та причини його виникнення.

Вперше термін «тоталітарний» згадується ідеологами фашизму в Італії Беніто Муссоліні та Джовані Джентіле і через деякий час був розповсюджений завдяки англomовній пресі стосовно Гітлерівської Німеччини та політичного устрою СРСР. Загалом, теорія тоталітаризму досліджувалася у 40–50-х роках ХХ ст. західними політологами Ф. Хайєком, Х. Арендом, К. Фридріхом, З. Бжезинським, Р. Ароном, К. Поппером, а також у 80-90-х роках ХХ ст. після краху більшості існуючих тоталітарних режимів [1, с. 187-189]. Тоталітарний режим різні дослідники трактують як політичний устрій, що передбачає повний контроль над суспільством і який має такі ознаки: єдину офіційну ідеологію в суспільстві, єдину партію, а також єдиного «вождя народу». Першим тоталітарним режимом вважають радянський комунізм, після якого утворилися інші типові режими: націонал-соціалізм, фашизм.

Тоталітарний політичний режим став реальністю у ХХ столітті, проте його ідейні коріння сягають глибокої давнини. Тоталітарні погляди і, насамперед, ідеї необхідності повного підкорення частини цілому, індивіда державі існують більше двох тисячоліть [1, с. 187-189]. Так, тоталітарними вважаються теорія давньогрецького філософа Геракліта, політичні погляди, Платона. Деякі тоталітарні моменти наявні в політичних доктринах Г. Бабефа, А. Сен-Сімона, Г. Ф. Гегеля, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Ніцше.

Класична концепція тоталітаризму з'явилася на початку 50-х років, коли ще була жива пам'ять про фашизм, у СРСР існував сталінський режим, а нові комуністичні держави наслідували радянську модель правління. На політологічному симпозиумі, що відбувся в 1952 р. у США, тоталітаризм був визнаний як «закрита і нерухлива соціокультурна і політична структура, в якій будь-яка дія – від виховання дітей до виробництва й розподілу товарів – спрямовується й контролюється з єдиного центру». Якраз тоді американські політологи, здебільшого

емігранти з Європи, почали розробляти цю концепцію. Перші теоретичні дослідження з проблем тоталітаризму – праці Ф. Гайека «Шлях до рабства» 1944 р., у 1951 р. Х. Арендт опублікувала свою працю «Походження тоталітаризму». У 1956 р. виходить тепер уже класична праця К. Фрідріха і З. Бжезінського «Тоталітарна диктатура й автократія», в якій давалися соціологічна й політична характеристики тоталітаризму. Об'єктивними передумовами виникнення тоталітаризму були особливості соціокультурної динаміки періоду індустріалізму, що поєднували процеси швидкого руйнування структур традиційного суспільства, одержавлення суспільного життя, посилення соціальних функцій держави. Політичними провідниками тоталітаризму стали масові партії на чолі з лідером-вождем, які прагнули до монополізації державної влади, пропагували «світле майбутнє» згідно із запропонованими ними символами віри [1, с. 187-189].

Таким чином, можна виділити наступні причини виникнення тоталітаризму: - ускладнення суспільних зв'язків і взаємозалежності; - наростання раціоналізму і організованості в житті суспільства з появою нових можливостей для маніпулювання суспільною свідомістю (радіо, телебачення, засоби зв'язку, засоби масової інформації і т. п.); - поява монополій, об'єднаних з державою; - посилення в суспільній свідомості культу держави; - масова емоційна упевненість в можливості швидкого поліпшення життя за допомогою планування і раціональних перетворень; - масова психологічна незадоволеність відчуженням особи при капіталізмі, її незахищеністю і самотністю; - тоталітарні рухи породжують ілюзію залучення до «вічних цінностей»: класу, нації, держави, величній сакральної влади; - гострі соціально-економічні кризи, що ведуть до маргіналізації суспільства, появи людей, особливо сприйнятливих до тоталітарної ідеології і схильних до політичного радикалізму [1].

Фундаментальною соціальнопсихологічною основою тоталітаризму є соціальний конформізм (некритичне прийняття і слідування пануючим точкам зору і стандартам, стереотипам масової свідомості та пропагандистським кліше). До головних рис соціального конформізму відносяться: відсутність індивідуальної точки зору, «стадні» почуття бути «як усі», рабська залежність від влади, маніпулювання свідомістю, стандартність мислення, створення образу ворога, з яким не може бути примирення тощо. Тому соціальну базу тоталітаризму складають маргінальні групи і прошарки населення, найбільш сприятливі до пропаганди тоталітарних ідей [1, с. 187-189].

Історія довела, що тоталітарний політичний режим має достатньо високу можливість мобілізації ресурсів і концентрації засобів для досягнення обмежених цілей, наприклад, перемоги у війні, необхідності оборонного будівництва, індустріалізації тощо. Деякі автори розглядають тоталітаризм як одну з політичних форм модернізації слабкорозвинених держав. Проте, політичний досвід ХХ століття також доводить, що

тоталітарний режим сам себе штовхає до загибелі, рано чи пізно виявляє свою неефективність, недоцільність, невідповідність людській природі. В деяких країнах тоталітарні режими були ліквідовані збройними силами коаліції інших країн (гітлерівський режим у Німеччині у 1945 р.), у деяких країнах – скинуті, в інших країнах їх вдалося трансформувати в демократичні або напівдемократичні режими [1, с. 187-189].

Отже, тоталітаризм можна розглядати і як соціальну систему, і як суспільно-політичний та соціально-економічний лад, а також як ідеологію. Крім того, тоталітаризм – результат розвитку усієї історії людства, починаючи з появи деспотичних режимів. Однак реальні умови для формування тоталітарних режимів, все ж таки, з'явилися лише на початку ХХ ст. з переростанням традиційного суспільства в індустріальне, з розвиненням його виробничих сил. Тоталітарний режим проводить до послідовного декласування суспільства. Руйнуючи всі його органічні зв'язки, відчужуючи виробників від власності та влади, цей режим кожного індивіда підключає до суспільної системи поза горизонтальними чи будь-якими несанкціонованими зв'язками. Внаслідок цього суспільство з організму перетворюється на механізм, довільно сконструйований владними структурами, тобто на один з варіантів масового суспільства.

При цьому, окрему увагу потрібно звернути на те, що в політичній практиці передумови виникнення й розвитку тоталітаризму пов'язують з індустріальною стадією розвитку суспільства, з наявністю засобів масової інформації, колективістського світогляду, могутнього державного апарату, особливостей соціальної психології (певної ідеологічної та міжособистісної ситуації). Причому, засоби масової інформації є необхідним моментом для існування тоталітаризму взагалі. Завдяки їм проводяться ідеологічне оброблення населення, насадження уніфікованих стандартів побутового і загальнолюдського характеру, нівелювання загально-цивілізаційних і особистісних цінностей.

Таким чином, при тоталітарному режимі фактично відсутнє громадянське суспільство. Однією з причин, що пояснює даний факт є те, що характерним для тоталітаризму є харизматичний тип лідерства з обов'язковою опорою на репресивний апарат.

ДЖЕРЕЛА

1. XIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Національно-визвольна боротьба та становлення і збереження державності України». Харків, 2020. С.187-189.
2. Денисенко В. М., Ревак І.О. Політологія: Навчально-методичний посібник у схемах і таблицях. Львів, 2018. С. 265-272.
3. Калініна А.О. Виникнення тоталітаризму : умови формування та типологія. Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць Одеса, 2014. Вип. 51. С. 264-272.
4. Пехник А. В. Поняття, типологія та причини виникнення тоталітаризму. Одеса, 2000. С. 1
5. Чабанна М. Авторитаризм і тоталітаризм Уявна подібність та сутнісна різниця. 2003. № 2. С. 83-92.

В. ЧОРНОВІЛ – ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Кулачинська Софія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

У сучасних умовах українського державотворення неухильно зростає науковий та суспільний інтерес до різноманітних подій і історичних персонажів, подекуди і до тих, що неоднозначно наразі оцінюються в суспільстві. Серед таких історичних постатей, що невтомно працювали на українське національне відродження, розбудову і становлення Української держави, помітно вивисується і В'ячеслав Максимович Чорновіл – активний борець з тоталітарним режимом, лідер Народного Руху України, журналіст, публіцист і літературознавець.

В'ячеслав Чорновіл – людина, яка присвятила своє життя політиці, народу, батьківщині, а сьогодні він ще й омріяний фаворит політичної арени. В'ячеслав Чорновіл був ефективним комунікатором як в альтернативному інформаційному просторі у радянський період, так і в офіційному за часи незалежності України. Можна віднести переконливість, аргументованість, донесення важливих смислів та ідей до аудиторії до ефективних комунікаційних навичок політика і журналіста.

Його публіцистичні виступи досліджували В. Деревінський, С. Лис, Л. Тарнашинська, О. Рарицький, О. Зарецький, Л. Василик, Н. Мирошкіна, Н. Сидоренко, Н. Дзьомба, О. Спанатій, О. Обертас, О. Коваленко, С. Гришина, акцентуючи увагу на демократичних принципах та націонал-патріотичних ідеалах. Досвід журналіста, публіциста, редактора, згодом – публічної особи та лідера думок трансформується в текстах В. Чорновола, підготовлених до друку чи усного виступу. Зокрема А. Коваленко виділяє засоби харизматичної та загальної апелятивності: “перша – це апеляція до ідеалів, цінностей, інша – мовне оформлення, форма заклику тощо”. Василь Деревінський розглядає громадсько-політичну діяльність В. Чорновола в історичній ретроспективі. Автор вважає важливим виступ Чорновола із доповіддю про принципи видання “Українського вісника” на пресконференції, що була організована пресклубом “Гласность” у Москві в 1987 році. Саме принциповість, ідеал свободи слова, пріоритетність прав людини, ідея незалежності України були незмінними константами від публіцистичних текстів до інформаційної політики редагованих Чорноволом видань “Український вісник”, “Час/Time”.

В'ячеслав Чорновіл народився 24 грудня 1937 року в селі Єрки Катеринопільського району, тоді Київської області в сім'ї вчителів.

Талановитий юнак обрав фах журналіста, де пріоритетом є слово, важливість донести правду до людей (тогочасні реалії зводили це право до грані нереального) [1, с.249]. Під час навчання у Київському університеті

політизується його думка, формуються переконання, загострюється почуття справедливості. Саме під час випускного вечора в університеті В'ячеслав на Володимирській гірці дав клятву, що все життя буде боротися за Україну [4, с.36]. 1964 року склав кандидатський мінімум, пройшов за конкурсом до аспірантури Київського педінституту, але не був допущений до навчання через політичні переконання. В'ячеслав Чорновіл був одним з провідних діячів руху шістдесятників, автором знакових самвидавчих матеріалів, засновником підпільного журналу «Український вісник» [3, с.297].

До квітня 1966 р. працював у газеті «Друг читача», проте за відмову давати свідчення на закритому політичному процесі у Львові знову втратив роботу. Після публікації збірки «Лихо з розуму» (1966) та «Правосуддя чи рецидиви терору» (1967) у серпні 1967 р. був заарештований і засуджений до трьох років ув'язнення (за амністією термін наполовину скоротили).

З 1970 р. проживав у Львові, працював спостерігачем метеостанції в Карпатах, землекопом археологічної експедиції, вагарем станції Склинів. У січні 1972 р. знову був заарештований за «антирадянську агітацію та пропаганду» і засуджений на 6 років ув'язнення і 3 роки заслання. Відбуваючи заслання в Якутії, у квітні 1980 р. за сфабрикованим звинуваченням був утретє заарештований і засуджений до 5 років ув'язнення, однак за протестом прокурора Якутії 1983 р. звільнений достроково. Працював кочегаром у м.Покровську (в Якутії), а згодом у Львові. Новий етап у житті В. Чорновола розпочався 1987 р., коли він став організатором та одним із робочих секретарів Української Гельсінської спілки. У серпні цього ж року відновив видання «Українського вісника» [7, 4].

З квітня 1990 р. В. Чорновіл — голова Львівської обласної ради. У березні 1992 р. був обраний співголовою, а у грудні — головою Народного руху України, який під його керівництвом був перетворений з громадського об'єднання на політичну партію. Був заступником голови Комісії з питань гласності та ЗМІ у Верховній Раді України. 1991 р. балотувався на пост Президента України і здобув друге місце. Тричі (у 1990, 1994 та 1998 рр.) його обирали народним депутатом України [2, с.24].

За збірки «Правосуддя чи рецидиви терору», «Лихо з розуму» та книжку «Хроніка таборових буднів» В. Чорновіл був удостоєний Державної премії України ім. Т. Шевченка та Міжнародної журналістської премії (Велика Британія, 1975). Нагороджений «Орденем князя Ярослава Мудрого» V ступеня.

1 грудня 1991-го В'ячеслав Максимович балотувався у Президенти України. Перемогти не зміг. За нього віддали свої голоси майже 7,5 мільйонів українців, за Леоніда Кравчука – понад 19,6 мільйонів. Але безперечним тріумфом було те, що того ж дня понад 90 % учасників

Всеукраїнського референдуму підтримали Акт проголошення незалежності України. В'ячеслав Чорновіл залишався одним із чільних політиків національно-демократичного спрямування аж до своєї трагічної загибелі 25 березня 1999 року...

Це була Людина, яка зробила все, щоб омріяна Незалежність України стала дійсністю.

25 березня 1999 р. Чорновіл загинув у автокатастрофі на шосе під Борисполем. Уже 27 березня 1999 р. оголошено Звернення Проводу НРУ до всіх членів Руху з приводу трагічної загибелі В. Чорновола. «Сталося непоправне: загинув В'ячеслав Чорновіл. Україна втратила вірного сина. Світ утратив великого Демократа і Правозахисника. З 2002 року в Україні було започатковано традицію – проведення «Чорноволівських читань» [5, с.43; 6, 12].

Отож, висвітлення діяльності та творчості В.М. Чорновола має неабияку наукову цінність, пізнавально-виховне та практичне значення для багатьох поколінь українського народу. В.М. Чорновіл був борцем та яскравим прикладом для наслідування. У сьогоднішній час В'ячеслав Максимович Чорновіл є улюбленцем серед громадян України. Він прагнув здобути вільну Україну, мріяв про неї як про демократичну країну з новим республіканським типом правління. Політик вважав, що кожен, хто проживає в Україні, має мати свою активну життєву позицію та наполегливо працювати на благо країни.

ДЖЕРЕЛА

1. Борець за вільну Україну. До 70-річчя від дня народження В. М. Чорновола. Календар знаменних і пам'ятних дат. К., 2007. 24 грудня. С. 249—253
2. Деревінський В. Ф. В'ячеслав Чорновіл: журналіст, борець, державотворень : монографія. Тернопіль: Астон, 2013. 387 с.
3. Побережець Г. С. Джерела та історіографія життя та творчості В'ячеслава Максимовича Чорновола. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки. 2013. Вип. 3.34. С. 297-303.
4. Сорока М. В'ячеслав Чорновіл. Пам'ять століть. 1997. № 2. С. 36.
5. Степаненко М. Майже все про загибель В. М. Чорновола К.: "Бистка", 2007. 552 с.
6. Тарасюк Б. Чорновіл бачив Україну європейською державою. Чорноволівські читання. К. : МАУП, 2003. 80 с. С. 12—17.
7. Хейфец М. В'ячеслав Чорновіл – зеківський генерал. Хроніка таборових буднів. К., 1991. 140 с.

Розділ 6.
Проблеми державної безпеки, інформаційно-аналітичної діяльності в умовах глобалізації та війни

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Лисак Станіслав, студент 4 курсу
Київський університет імені Бориса Грінченка
Науковий керівник, к.політ.н., доц. Лавриненко Г. А.

Інформаційна війна – один з головних компонентів нинішньої агресії Російської Федерації проти України. Росія активно користувалася своїми ресурсами, щоб розвивати та розширяти свій інформаційний вплив на теренах України та у державах західного світу.

Метою пропаганди було не лише тотальне зомбування власного населення, а й спроба відбілювати свої злочини або ж створювати в головах громадян України та європейців хибний образ того, що в Україні відбувається громадянська війна, а Революція гідності – незаконний державний переворот.

Інформаційна війна Росії проти України почалася задовго до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року і навіть до анексії Криму та окупації частини території Донбасу, з подальшим створенням незаконних державних формувань, а саме «ЛНР» та «ДНР». У часи Російської Імперії та Радянського Союзу, як і після розвалу СРСР, Росія завжди боролася з Україною в інформаційному просторі, пригнічуючи та створюючи неправдивий образ типового українця.

На сьогоднішній день актуально визначити те, якими інструментами та за шляхом яких методів агресор розвивав та поширював свою пропаганду і впливав на свідомості українців та жителів країн цивілізованого світу. Дослідження технологічних аспектів ведення російсько-української війни допоможе ефективніше боротися проти агресора в інформаційному просторі України та світу.

Мета цього дослідження – визначити технологічні аспекти ведення російсько-української інформаційної війни.

Стосовно питань вивчення аспектів ведення інформаційної війни можна зазначити праці таких авторів як: В. Жадько, І. Жаровська, У. Коруц, О. Курбан

Аналіз інформаційної війни від 24-го лютого 2022 року по сьогоднішній день є однією з ключових цілей дослідження, адже ця робота допоможе розібрати сильні та слабкі сторони ворога і також вказати на помилки, які допускає Україна у веденні цієї інформаційної війни.

Інформаційна війна має на меті впливати на населення певної країни у мирний або військовий час засобами поширення певних наративів, а також захист власних громадян від можливої пропаганди з боку ворогуючої сторони.

У проведенні інформаційної війни є декілька цілей: підірвати морально-психологічний стан населення, дезорієнтація та дезінформація ворога, залякування супротивника та послаблення традицій, принципів і переконань, що підтримують моральний дух суспільства [1].

Інформаційні атаки та різна дезінформація або навіть пряма брехня є звичайною справою для сучасних війн. Найактуальнішим збройним конфліктом у світі на сьогодні є російсько-українська війна, яка розпочалася в 2014-у році і триває до цього часу.

В Україні багато років працювали проросійські телеканали та окремі журналісти та блогери.

Десятки років у нашій державі виступали російські зірки, транслювали російські телешоу, а люди з російським паспортом отримували найвищі посади в українських державних установах. І хоча інформаційна війна Росії проти України розпочалася за довго до здобуття незалежності, саме виборовши суверенітет юридично ми ще довго залишалися під впливом і тиском російської пропагандистської машини, яка не переставала працювати з часів Радянського Союзу.

Росіяни використовували такі інструменти пропаганди, як дезінформація в ЗМІ, створення фейків чи фінансування проросійських партій. Наприклад політична сила ОПЗЖ набрала 13,05% на парламентських виборах у 2019-у році, що є другим показником серед усіх представлених партій у Верховній Раді [2].

Новим етапом інформаційної атаки з боку РФ був виступ Володимира Путіна 24 лютого 2022 року, у якому він оголосив про початок війни в Україні та спробував залякати армію та населення. Однією з причин того, що «воєнна операція» Росії в Україні пішла не за планом противника є саме невдалий розрахунок успіхів у інформаційній війні. У той час, коли росіяни планували, що населення перейде на їх бік, суспільство згуртувалося на тлі спільного ворога, щоб протистояти йому. У перші дні війни Міністерство оборони Росії повідомляли про успіхи армії і знищення усіх українських літаків та флоту, а також залякували населення, розповідаючи, що українська влада, на чолі з президентом Володимиром Зеленським, збирається покидати країну, а сім'ї можновладців уже знаходяться в Польщі.

З інформаційно-психологічними операціями активно боровся і продовжує боротися Центр протидії дезінформації при РНБО України, а також СБУ та Генеральний штаб ЗСУ, який розвіює ІПСО створене російськими пропагандистами.

Наразі створення фейків та відвертої брехні є одним з факторів, що зберігають популярність влади та продовження «спеціальної воєнної операції» серед громадян Російської Федерації. Україна у свою чергу за допомогою інформаційних технологій, таких як розвінчування міфів чи фейків, запрошення іноземних журналістів та політиків, намагається консолідувати власне населення та світову спільноту задля отримання економічної та військової допомоги.

Отже, інформаційна війна є вже не новим явищем, яке пройшло свою еволюцію і розвинулося разом із сучасними інформаційними технологіями.

У війнах сьогодення інформаційна війна відіграє одну з ключових ролей та має значний вплив на перебіг успіхів тієї чи іншої сторони. У російсько-українській війні, яка розпочалася з анексії Криму та окупації частини Донбасу пропаганда відіграла одну з ключових ролей. Агресор протягом багатьох років використовував свій масивний ресурс для поширення фейків та відверто брехливої інформації.

Росіяни використовували різні фактори впливу такі як: кіно, серіали, проросійських політиків та журналістів й блогерів у соціальних мережах. 24 лютого 2022 року РФ розпочала повномасштабне вторгнення та нову хвилю інформаційних атак, які не допомогли їм схилити українське суспільство та абсолютну більшість країн світу на свій бік.

Війна продовжується і інформаційний простір залишається важливим полем бою в боротьбі України за свою свободу та незалежність.

ДЖЕРЕЛА

1. Пилипчук Р. В. Інформаційна війна. Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія. Редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12460>
2. Вибори до Верховної Ради України 2019. Результати підрахунку голосів. *Українська Правда*: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/07/21/7221526/> (дата звернення: 04.02.2023).

ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

*Сидорук Світлана, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. і. н., доц. Трофімук-Кирилова Т. М.*

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та розбудова інформаційного суспільства, що відбувається через глобалізацію та впровадження нових технологій, відкриває як нові можливості, так і створює загрози для інформаційного середовища України. У наш час, коли триває російсько-українська війна, набуває все більшої вагомості питання проведення ефективної інформаційної політики, яка була б науково обґрунтованою і допомагала досягати високого рівня інформаційної безпеки. Остання у свою чергу є однією з найважливіших складових національної безпеки нашої країни.

Мета дослідження – проаналізувати засоби та методи протидії дезінформації в умовах інформаційної війни в Україні.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та глобалізація призводять до формування нового інформаційного середовища. Його відмінною рисою є системність – наявність глобальної інформаційної системи, що склалася внаслідок бурхливого розвитку інформаційних технологій. Розвиток цієї сфери усунув відмінності в каналах передачі інформації і форматах її подання, зокрема розширилася доступність до неї великої аудиторії, підвищився ступінь інтелектуальності всієї інформаційної інфраструктури. У зв'язку з цим потрібно більше уваги приділяти пошуку та аналізу інформації, а перевірка її достовірності набуває особливо важливого значення.

В умовах російсько-української війни інформаційний простір став ідеальним майданчиком для поширення дезінформації. За таких обставин фактчекінг стає одним із засобів протидії інформаційним загрозам і маніпуляціям. Тому є потреба теоретичного осмислення й усвідомлення його спроможності у боротьбі з викривленням інформації.

Сучасне суспільство характеризується не стільки кількістю інформації, а її мобільністю, здатністю швидко поширюватися та розвиватися, постійно збільшуючись. Інформаційна війна, масове розповсюдження фейкових новин і замовних матеріалів створюють необхідність перевірки наявної інформації під час гуманітарних криз.

У сучасній науці існує багато різних трактувань поняття «інформаційна війна». Загалом, цей термін має два основні значення. По-перше, це вплив на цивільне населення і (або) військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації. Термін «інформаційно-психологічна війна» запозичено з військового словника США. Англomовне тлумачення цієї дефініції («information and psychological warfare») може

мати різні переклади залежно від контексту – «інформаційне протиборство», «інформаційна війна» «психологічна війна». По-друге, інформаційна війна – це цілеспрямовані дії, спрямовані на досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, інформаційним процесам та інформаційним системам супротивника, при одночасному захисті власної інформації, інформаційних процесів та інформаційних систем.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій для захисту національних інтересів України має свої особливості. Це дотримання демократичного процесу суспільного розвитку; запровадження прозорості інформаційної системи державних установ; створення та реалізація національних програмних стратегій розвитку інформаційної культури в Україні; популяризація україномовного контенту; розвиток українських ЗМІ за кордоном; посилення впливу в інтернет-середовищі [1]; створення спеціальних органів протидії російській інформаційній агресії, наприклад, Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України. Цей орган був утворений відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. та введений в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 р. № 106. Його основні завдання – забезпечення інформаційної безпеки України та протидія дезінформації, пропаганді та деструктивним інформаційним кампаніям. Центр здійснює заходи з виявлення поточних та прогнозованих загроз національній безпеці й національним інтересам України в інформаційній сфері та запобігає маніпулюванню громадською думкою [4].

Застосування в Україні класичних методів контролю інформаційного простору в мережі Інтернет, розпочалося у 2017 р. відповідно до Доктрини інформаційної безпеки України, введеної в дію Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про стратегію інформаційної безпеки України»». У ній зазначено: застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на головну арену протиборства. Спеціальні інформаційні операції держави-агресора спрямовані проти ключових демократичних інститутів нашої країни, а спецслужби намагаються посилити внутрішні конфлікти в Україні та інших демократичних державах. Ворог використовує проти України новітні інформаційні технології для впливу на свідомість громадян, з метою розпалювання національної та релігійної ворожнечі, агресії, війни, зміни конституційного ладу, порушення суверенітету та територіальної цілісності України тощо.

Основними напрямками державної політики в інформаційній сфері визначено законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації,

блокування та видалення з інформаційного простору держави інформації, яка загрожує життю, здоров'ю громадян України; інформації яка пропагує війну, розпалює національну та релігійну ворожнечу; закликає до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом або загрожує державному суверенітету; пропагує комуністичний або націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та їхню символіку. Це свідчить про використання в Україні такого методу контролю інформаційного простору як блокування або заборона доступу до сайтів, що містять інформацію, яка порушує чинне законодавство.

Доцільно зазначити, що в Конституції України вказано, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених законодавством. А також всім громадянам гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на вільне збирання і поширення інформації, яке може бути обмежене тільки у випадках, передбачених законом і з легітимною метою [2]. Україна, безумовно, зобов'язана захищати свої інформаційні кордони, але важливо забезпечити існування громадянського суспільства, яке не допускає подібних дій без рішення суду. Прагнення держави не повинні суперечити правам громадян на особисту свободу, свободу вираження поглядів і основним людським цінностям.

Таким чином, стрімкий розвиток сучасного інформаційного простору супроводжується перенасиченням і спотворенням інформації в засобах масової інформації та мережі Інтернет, а це дозволяє вільно розповсюджувати недостовірні дані. Інформаційний простір – це ідеальна платформа для поширення маніпулятивної інформації та дезінформації. В умовах російсько-української війни масове поширення фейкових новин і замовних матеріалів породжують потребу детально та критично перевіряти інформацію, зокрема перед тим, як вірити їй та поширювати далі.

ДЖЕРЕЛА

1. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Сучасна війна: трансформація сенсу в епоху інформаційних технологій. *Інформація і право*. 2022. (№ 4(43)). С. 5–22.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. Дата оновлення: 28.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 23.03.2023).
4. Центр протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/#> (дата звернення: 27.04.2023).

КІБЕРВІЙНА ЯК СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Петровська Діана, студентка 2 курсу

Національний університет «Острозька академія»

Науковий керівник: к.і.н., доц. Романов М. С.

Гібридна війна це одна з критеріїв які входять до звичайної війни. До гібридної війни можна віднести пропаганду, інформаційну війну, кібератаки та багато іншого. У своїй доповіді я розберу питання саме кібервійни та кібератак на прикладі війни України та Росії. Дана тема дуже актуальна на сьогоднішній день, тому що зараз ера інтернету. Також свою актуальність вона має ще через російсько-українську війну.

Ситуація безпеки цифрової сфери та захисту даних в умовах гібридної війни Росії проти всього світу заклалася ще з 2014 року та найбільшого резонансу вона набрала у 2022 році з початком повномасштабної агресії Росії проти України.

Поки в Україні розгортаються реальні військові дії на реальному полі бою, в багатьох країнах світу все частіше спостерігаються ворожі дії зі сторони Російської Федерації, що заключаються в кібератаках та мають на меті пригнічення та завдання шкоди шляхом прихованих операцій, зокрема кібервійни. Це призводить до актуалізації питань кібербезпеки та конфіденційності.

Насамперед, війна в Україні не стала стартом для початку кібератак на інші країни, вони були і раніше. Всього виділяють такі види кібератак в гібридній війні: вандалізм, пропаганда, кібершпигунство, кібератака на об'єкти критичної інфраструктури, втручення в роботу обладнання та відмова сервісу.

Вандалізм- це кібератака, яка завдає удару по авторитету держави серед начелення, у світі. До цього можна віднести пошкодження державних сайтів, розміщення на них пропаганди. Прикладом такого може бути коли українські хакери взламали сайт Міноборони РФ та розмістили там заклик до військових, що вони можуть здавалися в полон та врятувати своє життя.

Пропаганда-це розширення на інтернет платформах фейкових новин. Даний спосіб кібератаки можна було побачити в телемарафоні “Єдині новини” весною 2022 року. Коли російські хакери взламали стрічку новин та написали, що Володимир Зеленський підписав акт про капітуляцію України. Тоді багато людей повірили, що це правда, тому що це ж було заявлено по телевізору на достовірних джерелах, яким можна довіряти .

В цьому заключається суть, що не завжди треба довіряти телевізору, а потрібно перевіряти інформацію в офіційних джерелах, таких як ГУР, Міноборони, Президент України та інше.

Третій вид кібератак - це кібершпигунство. Воно заключається в взломі приватних сторінок або сервісів, які мають базу цінної інформації

для іншої сторони. Простіше кажучи, це може бути взлом “Діі” і дані всіх користувачів попадуть до рук Російської федерації або в руки аферистів.

Відмова сервісу, заключає в собі коли сайт просто не працює, ще можна сказати ліг. Тоді люди не можуть зайти на сайт та дізнатися інформацію, подати заявку, дізнатися стан документів (якщо це державний сайт).

Втручання в роботу обладнання- це атаки на комп’ютери або сервери, які, наприклад забезпечують роботу комунікаційних цивільних або військових систем, що призведе до відключення чи виникнення помилок при обмінні даних. Прикладом, може бути коли взламали російський месенджер “Вконтакте” і користувачі просто не могли обмінюватись інформацією.

Останнім видом кібератаки є атака на об’єкти критичної інфраструктури. Заклучає в собі ця кібератака на комп’ютери та системи, які забезпечують життєдіяльність населених пунктів та держави взагалі. Точніше це атака на системи водопостачання, електроенергії, транспорту, тощо. Тому загрози в кіберпросторі є найбільш серйозними для національної безпеки не тільки України, а й світу.

Кібербезпека зараз ключова проблема в економічному, політичному, соціальному та військовому аспектах. Тим не менш, вона залишається найменш зрозумілою та найбільш недооціненою загрозою в гібридній війні.

Тому можна зробити висновок , що кіберпростір в даний час є найважливішим майданчиком бойових дій. Боротьба за кібердомінування є і відповідно здатністю протистояти кібератакам від держав-ворогів . Слід відзначити, що кібербезпеки не можна досягти на рівні держави. Вона потребує інтеграції зусиль і приватного сектору, підприємств, міжнародної координації та співпраці у безпрецедентних масштабах. Більше того, кіберпростір є ідеальним полем для асиметричної війни. Окремих людей чи групи залучають дуже низька вартість і щодо низький рівень технічної підготовки, необхідний проведення атак на важливі урядові, економічні, фінансові та військові об’єкти.

У 2008 році, напередодні нападу Росії на Грузію із застосуванням звичайної зброї, серія кібератак вивела з ладу грузинські урядові, медійні та військові об’єкти. Також, через тенденцію зростання можливостей соціальних мереж щодо збору та трансляції відео-контенту в реальному масштабі часу. Призвела до появи зовсім недавно нового виду розвідки – розвідки в соціальних мережах – “social media intelligence” або “SOCMINT”. До речі, зазначений напрямок діяльності в інформаційному просторі в повній мірі використовують як “силовики”, так і різноманітні цивільні структури.

Виявити кібератаку не так просто як виявити та знайти злочинця в реальному житті. Прикладом, такого може угруповання Anonymus, яке

зробило збитків для США в не один мільярд доларів, але їх так і не спіймали. Для того держави намагаються захистити себе в цифровому всесвіті та покращують кожний рік свою кібербезпеку. Найпростіший спосіб захистити себе та свої конфіденційні дані – встановити VPN.

VPN– це інтернет-сервіс, який забезпечує вашу конфіденційність під час вебсерфінгу та захищає ваше інтернет-з'єднання. Це відбувається шляхом тунелювання та шифрування даних, зокрема приховується ваша IP-адреса, що заперечує багатьом дієвим схемам зловмисників та мисливців за інформаційними ресурсами. VPN дозволяє забезпечити безперервний захист своїх онлайн-дій, даних та пристроїв в будь-якій частині земного шару, що особливо актуально для громадян авторитарних держав та країн з обмеженою свободою слова.

Також для ефективного забезпечення протидії кібератакам, потрібно, розробити державою ефективних моделей державної політики та національної концепції з кібербезпеки, що відповідають вимогам НБ в контексті глобальних викликів. Ще потрібно розвивати міжнародно-правові механізми по розробці ефективних інструментів з протидії кібератакам.

У висновку я хочу зазначити, що кібервійна дуже ефективна та небезпечна у гібридній війні. Також відслідкувати звідки відбулася атака дуже тяжко та майже не можливо, через удосконалення захисту в інтернеті. Проти кібератак немає дуже дієвої безпеки, тому що як я вже зазначала розвивається інтернет, так само з ним розвиваються кібератаки. Тому потрібно кожний рік покращувати захист від хакерських атак для країн світу. Тому своєчасне планування й реалізація заходів забезпечення кібербезпеки та інформаційного протиборства на глобальному й регіональному рівнях стає одним із пріоритетних завдань держави.

ДЖЕРЕЛА

1. Кібербезпека в умовах гібридної війни. URL:<https://rubryka.com/article/cyber-security-and-hybrid-warfare>]
2. Кібератаки як елемент гібридної війни. URL:<https://univd.edu.ua/general/publishi>
3. КІБЕРБЕЗПЕКА ТА КІБЕРАТАКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ. URL:<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/?sequence=1&isAllowed=y>
4. Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні. URL:<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/strategiya-zabezpechennya-kiberbezpeky-v-gibrydnej-vijni/>
5. Соціальні мережі, кібератаки та гібридні війни. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/28598299.html>

РОЛЬ АНАЛІТИЧНИХ ОГЛЯДІВ У ВИСВІТЛЕННІ ПОДІЙ ТА НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Стецюк Віталіна, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н, доц. Качковська Л. Р.

Війна, яку розв'язала росія проти України, – це повноцінне гібридне протистояння, у якому важливою складовою є інформаційний фронт. Сучасне суспільство розвивається в добу інформатизації, тому засоби та методи протидії ворогу формуються на основі цього. Російська пропаганда намагається проникнути в інформаційний простір не лише України, а й інших держав з метою їх дестабілізації. Вразливими місцями є комунікаційна та технологічна системи, які забезпечують інформаційну безпеку національного рівня, також нездатність протидіяти впливам не лише зовнішнього, а й внутрішнього характеру окремих громадян, їх недостатні свідомість, критичне мислення. За цих умов важливо розуміти, що думають про війну у світі, намагатися на державному рівні регулювати цю ситуацію, зуміти вирішити проблеми, пов'язані із наслідками війни, підвищити рівень обізнаності людей. Аналітичні огляди стають основою забезпечення актуальною та доступною інформацією в зрозумілій для аудиторії формі. Завдяки їм здійснюється подолання бар'єрів, пов'язаних із доступом, мовою, загальним рівнем інформаційної культури тощо.

Інформаційно-аналітична діяльність найчастіше асоціюється із професійною роботою, проте аналітика присутня в житті всіх людей, навіть на побутовому рівні. Створення нової вторинної інформації у формі різноманітних інформаційних продуктів вимагає компетентності та обізнаності в темі. Такими аналітиками в контексті проблем війни можуть бути журналісти, науковці, експерти з економічних та політичних питань, медицини та військової справи та інші фахівці з інформаційно-аналітичної діяльності.

Згідно із визначенням В. Варенка «аналітичний огляд – це вторинний синтезований текст, у якому подано зведену характеристику певного питання чи проблеми, що базується на використанні інформації, отриманої з ряду першоджерел за певний проміжок часу». Відповідно це можуть бути не лише типово огляди на певні події, літературні джерела, інші матеріали, а й довідки, звіти, дайджести тощо. Часто аналітичні огляди не є звичним узагальненням, а містять експертні висновки та рекомендації, які відповідно стають важливими для оцінки подальшого вирішення питань [4, с. 45–46]. І. Коханова зазначає, що для такого виду аналітичного продукту існують вимоги стислості, систематизованості та правило «мінімум обсягу – максимум змісту». Невеликий об'єм робить його більш доступним, цікавим і таким, що легше сприймається, аніж першоджерело [10, с. 159].

Із початком війни в Україні інформаційний простір почав функціонувати під впливом нових реалій. Навіть кодекс етики журналістів зазнав змін. Раніше також військовим кореспондентом вважали цивільних представників масових медіа, які відповідно збирали та створювали матеріал, пов'язаний із бойовими діями. Проте, тільки зараз до них загальновідомо належать самі журналісти-військовослужбовці [2, с. 7–8].

Питання щодо ходу, загроз та наслідків війни згідно із чинним законодавством можуть висвітлюватися інформаційними службами органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У статті 6 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» вказано, що саме вони оперативно надають інформацію про діяльність цих органів у повному обсязі засобам масової інформації, можуть здійснювати випуск оглядів, пресрелізів тощо [12].

Центром, що активно поширює таку та іншу інформацію у вигляді аналітичних оглядів є Центр Разумкова. На його сайті опубліковуються щорічні та щомісячні аналітичні підсумки та прогнози, останній з них за березень 2023 року «Україна: від війни до миру та відновлення. Аналітичні оцінки» [13]. На порталі фонду «Повернись живим» також є подібні матеріали. Із останніх – «Провал агресії росії змінить світ: огляд західної аналітики» [11]. Українське ядерне товариство щотижнево оприлюднює огляд «Війна в Україні: інформаційний дайджест про стан атомної галузі та ситуацію в Україні», що особливо актуально, коли російська федерація ставить під загрозу світову безпеку [8].

Серед популярних інтернет-ресурсів, що публікують аналітичні огляди, є Портал новин LV.ua, зокрема журналіст І. Верстюк здійснив «Огляд наративів російської преси». У цьому аналізі охарактеризовано інформаційне середовище, у якому формується пропаганда щодо України. Загалом, продовжується тенденція, яка була і до 24 лютого, щодо «колективної змови Заходу», возвеличення терориста світу президента російської федерації, фейків про «другу армію світу» тощо [7]. На ютуб-каналі медіаресурсу «24 Канал» у вигляді відеоматеріалів оприлюднено списки відтворення «Аналітика від Рикова», «Найкраща аналітика місяця», «Аналітика від Хардіна», «Аналітика від Шейтельмана», «Дайджест новин за квітень», «Аналітика від Казанського», «Архів дайджесту новин за березень, лютий, січень, грудень», «Воєнні зведення від Романа Світана», «Аналітика від Майкла Накі», «Огляд західних медіа» із Зазуляк», «Дайджест днів війни» [1].

Науковці з різногалузевим підходом також долучаються до створення аналітичних оглядів. До прикладу, аналіз громадської думки жителів різних країн здійснила журналістка В. Богданович у вигляді роботи на здобуття кваліфікаційного ступеня «бакалавр» «Закордонні масмедіа про війну в Україні. Авторський огляд» (Суми, 2022). В основі

дослідження – китайські засоби масової інформації, проросійські та прозахідні Ізраїлю, також Індії, Бразилії, Аргентини, Кенії, Куби. Така аналітична робота дозволяє подолати мовний бар'єр і розв'язати загальну проблему пов'язану із браком часу для ознайомлення з різноманітністю іноземних джерел інформації, як стверджує авторка [10, с. 5–6]. Економічні наслідки та стимул оцінили К. Вашист, О. Азімова, Л. Хантер у праці «Вплив війни в Україні на світову економіку: огляд зарубіжних медіа» (2022). У ній проаналізовано контент світових засобів масової інформації та запропоновано конкретні рішення, зокрема щодо питань політики урядів європейських держав у зв'язку з інфляційним тиском, відповідно зростанням цін на енергоносії через переорієнтацію від російського ринку, багатосторонньої підтримки логістики харчових продуктів тощо [11, с. 12–13].

Аналітичні огляди з питань медицини висвітлюють наслідки військової агресії росії на психічне здоров'я населення у працях К. Вариводи «Нейробіологічні та психологічні аспекти посттравматичного стресового розладу: аналітичний огляд» (2022) та колективних авторів на чолі із І. Назаренком «Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури)» (2019) [5; 13]. Т. Корнева та І. Сірочук у матеріалі «Прозорість банківської системи для забезпечення фінансових послуг» (Суми, 2023) вказали на необхідність повноцінного аналітичного огляду про стан фінансових послуг в умовах війни з метою формування комплексного уявлення про їх стан [9, с. 70].

Отже, аналітичні огляди – одна з форм інформаційної продукції, за допомогою якої можна висвітлити комплексно, змістовно, стисло питання, що стосуються війни в Україні. До їх створення долучаються як аналітичні центри, представники масових медіа, інформаційні служби органів державної влади, так і наукові школи.

Аналітичні огляди актуального змісту публікуються на різних інформаційних платформах не лише державної власності, а й приватних юридичних або фізичних осіб. Вплив на різні сфери суспільного життя представлені у цих вторинних документах як результат аналітико-синтетичної обробки. Аналіз закордонних масмедіа сприяє висвітленню позицій інших держав щодо стану війни та формуванню думки громадськості не лише в Україні, а й на Заході. При виборі джерела таких інформаційних продуктів потрібно обов'язково звертати увагу на його достовірність, офіційність походження, наявність посилання на використані джерела тощо. Лише тоді аналітичні огляди стають корисними не тільки для розвитку та поінформованості громадянина окремо, а й національної безпеки нашої держави в цілому.

ДЖЕРЕЛА

1. 24 Канал. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/@news24tvua/playlists>.
2. Akopian K. A. Media Ethics in wartime: military journalism during the Ukrainian-Russian war. *Functioning of the Ukrainian media during martial law in Ukraine* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing» 2022. P. 5–18. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-270-8-1>.
3. Богданович, В. В. Закордонні мас-медіа про війну в Україні. Авторський огляд : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня «бакалавр», спец. 061 – журналістика / наук. керівник О. А. Іщенко. Суми : СумДУ, 2022. 19 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/89142/1/Bohdanovych_bac_rob.pdf.
4. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с. URL: <https://kjourn.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/54/2018/04/Інформаційно-аналітична-діяльність.pdf>.
5. Варивода К. Нейробіологічні та психологічні аспекти посттравматичного стресового розладу: аналітичний огляд. *Scientia et societus*. 2022. Вип. 2. С. 101–107. DOI: 10.31470/2786-6327/2022/2/101-107.
6. Вашист К. М., Азімова О. О., Хантер Л. Вплив війни в Україні на світову економіку: огляд зарубіжних медіа. *Образ*. 2022. Вип. 3 (40). С. 6–16. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.3\(40\)-6-16](https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.3(40)-6-16).
7. Верстюк І. Огляд наративів російської преси. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/news/2022/10/12/532371_oglyad_narativiv_rosiyskoi_presi.html.
8. Війна в Україні: інформаційний дайджест про стан атомної галузі та ситуацію в Україні від 12-13.04.2023. *Українське ядерне товариство*. URL: <https://ukrns.org/news/war-in-ukraine-uk/vijna-v-ukrayini-informacziynyj-dajdzhest-pro-stan-atomnoyi-galuzi-ta-sytuacziyu-v-ukrayini-vid-12-13-04-2023>.
9. Корнева Т. В., Сірочук І. В. Прозорість банківської системи для забезпечення фінансових послуг. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри* : матер. науково-практ. круглого столу, м. Суми, 27 січ. 2023 р. Суми, 2023. С. 69–73. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90999/3/Conf_financial_services.pdf#page=69.
10. Коханова І. О. Особливості підготовки оглядових документів. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків, 2014. Вип. 42. С. 155–161. URL: http://tio-khsac.in.ua/visnyk_files/v42.pdf#page=155.
11. Михайлишин В. Провал агресії росії змінить світ: огляд західної аналітики. *Повернись живим*. URL: <https://savelife.in.ua/materials/news/proval-ahresii-rosii-zminyt-svit-na-kras/>.
12. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23.09.1997 р. № 539/97-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-вр#Text>.
13. Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури) / І. І. Назаренко та ін. *Україна. Здоров'я нації*. 2019. № 1 (54). С. 48–55. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24512/1/У.ЗН_1_2019.pdf.
14. Щорічні аналітичні підсумки і прогнози. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/vydannia/shchorichni-analitychni-pidsumky-i-prohnozy>.

ТЕОРІЇ Л. КОЗЕРА ТА Р. ДАРЕНДОРФА ЯК ВИТОКИ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ КОНФЛІКТАМИ

Сошенко Анастасія, студентка 2 курсу

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник: к.соц.н., старш. викл. Бойко Д. М.

Під конфліктом традиційно розуміють певні протиріччя, антагонізми, що пов'язані із суперечливим перетином прагнень, інтересів. Класики соціологічного вивчення цього явища – Льюїс Козер і Ральф Дарендорф – пропонують ряд положень та висновків, що багато в чому актуальні для сучасних підходів до регулювання соціальних конфліктів (тобто певних станах загострення соціальних протиріч). Більш того, на базі цих двох теорій сьогодні сформувалися дві парадигми вивчення конфлікту, до яких можна віднести практично будь-яку конфліктологічну концепцію: умовно «козерівська» та умовно «дарендорфівська». І хоча ці теорії багато в чому відрізняються, вони стали частиною метамови конфліктології.

Засновником конфліктології вважається саме Л.А. Козер, який розробив теорію позитивно-функціонального конфлікту, визначив конфлікт як боротьбу за цінності та претензії на певний соціальний статус. Головні тези теорії Л. Козера полягають в тому, що чим більше негараздів у суспільстві, тим вища вірогідність того, що соціальні групи стануть ініціаторами конфлікту [2, с. 198]. Тим самим конфлікти можуть виконувати як позитивні, так і деструктивні функції у житті суспільства. До позитивних функцій конфліктів автор відносить [1, с. 226]: соціально-діагностичну, регулюючу, інтегративну, інноваційну, комунікативну, соціально-психологічну; до негативних функцій – дестабілізуючу, надлишково-витратну, дезорганізуючу.

Під впливом теорії Козера, але на зовсім інших підставах будується діалектична теорія конфлікту Р. Дарендорфа. Він, як і Л. Козер, вважав, що конфлікт виникає через нерівність соціальних місць / позицій, у зіткненні інтересів людей, але на відміну від Л. Козера, стверджував, що конфлікти – це не головне джерело поступального розвитку, але неминучий наслідок соціальних протиріч. Крім впливу теорії Козера, в діалектичній теорії конфлікту також помітний слід марксизму, але Дарендорф розглядає протиріччя, що властиві світу кінця ХХ століття з позиції ліберала. І, на відміну від марксистської концепції (яка розглядає соціальний конфлікт у зіткненні правлячої меншості з пригнобленою більшістю), він вважає, що

головні цінності суспільства – свобода, яка на його думку, знаходиться на трьох стовпах: демократії, ринковій економіці та громадянському суспільстві.

Р. Дарендорф висвітлює проблеми, які пов'язані зі зростанням соціальної нерівності і конфліктів у суспільстві. Він стверджує, що сучасне суспільство стає все більш розділеним на дві частини: тих, хто має доступ до влади, багатства і привілеїв, і тих, хто не має цього доступу. Дарендорф слід за Козером розглядає конфлікти як джерело інновацій та соціальних змін, оскільки вони допомагають уникнути застою, консервації застарілих відносин, створюють у суспільстві постійну напругу, надають динаміки суспільним відносинам [1, с. 229]. Також він підтримував ідею соціальної демократії, яка передбачає збереження капіталістичної економіки, але з більшою увагою до соціальної справедливості. Вчений стверджує, що глибинною причиною конфліктів є нерівність між людьми, вона може бути двох видів: якісна або політична, яку можна усунути, і кількісна, економічна, яку усунути не можна. Якщо якісну нерівність усунуто, то кількісна втрачає свою гостроту. Відштовхуючись від критики класової теорії Маркса, Дарендорф сформулював свою концепцію класу і соціальної стратифікації. Головна її ідея полягає в тому, що класова структура є похідною від структури влади. На думку вченого, саме через відносини влади слід визначати категорію класу. Панування, створюючи нерівність, спричиняє конфлікти, які в свою чергу є джерелом прогресу, так як перетворення суспільства здійснюється через конфлікт.

Тим самим Р. Дарендорф доводить, що конфлікти в суспільстві неминучі, їх неможливо придушити чи уникнути, і водночас важливе місце в діалектичній теорії конфлікту посідає проблема регулювання конфлікту, залежно від його виду. Сьогодні існує декілька актуальних варіантів класифікації: залежно від способу їх розв'язання поділяють на насильницькі та ненасильницькі; за сферою розгортання існують політичні, соціальні, економічні, організаційні, юридичні, сімейно-побутові, ідеологічні конфлікти тощо; за напрямом поділяють на вертикальні та горизонтальні; залежно від кількості учасників, які беруть участь у конфлікті, виділяють внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові, між малими та великими соціальними спільнотами, міжетнічні та міждержавні; за масштабами існують глобальні, регіональні та локальні [1, с. 227]. Успішне регулювання конфлікту передбачає наступні умови: усвідомлення конфлікту, його природи; регулювання конкретного

предмету конфлікту; маніфестування конфлікту, тобто організація конфліктних груп як умова для його можливого успішного врегулювання; згоду учасників на визначення “правил гри”, відповідно до яких вони хочуть вирішити проблему. Але водночас ці правила повинні не шкодити інтересам однієї зі сторін, а задовольняти інтереси обох сторін. Це досягається за допомогою переговорів, арбітражів тощо.

Іншою важливою складовою “дарендорфівської” теорії є аналіз процесів розвитку західного суспільства в другій половині ХХ ст., сам Дарендорф визначив його як динамічно конфліктне середовище, в якому відбувається вироблення і постійне коригування суспільного договору. Коли мова йде про глобальні перетворення, якісні зрушення в геополітичному просторі, то очевидно, що такі трансформації ініціюють реінтерпретацію поняття “соціальний конфлікт” і переосмислення соціальної реальності. У контексті всього вищевикладеного соціальний конфлікт не тільки стабілізує соціальні відносини, на чому акцентував увагу Л. Козер, наголошуючи на тому, що конфлікт є необхідною умовою функціонування суспільства, а й сприяє згуртуванню соціальної групи, тим самим покращує її цілісність.

Таким чином, слід зазначити, що діалектична теорія конфлікту Р. Дарендорфа та теорія позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера є важливими інструментами для аналізу політичних процесів сьогодення, оскільки дозволяють розглянути конфлікт не як стан, а як процес [3]. Однак, існують деякі обмеження використання через те, що обидві конфліктні концепції не враховують глобалізацію та міжнародний характер сучасних конфліктів.

ДЖЕРЕЛА

1. Соціологія: Підручник / За ред. докт. соціол. наук, проф. В.М. Пічі. - 4-те видання, виправлене. – Львів: "Магнолія 2006". 2009. с. 293
2. Рожанська Н. В. Загальна соціологічна теорія : навч. посіб. / Н. В. Рожанська, О. М. Дрожанова, О. А. Онофрійчук за наук. ред. І. А. Мейжис, В. Л. Гавелі. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. – 336 с.
3. Денисенко І. Д. Сучасна теорія конфлікту : проблеми експлікації, демаркації, класифікації / І. Д. Денисенко // Український соціум : наук. журн. / Ін-т екон. та прогнозування Нац. акад. наук України, Укр. ін-т соц. дослід. імені О. Яременка, Ін-т демографії та соц. дослід. імені М. В. Птухи Нац. акад. наук України, Центр "Соціальний моніторинг". – Київ : [б. в.], 2013. – №3 (46). – С. 32–43.

НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Опінко Станіслав, аспірант другого року навчання

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: д. політ. н., проф. Юрійчук Є. П.

Повномасштабне вторгнення російської федерації безпосередньо вплинуло та трансформувало політичну, економічну та соціальну системи України, створивши безліч викликів та загроз для системи державного управління. Однією з найгостріших є проблема адміністрування майбутніх електоральних процесів, саме через процедуру виборів в Україні обирається глава держави, формується склад парламенту та органів місцевого самоврядування, що робить електоральні процеси вразливими для зовнішнього втручання, також внаслідок російської агресії виборча інфраструктура держави зазнала руйнувань та потребує відновлення.

Російська агресія супроти України створила безліч нових безпекових викликів, актуалізувала ті питання, які залишалися не врегульованими протягом багатьох років. Особливо актуальною є проблема колабораціонізму представників місцевої та державної влади, яка вперше гостро проявила себе ще 2014 року. Після початку повномасштабного вторгнення перші кроки в цьому напрямку були зроблені Радою Національної Безпеки та Оборони України, яка, за поданням Служби Безпеки України, заборонила діяльність 12 проросійських партій ще в березні 2022 року [3]. Надзвичайно важливою є необхідність закріплення на законодавчому рівні заборони балотуватись до органів публічної влади колишнім членам проросійських партій. Нині в парламенті розглядається проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України (щодо обмеження участі осіб, пов'язаних з політичними партіями, діяльність яких заборонена, в управлінні державою)» № 9081, альтернативні законопроекти № 9081-1 та № 9081-2 [4]. Відповідно до тексту основного законопроекту, заборона балотуватися в народні депутати та до органів місцевого самоврядування діятиме для осіб, які на момент введення в Україні воєнного стану були народними або місцевими обранцями від політичних партій, діяльність яких заборонена. Альтернативний законопроект № 9081-2 пропонує обмежувати право обиратись особам, обраним від проросійських партій, що діяли від початку проголошення незалежності України. В той же час обидва законопроекти не вводять обмеження для обрання даних осіб на пост Президента України, на відміну від альтернативного проєкту № 9081-1, який, до того ж, вводить заборону на зайняття посад в Кабінеті Міністрів та посад державної служби категорії «А». Також цей проєкт, замість формулювання: «на момент введення в Україні воєнного стану» пропонує обмеження для громадян, які були обрані незалежно від строку дії їхнього

мандату: «на момент початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України та до моменту повного відновлення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями» [4]. Тому, на нашу думку, альтернативний проект Закону № 9081-1 є більш прийнятним, оскільки законодавчо обмежує право балотуватися особам, причетним до анексії Кримського півострову, та які брали участь в російській агресії на Донбасі та Луганщині.

Питання обмеження інших категорій осіб, які брали участь та сприяли російській агресії та окупації, залежить від ефективності роботи правоохоронних органів та судової гілки влади, саме на підставі рішень останньої особам, що брали участь в колабораціоністській діяльності обмежується доступ до посад у органах публічної влади. Вважаємо необхідним також недопущення представників проросійських сил та колаборантів до участі в роботі виборчих органів. Потужним профілактичним заходом, може стати введення тимчасової заборони на проведення місцевих виборів на територіях, які протягом тривалого часу перебували під російською окупацією, таку думку зокрема висловлюють як експерти, так і народні обранці [5].

Однією з найскладніших проблем майбутніх електоральних процесів є забезпечення участі громадян у виборах, оскільки через війну величезна кількість громадян була змушена покинути свої домівки та змінити місце проживання. Проблема внесення внутрішньо переміщених осіб до реєстру виборців ускладняється, зокрема, через небажання останніх (особливо осіб чоловічої статі) офіційно реєструватися за новим місцем проживання. Окрім доповнення реєстру виборців важливим є забезпечення фізичної безпеки особистих даних виборців, така ситуація, зокрема, спостерігалася під час російської окупації Херсону. Тоді окупантами було захоплено архіви зі списками виборців Херсонської області з чергових президентських виборів 2019 року [6], які в подальшому були використанні під час проведення псевдореферендумів.

Очевидну проблему становить забезпечення участі у виборах українських біженців за кордоном, більшість із яких, згідно соціологічних опитувань є електорально активними [1]. Створення закордонних виборчих округів потребує значних фінансових витрат та організаційних зусиль, процес суттєво ускладняється через відсутність офіційних даних про кількість біженців за кордоном та їх місцезнаходження. Виходом із ситуації може стати запровадження процедури електронного голосування, яка вже функціонує в окремих державах світу. Проте, більшість держав від цієї практики відмовилися, бо світовий досвід свідчить про наявність багатьох безпекових викликів, зокрема загрози зовнішнього втручання в процедуру голосування, небезпеку фальсифікацій та ін. Контраверсійним є легітимізаційний вимір електронного голосування, це стосується як і відсутності довіри до даної процедури з боку населення, так і суттєвого

зростання впливу виборців за кордоном, що може позначитися на легітимацію виборів усередині України.

Дискусійним питанням залишається час проведення виборів. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], проведення виборів під час дії воєнного стану забороняється, проте конституційна заборона з цього питання відсутня, а внесення змін до Закону потребує лише голосів абсолютної більшості в парламенті, тому нині в пресі та серед окремих політичних діячів поширюється думка про гіпотетичну можливість проведення чергових виборів вже цього року [5]. Зауважимо такий сценарій, на нашу думку, є надзвичайно ризикованим, не лише через суттєві адміністративні труднощі, що виникнуть у такому випадку, але й через ризик, що такі вибори не будуть визнані легітимними ні всередині України, ні міжнародним співтовариством унаслідок неможливості дотримати демократичних стандартів виборів.

Отже, російська агресія супроти України не лише створила безліч нових загроз та викликів, але й загострила ті проблеми, які накопичилися за минулі роки, тому майбутні електоральні процеси в Україні ризикують стати одними з найскладніших із точки зору їх адміністрування, при цьому над пошуком рішень даних проблем необхідно думати вже зараз, окрім того варто пам'ятати, що Україні, як державі, що обрала європейській вектор розвитку критично важливо, щоби будь-які кроки в даному напрямку відповідали міжнародним та європейським правилам та стандартам.

ДЖЕРЕЛА

1. Лорян Р. Електоральна мобілізація: чи підуть на вибори українці, які знайшли притулок за кордоном URL: <https://www.oporaua.org/article/vybory/24493-elektoralna-mobilizatsiia-chi-pidut-na-vibori-ukrayintsi-iaki-znaishli-pritulok-za-kordonom> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» : Указ Президента України від 19.03.2022 р. № 153/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153/2022#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
4. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо обмеження участі осіб, пов'язаних з політичними партіями, діяльність яких заборонена, в управлінні державою) URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41482> (дата звернення: 20.04.2023).
5. Стешенко А. Повоєнні вибори: коли та за якими правилами? URL: https://lb.ua/news/2023/03/27/550073_povoienni_vibori_koli_yakimi.html (дата звернення: 19.04.2023).
6. Укрінформ. На Херсонщині загарбники викрали списки виборців. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3511001-na-hersonsini-zagarbniki-vikrali-spiski-viborciv.html> (дата звернення: 20.04.2023).

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

*Дмитрук Катерина, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н. доц. Качковська Л. Р.*

Теорія розвитку інформаційного суспільства припускає, що існує відносно мало критичних досліджень щодо можливостей, які виникають у результаті використання інформаційних технологій. Це призвело до недостатньої уваги до нових видів небезпек і загроз, які виникають у суспільстві через негативний вплив інформаційних технологій. Проблема інформаційної безпеки виникає через глобальну напругу між можливостями інформаційних технологій, з одного боку, та негативними наслідками, небезпеками та загрозами їх використання в деструктивних цілях проти окремих людей, суспільств і націй, з іншого.

Зазначена підвищена залежність сучасного інформаційного суспільства від стабільного функціонування інформаційних структур зумовлює те, що реалізація національних інтересів Української держави щодо інформаційного простору та інфраструктури обміну інформаційними даними є одним із найважливіших факторів громадської безпеки. Тому для нинішньої України потенційно важливим кроком майбутньої революції у сфері інформаційних технологій є посилення розвитку єдиної та відносно гнучкої системи державного управління у сфері забезпечення інформаційної безпеки, яка враховуватиме перспективні тенденції щодо інформаційних європейських стандартів прогресу просторових змін, незалежних від геополітичних умов оточення, економічного становища країни, та отримають відповідну підтримку українського суспільства.

Сьогодні нормативно-правова та теоретична база інформаційної безпеки в Україні розвивається симптоматично та невпорядковано. Це значною мірою пояснюється тим, що сучасні методи дослідження по-різному вирішують дослідницькі питання та використовують різні стратегії, засновані на різних світоглядних позиціях. Крім того, інформаційна безпека – це передусім інформаційна безпека нації. Надалі, з поглибленням процесу інформатизації в різних сферах, особливо значення технічного захисту інформації стає все більш помітним, поступово формується правовий захист інформації, який став важливою частиною безпеки підприємств, установ і організацій.

Аналітичні дослідження щодо застосування заходів Української держави щодо протидії інформаційним загрозам показують, що на національному рівні практично відсутня чітка національна стратегія боротьби з такими загрозами та забезпечення загальної інформаційної безпеки. Значна частина нормативно-правових дій органів виконавчої та

законодавчої влади у цій сфері суттєво збігається, але не є систематично взаємопов'язаною, що є причиною зростання кіберзагроз і нових ризиків для систем громадського захисту, що походять від національних органів влади. Варто зазначити, що в рамках первинних заходів протидії загрозам інформаційної індустрії більшість національних політик забезпечення інформаційної безпеки тільки почали формувати базові принципи та знаходяться на початковій стадії розвитку. Проте в складний період тотальної війни в російській федерації, як підтверджено Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану», інформаційний фронт через інформаційну пропаганду серед цивільного населення та більшості «залізничників» поширення даних як один із найвпливовіших інструментів ведення війни, показало драматичний ефект на тимчасово окупованих територіях України, виявивши слабкі сторони протидії держави інформаційній загрозі.

Реалізація європейського підходу у сфері інформаційної безпеки є необхідним кроком, оскільки прагнення України до вступу до ЄС створює реальні передумови для створення національної системи управління, проведення заходів, які впливають на стан і динаміку профілактичних процесів у сфері інформаційної безпеки.

Існуючі проблеми забезпечення національних інтересів і безпеки в інформаційному середовищі наразі перебувають лише на стадії вирішення. Інформаційна безпека на національному рівні забезпечується насамперед у призмі національної безпеки та підтримується системою заходів щодо покращення економічних, політичних та організаційних характеристик. Тому необхідно продумати шляхи та засоби вдосконалення державою інформаційної сфери на рівні національної безпеки, особливо в умовах повсюдної війни. Виходячи з прийнятих рішень, слід зазначити, що реалізація єдиної інформаційної сталої політики є одним із пріоритетних напрямків і питань національної безпеки, забезпечення якої досягається шляхом об'єднання всіх національних телеканалів, програм та інформації.

Доцільно продовжити розгляд національних кроків у рамках адміністративно-правових аспектів забезпечення інформаційної безпеки у воєнний час, зокрема з огляду на рішення РНБО України «Про усунення загроз інформаційній безпеці» від 18.01.2022. Набув чинності Указ Президента України №151. Законопроект передбачає об'єднання Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та діяльності приватних компаній щодо контролю за радіомовленням, радіозв'язком і телебаченням у період дії воєнного стану. Зокрема, це передбачає цілодобовий моніторинг мереж мовлення, супутникових і наземних каналів зв'язку для виявлення ворожої інформації або несанкціонованого втручання. Вважаємо, що такі ґрунтовні заходи мають велике значення для забезпечення інформаційної безпеки, оскільки радіомовлення та радіозв'язок наразі є динамічним і майже

нефільтрованим засобом поширення публічної інформації, який протягом багатьох років потребує втручання національних органів влади. Таким чином, постійний моніторинг обміну інформаційними даними між приватними телекомунікаційними компаніями може не тільки запобігти оприлюдненню забороненої інформації, а й контролювати та протистояти «витоку інформації» та сприяти ефективності інформаційних полів приватних телекомунікаційних компаній. клас.

Слід зазначити, що в рамках адміністративно-правових норм у сфері державної інформації використовуються не лише технічні заходи на первинному рівні, а й посиляються на джерела адміністративного права. Тому ухвалена 30 грудня 2021 році Стратегія інформаційної безпеки наразі залишається актуальною, оскільки передбачає складні структурні взаємодії, що базуються на Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах.

Майже все змінюється в умовах тотальної війни. Крім того, наголос на якості виявлення загроз, реагуванні на виявлення та більшій частині процесу протидії загрозам, ймовірно, зміниться, насамперед у бік орієнтованого на людину та поступово більш вузького підходу, заснованого на правах людини. Поступове та послідовне прийняття необхідних та пріоритетних нормативних актів наразі є зрозумілим кроком для органів державної влади, оскільки вони спрямовані на відновлення стабільного життя на тимчасово окупованих територіях, забезпечення безпекової ситуації на території України та відновлення такої тимчасової втрати.

Тому всі зміни з моменту оголошення воєнного стану внесені відповідно до останніх реалій та викликів ведення війни. Загалом вони спрямовані на регулювання окремих аспектів інформаційних правовідносин серед населення та потоків інформації, регулювання правовідносин щодо заборони та розповсюдження інформації стратегічного значення, регулювання ієрархії правових норм щодо технічної фіксації подій державного значення.

ДЖЕРЕЛА

1. Ткачук Т.Ю. Державна політика у сфері забезпечення інформаційної безпеки на сучасному етапі. Вісник Ужгородського національного університету. Ужгород. 2017. № 2 (46). С. 39–42.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 року. Офіційний портал Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану: Рішення Ради національної безпеки і оборони України №п_0004525-22 від 18.03.2022 року. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#n2>

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЄЮ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ

*Кітновська Ірина, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Петрович В. В.*

В умовах ринкової економіки підприємства існують у все більш конкурентному середовищі. Кожна компанія формує собі індивідуальний набір методів збільшення чи утримання своєї частки ринку. Одним із засобів для оптимізації, підвищення ефективності та результативності функціонування організації є система управління інформацією (СУІ), яку іноді називають просто «управління знаннями».

Управління знаннями (від англ. «knowledge management») – систематичні процеси, завдяки яким знання, необхідні для успіху організації, створюються, зберігаються, розподіляються та застосовуються [8, с. 164].

Управління знаннями допомагає організації виявити та з ефектом синергії використовувати найцінніші її активи: таланти, досвід, навички, здібності колективу. Збільшення інтелектуального капіталу компанії та грамотне його використання – один із способів підвищення ринкової вартості організації. Knowledge management можна охарактеризувати як мистецтво створювати вартість з нематеріальних активів організації, як цілеспрямований процес переведення знань у вартість [3].

До предметної області СУІ можна зарахувати наступне: ідентифікація та збір знань (інтелектуальних активів) підприємства; поширення цінних знань (ЦЗ) серед працівників компанії та їх передача новим співробітникам; концентрація ЦЗ на вирішення нестандартних завдань; підвищення рівня знань та генерування нових ЦЗ з інформаційного простору [3].

Система управління інформацією – сукупність взаємодіючих та взаємозалежних елементів, що належать до управління знаннями (процесів, баз даних, програмного забезпечення, організаційних структур тощо), що забезпечує досягнення поставленої мети. СУІ передбачає не лише збір та цілеспрямоване використання інформації на благо організації, а й надання працівникам широких можливостей для самовдосконалення та самореалізації, що є вершиною мотивації, за А. Маслоу [2, с. 87].

Ефективним вирішенням зростаючих проблем можуть стати сучасні системи управління інформацією та подіями в безпеці (СУІПБ) SIEM-системи (від англ. Security Information and Event Management), що виконують функції автоматизованого та ретельного аналізу подій, передбачення атак, передбачення їх розвитку або щонайменше локалізації проблеми з меншими втратами. Виходячи з цього, зростає популярність використання SIEM-систем [1].

Дані, які виводить SIEM-система в галузі інформаційної безпеки, орієнтовані на підтримку процесів управління як безпекою інформації, так і всією IT-інфраструктурою організації в цілому. Зібрані та проаналізовані ними дані допомагають виявити інциденти ІБ або аномалії, що залишилися непомітними для спеціалізованих засобів захисту [1].

Системи управління інформацією, що дозволяють збирати, обробляти, зберігати та розповсюджувати інформацію, надають можливість керівництву компанії підтримувати порядок та аналізувати все, що в ній відбувається, а також створювати нові послуги та продукти, які ставлять компанію у краще положення на ринку. Впровадження таких систем може мати позитивний вплив на весь процес збирання, транспортування, переробки, збуту та розподілу продукції/послуг того чи іншого підприємства.

Управління інформацією за допомогою автоматизованої системи дозволяє здійснити: максимізацію цінності та вигод, пов'язаних з використанням інформації; мінімізацію витрат на придбання, обробку та використання інформації; визначення відповідальності за ефективне, дієве та економічне використання інформації; забезпечення постійного надання інформації [7].

Впровадження систем управління інформацією дозволить створити механізми, що дозволяють кваліфікованому персоналу приймати рішення на основі інструментів, що дозволяють використовувати ресурси компанії з урахуванням якості її короткострокових, середньострокових та довгострокових процесів.

Компанії, які не мають інструментів, що дозволяють їм аналізувати та керувати інформацією, стикаються з труднощами в оперативному отриманні інформації, яка є дійсною та придатною для прийняття рішень. Керівники департаментів постійно стикаються з великою кількістю інформації та потребують інструментів, що дозволяють їм вибрати ключову інформацію для виконуваного ними процесу управління. Це свідчить необхідність впровадження сучасних методів управління інформацією підвищення якості кінцевого продукту.

З урахування вище зазначеного варто охарактеризувати модель системи управління інформацією та подіями безпеки. Модель життєвого циклу системи захисту полягає в класифікації процесів управління системою та її компонентами. Як класи взяті елементи системи захисту – персонал, програмно-апаратні засоби забезпечення безпеки та організаційна документація, відповідно до якої функціонує система безпеки [4, с. 22].

Управління системою захисту інформації передбачає регламентацію етапів життєвого циклу з допомогою складання організаційної документації. Під «організаційною документацією» у разі мається на увазі не документ, а правила, у ньому зафіксовані. Таким чином, типові загрози

спрямовані на процеси управління компонентами системи захисту інформації (програмно-апаратними засобами, нормативною документацією та персоналом) з погляду некоректної розробки чи застосування цих правил. Підхід до розгляду загроз управління заснований на циклі Демінга, оскільки це постійне коло дій спрямований на вдосконалення та поліпшення процесів [5].

Нейтралізація цих типів загроз спрямована на розуміння вимог безпеки управлінських процесів, необхідності впровадження та використання заходів безпеки, безперервний контроль та моніторинг продуктивності та ефективності управління, а також її покращення [6, с. 179].

Отже, система управління інформацією як засіб підвищення ефективності управління є всеосяжним елементом, що допомагає певними засобами та способами компаніям на ринку утримуватись на ньому у найвигідніших позиціях і є одним із засобів для оптимізації, підвищення ефективності та результативності функціонування організації.

ДЖЕРЕЛА

1. Ackoff, Russel L Re-Creating the Corporation: A Design of Organizations for the 21st Century URL : <http://www.worldcat.org/oclc/252642277> (дата звернення: 13.04.2023)
2. Veblen T. Theory of the Leisure Class. New York: Macmillan, 1899. 263 с.
3. Афанас'єва І. І. Сутність поняття «облікова інформація» та її роль в системі управління підприємством URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2011_8_1/ (дата звернення: 13.04.2023).
4. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України. *Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України*. Київ, 2015. 28 с.
5. Гуралюк А. Г. Інформаційний менеджмент та його місце у підготовці керівника навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/ttmuo/2011_6/8.pdf (дата звернення: 13.04.2023).
6. Захаров О. І. Інформація в управлінні системою економічної безпеки підприємства. *Вчені записки Університету «Крок»*. Київ, 2009. С. 177–186.
7. Кравченко В. О. Менеджмент : навч. посіб. Одеса : Атлант, 2013. 165 с.
8. Кузнецов О. О. Захист інформації в інформаційних системах. Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. 512 с.

АВТОМАТИЗОВАНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

*Хмель Анастасія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.ек.н, доц. Герасимчук О. Б*

Сьогодні відбувається стрімкий розвиток технологій та зростання великої кількості інформації, обсягів даних, які необхідно аналізувати та зберігати. Однак, не завжди розуміння їх важливості та раціонального використання присутні у підприємств, установ та організацій різних галузей діяльності. Також, недостатня кваліфікація персоналу може стати перешкодою в ефективному використанні автоматизованих інформаційних систем. Тому вивчення ефективних, сучасних, новітніх автоматизованих систем сьогодні є актуальним. Але, при створенні таких систем з'являються труднощі з належним функціонуванням та безпекою, а також потреба постійного оновлення технічних засобів та програмного забезпечення. Тому все частіше виникають питання щодо етапів становлення та розвитку таких систем, які потребують більш детального вивчення.

Метою дослідження є аналіз етапів становлення та розвитку автоматизованих інформаційних систем з метою визначення основних проблем та перспектив розвитку. Дослідження має на меті з'ясувати, які етапи становлення та розвитку відіграють важливу роль у вдосконаленні автоматизованих інформаційних систем та які можливості є для їх подальшого розвитку.

Розвиток технологій зумовили необхідність використання автоматизованих інформаційних систем у бізнесі, наукових дослідженнях, управлінні державними та соціальними проектами, управлінні ресурсами тощо.

Інформаційна система, як система управління, тісно пов'язана, як з системами збереження та видачі інформації, так і з іншою – з системами, що забезпечують обмін інформацією в процесі управління. Вона охоплює сукупність засобів та методів, що дозволяють користувачу збирати, зберігати, передавати й обробляти відібрану інформацію. Інформаційні системи існують з моменту появи суспільства, оскільки на кожній стадії його розвитку існує потреба в управлінні. Місією інформаційної системи є виробництво потрібної для організації інформації, потрібної для ефективного управління її ресурсами, створення інформаційного та технічного середовища для управління її діяльністю. Інформаційна система може існувати і без застосування комп'ютерної техніки – це питання економічної необхідності. В будь-якій інформаційній системі управління вирішуються задачі трьох типів:

- задачі оцінки ситуації (деколи їх називають задачами розпізнавання образів);
- задачі перетворення опису ситуації (розрахункові задачі, задачі моделювання);
- задачі прийняття рішень (в тому числі й оптимізаційні).

Автоматизована інформаційна система – це взаємозв’язана сукупність даних, обладнання, програмних засобів, персоналу, стандартних процедур, які призначені для збору, обробки, розподілу, зберігання, представлення інформації у відповідності з вимогами, які випливають з цілей організації. Сьогодні, у вік інформації, практично кожна інформаційна система використовує комп’ютерні технології, і тому надалі під інформаційними системами розуміються саме автоматизовані [3, с. 224].

Упродовж останніх років в Україні та світі відбулися значні зміни у розвитку автоматизованих інформаційних систем (АІС), які відображають зміни технологій, що забезпечують їх функціонування та стали критеріями для виділення поколінь розвитку таких систем.

В інформаційних системах першого покоління, які в зарубіжній літературі відомі під назвою «Data Processing System» – DPS («системи оброблення даних»), а у вітчизняній — «автоматизовані системи управління (АСУ) – позадачний підхід», для кожної задачі окремо готувалися дані і створювалася математична модель. Такий підхід зумовлював інформаційну і математичну надмірність (моделі розв’язку різних задач мали однакові блоки). Типовими прикладами АСУ є системи керування запасами, формування рахунків, нарахування заробітної плати [1, с. 22]. Тобто перші такі системи обмежувалися розв’язанням деяких функціональних управлінських задач, наприклад, задач бухгалтерського обліку. Тому зазначений період характеризувався частковістю та локальністю.

В основу побудови інформаційної системи другого покоління (1972 - 1986 роки) було покладено концепцію централізовано керованої бази даних, яка за допомогою спеціального програмного продукту (системи керування базою даних) обслуговує всі прикладні програми. Інакше кажучи, забезпечувалось колективне використання даних. Згідно з цим системи другого покоління називали «АСУ – концепція бази даних» та «Управлінські (адміністративні) інформаційні системи» (Management Information System). Головна функція таких систем полягала в забезпеченні управління інформацією [2].

Системи підтримки прийняття рішень – СППР (Decision Support Systems – DSS) – це інформаційні системи третього покоління. СППР – інтерактивні комп’ютерні системи, які призначені для підтримки різних видів діяльності в разі прийняття рішень стосовно слабоструктурованих або неструктурованих проблем. Інтерес до СППР як інструментарію

підвищення ефективності праці у сфері управління економікою постійно зростає. У багатьох країнах розроблення та впровадження СППР перетворилося на сферу бізнесу, що швидко розвивається.

СППР мають загальне не тільки інформаційне, але й математичне забезпечення – бази моделей, тобто реалізовано ідею розподілу обчислень подібно до того, як розподіл даних став вирішальним фактором у звичайних інформаційних системах.

Усвідомлення важливості розподілу обчислень в автоматизованих розрахунках виникло тоді, коли було помічено, що в багатьох прикладних програмах виконуються аналогічні обчислення, а індивідуальні фактори, які враховуються в прикладних програмах для допомоги конкретному користувачеві, мають незначні відмінності. Крім того, спостерігалось значне дублювання дій і процедур під час розроблення, реалізації та тестування цих обчислювальних функцій [4, с. 168-169].

Підсумовуючи сказане з приводу трьох поколінь розвитку інформаційних систем, варто зазначити, що інформаційні системи нових поколінь не витіснили попередніх, а розширювали–сферу застосування інформаційних систем. Більше того, деякі сучасні гібридні інформаційні системи складаються з елементів усіх трьох поколінь інформаційних систем.

Отже, автоматизовані інформаційні системи є важливим елементом сучасного бізнесу та державного управління, який значно полегшує та прискорює роботу. Розвиток автоматизованих інформаційних систем проходив кілька етапів, включаючи механічні обчислювальні машини, електромеханічні системи, електронні комп'ютери та сучасні інформаційні технології. Використання автоматизованих інформаційних систем дає змогу зменшити витрати на операції та збільшити продуктивність праці, що в свою чергу призводить до збільшення конкурентоспроможності підприємств та організацій.

ДЖЕРЕЛА

1. Гринчуцька С. В. Конспект лекцій з курсу “Системи прийняття рішень” для студентів напряму підготовки 6.030502 “Економічна кібернетика” , спеціальності 051 “Економіка”. Тернопіль, ТНТУ імені І. Пулюя, 2017, 130 с.
2. Денісова О.О. Інформаційні системи і технології в юридичній діяльності: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2004. 307 с. URL: <https://readbookz.net/book/218/8457.html>
3. Іванова, Т. В. *Сучасний стан розвитку інформаційних систем*. Наукові записки: зб. наук. пр. К. : КНТУ, 2010. Вип. 10, ч. 1. С. 224-226.
4. Ситник В.Ф. Системи підтримки прийняття рішень: Навч. Посіб. К.:КНЕУ, 2009. 614 с.

ВЕБСЕРВІСИ «WORLD TIME BUDDY» ТА «TOGGL TRACK» ЯК ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ВІДДАЛЕНОЇ СПІВПРАЦІ

Жалай Любов, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Чибирак С. В.

З появою форм роботи, які супроводжуються застосуванням гнучкого режиму робочого часу та глобалізацією бізнесу стало важливим питання забезпечення дієвої взаємодії між співробітниками, які працюють з різних країн. Це є ключовою проблемою для комерційних організацій, які мають працівників, контрагентів та партнерів по всьому світу. Дедалі більше компаній та команд використовують віддалену співпрацю, щоб забезпечити ефективність та швидкість роботи. Однак, віддалена взаємодія може зіштовхнутися із перешкодами, що стосуються різниці між часовими поясами та управління графіками роботи. У зв'язку з цим, виникає потреба у використанні вебсервісів для тайм-менеджменту, які дозволять уникнути невідповідності між робочими графіками співробітників та повинні стати незамінними інструментами забезпечення віддалених процесів.

Метою дослідження є аналіз можливостей вебсервісів «World Time Buddy» і «Toggl Track» та визначення їх переваг під час використання для віддаленої співпраці. Зважаючи на воєнний стан в Україні та перебування великої кількості громадян за межами країни, існує потреба врахування різниці у часі між працівниками, які надають віддалені послуги. З метою уникнення витрат часу на пошук часової різниці між співробітниками у кожній конкретній країні, працівник може скористатися «безоплатним візуальним світовим годинником, конвертером часових поясів» [1] – World Time Buddy.

До можливостей цього онлайн-інструмента відносяться: 1) відстеження часових зон для будь-якої локації у світі; 2) перегляд графіків роботи різних днів тижня відповідно до часових поясів; 3) створення онлайн-списку працівників, які знаходяться у різних часових зонах та відстеження їх доступності у реальному часі (за допомогою функції перейменування локацій). Окрім того, його функціонал дозволяє додавати необхідні міста та зв'язатися із часовим конвертером у процесі виконання робочих завдань [5] (рис. 1). Завдяки цьому, працівник матиме змогу відправляти необхідні листи та повідомлення співробітнику, що перебуває в іншій країні, з урахуванням його активних годин роботи (наприклад, надсилаючи листи за попередньо визначеними датою та годиною, не турбуючи співробітника у його неробочий час).

Варто звернути увагу на можливість інтеграції цього сервісу з Google Calendar [1]. Зокрема, під час додавання працівником події до календаря, взаємодія з World Time Buddy буде автоматично розпізнавати часову зону,

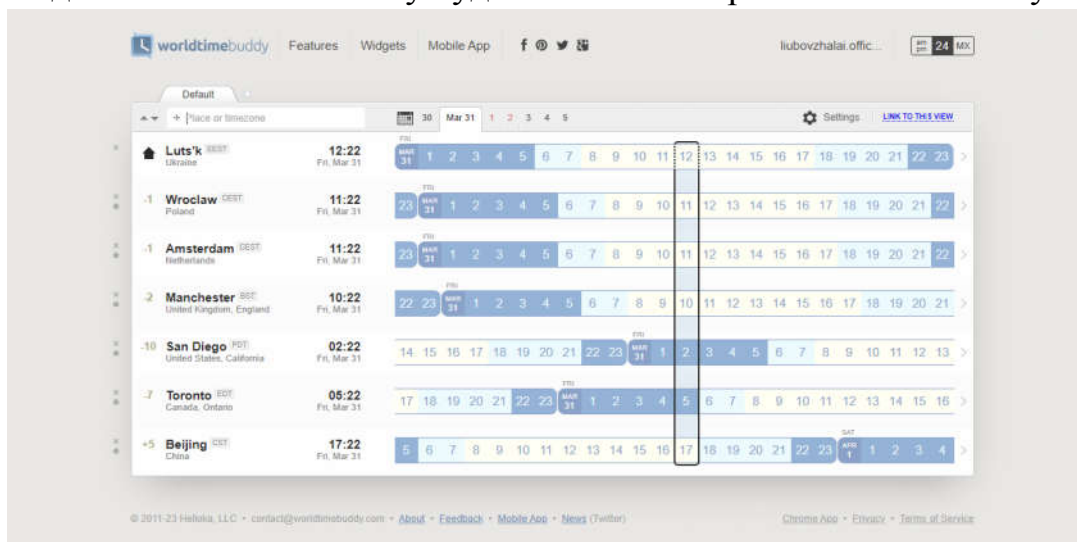

Рис. 1. Вебсервіс «World Time Buddy» на персональному комп'ютері його географічне місце розташування та пропонуватиме переглянути час цієї події у різних поясах. Так, працівник матиме змогу обрати оптимальний час проведення зустрічі, щоб співробітники з інших міст не пропустили її.

Одне з ключових питань щодо організації віддаленої роботи співробітників стосується контролю роботодавцем їх графіків зайнятості. З огляду на це, для контролю робочого часу віддаленого співробітника та моніторингу якості дистанційного і надомного виконання роботи – можливо застосовувати спеціальні програми-таймери обліку робочого часу. Вони, зазвичай, є вбудованими в основний сервіс, через який виконується робота або встановлюються як самостійні програми. Таким чином, із допомогою таких програмних засобів роботодавці матиме змогу відстежувати відпрацювання робочих норм найманих віддалених працівників, а ті, в свою чергу, зможуть вільно та ефективно розпоряджатися часом. Наприклад, сервіс «Toggl Track» призначений для відстежування керівництвом відпрацювання норм працівниками. Його можна розглядати як своєрідну неформальну альтернативу таблицям обліку робочого часу. Він представлений у вигляді таймера на вебсторінці у браузері персонального комп'ютера або мобільному застосунку, який працівник може вмикати, коли розпочинає виконання обов'язків та зупиняти або вимикати – коли відлучається або завершує роботу відповідно [3]. Згодом можливо формувати звіти за конкретні періоди та дати, з відображенням загальної тривалості виконання завдань, та за потреби – ділитися з іншими користувачами (наприклад, із керівництвом)

статистикою своєї роботи (рис. 2) [4]. Додатково, сервіс підтримує інтеграцію з іншими популярними інструментами для віддаленої співпраці, такими як Trello, Asana та Slack [2].

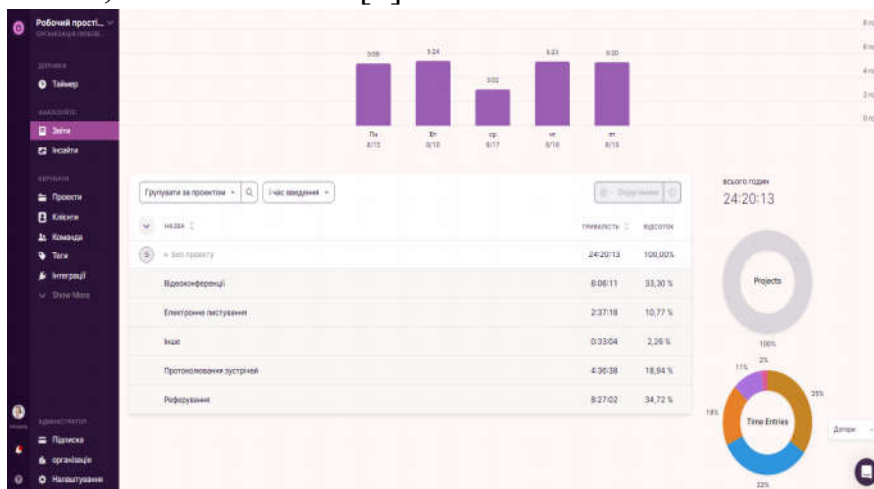

Рис. 2. Вебсервіс «Toggl Track» на персональному комп'ютері

Варто зауважити, що Toggl Track буде результативним при чесному підході віддалених співробітників до процесу ввімкнення та вимкнення таймера, оскільки цим можна зловживати та умисно розтягувати час, відведений на виконання роботи. Тому, варто пам'ятати, що неправильне використання цього інструменту може призвести до необґрунтованого збільшення часу, витраченого на виконання завдань. Такий підхід може вплинути на продуктивність роботи та призвести до зменшення ефективності робочого процесу. У разі виявлення зловживань часом з боку співробітників, роботодавець має вжити заходів із застосування санкцій за порушення встановлених правил, включаючи й звільнення працівника.

Враховуючи зростаючі масштаби віддаленої роботи, використання функціонала таких інструментів є актуальним та важливим для вчасного здійснення бізнес-процесів. Таким чином, вебсервіси «World Time Buddy» та «Toggl Track» можуть стати ефективними засобами для віддаленої співпраці, що допоможе забезпечити належне управління часом, сприятиме підвищенню продуктивності праці, уникненню затримок у роботі та контролю керівником процесу виконання завдань.

ДЖЕРЕЛА

1. Oliveira C. Worldtimebuddy. Remoters. 2015. URL: <https://remoters.net/worldtimebuddy-review> (дата звернення: 23.04.2023).
2. Toggl: Time Tracking Software, Project Planning & Hiring Tools. URL: <https://toggl.com> (дата звернення: 26.04.2023).
3. Toggl Track. URL: <https://track.toggl.com/timer> (дата звернення: 26.04.2023).
4. Kurkowski H. Remote work technology: Keeping Your Small Business Thriving From Anywhere. Wiley, 2021. pp. 32–33. URL: <https://cutt.ly/15b5kEU> (дата звернення: 26.04.2023).
5. World Clock & Time Converter. World Time Buddy. URL: <https://www.worldtimebuddy.com> (дата звернення: 23.04.2023).

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Прилепа Світлана, магістранта першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Чибирак С. В.*

Становлення інформаційного суспільства супроводжується збільшенням масштабів використання інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно актуалізується питання створення ефективного електронного урядування. Електронне урядування є одним із способів здійснення державного управління, яке спрямоване на підвищення ефективності та відкритості роботи органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування, при цьому використовуючи інформаційно-комунікаційні технології. Це необхідно для того, аби створити нову модель держави, яка спрямовує свої зусилля на максимальне задоволення вимог громадян [4].

Досліджуючи дане питання слід зазначити успішні проекти в сфері електронного урядування, які були здійснені у Волинській області: 1) запуск системи електронного документообігу el-doc system; 2) створення веб-сайту «Адміністративні послуги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Волинської області»; 3) впровадження автоматизованої системи електронного документообігу органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; 4) розробка проекту «Твій місцевий депутат. Волинська область»; 5) реалізація проекту «Відкрите місто» [1, с. 132].

Безпосереднє відношення до Луцької міської ради мають такі проекти, як «Відкрите місто» та «Система електронного документообігу». Зокрема, проект «Відкрите місто» був реалізований за рахунок закордонних коштів. Його запровадженням займалися Луцька міська рада та місцева громадська організація. Цей проект дозволяє кожному мешканцю повідомляти про певні проблеми онлайн, а влада повинна невідкладно надати увагу цьому питанню та вирішити його [1, с. 133]. Даний проект не використовується на повну потужність і це пов'язано з низкою причин: 1) недостатня поінформованість лучан щодо функціоналу даного ресурсу; 2) пасивність жителів Луцька та відсутність бажання приймати участь в розвитку міста; 3) відсутність у старшого покоління необхідних технічних та технологічних можливостей для використання можливостей системи.

Поштовхом до використання системи електронного документообігу визначаються запровадженням системи управління якістю на базі міжнародних стандартів ISO 9001-2000, які адаптовані до роботи місцевих органів. Тому, Луцьку міську раду вважають однією з перших, яка

підключила до роботи майже всі виконавчі органи, застосовуючи систему термінальних користувачів [1, с. 133].

Слід зазначити, що на Волині запроваджено процес електронного документообігу за допомогою системи електронного документообігу «АСКОД» [6]. Зокрема, в Луцькій міській раді дана електронна форма ведення діловодства є основною. Ті документи, які мають тимчасовий термін зберігання, опрацьовують тільки електронно, підписують та погоджують із застосуванням електронного цифрового підпису. Усі працівники даного державного органу мають свої логіни та паролі у системі електронного документообігу. Згідно вимог, які визначені в «Регламенті роботи виконавчого комітету та виконавчих органів міської ради» після того, як проекти розпоряджень міського голови та рішення виконавчого комітету електронно погоджуються, розробники їх роздруковують з системи електронного документообігу міської ради. У документі автоматично сформований QR-код, який містить інформацію щодо погодження. Луцьку міську раду відносять до числа перших серед міських рад обласного значення, які мали досвід запровадження документування в електронному форматі використовуючи електронний підпис [5].

Ще одним досить вдалим проектом вважають можливість відстеження міського транспорту онлайн на сайті міської ради. Також на сайті можна переглянути розклад руху та маршрут громадського транспорту. Це є досить зручно як для мешканців міста, так і для туристів [3, с.133]. Також у місті впроваджено використання електронних квитків для проїзду.

Ще одним проектом Луцької міської ради є «Електронне урядування для підзвітності влади та участі громади», яким передбачається розробка інформаційних платформ. Ці платформи забезпечують взаємодію між різними рівнями місцевої влади та між громадами й владою в електронному форматі [1, с. 133].

У жителів міста є можливість створення петицій та спостереження за сесіями Луцької міської ради в режимі онлайн. Також вони можуть відстежувати активність депутатів [2].

Лучани можуть скористатися електронною чергою реєстрації дітей в дитячі садочки. Для цього потрібно вказати необхідні дані і якщо реєстрація пройде успішно, то до такої заявки відразу присвоюється статус «zareєстровано в черзі» та порядковий номер черги [2].

Задля подальшого розвитку ІТ сфери Волинською областю була затверджена регіональна програма інформатизації на 2023–2025 роки [3]. У цьому документі передбачені заходи з розвитку ІТ екосистеми, бренду регіону та проектного офісу «Digital Volyn»; розробка платформи регіонального маркетплейсу крафтової продукції від виробників усіх територіальних громад області; реалізація інструменту візуалізації

відкритих даних в усіх обласних галузях «Волинь в цифрах»; утворення центру підтримки для підприємців включаючи консалтингові зони «Дія. Бізнес»; створення та запровадження електронної програми для транспорту, який рухається між населеними пунктами, а також розробка розумних зупинок «Smart Bus»; реалізація науково-технологічного парку в області. Пріоритетними аспектами цієї програми визначають забезпечення безперешкодного доступу до послуг онлайн та сервісів усім мешканцям Волині, покращення навичок та вмінь громадян в цифровій сфері, підтримка та пришвидшення процесу цифровізації в області задля комфортного життя та запровадження системи безпечного регіону.

Регіональною програмою інформатизації передбачено більше 50 завдань та заходів, які мають на меті стимуляцію розвитку відкритого інформаційного суспільства на Волині, а також покращення рівня життя населення в умовах воєнного стану [3].

Як бачимо, електронне урядування є сучасною формою публічного адміністрування, яка надає можливість раціоналізувати витрати, попередити можливі корупційні випадки; створити комфортні умови для життя громадян. На Волині активно впроваджуються нові інформаційні системи – «Відкрите місто», «Система електронного документообігу у виконавчих органах» та ін., що спрямовані на покращення взаємодії між громадянином та державою.

ДЖЕРЕЛА

- 1.Бузулук О. С. Розвиток електронного урядування в органах місцевого самоврядування як концептуальна складова їх інформаційної діяльності: досвід Луцької міської ради. *Держава та регіони. Соціальні комунікації*. 2017. № 1. С. 131–135.
- 2.Як працює електронна демократія в Луцьку. URL: <https://konkurent.ua/publication/3633/ak-pracyuye-elektronna-demokratiya-v-lucku/> (дата звернення: 22.04.2023).
- 3.Дві області затвердили програму інформатизації: пріоритети Волині та Закарпаття до 2022 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/regions/news/dvi-oblasti-zatverdili-programu-informatizatsii-prioriteti-volini-ta-zakarpattya-do-2025> (дата звернення: 25.04.2023).
- 4.Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.03.2023).
- 5.У Луцьку міськрада запровадить систему електронного документообігу. URL: <https://volynonline.com/u-lutsku-miskrada-zaprovaudit-sistemu-elektronnogo-dokumentooobigu/> (дата звернення: 25.04.2023)
- 6.Цифровізація на Волині: швидкісний інтернет в села, а замість паперових документів онлайн. URL: <https://insider-media.net/news/osvita-gromadi-upravlinci> (дата звернення: 25.04.2023).

**ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕПАРТАМЕНТУ «ЦЕНТР НАДАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У МІСТІ ЛУЦЬКУ» ЛУЦЬКОЇ
МІСЬКОЇ РАДИ У 2020-2022 РОКАХ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
АНАЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ**

Хом'як Анна, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Качковська Л. Р.

«Центр надання адміністративних послуг у місті Луцьку» Луцької міської ради (далі – Департамент ЦНАП) є виконавчим органом Луцької міської ради, яким надаються адміністративні послуги суб'єктам звернень через адміністраторів, державних реєстраторів та працівників департаменту шляхом їх взаємодії з суб'єктами надання адміністративних послуг [8].

На основі опублікованих на сайті звітних матеріалів 2020–2022 років ми проаналізували діяльність даного структурного підрозділу за певними індикаторами. Так, зокрема, у 2020 році Департамент ЦНАП стикнувся з питанням організації роботи під час пандемії коронавірусу. На період карантину, Центр не припинив свою роботу, а забезпечував подальше надання послуг громадянам, що прослідковується у зростанні їх кількості – 481 (у порівнянні за 2019 рік – 448). Попри пандемію та карантин, Департамент ЦНАП запровадив нововведення у роботі: можливість замовити електронні послуги онлайн, отримати зворотній зв'язок із адміністратором через платформи Skype або онлайн-чат та оцінити якість надання послуг і роботу адміністратора ЦНАП за допомогою спеціальних персональних QR-кодів. Також варто зазначити, що Департамент ЦНАП у місті Луцьку одним із перших розпочав надання комплексних послуг «єМалятко». Загалом Департаментом було надано 5226 послуг, з них 30 консультацій стосовно цього комплексу [5; 2]. Обласний центр Волині увійшов в перелік десяти пілотних міст України, де послуга «єМалятко» уже працює, а з кінця січня 2020 року її запустили у пілотному режимі [1].

Також високим показником є кількість наданих послуг щодо оформлення закордонного паспорта громадянина України та паспорта громадянина у формі ID-картки – 6885 та 6116. Проте, у порівнянні з 2019 роком, кількість послуг оформлення паспорта зменшилась. Не менш важливим аспектом був розгляд звернень громадян – 4719 за рік загалом. Звернення надходили засобами поштового зв'язку, листами на електронну пошту та реєструвалися під час особистих прийомів та «прямих телефонних ліній» [2]. Загалом за 2020 рік через Департамент ЦНАП надано 114537 послуг. Більше інформації про найменування суб'єктів надання адміністративних послуг, їхню кількість, роки надання послуг можна знайти на сайті Департаменту у розділі «Інформація про роботу ЦНАП у 2020 році» [2].

Також Департамент має свою систему оцінювання якості обслуговування. Відвідувачі можуть оцінити якість наданих послуг, роботу адміністратора за допомогою QR-кодів, як вже зазначалося раніше. Окрім того, можна залишити відгук у Книзі відгуків та пропозицій, соціальній мережі Facebook та вкинути талон обслуговування в спеціальну скриньку на рецепції [2].

У 2021 році Департамент ЦНАП у місті Луцьку спрямував свою роботу на розвиток мережі надання послуг, створення віддалених робочих місць, та їх територіальну доступність [3]. Також цього року повністю реалізовано послугу «єМалятко»: прийнято 2022 заяви та надано за ними понад 12000 послуг. Також у порівнянні з 2020 роком зросла кількість звернень щодо оформлень біометричних документів (загалом за 2021 рік – 21983; у 2020 році – 15132).

Запровадили нововведення у вигляді попереднього електронного запису у мобільному додатку PQService та впроваджено програмний продукт «VisualService», за допомогою якого посилюється моніторинг роботи комунальних підприємств та виконавчих органів міської влади. Для підвищення цифрової грамотності населення у Департаменті було встановлено вільне робоче місце із загальним доступом до послуг та порталу «ДІЯ». Також покращилось нововведення роботи з QR-кодами, зокрема сканери відтепер встановлено на 37 робочих місцях [3].

Враховуючи чинні на той момент карантинні обмеження, для прийомів громадян розширили майданчики для комунікації: не лише Skype або онлайн-чат, а і програма Zoom (кількість проведення прийомів на цьому майданчику – 9). Загалом за період 2021 року зареєстрували 5565 звернень громадян, 501 з яких були зафіксовані під час «прямих телефонних ліній» [3].

Департамент ЦНАП у місті Луцьку одним з перших в Україні долучений до онлайн моніторингу та оцінки якості послуг Міністерства цифрової трансформації України, а також зовнішньої оцінки рівня задоволеності громадян якістю надання адміністративних послуг. Принцип оцінки роботи Департаменту загалом не змінився, але окрім раніше вказаних методів оцінювання, тепер можна оцінити роботу за допомогою сервісу Google My Business [3]. Загалом за рік через Департамент ЦНАП надано 143908 послуг, що є більшим показником, ніж у 2020 році [6]. Інформацію про надані послуги, їхню кількість, можна переглянути на сайті Департаменту у розділі «Інформація про роботу ЦНАП у 2021 році», де будуть знаходитись усі необхідні документи: рішення, звіти тощо.

2022 рік став викликом для роботи усіх підприємств, установ та організацій. Як і інші виконавчі органи міської влади, Департамент ЦНАП у місті Луцьку був змушений організувати свою роботу відповідно до умов воєнного стану. Гострими проблемами у перші дні і тижні початку активної фази війни були: зупинення усіх послуг, що надаються з

допомогою державних реєстрів; встановлення особи, при втраті усіх документів, і одночасному закритті демографічного реєстру, припинення роботи підрозділів Державної міграційної служби та надання однієї з наймасовіших груп послуг – реєстрації/декларування місця проживання, що мало вплив і на (не)можливість надання інших послуг або ускладнило їх надання. В реаліях часу адміністратори ЦНАП почали працювати з паперовими носіями. Виникла тимчасова втрата більшості послуг, які надавалися у ЦНАП.

Проте війна показала, що частина послуг повинна бути підготовлена до викликів безпеки. За час війни можна спостерігати зростання актуальності соціальної підтримки громадян, які потрапили у складні життєві ситуації. Також зросла потреба у реєстрації великої кількості транспортних засобів, в особливо для цілей оборони [4].

Після відкриття державних реєстрів, працівники Департаменту впроваджували в свою роботу сучасні онлайн-платформи (реєстрація суб'єктів господарювання через портал «Дія», подання декларацій на електронну пошту Міністерства економіки тощо). Нововведення 2021 року дозволило громадянам використовувати місце самообслуговування з можливістю отримання послуг у порталі «Дія», покращилось нововведення сканерів QR-кодів – тепер можливий шерінг та зчитування документів для застосунку «Дія». Також зріс попит на оформлення біометричних документів. Для отримання паспорта громадянина України у вигляді ID-картки департаменту було надано 6322 послуги, а для отримання закордонного паспорта – 13719 послуг [4].

За 2022 рік зареєстровано 3561 звернення громадян [7]. Особлива увага приділялась тим зверненням громадян які через війну опинилися в складному життєвому становищі та потребують допомоги. Від пільгової категорії громадян (внутрішньо переміщені особи, громадяни похилого віку, багатодітні сім'ї, особи з інвалідністю) зареєстровано 1533 звернення. Незважаючи на всі складнощі, Департамент зміг зберегти сервіс надання адміністративних послуг. Зібравши всі внутрішні ресурси працівники зуміли забезпечити як особистий прийом, консультування та максимальну співпрацю в роботі на пунктах допомоги. Загалом за рік через Департамент ЦНАП надано 120210 послуг, що є меншим показником, ніж у 2021 році, але більшим, ніж у 2020 році [4].

Отже, підсумовуючи усе вищесказане, можна визначити, що попри всі незгоди та складнощі Департамент працює на повну силу, максимально швидко та якісно надаючи різні види послуг, при цьому впроваджуючи нові, сучасні технології для безпосереднього розвитку електронного урядування та діджиталізації міста.

ДЖЕРЕЛА

1. Без черг та зайвої бюрократії: у Луцьку презентували «Малятко». URL : <https://voladm.gov.ua/new/bez-cherг-ta-zayvoyi-byurokratiyi-u-lucku-prezentuvali-yemalyatko/>
2. Інформація про роботу департаменту «Центр надання адміністративних послуг у місті Луцьку» у 2020 році. Департамент «Центр Надання Адміністративних Послуг у місті Луцьку», Луцьк, 2020. 6 с.
3. Інформація про роботу департаменту «Центр надання адміністративних послуг у місті Луцьку» у 2021 році. Департамент «Центр Надання Адміністративних Послуг у місті Луцьку», Луцьк, 2021. 4 с.
4. Інформація про роботу департаменту «Центр надання адміністративних послуг у місті Луцьку» у 2022 році. Департамент «Центр Надання Адміністративних Послуг у місті Луцьку», Луцьк, 2022. 6 с.
5. Моніторинг результативності наданих послуг через Департамент ЦНАП у 2020 році. Департамент «Центр Надання Адміністративних Послуг у місті Луцьку», Луцьк, 2020. 4 с.
6. Моніторинг результативності наданих послуг через Департамент ЦНАП у 2021 році. Департамент «Центр Надання Адміністративних Послуг у місті Луцьку», Луцьк, 2021. 5 с.
7. Моніторинг результативності наданих послуг через Департамент ЦНАП у 2022 році. Департамент «Центр Надання Адміністративних Послуг у місті Луцьку», Луцьк, 2022. 5 с.
8. Положення про департамент «Центр надання адміністративних послуг у місті Луцьку» Луцької міської ради. Департамент «Центр Надання Адміністративних Послуг у місті Луцьку», Луцьк, 2021. 8 с.

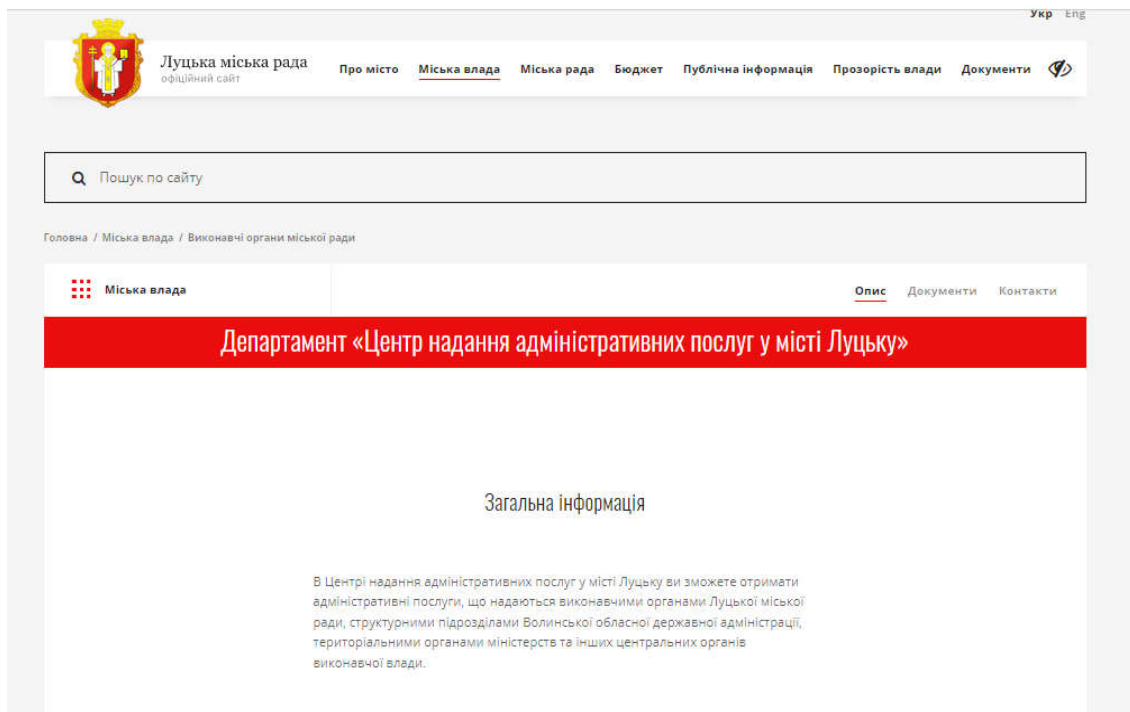

Рис.1 Сторінка Департаменту ЦНАП на сайті Луцької міської ради

ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ДОПОМОГА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Красюк Роман, студент 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., ст. викл. Карпюк А. В.

Бібліотечні установи залишаються невід'ємним складником суспільства та важливим соціально-комунікаційним інститутом. Сьогодні бібліотеки України працюють у складних умовах, адаптуються до викликів повномасштабного російського вторгнення, стають осередками волонтерської діяльності.

Мета публікації – вивчення досвіду публічних бібліотек України з організації допомоги внутрішньо переміщеним особам у воєнний час.

Незважаючи на значні складнощі українські бібліотеки проводять боротьбу на інформаційному та освітньому фронтах і створюють потужні центри підтримки для постраждалих через війну громадян [2].

Особливу увагу бібліотечні установи зосередили на допомозі внутрішньо переміщеним особам, які змушені були залишити свої постійні місця проживання. Сьогодні публічні бібліотеки України для таких верст населення пропонують різноманітні послуги. Серед них – можливість безкоштовно скористатись Інтернетом, зробити копії потрібних документів, отримати зручне місце для віддаленої роботи, підвищити свою інформаційну грамотність, пройти курси з англійської мови тощо. Дорослим пропонують відвідати бібліотеку, засідання клубів чи об'єднань за інтересами, а для дітей проводять майстер класи, залучають до настільних ігор, дарують іграшки. У такий спосіб бібліотеки підтримують людей у вирішенні життєвоважливих питань, запобігають їх соціальному виключенню та сприяють соціальній адаптації, допомагають знайти роботу чи отримати перекваліфікацію.

Багато соціокультурних заходів бібліотеки організують відповідно до потреб внутрішньо переміщених осіб та спрямовують на допомогу цим громадянам. На прикладі окремих публічних бібліотек України познайомимось з основними їхньої напрямками роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Наприклад, працівники Обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського проводили свою діяльність в одному з готелів м. Кропивницького, де проживають внутрішньо переміщені особи. Бібліотекарі організували книжкову виставку для дітей та дорослих, а дітям ще запропонували участь у різних у творчих майстер-класах. Акція видалася успішною і розширила читацьку аудиторію.

У бібліотеці-філії 1 для дітей Ужгородської публічної бібліотеки працівники провели розважально-культурну програму із книжками, загадками та подарунками для дітей, які вимушені були тікати від війни.

У Тернопільській обласній бібліотеці для дітей працює Пункт допомоги переміщеним особам. Бібліотека організовує для юних переселенців і місцевих жителів творчі змагання, майстер-класи, курси із робототехніки. Також у бібліотеці можна отримати консультацію психолога.

У Центральній міській бібліотеці імені В. Чорновола м. Дрогобич відкрили сучасний мультимедійний коворкінг-центр, послугами якого можна скористатися в години роботи бібліотеки. Там є все необхідне для праці – робочі столи і комп'ютери з підключенням до мережі інтернет, навушники, вайтборд із набором маркерів та інші матеріали. А ще, за потреби, там можна проводити презентації, ділові зустрічі, онлайн-навчання чи майстер-класи. У рамках даного проєкту передбачено курс для навчання внутрішньо переміщених осіб, які проживають у м. Дрогобич та мають бажання відкрити власний бізнес. Під час навчального курсу будуть висвітлені такі питання: організація бізнесу у воєнний час, пошук шляхів фінансування, бухгалтерія та інші важливі робочі й організаційні моменти у цій справі.

Бібліотеки Рівненщини з початком повномасштабної російської агресії надавали активну допомогу внутрішньо переміщеним особам для того, щоб вони могли повернутися до роботи чи навчання. Вони переформатувалися на цифрові хаби й почали надавати можливість дистанційного навчання чи роботи, навчати цифрової грамотності. В області зросла кількість бібліотек-хабів із сучасними комп'ютерами. Тут користувачі мають змогу шукати роботу, навчатися чи займатись фрілансом.

У перші дні повномасштабного російського вторгнення ідея коворкінгу з'явилася у Науковій бібліотеці Ужгородського національного університету. Гуртожитки університету, що знаходяться неподалік, стали домішкою для понад тисячі осіб. Оговтавшись та адаптувавшись до нових реалій, внутрішньо переміщені особи почали повертатись до здебільшого дистанційної роботи. Тоді бібліотеку обладнали додатковими комп'ютерами та ноутбуками, щоб біженці, що живуть в Ужгороді, могли прийти і комфортно працювати чи займатися власними справами [3, с.13].

Для ефективної організації роботи публічних бібліотек з внутрішньо переміщеними особами доцільним буде створення в бібліотеках поліграфічної продукції та різних інформаційних матеріалів, які допоможуть одержати необхідну допомогу. Це можуть бути матеріали з наступної тематики:

«Як отримати статус внутрішньо переміщеної особи?»;

«Соціальні виплати внутрішньо переміщеним особам: які є соціальні виплати і де їх можна отримати?»;

«За яких умов призначається, тривалість та розмір виплати по безробіттю»;

«Компенсація виплат здавачам житла за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб» та ін. [1].

Актуальними в українських публічних бібліотеках буде наповнення та створення нових інформаційних зон, в яких можна розмістити оголошення, що містять корисна інформація в умовах воєнного стану, де вказати: номери телефонів для допомоги тимчасово переміщеним особам, контактні дані волонтерів, волонтерських центрів та громадських організацій, центрів надання адміністративних послуг, медичних та освітніх установ.

Сьогодні публічні бібліотеки України виконують важливу роль інструменту з надання допомоги з питань законодавства в умовах повномасштабного вторгнення. При багатьох бібліотеках діють Центри надання безоплатної правової допомоги, які можуть надавати юридичну допомогу не лише членам громади, але й внутрішньо переміщеним особам [1, с. 5].

Важливими є отримання психологічної підтримки. Тому значна кількість організованих заходів в бібліотеці стала місцем отримання позитивних емоцій і хорошого настрою, де можна сконцентруватися та самоорганізуватися, навчитися боротися із труднощами та знижувати тривожність.

Таким чином, українські публічні бібліотеки в умовах воєнного стану залишаються відкритими, готовими працювати й допомагати, вони показали свою життєздатність як важливий соціальний інститут. Надання допомоги та різних послуг внутрішньо переміщеним особам є надто важливим та корисним завданням, яке наразі успішно виконують бібліотеки.

ДЖЕРЕЛА

1. Грачова Н. М. Робота бібліотек в умовах воєнного стану: методичні поради / Департамент культури і туризму Харків. обл. військ. адмін., Харків. обл. універс. наук. б-ка. Харків: ХОУНБ, 2022. 15 с.
2. Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1492>
3. Сердюк С. В., Герасимова С. М. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія, практика*. 2022. № 3 (29). С. 9-14.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Антонюк Марія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Надольська В. В.

Одним із основних факторів соціально-економічного прогресу людства є інформаційно-комунікаційні технології, які забезпечують масове залучення методів і сучасних засобів реалізації процесів збирання, створення, передачі, накопичення, зберігання, пошуку, обробки та захисту інформації на основі використання постійно оновлюваного програмного забезпечення, вдосконалення апаратних засобів і каналів зв'язку. У суспільстві інформаційно-комунікаційні технології, впроваджені у практичну діяльність, надають усім можливість реалізовувати свої освітні, професійні, творчі та інші потреби, використовуючи електронні комунікації в інтерактивному режимі; отримувати знання на основі керованої інформації.

В останні десятиріччя вони активно використовуються і в бібліотечній системі України, що дозволяє не лише керувати внутрішніми бібліотечними операціями, але й здійснювати організацію доступу до інформації в її різних формах і місцях зберігання. Нове технологічне середовище дає можливість бібліотекам обслуговувати як локальних відвідувачів, так і глобальних – віддалених користувачів, які отримують доступ до фондів бібліотеки через зовнішні комп'ютерні мережі.

Інформаційні технології сучасної бібліотеки базуються насамперед на автоматизованій бібліотечній інформаційній системі (далі – АБІС), що забезпечує опрацювання, аналітико-синтетичну обробку та представлення користувачам документного фонду бібліотеки. Основними складовими АБІС є реляційна база даних, спеціалізоване програмне забезпечення, що дає змогу взаємодіяти з цією базою даних, і графічні користувацькі інтерфейси (інтерфейс адміністратора, бібліотекаря та користувача) [5, с. 17].

Під автоматизацією розуміють застосування програмно-технічних засобів, економіко-математичних методів і систем управління, що частково чи повністю звільняють людину від виконання рутинних операцій у процесах збирання, перетворення, передачі та використання інформації. Її мета – підвищення продуктивності й ефективності праці та послуг, ліквідація монотонних трудомістких операцій. Метою автоматизації бібліотек є підвищення продуктивності (ефективності) праці, а засобом – застосування обчислювальної техніки [1, с. 216].

Комп'ютеризація бібліотечних установ – процес, що базується на комплексному підході. Автоматизації бібліотечних процесів передують велика підготовча робота: оволодіння бібліотекарями комп'ютерною

грамотністю; освоєння програмного забезпечення для формування електронного каталогу; створення бази даних «Читачі»; штрих-кодування літератури. В умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотеці зберігається зміст виробничих бібліотечних процесів (комплектування, обробки, обслуговування та інших), але змінюються алгоритми їх реалізації, таким чином забезпечується наступність у застосуванні традиційних, автоматизованих та інформаційно-комунікаційних технологій.

Застосування ІКТ орієнтує на потребу включення до моделі підсистеми нормативно-методичного забезпечення бібліотеки нових регламентів роботи, пильної уваги до підвищення рівня інформаційної компетентності бібліотечного персоналу та користувачів, стратегічного планування, впровадження системи управління якістю для вдосконалення підсистеми управління та контролю якості бібліотеки.

Веб-технології – це інструменти, які стають основою інформаційно-технологічного розвитку бібліотек, дозволяючи адаптувати бібліотечно-інформаційні послуги до потреб віртуальних користувачів, у тому числі тих, що не є читачами бібліотек. Веб-технології сприяють формуванню сприятливого іміджу та позитивної репутації бібліотек у віртуальному світі, а також просуванню їх ресурсів та послуг у мережі, появі нових каналів поширення інформації про бібліотеку та покращення сервісного обслуговування користувачів [3].

Завдяки розвиткові комп'ютеризації збагатилися соціальні функції бібліотеки – соціальна роль, яку вона виконує у суспільстві: бібліотека XXI століття покликана забезпечити доступ до зовнішніх інформаційних ресурсів, що може досягатися лише на певному етапі автоматизації, в тому числі й шляхом автоматизації взаємодії інформаційних систем. Головні (основні, базові, сутнісні) функції бібліотеки – меморіальна, комунікативна, кумулятивна, тобто функції, що забезпечують збирання, зберігання документів і задоволення на цій основі потреб користувачів, реалізуються завдяки автоматизації значно ефективніше. При цьому комунікативна функція виходить на передній план [2, с. 93].

Важливим соціальним завданням бібліотек є забезпечення рівних прав користувачів на оперативне отримання інформації у процесі навчання, сприяння підвищенню професійної кваліфікації користувачів, незалежно від місця їх проживання, громадського стану та сфери діяльності. Робота бібліотек, що здійснюють доступ до широкого спектру інформаційних джерел, незалежно від форми надання, нерозривно пов'язана з сучасними освітніми технологіями.

Системний розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій формує новий тип читача, основними рисами якого є високий рівень інформаційної культури та комунікативних навичок, уміння засвоювати, сприймати та працювати з великим обсягом інформації [4, с.

169]. Бібліотекар, як посередник між знаннями і читацькими запитами, має бути готовим надати інформаційно-бібліотечне обслуговування сучасним користувачам.

Наукові відкриття і практичне застосування нових технологій довели, що бібліотеки, озброєні сучасними «зброями праці», можуть розвиватися і розширювати коло послуг для користувачів, одночасно відмовляючись від застарілих методів і засобів роботи, підвищуючи тим самим ефективність своєї діяльності.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології ХХІ ст. вплинули практично на всі технологічні цикли бібліотеки – як внутрішні виробничі процеси, так і пов'язані з обслуговуванням читачів / користувачів. Зміни в бібліотечній роботі призвели до того, що модернізувалися засоби інформаційних технологій (програмні та технічні) для виконання бібліотекою основних функцій. Застосування вітчизняними бібліотеками інформаційно-комунікаційних технологій сприяє реалізації завдань з обслуговування читачів на якісно новій технологічній основі, залученню нових читачів та користувачів.

ДЖЕРЕЛА

1. Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали міжнародної наукової конференції. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 411 с.
2. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2011. 248 с.
3. Інформаційно-комунікаційні технології. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційно-комунікаційні_технології (дата звернення: 27.04.2023).
4. Макарова О. Інформаційно-комунікаційні технології в діяльності сучасної бібліотек. Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського: зб. наук. пр. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2018. Вип. 49. С. 167–173.
5. Медведєва В. Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 180 с.

СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТА В РІЗНИХ СФЕРАХ ДІЯЛЬНОСТІ

Кільяченкова Олена, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Петрович В. В

Документи є невід'ємною частиною нашого життя, що знаходяться в різних сферах діяльності, від особистого до професійного. Вони є носіями інформації, яку необхідно зберігати, обробляти та передавати, тому вони є важливою частиною будь-якої організації. Із зростанням обсягу інформації та розвитку технологій, використання документів стає все більш складним та потребує нових підходів.

Використання документів є невід'ємною складовою в багатьох сферах діяльності, від бізнесу та юридичної практики до науки та культури. Документи використовуються для зберігання та передачі інформації, регулювання діяльності, документування подій та транзакцій, а також для захисту прав індивідів та організацій.

Для різних сфер діяльності характерні власні особливості використання документів. Наприклад, у бізнесі, документи відіграють важливу роль у веденні бухгалтерії, договорів, звітності та інших фінансових операцій. Зберігання цих документів має відповідати законодавству, що регулює зберігання фінансових документів, таким як податковий кодекс. Документація також є важливою для проведення аудиту та виконання звітності. Управління документами, їх зберігання та ефективне використання є важливою складовою успішної діяльності бізнесу. Крім того, документи у бізнесі можуть містити конфіденційну інформацію, тому їх захист від несанкціонованого доступу є критично важливим [2].

Один з найважливіших документів у бізнесі – це договір. Укладаючи договір з партнером чи клієнтом, підприємство встановлює юридичні та фінансові умови співпраці, що дозволяє уникнути можливих конфліктів у майбутньому. Договір може бути складений як на папері, так і в електронному вигляді, в залежності від умов співпраці [2].

Використання документів в медицині є не менш важливим, ніж у будь-якій іншій сфері діяльності. Медична документація є одним з найважливіших інструментів, які дозволяють зберігати інформацію про пацієнтів, їх стан здоров'я, історію лікування та інші медичні дані. Основною метою медичної документації є забезпечення якості медичної допомоги, сприяння безпеці пацієнтів та ефективності лікування. Документи дозволяють медичним працівникам зберігати інформацію про діагнози, рецепти, лікування та інші медичні відомості, які необхідні для здійснення лікувальних процедур. Крім того, документація дозволяє враховувати історію захворювань пацієнта та контролювати його стан

здоров'я. У медицині використовуються різні види документів, включаючи медичні картки, історії хвороб, рецепти, довідки та інші. Медичні картки містять інформацію про основні параметри здоров'я пацієнта, такі як вага, зріст, тиск, а також діагнози та інші медичні відомості [1].

Більш того, документи в медицині грають ключову роль у забезпеченні конфіденційності та безпеки медичної інформації. Законодавство визначає вимоги до захисту медичних даних та конфіденційності пацієнтів, тому лікарі та медичні працівники повинні дотримуватись цих правил під час роботи з документами.

Усі ці фактори роблять документи в медицині надзвичайно важливими, і підкреслюють необхідність точності та ретельності в їх створенні та обробці. Недбалість при роботі з медичними документами може призвести до серйозних наслідків для пацієнтів, а також до порушення законодавства про захист медичної інформації [1].

Документи широко використовуються у повсякденній діяльності людей. Як носії інформації вони сприяють поліпшенню внутрішньої організації будь-якого підприємства чи установи, служать підставою для прийняття рішень, узагальнень, довідково-пошукової роботи. Документи є засобом свідчення, доведення певних фактів і, отже, мають велике правове значення.

В правовій сфері документи грають надзвичайно важливу роль, оскільки забезпечують правову обґрунтованість, що є основою правової системи. Документи використовуються для створення та збереження доказів, документування правових актів, підготовки юридичної документації, регулювання взаємовідносин між сторонами тощо [3].

У правовій сфері, документи містять юридичну інформацію, таку як договори, клопотання, судові рішення та інші. Ці документи можуть мати критичний вплив на результат судових процесів, тому їх точність та вірогідність є надзвичайно важливими. Юридичні документи, такі як контракти, договори та заяви, мають бути збережені та здані в архів у відповідності до законодавства, що регулює зберігання документів. Крім того, у юридичній практиці використовуються спеціальні програмні засоби для ефективного керування документами та для підвищення рівня безпеки юридичних документів.

У наукових дослідженнях, документи містять наукову інформацію, таку як дослідницькі звіти, статті та інші наукові публікації. Документи відіграють важливу роль у процесі оцінки досліджень. Наукові журнали та інші публікації перевіряють роботи науковців на відповідність науковим стандартам та переконуються, що дослідження були проведені з дотриманням етичних та інших норм. Зберігання цих документів є важливим для подальшого використання цієї інформації та досліджень. Крім того, наукові дослідження можуть містити конфіденційну

інформацію про нові відкриття та технології, тому їх захист від несанкціонованого доступу є важливим [4].

Урядові документи містять закони, постанови, розпорядження та інші документи, які регулюють діяльність уряду та державних інституцій. Ці документи мають бути збережені відповідно до законодавства, що регулює зберігання державних документів. Крім того, урядові документи можуть містити конфіденційну інформацію, тому захист цих документів є надзвичайно важливим [5].

Особисті документи, такі як паспорти, свідоцтва про народження, документи про освіту та інші, містять особисту інформацію про людину. Ці документи мають бути збережені в безпеці та захищені від несанкціонованого доступу.

Отже, документ є невід'ємною складовою більшості сфер діяльності людей, починаючи від особистих потреб і закінчуючи діяльністю урядових органів. У бізнесі документи використовуються для збереження інформації про продукти, послуги, фінансові транзакції, а також для управління персоналом та взаємодії з партнерами та клієнтами. У медицині документи є основним джерелом інформації про пацієнтів, їх стан і історію лікування. У правовій сфері документи використовуються для документування угод, транзакцій, рішень судів і законодавчих органів.

Наукові дослідження, в свою чергу, вимагають створення, збереження та обробки великих обсягів документів, які містять результати експериментів, статистичні дані, літературні джерела та інші матеріали. Урядові документи, такі як закони, постанови, накази та інші, є важливими для функціонування держави та забезпечення прав і свобод громадян.

У кожній сфері діяльності використання документів допомагає зберігати та передавати інформацію, що є особливо важливим у відносинах між різними учасниками процесу. В той же час, зростаючі обсяги документів вимагають ефективної системи управління документами, яка дозволить забезпечити легкий доступ до інформації, зменшити час на її пошук та забезпечити безпеку та конфіденційність даних.

ДЖЕРЕЛА

1. Бездрабко В. В. Управлінське документознавство : навч. посіб. К.2009. 207 с.
2. Бесчастний В. М., Мердова О. М. Юридичне документознавство : навч. посіб. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. 181 с.
3. Іщенко В. Поняття документа як джерело доказів у кримінальному судочинстві. *Право України*. 1997. № 2. 42–44 с.
4. Тетарчук І. В. Юридичне документознавство : навч. посіб. ЦУЛ, 2020. 164 с.
5. Шкіцька І. Ю. Управлінське документознавство : навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 381 с.

ЕКСПЕРТИЗА ЦІННОСТІ ВІЙСЬКОВО-ОБЛІКОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Лупинко Надія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Петрович В. В.

Військово-облікові документи є важливим елементом військової історії та мають велику цінність для дослідження історії війни, розвитку військових технологій та тактики, а також для відновлення біографій військовослужбовців [2].

Експертиза цінності (ЕЦ) військово-облікових документів – це складний та відповідальний процес, який проводиться з метою визначення важливості та цінності документів для збереження та використання в майбутньому [4].

Експертиза цінності документів у діловодстві проводиться щороку в структурних підрозділах підприємства безпосередньо особами, відповідальними за організацію діловодства в цих підрозділах, разом з ЕК під методичним керівництвом служби діловодства та архіву підприємства (особи, відповідальної за архів). Голову експертної комісії, яким, як правило, є заступник керівника юридичної особи, призначає керівник такої юридичної особи.

ЕЦ військово-облікових документів є дуже важливим і актуальним процесом, особливо в умовах воєнного стану та збройної агресії.

Основна мета та завдання ЕЦ військово-облікових документів включають наступне: визначення цінності документів для дослідження та зберігання; визначення ступеня пошкодження документів та можливості їх відновлення; перевірка документів на наявність фальсифікацій та підробок; рекомендації щодо зберігання та консервації документів; оцінка значення документів для історичних та наукових досліджень.

Групи справ, які вирізняють під час проведення експертизи цінності військово-облікових документів у діловодстві:

1. Постійного зберігання.
2. Тривалого (понад 10 років) зберігання.
3. Тимчасового зберігання (до 10 років включно).
4. Ті, що підлягають знищенню у зв'язку із закінченням строків їх зберігання.

Відбір зазначених груп справ здійснюється на підставі номенклатури справ військових комісаріатів, а також типового та відомчих (галузевих) переліків документів (за їх наявності) зі строками зберігання шляхом перегляду кожного аркуша справи.

Одночасно перевіряють:

- якість і повноту чинної номенклатури справ;

- правильність визначення строків зберігання справ, передбачених цією номенклатурою;
- дотримання встановлених правил оформлення документів та формування справ.

Для проведення ЕЦ військово-облікових документів можна виокремити наступні кроки:

Першим кроком є визначення мети експертизи та потреби у її проведенні. Мета експертизи може бути різною, наприклад, визначення історичної цінності документів, встановлення автентичності та достовірності, оцінка стану та можливостей консервації та зберігання документів.

Другий крок – це призначення експертів. ЕЦ військово-облікових документів проводять кваліфіковані фахівці, які мають достатні знання та досвід у сфері військової історії, архівознавства, консервації та реставрації документів.

Третє – це підготовка документів до експертизи. Перед початком експертизи документи повинні бути підготовлені до дослідження. Необхідно забезпечити правильне зберігання документів, їхнє маркування та нумерацію.

Четвертий крок – огляд документів та їх аналіз. Експерти проводять огляд документів, включаючи їх зміст, фізичний стан та відомості про авторів та інші деталі, які можуть бути корисними для встановлення їхньої автентичності та важливості.

Далі проводиться аналіз документів на предмет їх важливості та значущості, що вимагає знання історичних, культурних та соціальних контекстів. Також проводиться перевірка на наявність фальсифікацій, підробок та випадків зміни змісту документа.

Заключним етапом є оцінка результатів експертизи. Після проведення аналізу та огляду документів, експерти складають звіт про результати експертизи, у якому відображаються всі виявлені проблеми та відхилення. Далі, на основі цього звіту, визначається важливість та цінність кожного документа, що вимагає знання професійних та наукових стандартів. Після визначення важливості та цінності кожного документа, експерти надають рекомендації щодо їх збереження та використання. Ці рекомендації можуть включати рекомендації щодо застосування консерваційних методів, рекомендації щодо зберігання в спеціальних умовах, а також щодо доступу до документів для дослідження та використання [3].

Під час проведення експертизи цінності здійснюється відбір документів постійного та тривалого (понад 10 років) зберігання для передання до архіву установи, визначення документів тимчасового зберігання в структурних підрозділах

установи, вилучення для знищення документів і справ за минулі роки, строки зберігання яких

Частота проведення ЕЦ військово-облікових документів залежить від різних факторів, таких як їх кількість, вік, стан та важливість для історії та культури країни. У більшості випадків ЕЦ військово-облікових документів проводять щорічно один раз, при передаванні їх в архіви. Однак, якщо документи є дуже важливими і їх стан з часом може погіршуватись, рекомендується проводити періодичні експертизи для забезпечення їх збереження. Також, якщо з'являються нові інформаційні технології, які можуть допомогти в збереженні та дослідженні військово-облікових документів, необхідно проводити експертизу з метою оцінки ефективності використання цих технологій. Отже, частота проведення ЕЦ військово-облікових документів залежить від конкретної ситуації та вимог збереження та використання документів у майбутньому [1].

Військово-облікові документи містять важливу інформацію про призовників та військовослужбовців, їхнє здоров'я, кваліфікацію, військову підготовку. Експертиза цінності військово-облікових документів – це важливий процес, який вимагає високого рівня професіоналізму та наукового підходу. Правильна організація процесу експертизи та дотримання встановлених професійних та наукових стандартів дозволить забезпечити збереження та використання важливих документів для наступних поколінь.

ДЖЕРЕЛА

1. Методичні рекомендації з проведення експертизи цінності та відбору на архівне зберігання документів, пов'язаних із соціальним захистом громадян. К., 2019. 50 с.
2. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 15.09.2022 № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22#n14>.
3. Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 736 (Редакція від 29.06.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2016-%D0%BF#n11>.
4. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 грудня 1993 р. (Редакція від 01.01.2023) № 3814-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 15. Ст. 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>.

НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Яцюк Дарія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Трофімук-Кирилова Т. М.

В усьому світі сьогодні спостерігається явище інформатизації, яке спричинило появу нового типу суспільства – інформаційного. Завдяки цим змінам виникла потреба в удосконаленні всіх аспектів людської життєдіяльності. Сфера діловодства одна з перших у свій час зазнала змін, запропонувавши замінити традиційний паперовий документообіг електронним. Ставши мейнстримом, ця тенденція була визнана й Україною.

ДСТУ 2732:2004, який служить офіційним джерелом для тлумачення термінів у сфері діловодства та архівної справи, не містить визначення дефініції «електронний документообіг»; єдине, що стосується цього аспекту і згадується в Стандарті – поняття «електронний документ» [3]. Натомість розроблений у 2017 році оновлений проєкт цього ДСТУ, який так і не набув чинності, містить близько двадцяти термінів, пов'язаних з інтегрованою формою документообігу. Знаходимо тут і тлумачення «обіг службових електронних документів з моменту їх створення або одержання до завершення виконання, відправлення, знищення або передавання до архіву» [2, с. 13], що позначає явище електронного документообігу (далі – ЕД). Таким чином, доводиться констатувати, що поповнення сучасного інформаційного законодавства України термінами щодо організації ЕД ще досі має невирішені питання.

Ми не даремно наголосили на швидкому розвитку інформатизації в життєдіяльності людства: за словами експертки з публічного управління, адміністрування та права Ірини Застрожнікової «стрімке збільшення масштабів інформації, яка використовується в різних сферах діяльності, зокрема: освітній [...], її складність та швидке оновлення, обумовлює необхідність застосування інтегрованих систем документообігу, які в сучасних умовах стали не просто засобами оптимізації внутрішніх процесів підприємств чи установ, а й основою стрімкого розвитку новітніх інформаційних технологій» [4, с. 100].

У той же час директорка одного із українських закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) Світлана Олексюк стверджує, що «сьогодні, особливо в умовах дистанційної освіти, цей запит [організація ЕД в ЗЗСО – прим. авторів] є значно більш затребуваним, але школи не долучені до електронного документообігу, який запроваджено у державі» [1]. Однак, варто відмітити, що дедалі частіше освітяни спостерігають збільшення нормативно-методичної бази ведення ЕД саме в ЗЗСО, а саме: поповнення

Законів України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту» статтями про роботу з електронними документами; затвердження в серпні 2022 року МОН України «Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі» [5]; затвердження у 2021 році постановою Кабінету Міністрів України «Положення про програмно-апаратний комплекс “Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту”» [6]. Ці аспекти підтверджують актуальність даного дослідження, мета якого – аналіз нормативно-методичного забезпечення ЕД у школах.

Визначним для служб діловодства ЗЗСО України стало затвердження у серпні 2022 року наказом МОН «Інструкції з ведення документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі» [5] (далі – Інструкція). Варто зазначити, що на сьогодні офіційного розпорядження про впровадження даної Інструкції в діяльність ЗЗСО немає, тому поки що школи не створюють на його основі локального документу. Підтвердженням того, що це нормативно-методичний документ суто для ведення ЕД в школах є визначення у ньому терміну ділової документації – це «збережена на матеріальному носії або в електронній освітній інформаційній системі документація, яка створюється під час освітніх та управлінських процесів в закладах освіти» [5]. Як бачимо, даний термін є специфічним у застосуванні і стосується лише ЗЗСО.

Варто зазначити, що розробка індивідуальної Інструкції з ведення ділової документації у ЗЗСО в електронній формі на основі типової [5] дозволить ЗЗСО створювати та вести більшість документів, які оформлені в паперовій формі, в інтегрованій їхній версії.

Що ж стосується служби діловодства, то її фахівці матимуть змогу працювати і забезпечувати електронний документообіг журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності; особових справ здобувачів освіти; алфавітної книги здобувачів освіти; особових справ педагогічних працівників; журналу реєстрації наказів руху здобувачів освіти; наказів керівника з кадрових питань особового складу тимчасового зберігання [5], тобто майже всієї ділової документації, з якою має справу канцелярія закладу.

В Інструкції також часто згадується програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту». Відповідно до Положення про цю програму даний комплекс є «інформаційно-аналітичною системою, призначеною для використання суб'єктами освітньої діяльності з метою ефективного управління закладом освіти у сфері [...] загальної середньої [...] освіти» [6].

Зкладам загальної середньої освіти сервіс буде корисний для: «накопичення, зберігання та автоматизованого оброблення освітньої статистики для розподілу коштів освітньої субвенції [...], ведення обліку дітей дошкільного та шкільного віку (функціонування електронного

сервісу зарахування, відрахування та переведення здобувачів освіти до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти); формування переліку підручників, обраних закладами освіти для їх подальшого розподілу та доставки до закладів освіти, ведення електронних класних журналів і щоденників та електронного документообігу, ведення фінансової звітності закладів освіти [...], підвищення кваліфікації педагогічних працівників» [6].

Отже, нормативно-методична база забезпечення організації ЕД в ЗЗСО на сьогодні представлена правовими та методичними документами, які регулюють даний аспект діяльності шкіл: від законів України і до типових інструкцій, на основі яких можна розробляти локальні нормативні акти. Аналіз їхнього вмісту показав, що реалізація цих засад гарантуватиме значне покращення документообігу в установі, полегшить роботу працівників служби діловодства автоматизацією ручної рутинної роботи, дозволить ще оперативніше здійснювати освітній процес.

Єдиними недоліками в організації ЕД у школах є відсутність галузевої системи електронного документообігу, яка б використовувалася лише в ЗЗСО, а також гальмування запровадження інтегрованої форми діловодства за допомогою вже перевірених українськими організаціями систем ЕД.

ДЖЕРЕЛА

1. Документообіг у школі: коротко про найважливіше від освітньої експертки Світлани Олексюк: стаття зі сайту Про.Світ: Центр інноваційної освіти. URL: <http://prosvitcenter.org/dokumentoobih>
2. ДСТУ 2732. Діловодство та архівна справа. Терміни та визначення понять: проєкт [Не надано чинності]. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2017. 57 с.
3. ДСТУ 2732:2004. Діловодство та архівна справа. Терміни та визначення понять. Київ: Держспоживстандарт України, 2005. 32 с.
4. Застрожнікова І. В. Електронний документообіг у сфері освіти. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Київ, 2020. № 3. С. 100–105.
5. Інструкція з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі: наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/re38365?an=1>
6. Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту»: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 № 1255-2021-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-%D0%BF#Text>

СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ УКРАЇНСЬКОЇ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ДУМКИ

Давидюк Анастасія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Петрович В. В.

Українська документознавча думка постійно розвивається та оновлюється, а її концептуальні підходи стають все більш складними та глибокими. Сьогодні в Україні існує велика кількість різних наукових шкіл та течій, які вивчають документи як засіб збереження інформації та джерело пізнання минулого. Нині в документознавстві відбувається активна дискусія про концептуальні підходи та методологічні засади вивчення документів, що стосуються як їхньої структури, так і змісту. В даному контексті цікаво розглянути сучасні концептуальні підходи української документознавчої думки, які відображають новітні тенденції в цій галузі.

Сьогодні існує значний обсяг знань, які можна вважати загальними та застосовувати для всіх наук документно-комунікативного циклу. Ці теоретичні основи стосуються характеристик зовнішньої форми, змісту, функцій документа, проблемам його класифікації та типології та ін.

Найбільший внесок у розвиток загальнодокументознавчих питань зробили зарубіжні та вітчизняні вчені в галузі історичних наук, архівознавства, бібліотекознавства, музеєзнавства та інших. Найбільш активно і результативно працюють на терені українського документознавства професори В. Бездрабко, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, М. Слободяник, Г. Швецова-Водка. Наукові видання В. Бездрабко, М. Комової, Н. Кушнарєнко, С. Кулешова, Н. Леміш, Ю. Палехи, М. Слободяника, Г. Швецової-Водки та інших учених свідчать про прагнення вітчизняних науковців до об'єктивного, цілісного представлення питання теорії документа, закономірностей його витоку та еволюції, спільних для всіх наук проблем функціонування документів та практики їх створення. Усі наведені трактування дозволяють зробити висновок, що документознавство як сукупність знань про документ та наукова дисципліна, перебуває на стадії свого формування та розвитку [8].

Відзначаючи найвідоміших вчених, які стояли у витоків розвитку української документознавчої науки, варто зупинитися на таких постатях як, д.і.н., проф. С. Кулешов, д.пед.н., проф. Н. Кушнарєнко, д.і.н., проф. М. Слободяник та д.і.н., проф. Г. Швецова-Водка, які сміливо репрезентували науковій спільноті власне бачення змісту й перспектив розвитку науки.

Першою опублікованою авторською працею детального аналізу змісту документознавства та перспектив його розвитку став підручник Н. Кушнарєнко «Документоведение» (1997 р.), який витримав сім

перевидань і, безперечно, є історіографічним фактом. Н. Кушнарєнко стверджує, що об'єктом документознавства як науки є комплексне дослідження документа як системного об'єкта, що спеціально створений для зберігання і поширення (передачі) інформації у просторі і часі [2].

Н. Кушнарєнко обґрунтовує власну концепцію документознавства, включаючи структуру і зміст документознавства, дослідження, їх основні напрямки та завдання, документи функціонального характеру як культурного явища, середовища і джерела інформації, загальну характеристику окремих видів документа. Однак запропонована широка концепція викликає серйозні сумніви у багатьох вчених. Адже кожна з наук, включених автором в структуру документознавства, має свій об'єкт, в якому документ є лише його складовою частиною [2].

Близькою за змістом до концепції документознавства Н. Кушнарєнко є концепція Г. Швецової-Водки, яку можна відстежити за багатьма працями 1990-х – початку 2000-х років. Варто зазначити, що Г. Швецовій-Водка серед українських науковців посідає перше місце у своєму підході до документологічної проблематики. Вона обрала досить своєрідну позицію щодо документології, відверто не заявляючи себе прихильником чи противником. Дослідниця подає просте та лаконічне визначення документознавства – «наука про документ, яка досліджує процеси створення і функціонування документів». Узагальнена картина історії документознавства складається з хронологічно послідовних етапів його представлення – від збору емпіричних знань про документ, його диференціації та оформлення перших галузей наукового знання (дипломатика, палеографія, сфрагістика, археографія) до появи окремих наукових дисциплін [2; 7].

Принципово інший концептуальний підхід до структури документознавства розвинений вченим, архівознавцем С. Кулєшовим. Знайомство з концепцією вченого починається з аналізу бачення ним внутрішньої структури, взаємозв'язку компонентів документознавства. Розмірковуючи про структуру, дослідник пропонує класичну схему аналізу науки, вказуючи на її загальну і спеціальну частини. У структуру загального документознавства входять не наукові дисципліни, а такі розділи, як «Концепції документа», «Функції документа», «Типологія документа», «Основні етапи розвитку документа», «Загальні проблеми створення, зберігання та функціонування документа» тощо. Тут визначено загальні проблеми, що стосуються будь-яких документів. Спеціальне документознавство має досить чітко обмежене коло дисциплін, предметом дослідження яких є конкретні види документів і типи документації [4; 5].

Дослідником «нової версії» документознавства є М. Слободяник, який документознавство розуміє як комплекс наукових дисциплін, орієнтованих на всебічне вивчення документа у широкому контексті; а також різноманітних утворень документів, що формують документну

інфраструктуру суспільства. Відповідно до цього бачення документальна наука вивчає максимально широкий спектр документів в різних засобах масової інформації та потреби суспільства в інформації, переданої через ці документи в часі та просторі. Вчений вважає, що соціальна інформація стає документальною тільки в результаті певного виду людської діяльності – документування (збереження інформації). Це положення має особливе значення при вивченні взаємозв'язку між концепціями комп'ютерної (електронної) інформації і електронного документа. Важлива роль інформаційної складової документа дає вагомі підстави вважати інформатику фундаментальною наукою про документ [2; 6].

У своїх наукових розвідках присвячених з'ясуванню сучасного стану документознавства в Україні, виявленню основних проблем його розвитку як наукової та навчальної дисципліни, В. Бездрабко констатує, що фахові дослідники постійно змагають з-поміж собою в питаннях осмислення змісту традиційного документознавства. Проте, такі дискусії є продуктивними. Вони сприяють народженню новітніх тенденцій, яким властиве прагнення до універсальних теоретичних конструкцій [1, с. 32].

Отже, сучасне українське документознавство має безліч передових концепцій і теорій. Його представники постійно працюють над розширенням своєї бази, вони написали безліч книг і статей, які високо цінуються світовою науковою спільнотою. Але багато питань залишається неопрацьованими та потребують детальнішого його вивчення, де особливе значення варто приділити саме змісту, структурі науки та питанню класифікації документів. Питання розвитку, становлення та функціонування документознавства в Україні є актуальним в наш час.

ДЖЕРЕЛА

1. Бездрабко В. В. Актуальні проблеми документознавства в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 1. С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2020.205365>.
2. Бездрабко В. В. Документознавство в Україні: інституалізація та сучасний розвиток: монографія. К., 2009. 716 с.
3. Кулешов С. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми. Київ, 1995. 191 с.
4. Кулешов С. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. Київ: УДНДІАСД, ДАККГМ, 2000. 162 с.
5. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посібник. К., 2012. 123 с.
6. Слободяник М. С. Основні напрями розвитку документознавства в сучасній Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 2. С. 4–15.
7. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. К., 2007. 398 с.
8. Швецова-Водка Г. М. Перший підручник з документознавства. *Вісник Книжкової палати*. 1998. № 2. С. 24–25.

ДІЛОВА УКРАЇНСЬКА МОВА В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

*Костюк Дарина, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.держ.упр., ст. викл. Нинюк І. І.*

Україна – країна з багатою культурною спадщиною. Українська мова відіграла значну роль в історії та культурі країни. Це не лише засіб спілкування, а й символ національної ідентичності та суверенітету. Незаперечним фактом є те, що українська мова це державна мова країни, і її використання в органах державної влади має вирішальне значення у ефективному спілкуванні з громадянами. Використання української мови в органах державної влади є важливим елементом побудови суспільства, адже це популяризує культурну спадщину країни.

Слід зазначити, що на сьогодні українська мова є обов'язковим засобом спілкування на всій території України, що обґрунтовано Основним законом (частина п'ята статті 10 Конституції України) [2], а при здійсненні повноважень органами державної влади (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя [1; 5]. На жаль, не всі державні службовці здатні використовувати українську мову на якісному рівні. Також, існує проблема з недостатнім (неякісним) використанням української мови в офіційних документах.

Згідно статті 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» «українська мова є державною (офіційною) мовою України». Даний закон гарантує позиції української мови в державному управлінні та громадянському суспільстві. Однак, закон не забороняє і не обмежує використання мов інших національностей в ділових документах, якщо це передбачено законодавством [1].

Отже, посадові та службові особи органів державної влади повинні володіти українською мовою на високому рівні, що дає їм можливість ефективно спілкуватися та виконувати свої службові обов'язки.

На жаль, на виступах представники влади часто ігнорують важливість спілкування українською, переходять на російську або використовують русизми. «У мові державних службовців також часто трапляються помилки, русизми, зумовлені впливом суржику. Потрібно працювати, щоб державна мова була досконалою», – наголосила філолог Лілія Гнатюк на безкоштовній лекції про новий правопис [3].

Ділова українська мова має свої вимоги та норми. Мова повинна бути зрозумілою, лаконічною та точною. У ділових документах має бути використано терміни, які відповідають українській мові та мають точне визначення. Також, важливо дотримуватися правописних та граматичних норм української мови. Варто підкреслити, що у ділових документах органів державної влади використання ділової української мови є

обов'язковим. Це стосується як внутрішніх документів, так і зовнішніх. Документи, які відправляються за кордон, повинні бути перекладені на мову країни отримувача, але при цьому не повинні втрачати своєї точності та зрозумілості. Ділові документи, що складаються в органах державної влади, повинні бути написані українською мовою. Якщо документи містять іноземні слова, вони вживаються в оригінальному написанні та відокремлюються лапками або курсивом [1].

Слід наголосити, що у ділових документах органів державної влади часто виникає проблема недотримання норм ділової української мови. Отже, не дотримання правил правопису, граматики та пунктуації може призвести до зниження рівня довіри до документу, зміни смислу та навіть порушення законодавства. Одним з найбільш поширених випадків є неправильне використання розділових знаків, зокрема коми. Дуже часто, в ділових документах можна зустріти речення без коми після вставних слів, або з комою перед займенником. Це може призвести до зміни смислу фрази та порушення правопису. Також досить поширеною проблемою є неправильне використання термінів, аббревіатур та скорочень. Все це негативно впливає на зрозумілість тексту та порушення законодавства.

Отже, варто зазначити, що на сьогодні культура мови залежить від знання посадовими особами державної мови. Таким чином, культура ділового мовлення та діловодства є запорукою досконалого володіння діловою українською мовою.

ДЖЕРЕЛА

3. Деякі питання документування управлінської діяльності : постанова Кабінету міністрів України від 17.01.2018 р. № 55. Дата оновлення: 18.11.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-п#Text> (дата звернення: 01.05.2023 р.).
4. Конституція України : закон України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР. Дата оновлення: 02.12.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2023 р.).
5. По-Змовницьки про новий український правопис. URL : <http://www.univ.kiev.ua/news/9874> (дата звернення: 01.05.2023 р.).
6. Про забезпечення функціонування української мови як державної: закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. Дата оновлення: 12.01.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 01.05.2023 р.).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови): рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 01.05.2023 р.).

Розділ 7.

Охорона культурної спадщини та досвід реституції культурних цінностей: світові традиції та вітчизняні реалії

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ В ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ І УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ГІМНУ УКРАЇНИ

Павлусь Андрій, студент 3 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Дмитренко А. А.

Велика війна перетворила Гімн, як і Прапор та слова «Слава Україні! – Героям Слава!», на маркер Перемоги. Сьогодні Гімн об'єднує українців усього світу в боротьбі з російським агресором, його атрибутують як «мелодію Перемоги». 6 березня 2023 року виповнилось 20 років ухвалення Закону «Про Державний Гімн України» [5]. 2023 року минає 160 років з часу першої публікації вірша і створення музики [1].

В історії написання та утвердження пісні-гімну «Ще не вмерла України» варто виокремити кілька основних проблем.

По-перше, час написання віршу «Ще не вмерла України»? Тут практично усі дослідники одностайні – вересень 1862 року [1].

Друге – місце написання тексту: 1) у Києві в будинку купця Лазарева, на Великій Васильківській, 122, де квартирував П. Чубинський, 2) у будинку Чернігівського губернатора князя Олексія Голіцина, де мешкав Микола Вербицький-Антіох, 3) Павло Чубинський написав її в Архангельську, вже перебуваючи на засланні. Більшість дослідників визнають першу версію. В. Сиротенко – внук Миколи Вербицького (Антіоха) наполягає на другій версії. Третя версія на сьогодні вже практично не піднімається [7; 11].

Третє – авторство слів Гімну. Більшість авторів схиляються до думки, що автором слів є П. Чубинський – 23-річний викладач Київського жіночого пансіону сестер Ленц, у майбутньому – визначний український етнограф і суспільний діяч. Дехто вважає, що вірш – колективна творчість. У його написанні, окрім П. Чубинського, брали участь Микола Вербицький (Антіох) (19-річний студент Петербурзького університету) і Тадей Рильський (21-річний студент Київського університету). У Законі «Про Державний Гімн України» записано: «національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського». Отож, проблема закрита [1; 4; 5; 6; 8].

Четверте – текст першого рядка: «Ще не вмерла УкраїнА...» (саме в такій редакції він був вперше опублікований у львівському часопису «Мета» у 1863 р.) чи «Ще не вмерла УкраїнИ...»? В. Сиротенко подає ще й третій варіант: «Ще не вмерлИ УкраїнИ...». Дослідники, які працювали з документами «слідчої комісії» стверджують, що початковим є саме другий варіант, який і прийнятий як Державний Гімн України [6; 7; 11].

П'яте – чому перша публікація вірша «Ще не вмерла Україна» у часописі «Мета» подана під іменем Т. Шевченка? Висловлюються думки, що П. Свенціцький, який передав текст редактору, сам не знав автора його слів. А так як разом передавав чотири вірші Т. Шевченка, то «Ще не вмерла України» теж був надрукований як вірш Шевченка. Як було насправді – сьогодні таємниця. Однак, завдяки цій таємниці ми маємо саме цей, а не інший Гімн [2; 6; 8; 11].

Шосте – коли написана музика до поезії П. Чубинського? І знову неоднозначність. По-перше, вірш став піснею практично одразу ж за кілька хвилин після написання – його виконали на мотив сербського гімну. За тиждень-два музику до вірша написав М. Лисенко, створивши т. зв. «Українську Марсельєзу». На Галичині музику до вірша написав Михайло Вербицький після публікації у часопису «Мета», отож 1863 р. Закоханий у творчість Т. Шевченка, патріотично налаштований композитор одразу ж поклав слова на музику, надавши твору незвичайного літургійного початку. Але 1863 написаний тільки перший музичний варіант твору – квартальний, потім – солоспів, хорал, далі театральний варіант [1; 6; 12].

Сьоме – коли і де вперше була виконаний твір «Ще не вмерла Україна» на музику М. Вербицького? В. Трембіцький та В. Сиротенко вважають, що свій твір-солоспів М. Вербицький уперше виконав 1863 р. у Духовній семінарії в Перемишлі. Але зважаючи на різні музичні версії є й різне бачення на час першого виконання. Наприклад, дослідниця життя і творчості Михайла Вербицького М. Загайкевич стверджує, що перше виконання було у грудні 1864 року в українському театрі у Львові. А хорал вперше прозвучав 7 липня 1864 р. Дехто говорить, що точна дата так і невідома. Однак офіційною датою першого виконання пісні-гімну сьогодні вважається 10 березня 1865 року, Перемишль, шевченківські урочистості (адже тоді вірш вважався Шевченковим). Тепер це питання з'ясувати складно. Приймаємо офіційну на сьогодні дату – 1865 р. [1; 3; 7; 11; 12].

Восьме – коли пісня «Ще не вмерла України» стала Державним Гімном України? Тут уже не таке однозначне питання. По-перше, слід розрізняти два насамперед те, коли вона стала Національним Гімном – гімном українців насамперед західних регіонів України, а згодом – українців у діаспорі. Державний Гімн – це Гімн держави. Та й тут не все однозначно, тому що 2022 року інтернет-видання писали про те, що виповнилося 30 років з часу прийняття Державного Гімну України. Однак 16 січня 1992 року Президія Верховної Ради України затвердила лише музичну редакцію (М. Вербицького) Державного Гімну України і запровадила його повсюдне виконання [10]. А от Державним Гімном України пісня «Ще не вмерла України» стала 20 років назад – 6 березня 2003 року, коли Верховна Рада України затвердила слова пісні «Ще не вмерла України» (перший куплет і приспів) як Державний Гімн України і ухвалила відповідний Закон [4].

Наступне питання – роль Державного Гімну України в реаліях Великої війни. Це питання надзвичайно актуальне, тому що Гімн єднає усіх мешканців України, українців усього світу і всі прогресивні народи світу. Вже на другий тиждень після повномасштабного у різних країнах світу розпочався своєрідний марафон виконання нашого Гімну окремими виконавцями, оркестрами і хоровими колективами різних країн світу. Це одна з форм підтримки українців і України у її справедливій боротьбі. Певні зміни, що стосуються виконання Гімну, відбулися і в Луцьку. Сьогодні з В'їзної вежі Луцького замку лунає не наш волинський «гімн» – «Волинь моя», а Державний Гімн України, а його виконавець мріє якомога швидше виконати Гімн Перемоги.

На завершення – про авторів – наддніпрянця вчителя, науковця-етнографа Павла Чубинського і галичанина священика і композитора Михайла Вербицького. Їх поєднала активна життєва позиція, любов до того, що робиш, участь у суспільному житті, любов до свого народу, любов до України.

ДЖЕРЕЛА

1. «Ще не вмерла України»: історія державного гімну (2022). URL: <https://slukh.media/texts/history-of-the-national-anthem/> (дата зверн. 24.03.2023).
2. Гургула І. До історії гімну побідоносної нації. *Літературна Україна*. 2015. 20 серп. С. 3.
3. Загайкевич Марія. Найпопулярніша пісня. *Жива вода*. 1999. № 8. С. 3.
4. Закон України про Державний Гімн України, № 602-IV від 6.03.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-15#Text> (дата зверн. 20.03.2023).
5. Остапенко О. Наукова спадщина Павла Чубинського: Вивчення і збереження. *Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. пр.* Вип. 4. Київ: Унісерв, 2000. С. 97–102.
6. Погребенник Ф. Провісник нашої волі, або кілька штрихів з історії гімну «Ще не вмерла Україна». *Голос України*. 1992. 11 лют. С. 12.
7. Сиротенко В. «Ще не вмерли України». *Наука і суспільство*. 2001. №3–4. С. 38–41.
8. Сиротенко В. Рядки «Ще не вмерли України ні слава, ні воля» написав... не Павло Чубинський. *Газета «2000»*. 2004. 21 берез. С. 4.
9. Трембіцький В. Український гімн та інші патріотичні пісні. Присвячено в 100-ліття НТШ. Нью-Йорк – Рим, 1973. 136 с.
10. Указ Президії Верховної Ради України «Про Державний Гімн України» від 15 січня 1992 р. (2022). URL: <https://tsdavo.gov.ua/vystavky/ukaz-prezydiyi-verhovnoyi-rady-ukrayiny-pro-derzhavnyi-gimn-ukrayiny-vid-15-sichnya-1992-r/> (дата зверн. 26.03.2023).
11. Чередниченко Д. Від патріотичних пісень до національного гімну (Історія створення пісні «Ще не вмерла Україна»). *Українська мова і література в школі*. 1991. № 12. С. 40–43.
12. Ясіновський Ю. Композиторська спадщина отця Михайла Вербицького в історичній рестроспекції: минуле, сучасне, майбутнє. *Українська музика*. 2015. № 3(17). С. 44–55. URL: <https://ukrmus.files.wordpress.com/2017/07/2015-3-n17-06.pdf> (дата зверн. 21.03.2023).

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РЕСТИТУЦІЇ

Павліщук Дмитро, студент 4 курсу

Волинський національний університет імена Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Ковальчук Є. І.

Питання збереження культурної спадщини постало особливо гостро з початку анексії Криму й окупації частини східних областей України та набуло особливого значення у пам'яткоохоронній діяльності. Повномасштабна війна, розпочата Росією у 2022 р., фактично підняла цю проблему на світовий рівень, змістивши увагу з окупованих територій у 2014 р. на всю територію України. Будь який військовий конфлікт несе за собою рушійний характер, особливо у тому випадку, якщо метою цього конфлікту є гуманістичний та культурний геноцид нації. Під загрозою знищення виступає не лише нація, а і її минуле.

Досліджуючи останні воєнні конфлікти сучасності, фахівці намагаються вивчити мотиви й причини нападів на пам'ятки, досліджують трансформації міжнародного пам'яткоохоронного права, опрацьовують найбільш ефективні інструменти превентивних заходів [4, с. 160]. Досконалий аналіз та запозичення міжнародного досвіду в охороні пам'яток є чудовим інструментом у перспективі вирішення поставленої проблеми.

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України станом на 26 жовтня 2022 р. зафіксовано понад 550 випадків воєнних злочинів проти культурної спадщини України. «...серед ушкоджених, зокрема, 171 об'єкт зі статусом пам'ятки, 146 об'єктів цінної історичної забудови, 58 пам'яток і творів мистецтва, які не перебувають на обліку як пам'ятки культурної спадщини (пам'ятники героям АТО, мозаїки, вітражі тощо), 44 музеї» [2]. Також втрачений контроль над багатьма об'єктами, розташованими на Кримському півострові, які становлять велику цінність. Росія, нехтуючи та ігноруючи норми міжнародного гуманітарного права, включила ці об'єкти до власного правового поля [4, с. 161], створивши для цього нормативно-правову базу.

Не маючи можливості повернути пам'ятки, вивезені до Росії, або розташовані на непідконтрольних територіях, Україна слідкує за злочинами, вчиненими Росією, та фіксує їх. Нині, в період цифрової трансформації одним із нових методів фіксації зруйнованих, пошкоджених чи знищених пам'яток і об'єктів культури стає діджиталізація, яка використовується при реєстрації втрат в умовах війни [4, с. 162].

24 листопада 2022 р. Міжнародна Рада музеїв (ICOM) опублікувала надзвичайний Червоний список культурних об'єктів під загрозою – Україна. До Червоного списку увійшли 53 типи об'єктів 7 категорій, які

охоплюють археологію, книги та рукописи, нумізматику, а також народне, релігійне, прикладне та образотворче мистецтво [5].

Співпраця України з країнами Європейського Союзу є одним з ключових інструментів у пам'яткоохоронній діяльності. Це дозволяє країні інтегруватися в європейський культурний простір та співпрацювати з міжнародними організаціями. Прикладом такого співробітництва може бути фонд «Люблінський трикутник», що вже показав свою прихильність та солідарність по відношенню до об'єктів культурної спадщини України. Також Україна успішно співпрацює з державами, які уже набули певний досвід в охороні власної культурної спадщини

Для відновлення та реставрації культурної спадщини потрібна розробка єдиної системи, що визначатиме матеріальні та фінансові ресурси. Крім того, можна започаткувати ініціативу щодо створення спеціального міжнародного фонду для підтримки відновлення об'єктів культурної спадщини в післявоєнний період.

Задля збереження культурної спадщини Україна має стати ініціатором змін у міжнародному законодавстві, що стосується захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Це посилить правову відповідальність за руйнування культурних об'єктів та допоможе запровадити санкції проти держав-агресорів, навіть якщо вони не приєднуються до відповідного міжнародного документа. Звідси витікає одна з ключових проблем, яка полягає у тому, що країна-агресор може відкликати свій підпис під міжнародним договором, як це сталося з Римським статутом, адже положення цих актів розповсюджуються лише на країни, які його ратифікували. Відповідно до його положень у 1998 р. було засновано Міжнародний кримінальний суд, під чию юрисдикцію потрапляють злочини проти людяності та воєнні. Саме в такому контексті МКС кваліфікує дії, спрямовані проти культурних цінностей. Згідно зі ст. 8 статуту, до них належать «умисний напад на цивільні об'єкти, які не є воєнними цілями, умисне завдання ударів по культових спорудах, об'єктах освіти, мистецтва, науки, благодійності, по історичних пам'ятках тощо»[4, с.170].

Попри недостатню ефективність міжнародних правових інструментів щодо охорони культурної спадщини, вони впливають на громадську думку та політичні рішення, та представляють собою фундамент для діяльності міжнародних місій та кримінального переслідування воєнних злочинців з метою притягнення винних до відповідальності.

Питання реституції культурної спадщини сьогодні стоять особливо гостро. Головною метою Росії у її загарбницькій війні проти України є знищення цілісності української культури та спадщини. Російські окупанти не тільки знищують фізично культурні пам'ятки, а й намагаються створити саме уявлення українців про свою культуру, ставлять їхню ідентичність під питання та насильно вводять російський культурний

дискурс. У зв'язку з цим, реституція культурної спадщини необхідна для збереження національної ідентичності України та відновлення зруйнованих культурних об'єктів. Проте, це завдання не може виконуватися виключно українськими зусиллями, оскільки нерідко культурна спадщина має світове значення і може бути відновлена також зусиллями міжнародної спільноти.

Проблемою також є те, що міжнародно-правова рамка реституції не є досконалою, адже до конвенції Міжнародного інституту з уніфікації приватного права, яка пропонує способи вирішення реституційних питань, «не приєдналася ні Україна, ні РФ» [1].

Реституція не може містити універсальних рішень, які були б однаково ефективними для всіх випадків. Потрібно зважати на наявні фактори та шукати індивідуальний підхід, адже ЮНЕСКО може запропонувати свої послуги в якості медіатора для сприяння формулюванню домовленостей про реституцію культурної спадщини та оцінки її обсягів. Вирішенням проблеми реституції може бути окремо окреслені зобов'язання у майбутньому мирному договорі з Росією. У цьому випадку важливою є підтримка світової спільноти, яка буде сприяти тому, щоб Росія взяла на себе зобов'язання реституції культурних пам'яток України.

Отже, Українська культурна спадщина, яка зазнала і продовжує зазнавати великих втрат у ході російсько-української війни, потребує постійної уваги та конкретних дій щодо її збереження як з боку української держави, так і міжнародних організацій.

ДЖЕРЕЛА

- 1.Знищене та вивезене Росією. Як після війни Україна повертатиме свою культурну спадщину? URL: https://lb.ua/culture/2022/09/16/529502_znishchene_vivezene_rosiieyu_yak_pislya.html (дата звернення: 03.04.2023)
- 2.Мінкультури підтвердило понад 550 воєнних злочинів РФ проти культурної спадщини України URL: <https://interfax.com.ua/news/general/868118.html> (дата звернення: 04.04.2023).
- 3.Новосад М. Г., Білоус С. І., Борисович Л. В. Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. Освітній дискурс: зб. наук. пр. 2022. №39. С. 73.
- 4.Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та українська дійсність. Український історичний журнал. 2022. №4. С. 160–173.
- 5.ICOM опублікував надзвичайний Червоний список культурних об'єктів під загрозою – Україна. URL: https://icom.museum/en/news/launch-icom-red-list-ukraine/?fbclid=IwAR2FdjFxtvMxFuYWQx9Zk-gulwIruafh2SpROJVPdAVPLkE_d7Jf6CmwuE8 (дата звернення: 06.04.2023).

ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Макарук Дмитро, студент 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Надольська В. В.

Відновлення об'єктів історико-культурної спадщини є однією з головних проблем відбудови України після війни. Враховуючи всі негативні чинники: окупація, бойові дії, обстріли, вивезення культурних цінностей на територію країни-окупанта, гостро постає проблема розробки підходів до збереження культурних цінностей в умовах збройного конфлікту. Нині також актуалізувалися і потребують розгляду питання реституції культурних цінностей. Утім, реституція предметів культурної спадщини з території країни-окупанта через очевидні чинники допоки неможлива. Пам'ятки потрібно зберігати від безпосередніх руйнувань під час бомбардувань та обстрілів. Важливість збереження пам'яток історії та культури диктується не лише їх матеріальною цінністю чи іншими характеристиками, а й важливістю для формування політики пам'яті. Дослідники, в свою чергу, відзначають зв'язок пам'яті, ідентичності та безпеки. Історичну пам'ять та ідентичність все частіше класифікують як частину національної безпеки. Українські культурні цінності є надійним фундаментом для формування і підтримки історичної пам'яті та ідентичності української нації [4, с. 201].

У державному бюджеті на 2022 рік було передбачено субвенцію у розмірі 1,8 млрд. грн. на ремонтно-реставраційні та консерваційні роботи пам'яток культури, які перебувають у комунальній власності. Ці заходи мали проводитися у рамках проєктів «Велике будівництво» та «Велика реставрація». Однак початок війни відтермінував реалізацію названих проєктів на невизначений час [1, с. 26]. В умовах повномасштабної війни окрім закликів про військову та дипломатичну підтримку на міжнародному рівні, визнання дій загарбників в Україні геноцидом, Україна закликає уряди інших держав та міжнародні організації до тісної співпраці у галузі збереження об'єктів культурної спадщини та протидії російській збройній агресії. Однією з пропозицій було позбавлення росії статусу держави-члена ЮНЕСКО, що, на жаль, організація відхилила. Важливим також є міжнародне засудження росії та наголошення на необхідності суду над військовими злочинцями. Окупанти дійсно є військовими злочинцями, адже вони чинять дії, що включені до Статуту Міжнародного трибуналу. Зокрема, кілька статей можуть стосуватись дій окупантів щодо культурних цінностей: пограбування державної або приватної власності, знищення міст і сіл, розорення, не виправдані військовою необхідністю [6].

На законодавчому рівні охорона культурної спадщини регулюється міжнародними конвенціями, які ратифіковані Україною, та законами «Про

культуру» та «Про охорону культурної спадщини», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини». Систематично проводяться заходи щодо охорони культурної спадщини, ведеться Державний реєстр нерухомих пам'яток [2, с. 21].

Україна також долучилась до ряду конвенцій Ради Європи, що стосуються захисту культурних цінностей і керується ними у збереженні культурної спадщини. Серед них: Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (ратифікована 20 вересня 2006 р.), Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (ратифікована 10 грудня 2003 р.), Рамкова Конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства (ратифікована 19 вересня 2013 р.). До більшості угод та Конвенцій Україна долучилась, утім досі не набула чинності Конвенція Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями [3, с. 65–66].

Не менш важливою, ніж ініціативи владних інституцій, є приватна ініціатива кожного громадянина, який може повідомити про факт пошкодження чи руйнування пам'ятки. Долучитись до процесу документування злочинів проти культурних цінностей має змогу кожен небайдужий завдяки створенню Українським культурним фондом інтерактивної Мапи культурних втрат. Мапа створена на базі сервісу Google Maps, на ній можна переглянути пошкоджені або зруйновані пам'ятки, їх опис, світлини, стан пошкодження, дізнатися їхню назву, дату, свідчення, адресу [5].

Велику кількість скульптур та пам'ятників у містах України нині захистили вогнетривкими матеріалами, «контейнерами» з плит ОСП або ж обклали мішками з піском. Окрім уламків чи вибухової хвилі небезпечним для пам'ятки також може бути вогонь. Держави-партнери, зокрема Польща, передали Україні протипожежну техніку. Деякі об'єкти були вивезені у безпечні місця. Для цінностей, які неможливо з певних причин перемістити у безпечне місце, створили цифрові паспорти та 3-D моделі, у яких зафіксовані точні параметри об'єкта. Одним із способів оцифрування пам'ятки є її лазерне сканування.

Велику роль у збереженні культурної спадщини відіграють музейні та пам'яткоохоронні організації. Для координації роботи зі збереження культурних цінностей був створений Штаб порятунку спадщини, який діє за ініціативи ЮНЕСКО, Міжнародної ради музеїв, Міжнародного центру з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей [7]. Окрім вже згаданого Штабу порятунку спадщини, активно працюють також регіональні організації, які відіграють не менш важливу роль. Так, наприклад, у Львові був заснований Музейний кризовий центр (сфера діяльності: фінансова та організаційна підтримка музеїв і їх колективів у кризові часи). Галерея «Асортиментна кімната» у Івано-Франківську з початком російської агресії зайнялась евакуацією творів мистецтва та

підтримкою митців, котрі перебувають у скрутному становищі. Київські активісти організували фінансовий збір та провели роботи з захисту вітражів. У Львові цим займається міське відділення УТОПІК. Українські архітектори започаткували проєкт «RE:Ukraine Monuments», покликаний здійснювати проєктування конструкцій, які зможуть захистити культурні цінності від руйнування під час обстрілів. Організації, що займаються допомогою українським культурним цінностям, існують також за кордоном: «Комітет допомоги українським музеям» (Польща), «Мережа захисту культурних цінностей України» (Німеччина), онлайн-платформа Museums support Ukraine, тощо [8].

Отже, підсумовуючи варто зазначити, що в умовах повномасштабної збройної агресії росії до збереження культурних цінностей в Україні склався комплексний підхід. Завдяки координації діяльності владних інституцій, міжнародних організацій, музейних організацій, небайдужих активістів як в Україні, так і за кордоном реалізується низка заходів задля збереження об'єктів культурної спадщини. При захисті пам'яток використовуються новітні технології (серед яких оцифрування та створення 3-D моделей культурних цінностей, а також платформи для їх представлення та популяризації), а також традиційні – проєктування і зведення конструкцій навколо скульптур, барельєфів та вітражів церков, що мають захищати їх від обстрілів, уламків чи пожеж.

ДЖЕРЕЛА

1. Владимир О. Замки та інші об'єкти культурної спадщини у час війни: виклики та загрози. *Соціально-економічні проблеми і держава (електронний журнал)*. 2022. № 26. С. 23–36.
2. Грубінко А., Дідушин В. Пам'яткоохоронна діяльність у контексті деокупації Криму та частини Донбасу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3 (27). С. 20–24.
3. Мазур Т. В. Імплементация міжнародно-правових норм Ради Європи щодо охорони культурної спадщини у законодавство України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 62–68.
4. Савчук О., Скиданова А. Політика пам'яті як складова національної безпеки. *V Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»*: збірник матеріалів (25-26 травня 2021 р.). Харків: Факт, 2021. С. 200–204.
5. Український культурний фонд. Мапа культурних втрат. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 26.04.2023).
6. Український інститут національної пам'яті. Які злочини скоює Росія в Україні? URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaki-zlochyny-skoyuye-rosiya-v-ukrayini> (дата звернення: 25.04.2023).
7. Пам'ятки під обстрілами: як захистити культуру від війни? URL: <https://naglyad.org/uk/2022/05/09/pam-yatki-pid-obstrilami-yak-zahistiti-kulturu-vid-vijni/> (дата звернення: 26.04.2023).
8. Перемогти і зберегти: як в Україні захищають пам'ятки від війни? URL: <https://discover.ua/inspiration/peremohty-i-zberehty-yak-v-ukrayini-zakhyshchayut-pamyatky-vid-viyny> (дата звернення: 26.04.2023).

ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Дмитрук Вадим, студент 4 курсу

Волинський національний університет імена Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Ковальчук Є.І.

Однією з умов інтеграції України до європейського та світового співтовариства є забезпечення збереження культурного надбання як частини світової культури. Для кожної країни культурна спадщина є невід'ємною складовою її історії, духовності та існування. Вона передається від попередніх поколінь і в кінцевому підсумку формує матеріальну та духовну культуру країни. Оскільки культурна спадщина, безперечно, є невід'ємною частиною ідентичності нації та слугує мірилом нерозривного зв'язку між поколіннями, вкрай важливо, щоб об'єкти культурної спадщини були збережені, а вивезені або переміщені в умовах воєнного конфлікту повернуті [5].

Реституція культурних цінностей є ключовим елементом доступу держави до своєї культурної спадщини. Відповідно до міжнародного права, реституція культурних цінностей – це особлива форма повернення цінностей, що мають історичне, наукове, художнє, духовне чи культурне значення, незаконно захоплених і вивезених з території держави, окупованої під час збройного конфлікту [1]. Загальні правила реституції застосовуються і до культурних цінностей. Міжнародно-правовий захист культурних цінностей ґрунтується на загальноновизнаних міжнародних принципах і нормах як на універсальному (законодавство ООН і ЮНЕСКО), так і на регіональному (конвенції Ради Європи, багатосторонні угоди) рівнях. Важливу роль у цій сфері також відіграють двосторонні угоди та національне законодавство окремих країн [2].

Досвід США вплинув на формування сучасної культурної політики в багатьох країнах. Наприклад, в англосаксонських юрисдикціях існує традиція залучення експертів з охорони пам'яток до формулювання та ухвалення запобіжних рішень, які можуть вплинути на культурну спадщину. Однією з характерних рис англосаксонської правової держави є майже повна відсутність державного впливу на пам'яткоохоронну діяльність. Роль держави в управлінні культурною спадщиною не є визначальною у Великій Британії, в якій важливу роль відіграють місцеві органи влади та громадські організації. З представниками приватного сектору укладаються довгострокові контракти та угоди про надання послуг, головною умовою яких є готовність до інвестицій [8].

Більш корисним для України був би досвід європейських країн, чії правові та адміністративні системи схожі з українською. На особливу увагу заслуговує досвід Польщі, Італії та Франції. Вибір цих країн зумовлений кількома важливими нормативними факторами. По-перше, всі

ці країни члени Європейського Союзу (ЄС) і їхні національні правові системи є подібними до правових систем ЄС. По-друге, в зазначених європейських країнах є велика кількість об'єктів культурної спадщини та давня традиція правової підтримки їх охорони. По-третє, хоча ці країни мають єдину систему, вони посилили місцеву автономію щодо охорони культурної спадщини, що є гарним прикладом для України, яка дедалі більше децентралізується [9].

У Франції захист культурної спадщини визнається дуже простим і фундаментальним питанням. Міністерство культури Франції було створено в 1959 році, і його основним завданням є популяризація культурної спадщини країни та розширення доступу до її культурних цінностей для громадян та іноземців. Охороною культурної спадщини у Франції займаються держава, місцеві органи влади, власники та користувачі культурних цінностей, а також низка фондів і громадських організацій. Їх діяльність регулюється спеціальними законами, як питаннями публічного або приватного права, так і законодавством у сфері охорони культурної спадщини [7].

У Франції, як і в багатьох країнах світу, заборонено вивезення за кордон об'єктів культурної спадщини, що мають особливо високу цінність. Національні експонати можуть бути тимчасово вивезені за кордон лише на підставі дозволу, виданого адміністративними органами, для участі в культурних заходах, виставці та огляді. Крім того, важливу роль у відновленні культурних цінностей відіграє волонтерська робота. Тому бажано запровадити досвід правового регулювання волонтерської діяльності в Україні [5].

Наразі охорона культурної спадщини в Україні є недостатньою. Велика кількість об'єктів культури було розграбовано та зруйновано внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну. Міжнародно-правові норми щодо захисту та реституції культурних цінностей виявилися неефективними для захисту культурних цінностей на окупованій території.

З метою якісного реагування на надзвичайні виклики у сфері захисту культурної спадщини України та запобігання руйнуванню, крадіжкам і мародерству культурних цінностей під час воєнних дій необхідно:

- наголосити на відповідальності та зобов'язаннях держав у сфері захисту національної спадщини відповідно до міжнародного права;

- забезпечити залучення всіх національних та міжнародних юрисдикцій і налагодити тісну співпрацю між правоохоронними та митними органами у розслідуванні, кримінальному переслідуванні, вилученні, конфіскації та поверненні, реституції або відновленні викрадених культурних цінностей;

- вивчати та поширювати міжнародний досвід у сфері захисту культурної спадщини, організовуючи систематичні консультації та

тренінги з міжнародними партнерами з питань реагування на надзвичайні ситуації у сфері культурної спадщини [6].

Слід зазначити, що координація роботи державних органів різних рівнів у сфері охорони історичних пам'яток в Україні є неефективною. Не вдається забезпечити комплексне управління культурною спадщиною у цій сфері. Необхідне вдосконалення законодавства, забезпечення механізму фінансування охорони пам'яток та підтримки дослідницьких проектів на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Єдина система управління забезпечить ефективну реалізацію політики збереження та популяризації надбань українців та їхньої історико-культурної спадщини [1].

Можна зробити висновок, що охорона культурної спадщини в Україні потребує постійного вдосконалення відповідного вітчизняного законодавства з урахуванням норм міжнародного права. Потребують змін та доповнень ряд статей у Законах України «Про охорону культурної спадщини» [4] та «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [3]. В аспекті наближення національного законодавства до права ЄС варто врахувати досвід європейських країн у сфері регулювання, правової допомоги та охорони культурної спадщини.

ДЖЕРЕЛА

1. Акуленко В. І. Терміни як межі міжнародноправових понять «реституція» і «реституція культурних цінностей». *Праці Центру пам'яткознавства*. 2013. Вип. 24. С. 284–295.
2. Вечерський В. Реституція культурних цінностей. *Пам'ятки України*. 1994. №1–2. С. 2–6.
3. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1068-14> (дата звернення: 20.04.2023).
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: https://urst.com.ua/pro_kulturu/st- (дата звернення: 20.04.2023).
- 5.3. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України. (*Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні»* .18 квітня 2018 р). Київ, 2018. С.3–42.
- 6.4. Литвин С. Х. Міжнародна правова база захисту культурної спадщини України в умовах військового конфлікту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. №2. С. 39–41.
- 7.5. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини у Франції: досвід для України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. №2. С. 18–27.
- 8.6. Мазур Т. В. Інституційно-правове забезпечення захисту об'єктів культурної спадщини у Великій Британії. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. №5 (39). С.17–20.
9. Стрільчук Л., Стрільчук В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва: монографія. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 258 с.

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ВТІЛЕННЯ ЇХ НА ЛЬВІВЩИНІ

Рокицький Максим, студент 1 курсу

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Науковий керівник: к.і.н, доц. Міщук А. І.

Збереження культурної спадщини є обов'язковою основою кожної держави, оскільки її об'єкти представляють собою історію, розвиток та репрезентацію культури та всього народу. В умовах військового часу, коли існує загроза знищенню країни у всіх аспектах, важливим є пам'ять та збереження об'єктів культурної спадщини. Окрім того, збереження спадщини є необхідним в контексті еволюції соціального та економічного життя, оскільки відбувається вплив небезпечних та шкідливих явищ. Українська культурна спадщина охоплює широку групу культурних цінностей. Це, насамперед, пам'ятки архітектури, комплекси старовинних будівель, історичні місця, що є витвором людини або спільною працею людей і природи. До них також належать парки, природні заповідники та нематеріальна спадщина, така як усні традиції, обряди та вірування.

Визначення культурної спадщини було запропоновано в Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини та прийнято в Парижі 16 листопада 1972 року. Україною ратифіковано згадану Конвенцію 4 жовтня 1988 року Указом Президії Верховної Ради №6673-XI. В першій статті визначено 3 основні категорії культурної спадщини – пам'ятки, ансамблі та визначні місця. В другій частині Конвенції (п. 8) йдеться про те, що країна зобов'язана забезпечувати відповідні охоронні заходи щодо пам'яток місцевого значення та їх територій у разі виникнення загрози їх пошкодження або руйнування внаслідок дії природних факторів чи проведення будь-яких робіт. Також важливим документом про збереження та реставрацію історичних пам'яток і визначних місць є Венеційська хартія 1964 року. Нею визначено 10 основних принципів охорони й реставрації нерухомих пам'яток, котрі є зосередженими на плануванні та підготовці, турботі, на використанні засобів для реставрації, які мають вплив на цінності спадщини.

В Європі початок 1990-х ознаменував період значної переорієнтації та саморефлексії в історії впровадження Конвенції про всесвітню спадщину. Цей період включав започаткування Глобальної стратегії для переліку спадщини; введення нової категорії культурних ландшафтів для Всесвітньої спадщини; розширення західної концепції автентичності; оновлення поняття про нематеріальну спадщину в дебатах про всесвітню спадщину; відведення більшої ролі місцевим громадам у визначенні Всесвітньої спадщини. 27 квітня 2017 року Європейський парламент прийняв рішення відзначити 2018 рік, як рік Культурної Спадщини в Європі. Рік мав на меті збирати та використовувати звіти про

культурну спадщину, що підтверджує спільні зусилля щодо визначення європейської культурної спадщини, відповідно і її збереження. Вшанування і проведення заходів пам'яті на всіх рівнях суспільства (від локального до глобального) не лише показали демократизацію інтерпретацій минулого, але також служило можливістю для залучення минулого в сучасність.

На межі ХХ-ХІ століть внаслідок екстремістських рухів і течій, непрямыми жертвами яких стали пам'ятки, які часто є світовою культурною спадщиною. Наприклад, знищення статуї Будди в центральному Афганістані в провінції Баміану в 2001 році. Враховуючи важливість даного об'єкту наразі залишки знаходяться в сховищі ЮНЕСКО і до сьогодні ведуться дискусії з приводу їх відновлення. Тобто навіть знищені об'єкти несуть в собі історію і основу для реконструкції, що представляє собою небайдужість працівників сфери культури. На жаль, внаслідок повномасштабного вторгнення РФ до українських земель знищено та пошкоджено багато культурних пам'яток.

На території України є 8 об'єктів історико-культурної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (0,65 % від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі). Зокрема до списку входить Ансамбль історичного центру м. Львова, оскільки він відповідає 2 критеріям ЮНЕСКО: - За своєю міською побудовою та архітектурою Львів є видатним прикладом синтезу архітектурних і художніх традицій Східної Європи з такими ж традиціями Італії та Німеччини; - Політична і торговельна роль Львова завжди притягувала певну кількість етнічних груп з різними культурними і релігійними традиціями, які становили різноманітні та все ж взаємопов'язані спільноти міста, доказом чого завжди був і є міський архітектурний ландшафт. Загалом на Львівщині налічується приблизно 8441 пам'яток культурної спадщини (816 - пам'ятки національного значення) і з них: - 3431 пам'ятки архітектури (794 – національного значення); - 3822 пам'ятки історії (7 – національного значення); - 302 пам'ятки монументального мистецтва (1 – національного значення); - 886 пам'яток археології (14 – національного значення).

Впродовж всього свого існування до кожного об'єкта була увага в тій чи іншій мірі. Згідно з Програмою охорони культурної спадщини і збереження історичного середовища у Львівській області продовжують паспортизувати кожен об'єкт. Паспортизація об'єктів культурної спадщини відбувається на основі бланків, затверджених спільним наказом Міністерства культури і мистецтв України та Державного комітету України з будівництва та архітектури. Кожен бланк включає в себе інформацію про об'єкт, його історію, сучасний стан.

18 серпня 2020 року Президент України В. Зеленський підписав Указ №329/2020 «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони

культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму». Мета - впровадження комплексу заходів, які мають на меті сприяти розвитку культурного потенціалу України, зберегти, популяризувати та ефективно використовувати національне культурне надбання, створити умови для туристичної привабливості об'єктів культурної спадщини та підтримки креативних індустрій. Також варто зазначити, що у Львівській області в межах проекту «Культурна спадщина Львівщини. Перезавантаження» для 16 місцевих пам'яток культурної спадщини напрацюють комплексні програми реставрації, котрі профінансує Український культурний фонд.

В останні десятки років увага до культурної спадщини та її збереження в Україні почала зростати, проте надалі існує проблема із корумпованими тендерами для реставрації, недостатнього залучення відповідних фахівців, котрі якісно і гармонійно погодять план. Також варто зосередити увагу до візуальної (віртуальної) реконструкції об'єктів спадщини. З огляду на негативні явища, що дедалі частіше відбуваються в сучасному світі, такі як війна, руйнування важливих пам'яток екстремістськими силами, катастрофи, стихійні лиха, а також недостатній обсяг фінансових ресурсів, що виділяються на охорону і збереження пам'яток, графічні комп'ютерні технології стають важливими формами захисту та поширення культурної спадщини. Вони також важливі там, де пам'ятки розташовані у важкодоступних місцях. Варто затвердити довготермінову державну програму для збереження пам'яток історії та культури, котра має включати перелік основних пам'яток, їх стан, черговість реєстрації, розмір коштів, потрібних на реставрацію, джерела фінансування.

ДЖЕРЕЛА

1. Massure J. P. Protection of cultural heritage. M. Schvoerer..32 s.
2. Sonkoly G. Innovation in Cultural Heritage Research. 2018. 58 s.
3. Terlikowski W. Rekonstrukcja rzeczywista i wirtualna obiektów budowlanych w procesie ochrony dziedzictwa kulturowego. *Materiały Budowlane*. 2014. Tom2. s. 55-57.
4. Жадько В.О. До проблем збереження історичної спадщини та формування законодавчої бази. *Гілея: науковий вісник*. 2010. Вип.33 с.6-12
5. Закон України Про охорону культурної спадщини [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.
6. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.
7. Наказ Про затвердження форм облікової картки та паспорта об'єкта культурної спадщини URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0693-04#Text>.
8. Чорна, Н. Культурна спадщина України: проблеми вивчення, збереження та використання. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskyi State Pedagogical University Series History*, (36), 67–74. URL <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-36-67-74>

САКРАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ. ДО ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ.

Грицюк Діонісій, аспірант

*Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юрисконсульт Адміністрації державного історико-культурного
заповідника у м. Луцьку*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Гаврилюк С. В.

Серед великого різноманіття об'єктів культурної спадщини у Волинській області, окрему групу пам'яток становить сакральна архітектура. Церкви, костели та монастирі є, унікальним відображенням національної культури, оскільки представляють особливості духовного світосприйняття українського народу, відіграють важливу роль у функціональній організації простору населених пунктів та виступають яскравими зразками місцевого художнього стилю, що формувався протягом XII – XIX ст.

В Україні реалізація пам'яткоохоронних проектів, спрямованих на збереження та популяризацію найбільш цінних об'єктів культурної спадщини проводиться державними історико-культурними заповідниками. У межах Волинської області на даний час функціонує два історико-культурних заповідники, котрі в межах своєї компетенції здійснюють пам'яткоохоронні заходи на базі шістдесяти одної пам'ятки архітектури. У переліку пам'яток, що перебувають під опікою Волинських заповідників, двадцять п'ять об'єктів культурної спадщини були споруджені як сакральні будівлі (церкви, монастирі, костели, дзвіниці, синагоги та кірхи) [1, 2].

Таким чином понад 40% з усіх архітектурних об'єктів, що знаходяться в оперативному управлінні історико-культурних заповідників Волинської області складає сакральна забудова. У свою чергу наявність значної частки сакральних пам'яток у межах історико-культурних заповідників зумовлює певні особливості у реалізації пам'яткоохоронних завдань, що виконуються заповідниками м. Луцька та м. Володимира.

Історична та культурна цінність сакральної архітектурної спадщини Волині полягає у тому, що кожен період історичного розвитку залишив тут цінні пам'ятки, що відображають своєрідність та неповторність різних культурних епох, художніх стилів і напрямів. Культові споруди в області зберігали зв'язок з певними подіями та історичними особами, які певним чином вплинули на формування і розвиток культурно-мистецької спадщини західноукраїнського регіону.

Саме тому питання дотримання пам'яткоохоронного законодавства щодо популяризації історико-культурної спадщини є особливо актуальним. Цінність сакральної архітектури полягає у наявності у неї потенціалу до репрезентації духовного світобачення українського народу. Представлення

сакральної архітектури у повній мірі можливе лише за умови використання пам'ятки за первісним призначенням.

Відповідно до законодавства сакральні архітектурні об'єкти повинні використовуватися для продовження духовної та релігійної традиції. Це зокрема, забезпечує нерозривність зв'язку між пам'ятками та їх релігійною історією, тому всі об'єкти культурної спадщини, що створювалися для забезпечення духовних потреб були передані у користування релігійних громад на Волині. Такий підхід цілком відповідає традиційному баченню науковців, адже за умови традиційного використання, сакральна архітектура виконує функцію формування об'єктивної історичної пам'яті як важливої складової ідентичності нації.[5, с. 195]. Відновлення первісного призначення об'єктів культурної спадщини лишається у площині збереження нематеріальної культурної спадщини регіону.

В свою чергу перед історико-культурними заповідниками встановлюються завдання з нагляду за збереженням та охороною матеріальної складової сакральних пам'яток. На державному рівні доволі якісно врегульоване питання збереження пам'яток архітектури та умов їх використання.

Передача сакральних пам'яток у користування релігійних громад супроводжується укладанням відповідних охоронних договорів. У цих документах визначені умови використання пам'яток. Зокрема передбачене утримання належного санітарного стану на території пам'ятки; заборона нового будівництва та задоволення інших господарських потреб, що можуть зашкодити пам'ятці; заборона проведення будь яких архітектурних змін чи прибудов до пам'ятки; заборона розміщення реклами, інших написів та позначок на пам'ятці, без відповідного погодження з органами охорони культурної спадщини.

Також визначена вимога зберігати матеріальну автентичність і просторову композицію елементи оздоблення. Встановлено чіткі умови використання об'єктів культурної спадщини, зокрема визначена заборона на проведення змін у композиційній та архітектурній складовій пам'ятки. Визначено необхідність збереження самотності цих об'єктів, що проявляється у вираженні мистецького рівня та технологій створення архітектурних компонентів [3].

Таким чином низка пам'яткоохоронних завдань делегується для користувачів. В свою чергу перед заповідниками встановлене завдання з нагляду за виконанням зобов'язань користувача перед державою щодо кожної окремої пам'ятки. Також перед заповідниками визначене завдання збереження традиційного середовища, характерного для певної історичної частини кожного населеного пункту. [4].

Це зумовлює потребу у налагодженні співпраці між історико-культурними заповідниками та релігійними громадами, що виступають користувачами окремих пам'яток сакральної архітектури

Таким чином можна підсумувати, що пам'ятки сакральної архітектурної спадщини у Волинській області відновлюють свою роль у релігійному житті регіону шляхом повернення своєї первісної функції духовних осередків. Використання сакральної архітектури для релігійних потреб громад Волині, відбувається на основі передачі культових споруд у користування та укладення відповідних охоронних договорів.

Таким чином низка пам'яткоохоронних завдань делегуються релігійним громадам а на історико-культурні заповідники покладається завдання з оперативного контролю за дотриманням вимог пам'яткоохоронного законодавства зі сторони громади. Тому якісна організація охорони та збереження сакральної спадщини Волині можлива лише за умови налагодженні співпраці між історико-культурними заповідниками та релігійними громадами, що виступають користувачами окремих пам'яток сакральної архітектури.

ДЖЕРЕЛА

1. Довідка від Управління культури з питань релігій та національностей Волинської обласної державної адміністрації про підтвердження переліку об'єктів що перебувають на балансі Адміністрації Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку. *Архів історико-культурного заповідника у м. Луцьку*. Арк. 1.
2. Перелік пам'яток та об'єктів культурної спадщини м. Володимир-Волинський Волинської області. Пам'ятки архітектури національного та місцевого значення. *Історико-архітектурний план та проект зон охорони пам'яток архітектури м. Володимир-Волинський Волинської області* за заг ред В. О. Заболотний Київ 2019. С. 30 – 36
3. Про затвердження порядку укладання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 р. № 1768 Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.05.2023)
4. Типове положення про адміністрацію історико-культурного заповідника : Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. № 452. Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2013-п#n9> (дата звернення 05.05.2023)
5. Чуваков, О. (2012). Національна і державна безпека: співвідношення понять. зб. *Метод. матеріал Правова держава*. №15, м. Київ : С. 193 – 196.

ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ БЕРЕСТЕЧКА

Макарук Павло, студент 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі України

Науковий керівник: к.і.н., доц. Дмитренко А. А.

Берестечко найбільше відоме завдяки битві, яка відбулася неподалік від містечка, йдеться про Берестецьку битву 1651 р., у якій польська шляхта здобула перемогу над козаками. В пам'ять про битву створено Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», більш відомий як «Козацькі Могили» – комплекс пам'яток у селі Пляшева Дубенського району Рівненської області, місце вшанування пам'яті тисяч козаків і селян, що брали участь у битві. Так як символом битви є м. Берестечко, то воно часто потрапляє до туристичних маршрутів. Сьогодні містечко включене до кількох туристичних маршрутів, що проходять через Волинь.

2020 року розроблені туристичні «магніти» Волині. Шостий маршрут включає і Берестечко. Починаючись з Луцька, через Баїв (Музей меду) маршрут веде до Берестечка, далі – до Бран (найвища точка Волинської області), Павлівки (пивзавод), Старого Порицька (екосироварня) [2]. Не менш цікавий тур пропонує туристична агенція VisitUkraine «Шлях на Берестечко», який включає заповідник «Поле Берестецької битви» та козацький цвинтар в урочищі «Монастирщина» у с. Острів. Туроператор «Відвідай» зі Львова організовує дводенний маршрут «Берестечко – Дубно – тунель кохання». Відвідання Берестечка передбачає і триденний тур «Історія в камені – Острог – Берестечко – Луцьк», який пропонує туристична компанія «Ethnotur» з Києва. Цікавий водний маршрут «Щуровичі – Берестечко» розробила агенція «Toursplav». Особливість його полягає в тому що він проходить про річці Стир і пропонує не тільки відвідати містечко, а «насолодитися краєвидами, адже таких краєвидів, як під Берестечком мало - села тихі, заховані в лісистих ярках, подалі від доріг, транспорту вкрай мало і дороги непогані, а ліси дивовижної краси, відчуття простору настільки потужне, що, здається, ти бачиш все з висоти пташиного польоту» [7].

Окрім відвідання Поля Берестецької битви у с. Пляшева, у Берестечку також є туристично-привабливі об'єкти. Насамперед, слід сказати про Троїцький костел, розміщений у центрі міста. Його будівництво також певним чином пов'язане з битвою, адже розпочалось саме після неї. Наприкінці XVII ст. містечко належало його родині галицького каштеляна Томаша Карчевського, тому споруду зведено саме на його кошти. Перші камені під майбутню споруду костелу Святої Трійці та монастиря (кляштора) тринітаріїв при ньому було закладено 24 липня 1711 року. З 1733 року будівництвом костелу займався брат Томаша Карчевського – Януш. Завершив будівництво храму новий власник міста

люблінський староста Ян Замойський у 1765 р. [3]. Троїцький костел, побудований у стилі рококо, вражав своєю витонченістю та вишуканістю архітектури. Храм був мурований, тринефний, хрестової структури, мав 8 віктарів, був оздоблений картинами художника Йозефа Прехтля та дерев'яними скульптурами. Тут було 16 картин та фреска роботи Кармароні (Кармоччі), прах якого також знаходився в костелі. У храмі були орган і хрещальня, гробниця з білого мармуру Віктора Вітославського (власника м. Берестечка кінця ХІХ ст.), яку зробив майстер Сиревич. Зберігалась копія ікони іспанського художника Муриллю. За свідченням Б. Возницького, одна із зовнішніх стін храму була прикрашена картиною «Берестецька битва» пензля Йозефа Прехтля, але в 1853 р. її замалювали, щоб не знищив російський уряд [3]. Зараз костел знаходиться у доволі занедбаному стані, для його реставрації потрібні кошти.

1910 року, на честь полеглих у битві козаків, у Берестечку розпочалось будівництво православного собору Святої Трійці. Громада хотіла присвятити храм загиблим під Берестечком козакам, тож до зведення долучилися ледь не всі православні жителі міста. Свято-Троїцький собор – пам'ятка архітектури місцевого значення, один із найбільших храмів Волині (трирівневий), має велику, насичену подіями історію. В роки Першої світової війни недобудовану споруду частково розібрали. Освячення нижнього храму відбулось 1927 р. Польська влада заборонила зводити верхній ярус, адже тоді собор перевищував би костел, на одній зі стін якого, за переказами, була намальована сцена перемоги польської армії над козацьким військом під Берестечком [6].

Окрім собору та костелу, що є головною візитівкою та окрасою Берестечка, у тут є й інші, не менш цікаві, пам'ятки. Місто не раз турбували напади татар, про один такий напад нам досі нагадує Капличка святої Теклі. У 1658 році тут татари забрали в полон 750 людей, зруйнували всі споруди, окрім трьох будинків. Багато берестівчан чинили опір ворогам, як, наприклад, черниці католицького монастиря на чолі із своєю наставницею Теклею. Татари усім їм повідрізали груди, а в голови позабивали гвіздки. Курган, де поховані замордовані, в народі називають «Свята Текля» (за одними даними їх загинуло 500, за іншими – 43). Висота кургану 3,5 метри. У 1697 році на кургані збудовано каплицю. Інших бранок татари також змордували, а їхніми трупами загатили греблю в лісі, праворуч від урочища «Шведиха». З того часу це місце називається «Дівоча гребля». Так як головну серед бранок звали Теклею то звідси і походить назва даної каплички, або ж правильніше називати це місце Курган святої Теклі. У кінці 1990-х рр. на кургані, всередині каплиці, було встановлено скульптуру жінки, яка є прообразом Теклі [5; 8].

Недалеко від Теклівської каплиці, просто серед поля, знаходиться масивна споруда у вигляді зрізаної піраміди. Це усипальниця князя Олександра Фрідріховича Пронського, який отримав Берестечко у

володіння у спадок у 1555 р. [5]. Місцеві жителі називають усипальницю не інакше, як «Мурований стовп». Він має 16 метрів у висоту, збудований з міцної цегли на цементній кладці. З північної сторони зберігся напис: «Олександр Фрідріхович Пронський, каштелян, помер року 1601, останні дні марта». Такі пам'ятники, за звичаєм, ставили на могилах соцініани (раціоналістична течія протестантства, що проголошувала Христа людиною). Дотепер не збереглися в жодній країні. Такий унікальний монумент стоїть тільки в Берестечку [8].

Поблизу містечка є місце, присвячене сумним рядкам нашої історії – гетто у Берестечку (створене 5.10.1941). Тут утримували євреїв міста та навколишніх сіл (близько 3 тис.). Територія гетто була обнесена колючим дротом. Ремісників-євреїв утримували в окремій будівлі. 7–9 вересня 1942 року усіх 3 тисячі в'язнів гетто розстріляли у МТС «Рінчина», лише небагатьом вдалося втекти [4].

У Берестечку збереглися й інші, не менш цікаві, пам'ятки. У центрі міста стоять пам'ятники Богдану Хмельницькому (1954) і Тарасові Шевченкові (1964). У місті функціонує Берестечківський історичний музей, створений місцевим краєзнавцем Григорієм Філіповичем, відкритий у травні 1963 р. Експозиція розповідає про життя тут з епохи неоліту. Так як директор є учасником російсько-німецької війни, активно формується колекція, що ілюструє ці події [1].

Таким чином, містечко Берестечко – це місто, наповнене історією, яке стало туристичною дестинацією завдяки історичним подіям, які тут відбулися.

ДЖЕРЕЛА

1. Берестечківський історичний музей. URL: <https://esu.com.ua/article-22931> (дата зверн. 28.04.2023).
2. Волинь презентувала 7 головних маршрутів для туристів (2020). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3020830-volin-prezentuvala-7-golovnih-marsrutiv-dla-turistiv.html> (дата зверн. 28.04.2023).
3. Ланшина Л. В. 300 років від початку спорудження Троїцького костелу в м. Берестечко Горохівського району Волинської області (1711). *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2011 рік*. Луцьк: 2010. С. 166–168.
4. Місця (не)пам'яті про розстріляних євреїв Берестечка. URL: <https://history.rayon.in.ua/topics/385785-mistsia-nepamiaty-pro-rozstrilianih-evreyiv-berestechka/> (дата зверн. 08.04.2023).
5. Офіційний сайт міста Берестечка: URL: <https://berestechko.info/> (дата зверн. 10.04.2023).
6. Троїцька церква (м. Берестечко, Волинська обл.): карта, опис. URL: <https://drymba.com/uk/1034960-troyitska-tserkva-berestechko> (дата зверн. 28.04.2023).
7. Турсплав. URL: [www.toursplav](http://www.toursplav.com) (дата зверн. 28.04.2023).
8. Чучман Л. П. Берестечко: історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 1997. 71 с.

ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ МАНЕВИЧ

Ткачук Ангеліна, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Дмитренко А. А.

Маневиччина багата туристичними ресурсами, що можуть використовуватися як для організації сільського зеленого туризму, екологічного та культурного туризму. На сайті «Маневиччина туристична» вміщена інформація про всі, потенційно-туристичні пам'ятки, які можуть бути туристичними локаціями. Перший блок пропонує знайомство із озерами Маневицької територіальної громади; другий блок – пам'ятки архітектури, серед яких такі цікаві сакральні пам'ятки православ'я та католицизму та вітряний млин у с. Карасин. Окремо виділені «Цікаві туристичні об'єкти» (попередні, мабуть, не цікаві для створювачів сайту), до яких віднесені поліський моноксил, меморіал «Кухів Груд» в урочищі «Сузанка», Оконські джерела, «Красні мости», Костюхніка, Черемський заповідник, який називають «Перлиною Волинського Полісся» [3].

Туристично-привабливим є й селище міського типу Маневичі – центр однойменної територіальної громади Камінь-Каширського району.

Туристичною родзинкою Маневич і цікавою пам'яткою залізничного будівництва є місцевий залізничний вокзал, споруджений 1905 року. За архітектурними формами маневицький вокзал має риси схожості з вокзалами у Бучі, Малині, Олевську та Чоповичах. Усі вони розміщені на залізничній гілці Київ-Ковель. Вокзал має статус пам'ятки архітектури місцевого значення [5]. Проте сьогодні приміщення починає потрохи руйнуватися, тому селищна рада розглядає перспективу на реставрацію пам'ятки, щоб зберегти і використовувати для розвитку туризму в регіоні.

Із залізницею Київ-Ковель пов'язана поява селища Маневич, яке «вкрало» свою назву у давнього населеного пункту з однойменною назвою. Село Маневичі відоме в джерелах з 1545 року, як присілок села Чернче-Городок, яке у XVI ст. належало до Луцького ключа і, як відомо з джерел, його мешканці постачали до Луцького замку бобрів та іншу дичину, возили дерево та ін. [2, с. 537].

Історія сучасного селища Маневичі починається 1892 року, коли у цій місцевості почали вирубувати ліс і приступили до будівництва залізниці. Так як найближче село називалось Маневичі, то й станцію назвали саме так. Будівництво станції тривало до 1914 року. За цей час споруджено чимало бараків для робітників, складські приміщення, майстерні та ін. З 1906 року почали працювати дві сезонні цегельні, з наступного року – лісопильне підприємство. У цей час у пристанційному селищі було 16 дворів, у яких жило 127 мешканців. Маневичі-станція зростала з року в рік. Тому 1964 року село Маневичі, від якого перебрало назву селище Маневичі, було перейменоване у село Прилісне [2, с. 517–

526]. Відомий дослідник ойконімії Волині В. Шульгач назву *Маневичі* виводить від патроніма *Маневичь/Моневичь* [9, с. 83–84]. Інші дослідники назву Маневич виводять від назва річки *Маневки*, що протікає поряд з селищем. Обидві назви виводять від «ман» – кореня слова «манити» [5]. Ми згадували, що тутешні ліси були місцем активного полювання, а термін «манити»/«вабити» означає приманювання, ваблення дичини за допомогою певних пристосувань – маньків, вабиків, або з допомогою голосу [1, с. 115]. Є думка, що назва населеного походить від того, що в часи татарських навал місцеві мешканці виманювали овець із татарських кошар, які називалися «мана веча» [5].

Об'єктом культурної спадщини Маневич є костел Зіслання Святого Духа, який виділяється своєю архітектурою та дизайном, що може зацікавити любителів історії та архітектури. Крім того, костел має значення для релігійного туризму, так як є важливим місцем паломництва католиків. Щороку в костелі проводяться святкові меси та інші релігійні заходи, що приваблюють вірян з різних куточків країни. Проте костел є важливим об'єктом культурної спадщини, який має значення не тільки для релігійних, а й для культурних подій та заходів. Наприклад, в цьому місці можна провести весілля, концерти, фотосесії тощо.

Історія римо-католицької парафії в Маневичах нараховує століття. А розпочалася вона на військовому цвинтарі часів Першої світової війни, де були поховані солдати австро-угорської і німецької армій. 1915 року на цвинтарі звели невелику дерев'яну капличку, яка 1923 року стала першим костелом римо-католицької парафії, заснованої того року. Тоді каплиця була перебудова під костел, що був повністю знищений в роки Другої світової війни. Світлина каплички (1916 р.), на місці якої стояв дерев'яний костел, збереглася є в австрійських архівах. У 1920-х рр. почалось будівництво теперішнього мурованого костелу, який, ще недобудованим, був освячений 1934 року. Будівництво й оздоблення храму тривало ще кілька років. Споруда зведена у стилі конструктивізму зі стрімким двосхилим дахом нагадує пізньоготичну і ренесансну житлову архітектуру Німеччини та Голландії XVI ст. Є згадки, що у костелі були вітражі, високохудожній паркет, орган. Але підтверджень цьому немає [4].

Туристичним магнітом для Маневиччини може стати льодовня неподалік вокзалу. Тривалий час ця споруда стояла зачинена і про неї нічого не знали. Коли ж відчинили, виявилось, що тут є своєрідні підземні ходи, які ведуть у напрямку вокзалу і в протилежний бік. Однак, поки що не вдалось з'ясувати куди саме ведуть ці коридори, так як в одному напрямку вони перекриті металевою хвірткою, а в іншому – замуrowані. Тому, справа за дослідниками, яким, надіємось, вдасться з'ясувати час спорудження приміщення, його призначення, наявність ходів-коридорів та розгадати інші загадки. Поки що приміщення знову закрили в надії, що частина таємниць відкриється під час реставрації приміщення вокзалу [10].

Родзинкою Маневич є пам'ятник бджолі, внесений до Книги рекордів України. Встановлений 2018 року у Центральному парку на місці колишнього млина. Пам'ятник зображує величезну бджолу з крилами, що сидить на квітці. З часу встановлення, пам'ятник став частиною культурного життя Маневич, де регулярно проводяться різні заходи, присвячені бджолам та меду, і популярним місцем для фотографування серед туристів та місцевих жителів [6].

Привабливим для туристів є Маневицький краєзнавчий музей, де нині зберігається близько 12 тисяч оригінальних пам'яток матеріальної і духовної культури Полісся, речових і документальних джерел, археологічних і природничих експонатів, зразків образотворчого мистецтва, виробів народних майстрів. Найбільш цікавим предметом тут є човен-моноксил, знайдений у Стиру 2015 року, що став відомим далеко за межами України. Виготовлений з суцільного стовбура дерева, він має довжину 12,2 м, вік – понад сімсот років [8].

У Маневичах є меморіальний комплекс, присвячений пам'яті загиблих під час Другої світової війни. У селищі створили дендрологічний парк, де ростуть унікальні насадження: різні види спіреї, ялівців, 7 різновидів туй, гінкгобілоба, чимало різновидів ялин та ін. Загалом – понад 30 видів [7].

Отож, Маневичі є потенційно привабливими для туристів та екскурсантів, а наявність залізниці полегшує доступ до пам'яток. Селище має готель, достатню кількість закладів харчування.

ДЖЕРЕЛА

1. Дмитренко А. А. Мисливський промисел на Західному Поліссі: форми і способи активного полювання (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.). *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки*. 2002. № 6. С. 111–116.
2. Історія міст і сіл УРСР. Волинська область. Київ, 1967. 747 с.
3. Маневиччина туристична. URL: <https://manevychi-tourism.com.ua/> (дата зверн. 28.04.2023).
4. Павлюк Р. Столітня історія католицької парафії в Маневичах. URL: <https://monitorwolynski.com/uk/news/3252-24833> (дата зверн. 28.04.2023).
5. Сайт селища Маневичі URL: <https://mistaua.com/> (дата зверн.: 19.04.2023)
6. У Маневичах відкрили величезний пам'ятник бджолі. URL: <https://rayon.in.ua/news/99016-u-manevichah-vidkrili-pamiatnik-iakii-zapisali-u-knigu-rekordiv-ukrayini> (дата зверн.: 28.04.2023).
7. У Маневичах відкрили дендрологічний парк. URL: <https://manevychi.rayon.in.ua/news/180553-u-manevichah-vidkrili-dendrologichnii-park> (дата зверн.: 07.04.2023).
8. Хомич П. Маневицький краєзнавчий музей. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-65879> (дата зверн.: 06.04.2023).
9. Шульгач В. Ойконімія Волині: Етимологічний словник. Київ: «Кий», 2001. 189 с.
10. Pawluk R. [Маневичі. Льодовня]. URL: <https://www.facebook.com/hashtag/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%D1%96> (дата зверн.: 28.04.2023).

ВИШЕНЕЦЬКИЙ КОСТЕЛ В ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЮ

Пушка Денис, студент 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд-Войтюк Н. В.

Село Вишеньки розташоване за 35 кілометрів на північний схід від Луцька, на річці Стир. Найвідоміша згадка про Вишеньки міститься у привілеї князя Любарта Гедиміновича від 8 грудня 1322 року. У книзі Олексія Барановича «Заселення Волинського воєводства» наводяться додаткові дані про поселення. На той час Вишеньки називалися Новим Островом і склалися зі 154 димів, до яких входили дві церковні споруди. У містечку, ймовірно, був уніатський костел. Містечком Вишеньки, як і більшістю містечок Волинського воєводства, володів Ієронім Харлезький, незалежно від того, що частина мешканців села була за Олександром Криштофом-Шимкович-Шклінською [1, с. 56].

У 1639 році першу дерев'яну церкву у Вишеньках, названу на честь ікони Вознесіння Пресвятої Богородиці, яка була збудована Олександром Шклінською. Однак церква була зруйнована під час шведських і татарських набігів. У 1771 році власник села Станіслав Манецький збудував ще одну дерев'яну церкву з такою ж назвою, виділивши на неї 30 000 злотих. Після пожежі костел був частково відбудований у 1847 році і повністю відновлений єпископом Каспром Боровським у 1858-1859 роках [8; 11, с. 78-79].

Однією з найяскравіших особливостей Вишенецької церкви є її складний дерев'яний іконостас, який датується XVIII ст. Іконостас прикрашений вишуканим різьбленням і містить різноманітні релігійні ікони. Окрім архітектурних та мистецьких особливостей, Вишенська церква має важливе історичне значення. Протягом XVI-XVII ст. вона була центром релігійного та культурного життя місцевого українського населення і відігравала важливу роль у боротьбі за незалежність проти польського та литовського панування [5, с. 322].

До 1800 року костел очолював Олександр Гаховський, а після - Теодор Гаховський. З 1805 року парохом був Гавриїл Смородський. У 1852 році містечко Вишеньки належало поміщику Ружицькому, який опікувався Хрестовоздвиженським костелом і римо-католицьким костелом. У містечку налічувалося 13 дворів з кріпаками, а населення становило 100 уніатів і 81 римо-католик [2].

У 1816 році сюди приїхали і оселилися німці-колоністи. Вони хрестили своїх дітей у Вишенецькому костелі, вважаючи їх поляками. Кількість поляків у деяких селах значно зменшилася після наполеонівської війни. Між 1818 і 1826 роками про них згадують лише в кількох селах, таких як Свози і Солтис. У 1852 році село Вишеньки належало Ружицьким. Тут було дві церкви: православна - Хрестовоздвиженська та римо-

католицька. У селі було 13 місць, де проживали кріпаки різних віросповідань. У селі налічувалося 100 осіб, які сповідували православну релігію, і 81 - римо-католицьку [3].

У «Словнику Королівства Польського» та праці О. Цинкаловського вказано, що наприкінці XIX ст. у містечку налічувалося 56 будинків і 367 мешканців, серед яких були римо-католики, православні та євреї. Для релігійних потреб мешканців були доступні костел, церква та єврейський молитовний будинок. Римо-католицька парафія у Вишеньках налічувала 1288 вірних і складалася з 10 будинків, в яких мешкало 112 католиків [7; 6, с. 206].

Як зазначено у сповідальних відомостях за 1906 рік, церковна юрисдикція римо-католицької парафії при костелі, розташованому в селищі Вишеньки, охоплювала кілька навколишніх хуторів і селищ, а саме: Рожище, Копище, Олександрівку Стару і Нову: Рожище, яке налічувало 74 сім'ї, Копачівка - 45 сімей, Олександрівка Стара і Нова - 30 сімей, Жолобово - 5 сімей, Топільне - 11 сімей, Дубище - 12 сімей, Вовнянка - 20 сімей та Рудня - 33 сім'ї відповідно [3].

У першій половині XX ст. служителями костелу були Антоній Бужинський, Антоній Ясенас, Юліан Діффенбах (1914), Климентій Словіковський, Владислав Селава (1923), Казімеж Тесаревич, Станіслав Семень (1932), Вітольд Ковальський. Останній клірик вишенської парафії, Станіслав Домбровський (1886-1962), обіймав цю посаду з 1937 по 1944 рік [9, с. 424].

У 1939 році, після приходу Червоної армії, відбулося пограбування села, у тому числі Вишенецького костелу, де було вкрадено образ і багато свічок [10].

Населення містечка складалося з 15 єврейських родин, понад 10 родин поштарів та українців. У містечку була православна церква, костел та єврейський молитовний будинок [4, с. 32-33].

Під час нападу поляків на Вишеньки в серпні 1943 року згоріла православна церква, а дзвони з неї поляки викрали і закопали на своєму цвинтарі за костелом. Відтоді Вишенецький костел став служити православній громаді села [5, с. 323].

Після закриття костелу радянською владою у 1954 році, його передали колгоспу і використовували як складове приміщення, переважно для зберігання молочних продуктів. На початку 1990-х років вишенецька церква перебувала у вкрай занедбаному стані: дах розвалився, підлога прогнулася, а стіни були вологими. У будь-якому випадку, головний і чотири бічні вівтарі, які колись були вкриті багатою орнаментикою, а також кілька кам'яних пам'яток на церковному цвинтарі були збережені всередині [8].

Група польських архітекторів приїхала до Вишеньок у 1993 році та після кількох днів обмірів спланувала реконструкцію костелу Успіння

Пресвятої Богородиці. Наглядали за роботами представники Інституту проєктування та консервації з Києва. У 1994 році костел був відбудований у Ковелі за допомогою польської громади й тепер відомий як костел Святої Анни. Олександр Ключук та Петро Пекарчук, архітектори з Ковеля, керували реставрацією та будівництвом нового костелу. Львівський архієпископ Мар'ян Яворський освятив нову церкву 12 жовтня 1996 року. Бароковий вівтар, який датується кінцем XVIII століття, був ретельно відреставрований і є найкращим прикладом мистецтва бароко католицьких храмів на Волині. Богослужіння проводяться як українською, так і польською мовами. Дотепер, цей костел знаходиться під наглядом польських ченців із Кракова.

Вишнева церква відіграла важливу роль в історії Волинської області, яка протягом століть була в центрі численних конфліктів. У середньовіччі регіон був перехрестям торговельних шляхів і в різний час перебував під контролем литовців, поляків і росіян. У 20 столітті регіон був спустошений війною і політичними потрясіннями, включаючи радянські репресії. Незважаючи на ці виклики, Вишенецька церква залишилася символом надії та стійкості для волинян. Вона пережила численні війни, руйнацію та стихійні лиха і стала стійким символом культурної спадщини та релігійних традицій регіону.

ДЖЕРЕЛА

1. Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. Київ: Друкарня ім. Леніна, 1930. 156 с.
2. Державний архів Волинської області, Ф-35, оп. 5, спр. 302, арк. 71-74.
3. Минуле і сучасне Волині та Полісся: місто Рожище в історії України та Волині: матеріали LXXII Всеукр. наук. іст.-краєзнавч. конф., присвяч. 700-річчю першої писемної згадки про місто (м. Рожище, 8–9 груд. 2022 р.) : наук. зб. / упоряд.: Г. Бондаренко, В. Малиновський, С. Чибирак. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2022. Вип. 72. С. 11–16.
4. Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років, Ківерцівський район. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня». 2008. 312 с.
5. Рожко В. Православні монастирі Волині і Полісся: історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Медіа. 2000. 692 с.
6. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: [краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року]. Вініпег (Канада). Т. 2. 1986. 578 с.
7. Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego. Pod redakcją J.M. Bazewicza, Warszawa: Litografia B. A. Bukaty. 1903-1907. 875 s.
8. Brykowski Ryszard. Spotkanie z zabytkami. №5, 1994. S. 18–20.
9. Dębowska Maria. Kościół Katolicki na Wołyniu w warunkach okupacji 1939-1945. Rzeszów: IPN. 2008.
10. Jerzy Henryk Dąbrowski. 66 rocznica napasci Niemiec na Polskę. URL: <http://hotnews.pl/artpolska-553.html>
11. Popek Leon. Świątynie Wołynia. Tom 1, Lublin: Lubelski Centrum Marketingu, 1997. 256 s.

ЗАМОК-ПАЛАЦ ПОТОЦЬКИХ-ЛЯНЦКОРОНСЬКИХ- УРБАНСЬКИХ – ВІЗИТІВКА СОКАЛЬЩИНИ

Яніцька Оксана, студентка 3 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Білик В. А.

Тартаків – село, яке розташоване поблизу Сокаля, на Львівщині, має досить цікаву історію. Перша згадка відноситься до 1426 р., коли село знаходилося у власності родини Тжцінських гербу Равіч. Десь із середини XVII ст. Тартаків уже підпорядкований магнатам Потоцьким, і в цей час село досягає значного розквіту.

У 1685 р., отримавши привілей на закладення міста, тартаківці займаються будівництвом ратуші, яка (за різними даними) мала 5 або 8 в'їзних брам. По периметру розташовувалися торгові ряди, які заповнили крамниці та склади. Також було закладено сільську дорогу та збудовано корівник, матеріалом для цього послужило каміння із вежі [8].

Але безсумнівно важливим рішенням стало будівництво – замку. Точна дата зведення нам невідома, але ми знаємо, що це було у другій половині XVII ст. Відомо, що замок був дуже гарним та слугував не лише як будинок, але й як оборонна споруда, яка могла стати захистом від численних ворогів. На жаль, точних відомостей про вигляд та про те, що відбувалося в цьому замку, не залишилося, однак, у старих легендах, часів Францішка Селезія Потоцького (XVIII ст.), розповідається про те, що у Тартаківському замку збиралися різні вельможі на прийоми, бали, концерти та опери. Зазначається також й те, що він був прикрашений фресками, в середині знаходилася зала з дзеркалами, бібліотека та майстерня художників, а при цьому працювала фабрика з виробництва сукна [4;6]

Варто зазначити, що є дані, які вказують на те, що замок був чималим: «під оподаткування підтягали, окрім двору (особняка) в 30-35 кімнат, тільки 2 будинки на 4-5 житлові приміщення. У інших кількість житлових покоїв не перевищувала 3» [4]. У праці Мацея Стенчинського «Околиці Галичини» згадується про Тартаківський замок, а саме «замкові кімнати були прикрашені вишуканим розписом «альфреско» і дорогоцінними текстильними шпалерами... була добірна бібліотека та картини великої вартості» [1, с.121; 4]

Після смерті Фелікса Казімежа Потоцького у 1702 р., його землі та маєтності, а зокрема і замок у Тартакові, переходить у спадок сину – Станіславу Потоцькому, який у свою чергу, щоб розплатитися з боргами батька, дарує Кристинопольську родинну резиденцію з навколишніми селами (серед яких був Тартаків) князю Адаму Каролу Понінському. Через декілька років, князь Понінський, уже щоб покрити власні борги, змушений був відати свої маєтки австрійському уряду. Відтоді, власники

тартакова часто змінювались, ними побували: Томаш Лосевський, Станіслав Рошиць, князі Ігнацій Цетнер та Ігнацій Мньончинський. У 1815 р. тартаківські землі стають власністю родини Росновських, а саме Людовіка Росновська, але у 1825 р. відбувається їх вимушений продаж, і новим власником стає – Францішек Ксаверій Росновський. У 1849 р. його донька Роза виходить заміж за Теодора Лянцкоронського, і як посаг отримує Тартаківський маєток. З цього часу починається нова історія тартаківських земель [2].

У 1896–1898 рр., з ініціативи сина Рози та Теодора, Збігнева Лянцкоронського було зведено палац (архітектор Вінцент Ян Равський-молодший) на місці старого замку Потоцьких. Це свідчення підтверджено археологічними дослідженнями: «закладений при південно-західному наріжнику палацу розкоп засвідчив, що будівля стоїть на потужному румовищі (уламках старої будівлі) від його попередника – мурованого замку родини Потоцьких...» [9].

Палац був цегляним, на два поверхи, мав Г-подібну прибудову та красиві декорації, головний акцент на центральному фасаді – балкон, оформлений вишуканою ліпниною. Перший поверх палацу – рельєфно вимурований, другий – з відкритою цегляною кладкою. На західному флігелі – вежа, оздоблена 3 ярусами. У самому палаці чимала кількість металевих та кованих елементів, а також вимощена плиткою підлога [5; 10].

Збігнев Лянцкоронський не мав нащадків, тому по його смерті маєток дістався його сестрі Стефанії, котра була заміжня за Яном Урбанським. Після того як Стефанія померла, Тартаків став спадщиною її доньки – Марії Урбанської, яка була власницею маєтку до початку Другої світової війни. За Марії палац використовувався для святкових потреб власників [2]. У часи Першої світової війни палац зазнав чисельних пограбувань та знищення оздоблення.

З початком Другої світової тартаківські землі переходять під владу СРСР, і після цього у 1940 р. замок-палац стає власністю громади, а Марія Урбанська була вивезена до Сибіру. Деякий час, після Другої світової, у палаці була адміністрація колгоспу: «по війні палац містив бюро колхозу і був утриманий в хорошому стані» [5]. Згодом, аж до 1995 р. у його приміщенні функціонувала школа. У 1996 р., у палаці сталася пожежа, причини якої й досі не встановлені, і як наслідок згоріла більша частина даху та внутрішнього інтер'єру. У 2019 р. територію замку-палацу відвідала волонтерська ревіталізаційна освітньо-культурна табіррезиденція «Тартаків&Тартак» – це проєкт, у якому співпрацюють два фонди, які трудяться у сфері культурної спадщини. Завдяки цьому проєкту, з допомогою місцевого населення та влади, відбулася реставрація Тартаківського палацу, він став однією з візитівок Сокальщини [7].

Отже, Тартаківський палац, побудований на залишках оборонного замку Потоцьких, витримавши негаразди (Перша і Друга світові війни, радянська окупація та пожежа в 1990-х рр.) перебуваючи зараз в аварійному стані, залишається історичною пам'яткою Сокальщини, місцем, яке відвідують сотні людей. На його території проводяться екскурсії, гостям пропонується експозиція кімнати епохи Урбанських, костюми тих часів для фото, різні смаколики та ігри.

ДЖЕРЕЛА

1. *Stęczyński Bogusz Zygmunt. Okolice Galicyi. Lwów. nakł. Kajetana Jabłońskiego, 1847. – S. 121.* URL: <https://polona.pl/item-view/25543916-09cf-4b55-b7be-463adfa97454?page=13> (дата звернення: 27.04.2023).
2. Log into Facebook | Facebook. URL: <http://facebook.com/920221554984562/posts/23-історичні-фото-та-мапи-тартаківського-палацудекотрі-з-яких-ви-ніколи-не-бачил/1120434644963251/> (дата звернення: 25.04.2023).
3. Володимир Пшик. *Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст.* Львів. 2008 – с. 240
4. Замок Потоцьких у Тартакові. Яким він був?. *Туристичний портал Червонограда.* URL: <https://krystynopol.info/zamok-pototskykh-u-tartakovi-yakym-vin-buv/> (дата звернення: 25.04.2023).
5. Коли Тартаківський палац ще був палацом. *Туристичний портал Червонограда.* URL: <https://krystynopol.info/koly-tartakivskyj-palats-shhe-buv-palatsom/> (дата звернення: 25.04.2023).
6. *Мандруй Україною. Пам'ятки, 3D-тури, маршрути, гідри* | DISCOVER.UA. URL: <https://discover.ua/locations/palac-urbanskih> (дата звернення: 25.04.2023).
7. Неймовірне перевтілення Тартаківського палацу *Офіційний портал газети Голос з-над Бугу.* URL: <https://golosznadbugu.com/kultura/neymovirne-perevtiennia-tartakivs-koho-palatsu.html> (дата звернення: 25.04.2023).
8. Палац, що постав на місці замку *Фотографії старого Львова.* URL: <https://photo-lviv.in.ua/palats-scho-postav-na-mistsi-zamku/> (дата звернення: 25.04.2023).
9. Тартаківський замок стоїть на уламках муру палацу Потоцьких. *Варіанти.* URL: <https://varianty.lviv.ua/84464-tartakivskyi-zamok-stoit-na-ulamkakh-muru-palatsu-pototskykh-arkheolohy> (дата звернення: 25.04.2023).
10. Тартаківські атланти. *Туристичний портал Червонограда.* URL: <https://krystynopol.info/tartakivski-atlanty/> (дата звернення: 25.04.2023).

РОЛЬ ДІЯЧІВ ПОЛЬСЬКОЇ НАУКИ І КУЛЬТУРИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПАМ'ЯТОК І СТВОРЕННІ ТА РОЗБУДОВІ ВОЛИНСЬКОГО МУЗЕЮ У ЛУЦЬКУ (1929–1939)

*Самчук Богдана, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі України*

Науковий керівник: к.і.н., доц. Дмитренко А. А.

Волинський музей у Луцьку створений 1929 року завдяки зусиллям інтелігенції, насамперед польською, адже й музей вони називали польським. Це можна пояснити тим, що на той час (після Ризького договору 18.03.1921 р.) Луцьк, як і вся Західна Волинь, перебували у складі Волинського воєводства Польщі. Тому поляки брали активну участь чи не в усіх процеси в культурно-мистецького життя Луцька і воєводства.

Варто наголосити, що держава (Річ Посполита) практично не брала участі у створення музеїв на українських землях, які перебували в її складі. Цим питанням опікувалися Наукові товариства, які опікувалися пам'ятками та їх дослідженням. У Польщі такі товариства діяли з початку ХХ ст. До прикладу, ще 1906 року у Варшаві було створене Польське товариство краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого [6, с. 22.].

Такі товариства були створені й у Волинському воєводстві. Першим було Волинське товариство краєзнавців і охорони пам'яток старовини (було Волинське товариство краєзнавців та опіки над пам'ятками минувшини), створене в Луцьку 1927 року. Його очільником став інженер, керівник Дирекції Публічних робіт у м. Луцьку Франц Ксенжопольський. 1933 року Волинське Товариство увійшло до Польського товариства краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого, де на той час вже були аналогічні осередки, створені в інших містах Польщі: Кракові, Катовіце, Львові та ін. Важливо наголосити, що розгортанню краєзнавчої пам'яткоохоронної і дослідницької роботи сприяли створені відділення Товариства у повітових містах Волинського воєводства – Любомлі, Сарнах, Острозі, Ковелі та ін. [6; 15].

Саме завдяки діяльності Волинського товариства краєзнавців та опіки над пам'ятками минувшини був створений Волинський музей у Луцьку. А передумовою цього стала організація Волинської виставки народних промислів, у якій взяли участь 62 народних майстрів з різних повітів Волинського воєводства. Частина предметів з виставки була закуплена і саме вона стала основою Волинського музею у Луцьку, який розпочав роботу після відкриття 16 червня 1929 року [13, с. 5; 15, с. 7].

1935 року, завдяки ініціативі польської інтелігенції, на Волині створилось Товариство приятелів наук, головним офісом якого також став Луцьк. Основна організаційна робота була проведена керівником Волинської округи Польської вчительської спілки Якубом Гофманом. Окрім Я. Гофмана до Товариства увійшли віце-воєвода Ю. Слешинський, депутат польського парламенту Ю. Понятовський, професор Луцької

гімназії О. Яворчак, викладач Кременецького ліцею З. Опольський, доктор Ю. Нець та ін. Загалом, рада Товариства складалася з 22 поляків і лише двох українців. Тобто, основну роль як в керівництві, так і в роботі Товариства, відігравали саме представники польської інтелігенції, частина яких були членами обох Товариств. Одним із завдань Товариства приятелів наук була допомога у формуванні музейних фондів [1; 5–6].

Активну роботу по розвитку Волинського музею у м. Луцьку проводили доктор етнології Олександр Яворчак, який, після створення Товариства приятелів наук, з 1935 р., завідував етнографічним відділом Музею. Його заслугою є численні експедиції по формуванню музейних фондів. З 1936 р. у археологом у Музеї працював Ян Фітцке, а 1937 р. став головним хранителем його фондів. А завідувачем відділу археології з 1936 р. став Зигмунт Леський, якого називають «батьком луцької міської археології». Природознавець Стефан Мацко очолював відділ природи Музею і зробив значний вклад у формування його фондів. Керівником мистецького відділу Музею був консерватор пам'яток і меценат Йозеф Дуткевич. Педагог, палеонтолог Казимир Пшемиський не тільки передавав до музею численні знахідки, а й певний час виконував обов'язки його директора. Формуванню музею та його фондів музейних фондів сприяла робота багатьох інших представників наукової польської інтелігенції, серед яких варто назвати: історика, архівіста, бібліотекаря Юліана Неця, який з 1934 р. був керівником публічної бібліотеки у Луцьку; лікаря Адама Войніча, який був ще й автором дослідження про історико-географічні особливості Луцька; дослідника пам'яток архітектури, реставратора Збігнева Ревського; археолога Тадеуша Сулімірського та ін.

Ми не ставимо за мету провести докладний аналіз діяльності названих представників польської інтелігенції, одні з яких працювали в Музеї, а інші, будучи членами названих вище товариств, сприяли формуванню музейних фондів. Звернемо увагу лише інтерес науковців до цих особистостей і наявні на сьогодні дослідження, які можна об'єднати у кілька груп: – до першої віднесемо статті, присвячені діяльності польських наукових товариств на Волині [5–6]; – другу групу слід сформувати з публікацій музейних працівників, які висвітлюють ті чи інші аспекти створення і діяльності Волинського музею та називають імена наукових співробітників і меценатів (8; 10; 13–16); – у третю групу можна віднести статті, присвячені діяльності тих чи інших наукових співробітників Волинського музею та його меценатів. Їх діяльність на сьогодні вивчена по-різному: найбільше публікацій присвячено діяльності Я Фітцке; окремі статті розповідають про С. Мацка, Ю. Неця, Я Гофмана [1–4; 8–12]; – окремо статті польських дослідників А. Гачола та Є. Кушніра [17–18].

Отож, можна відзначити значну зацікавленість дослідників, як українських, так і польських, до вивчення окресленої проблеми, але, як

бачимо, вона потребує подальшого вивчення, особливо діяльність меценатів, завдяки яким музейна колекція швидко зростала.

ДЖЕРЕЛА

1. Гуріна В. Якуб Гофман (1896–1964) – дослідник Волинського краю. URL: <http://libr.rv.ua/ua/virt/210/> (дата зверн. 05.05.2023).
2. Дмитрук В. Ю. Відданий краєзнавству (Ян Йозеф Фітцке. 1909–1940). «*Роде наш красний...*»/ Луцьк, 1999. Т. 3. С. 422–431.
3. Дмитрук В. Юліан Нець – науковець, дослідник Волині міжвоєнно гочасу. Минуле і сучасне Волині : *Олександр Цинкаловський і край*: Наук. зб. Луцьк, 1998. С. 63.
4. Каліщук О. Ян Фітцке музеєзнавець. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. 2009. С. 135–138.
5. Кінд-Войтюк Н. Товариство приятелів наук – осередок вивчення історії Волині (1935–1939 рр.). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Вип. 3. Луцьк, 2004. С. 77–79.
6. Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1929–1939 рр.). *Краєзнавство*. 2008. № 1–4. С. 22–27.
7. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей. До історії музейної експозиції. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб. Вип. 5. Луцьк, 2014. С. 251–256.
8. Ковальчук Є. Ян Фітцке у виставковому проєкті «Музейники»: до 90-річчя Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. зб. Вип. 6. Луцьк, 2019. С. 103–106.
9. Кононець П. Ян Фітцке – дослідник минулого Волинської доби. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2010. С. 312–317.
10. Ланшина Л. Унікальну колекцію гербарію Волинському краєзнавчому музею подарував поляк Стефан Мацко. URL: <https://vidomosti-ua.com/newspaper/93872> (дата зверн. 30.04.2023).
11. Мазурик Ю. Дослідники археологічних пам'яток Волині та їх археологічні колекції у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. зб. Вип. 3. Луцьк, 2009. С. 155–160.
12. Охріменко Г., Локайчук С., Скляренко Н. Ян Фітцке, опис нумізматичної збірки. *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. зб. Вип. 6. Луцьк, 2019. С. 14–19.
13. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Луцьк: Ініціал, 1997. С. 5–7.
14. Пушкар Н., Несторук І. Волинському краєзнавчому музею – 85. Ч. 1. *Волинський Монітор*. 2014. 16 черв.
15. Силюк А. Волинський краєзнавчий музей: сторінки історії формування колекції. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. II. С. 6–10.
16. Як все починалося. URL: <https://vkm.org.ua>.
17. Gaczoł A. Związki Krakowa i Łucka na przestrzeni wieków XIX i XX (ze szczególnym uwzględnieniem 80.letnich dziejów Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego). *Волинський музей: історія і сучасність*: Наук. зб. Вип. 4. Луцьк, 2009. С. 3–17.
18. Kuśnierz J. Zygmunt Leski (1896–1965). Archeolog z Muzeum Wołyńskiego towarzystwa przyjaciół nauk w Łucku – szkic biograficzny. *Волинський музей: історія і сучасність*: Наук. зб. Вип. 4. Луцьк, 2009. С. 21–30.

МУЗЕЙНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

Кирильченко Анастасія, студентка 4 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: д.іст. н., проф. Гаврилюк С. В.

Важливу роль у розбудові демократичного українського суспільства, відновленні історичної пам'яті, популяризації пам'яток національної історії відіграють музейні заклади і музейний туризм. Їх своєрідне поєднання сприяє формуванню позитивного іміджу України серед іноземців, відкриває світові яскраві сторінки української історії, життєпис її визначних діячів, знайомить з матеріальною та духовною культурою української нації.

Особливості музейного туризму полягають у використанні туристського потенціалу музеїв і територій, що прилягають до них. Співпраця музеїв і туризму ґрунтується на формуванні та використанні системи історико-культурних і природних територій [4].

Перед музейним туризмом стоїть низка завдань:

- визначення туристичної спеціалізації музею;
- формування постійного потоку туристів;
- підготовка рекламної продукції, цікавих пізнавальних програм;
- розробка нових маршрутів, пошук фінансів тощо [1].

Музейний туризм спрямований на роботу як з індивідуальними туристами, так і з організованими групами. В залежності від цього музеї можуть займати різні позиції в сфері туризму. Варто зазначити, що музейний туризм не є усталеним традиційним напрямом діяльності музеїв. Це явище в Україні виникло у середині 1990-х рр., коли музеї були змушені шукати додаткові кошти, оскільки тих, що виділялися бюджетом, було недостатньо [3, с. 113]. Однак така співпраця з кожним роком набирає ширших обертів.

З часів проголошення незалежності в Україні спостерігається зростання числа музейних закладів. Дослідники виділяють два періоди особливо стрімкого зростання кількості музеїв.

Перший період, що тривав з 1991 по 1995 рр., пов'язаний із демократизацією суспільства, звільненням від ідеологічних обмежень, прагненням українців до самоідентифікації та самовизначення.

Всупереч системній кризі, нестачі фінансів, товарному дефіциту, відсутності матеріальної підтримки з боку держави за ініціативи громадськості значна кількість музеїв виникає як вираз національного духу, який впродовж століть не мав можливості самовираження.

Другий період, що тривав з 2006 по 2010 рр., є наслідком послідовної державної політики музейного будівництва, що ініціювалась тодішнім Президентом України Віктором Ющенком. Упродовж цього періоду кількість музеїв зросла на 109 одиниць [3].

Загалом за роки незалежності мережа музеїв в Україні збільшилась майже втричі. Найвищі темпи зростання кількості музеїв спостерігалися у західних і центральних областях, зокрема, Львівській, Тернопільській, Волинській, Житомирській, Київській, Кіровоградській, Хмельницькій [3]. Варто також зазначити, що в останні роки, завдяки впливу економічних, соціальних і культурних змін музеї зазнали настільки швидкої трансформації, що багато видів діяльності, які раніше були чужими для музейних закладів, сьогодні стали цілком звичними.

Помітна частка в мережі музейних закладів в Україні належить літературним та мистецьким музеям, які розташовані переважно у великих містах. Значною популярністю серед туристів користуються меморіальні музеї, які, в свою чергу, розташовані практично по всій території України.

В основу їх експозицій покладено колекції особистих речей видатних поетів, письменників, художників, скульпторів, акторів, композиторів, інших митців, які жили та працювали на території країни в різні часи. Якщо раніше серед літературно-мистецьких переважали музеї, присвячені постатям відомих українських та російських митців, то зараз все більше з'являється музейних закладів, що висвітлюють сторінки життя в Україні польських, румунських, болгарських, інших європейських діячів [1].

Водночас зустрічаються проблеми, які потребують вирішення. При переході до аналізу туристичного потенціалу території зіштовхуємось із ситуацією, коли туристична пропозиція насправді є доволі однобокою. Нині чимало об'єктів, які потенційно можна використовувати із туристичною метою, залишаються в Україні поза увагою.

У першу чергу це стосується закладів культури. Важливою проблемою є те, що співробітники музеїв мало зацікавлені у притоку туристів. Це якщо говорити суто про продаж квитків, а не про надання додаткових платних послуг, наприклад, відкриття кафе чи сувенірної крамниці при музейному закладі.

Крім того, існує проблема, яка властива чи не усім сферам в українських реаліях – це недосконале законодавство, яке мало пристосоване до умов ринкової економіки.

Ще одна проблема – це переорієнтація музеїв на те, що вони є не просто місцем зберігання у фондах та експозиціях вагомих артефактів, а повноцінними учасниками ринкових відносин, які борються за увагу відвідувачів [2, с. 618].

Як зазначає експерт з питань туризму і країнознавства І. Винниченко, «...одне зі стратегічних завдань – розвиток музею як своєї туристської фірми. Однак туризм тоді стає для музеїв чимось більшим. Музей, що працює в сфері туризму, це музей, який змінив своє ставлення до людей, музей, готовий пристосовуватися до побажань інших аж до зміни графіка роботи» [1].

Отже, оскільки особливістю діяльності музеїв є застосування найрізноманітніших форм роботи, цікавих туристам, то посилення співпраці музеїв із туристичним сектором – процес – вигідний обом сторонам. Серед цих форм роботи можна виділити такі:

- організація та представлення експозицій;
- виставки;
- екскурсії;
- лекції,
- майстер-класи;
- тренінги;
- зустрічі з цікавими людьми.

Але потрібно усвідомити, що туристичний бізнес не зобов'язаний матеріально допомагати музеям, щоб покращити їхню привабливість для туристів. Адже завдання бізнесу в ринкових умовах – заробляти кошти, створювати робочі місця. Саме тому кроки назустріч туризму і туристам повинні робити саме музеї.

Не менш важливу роль у допомозі може відіграти і законодавство у сфері культури. Завдання, що стоїть перед його творцями – створити ефективні й дієві закони та слідкувати за їх дотриманням. Цим самим вони можуть суттєво допомогти музейним закладам.

ДЖЕРЕЛА

1. Винниченко І. Чи є майбутнє у музейного туризму? 2012. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2012/05/14/323459/>
2. Ільницька А. Роль музеїв у розвитку туристичної галузі України Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції "Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір"(м. Запоріжжя, 14 травня 2020 р.). Запоріжжя: Видавництво Хортицької національної академії, 2020. С.616-618.
3. Любіцева О. О., Шпарага Т. І. Музейний туризм: навчальний посібник. Київ : КНУ імені Т. Шевченка, 2021. 150 с.
4. Музейний туризм в Україні: недосяжна мрія чи стратегічна перспектива? 26 липня 2020. URL: https://galinfo.com.ua/news/muzeynyy_turyzm_v_ukraini_nedosyazhna_mriya_ch_y_strategichna_perspektyva_354359.html

НОВОВОЛИНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ: 25 РОКІВ ЕКСКУРСІЙНОЇ ТА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

Софронюк Анна, студентка 3 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Білик В. А.

На нараді 1997 р. «Шануймося, бо Україна над усе» (організовано філією Союзу українок в Нововолинську) було запропоновано та прийнято рішення створити музей. Під керівництвом Надії Наумівни Войтюк, за участі нововолинців та місцевих художників відбулися роботи по збору експонатів та оформленню шести зал (поради надавала Олександра Нагорна – науковий співробітник Волинського обласного музею). Відкриття Нововолинського міського історичного музею відбулося згідно рішення Нововолинської міської ради від 26.03 1998 р. № 28/1. Тоді ж було призначено на посаду директорки Надію Войтюк [1, с. 79].

У 2016 – 2019 рр. посаду директорки музею займала Марценюк Тетяна. З 2019 р. музей очолює Ірина Михайлівна Костюк [1, с. 83].

Музейні фонди налічують 6149 експонатів, серед яких 1439 є предметами основного фонду, що належать до державної частини Музейного фонду України, а до науково-допоміжного відноситься 4710 предметів. Як фондова так і науково-дослідницька музейна діяльність мають на меті подальше поповнення та збереження наявної збірок оригінальними матеріалами, а також їх обліку та вивченню [1, с. 77].

Музей ставить ціль: популяризацію української культури та традицій серед населення, організовуючи виставки та проводячи державні свята. Найпоширенішими темами експозицій є вишивальне мистецтво та його регіональні винятковості [5, с. 121].

У 2020 р. зусиллями Ірини Костюк було розроблено логотип музею: трикутники чорного та червоного кольору [1, с. 84 – 85].

Експозиція виставлена за тематичними розділами: «Праісторія нашого міста», «Події Другої світової війни», «Початок становлення міста», «Розвиток міста» та «Церковні старожитності».

Серед музейних експонатів виділяються речі, пов'язані з розбудовою міста. Зокрема: прилад-теодоліт (використовували під час проектування вулиць), фотознімки будівельників майбутнього міста, макети перших будинків та шахти №1, одяг шахтаря та ін.

В експозиційному блоці матеріалів «Обереги у неволі» зберігаються речі вишиті жінками-політв'язнями радянських тюрем (сорочка, маніжки та ін.).

Розділ «Церковні старожитності» представлений матеріалами лікаря, політичного та церковного діяча Волині ХХ ст. Арсена Річинського [1, с. 80].

Музейні експозиції представлені елементами побутових речей та традиційного українського одягу. Зокрема: намистами, вишитими жіночими та чоловічими сорочками, хустками, глиняним посудом, дерев'яною ступою, діжею та ін. [1, с. 81].

Важливе місце серед експонатів займає виставка-меморіал «Ціна Незалежності», приурочена нововолинським Героям Небесної Сотні та загиблим воїнам АТО з 2014 по 2018 р.

Щорічно, до дня Незалежності України, Нововолинський історичний музей проводить парад вишиванок «Я по світу іду в вишиванці» [1, с.82].

На базі Нововолинського музею 25 квітня 2018 р. Волинським краєзнавчим музеєм було проведено семінар-практикум «Діяльність музеїв в об'єднаних територіальних громадах». Тоді ж презентували книгу та путівник «Духовне серце Шахтарського Нововолинська», «Недоспівана Україна» [2].

8 грудня 2022 р. в музеї відбувся захід присвячений Дню хустки. На виставці було представлено колекцію волинського одягу Марії Доліновської «Русовичі» (похідна назва від одного з сіл, на території якого було збудовано місто Нововолинськ) [7].

З початком повномасштабної війни музейний фонд постійно поповнюється за активної допомоги волонтерів. Зокрема: сухпайок, гільза артилерійського снаряду, військова форма російської армії із під Куп'янська, ушкоджений фюзеляж українського безпілотної «Лелека-100» та ін. [4].

3 нагоди Всесвітнього дня радіо, 13 лютого 2023 р. у Нововолинському міському історичному музеї було представлено виставку «Еволюція радіо» [8].

Одним із напрямків роботи музею є екскурсійна діяльність. Працівники музею постійно організовують тематичні екскурсії по місту та за його межами. Не зважаючи на карантинні обмеження та війну на території нашої держави, музей продовжує свою роботу з даного напрямку. 4 січня відбулася екскурсія по місту з ліхтариками «У пошуках Різдва» [10].

27-го лютого музей організував пішохідну екскурсію до Низкиницького монастиря «Таємниці Кисилевої обителі» [3].

7 квітня музеєм було організовано автобусну екскурсію до Устилугу «Весна священна Ігоря Стравінського» [5].

Науковці та художники-реставратори музею досліджують пам'ятки сакрального мистецтва краю, зокрема проводять роботу по реставрації іконостаса XVIII ст. [9].

Отже, з початком розбудови Незалежної України до роботи приступив й Нововолинський міський історичний музей. Протягом 25-ти років діяльності музею, його працівники займалися поповненням, вивченням та обліком музейних збірок, реставрацією експонатів,

організували тематичні виставки та заходи, проводили екскурсії по місту та за його межами.

ДЖЕРЕЛА

1. Андрейчук Т. Нововолинський історичний музей: ретроспектива та сучасність. *Нововолинськ: від західних кордонів Древньої Русі до сучасної Європи*. Збірник матеріалів іст.-кр. конф. Нововолинськ, 2020. С. 77 – 87.
2. Семінар-практикум «Діяльність музеїв в об'єднаних територіальних громадах». Волинський краєзнавчий музей. 27 квітня 2018. URL: http://volyn-kraju-mus.at.ua/news/vidbuvsja_seminar_praktikum_dijalnist_muzejiv_v_ob_ednanih_teritorialnih_gromadakh_foto_video/2018-04-27-1647 (дата звернення: 22.04.2023).
3. Калитка В. Нововолинський музей організував екскурсію до обителі Адама Кисіля. *GIT | Громадське інтерактивне телебачення*. URL: <https://uagit.tv/2023/2/26/29665-novovolynskyy-muzej-orhanizuvav-ekskursiyu-do-obyteli-adama-kysilya> (дата звернення: 22.04.2023).
4. Колекцію фондів Нововолинського міського історичного музею поповнили речі військ російської федерації. *Нововолинськ.com.ua - новини регіону*. URL: <http://xn--b1aasidjedbb0byj.com.ua/2022/10/06/колекцію-фондів-нововолинського-міс/> (дата звернення: 23.04.2023).
5. Мельничук М. Роль Нововолинського історичного музею в збереженні та інтерпретації культурної спадщини Волині. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Наук. зб. Луцьк, 2014. Вип. 5. – С. 121–122.
6. Нововолинський історичний музей. URL: <https://www.facebook.com/novovolunsk.museum> (дата звернення: 23.04.2023).
7. Презентували колекцію старовинного національного одягу: у Нововолинську діятиме виставка хусток. *БУГ*. URL: <http://bug.org.ua/news/novovolynsk/prezentuvaly-kolekcziyu-starovynnogo-naczionalnogo-odyagu-u-novovolynsku-diyetyme-vystavka-hustok-717520/> (дата звернення: 22.04.2023).
8. У міському історичному музеї Нововолинська відкрили виставку «Еволюція радіо». *БУГ*. URL: <http://bug.org.ua/news/u-miskomu-istorychnomu-muzeyi-novovolynska-vidkryly-vystavku-evolyucziya-radio-735017/> (дата звернення: 22.04.2023).
9. У Нововолинському історичному музеї триває реставрація стародавнього іконостаса Низкиницького монастиря. *БУГ*. URL: <http://bug.org.ua/news/novovolynsk/u-novovolynskomu-istorychnomu-muzeyi-tryvaye-restavracziya-starodavnogo-ikonostasa-nyzkynyczkogo-monastyrya-745360/> (дата звернення: 23.04.2023).
10. У Нововолинську провели пішохідну екскурсію «У пошуках Різдва». *БУГ*. URL: <http://bug.org.ua/news/novovolynsk/u-novovolynsku-provely-pishohidnu-ekskursiyu-u-poshukah-rizdva-725754/> (дата звернення: 23.04.2023).

ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

Ткачук Ангеліна, студентка 2 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к.і.н., доц. Надольська В. В.

Значний науковий інтерес викликають сьогодні питання ефективної організації музейної роботи, і зокрема уже набутого українським музейництвом досвіду в цій сфері. Адекватне сприйняття, модернізація, ефективне керівництво вітчизняною музейною мережею можливе лише на підставі критичного та ґрунтовного дослідження історії українських музеїв, їх досвіду та здобутків.

Одне із чільних місць серед вітчизняних музеїв посідають приватні установи. На їхнє створення та утримання приватні особи вкладають власні кошти і ресурси. Збірки таких установ складають недержавну частину Музейного фонду України. Сучасні приватні музеї, завдяки більшій гнучкості в організації роботи є більш цікавими для потенційних відвідувачів. Дані музеї мають важливу перевагу перед державними музеями насамперед оперативним виявленням та поданням нових точок зору як елементів загального опису повсякденності та оперативним формуванням ряду «інструкцій» для розуміння коду культури [3].

Перший приватний Музей сучасного мистецтва в Україні був відкритий 17 червня 2005 р. у Києві завдяки ініціативі колекціонера та відомого бізнесмена Сергія Цюпка. Колекцію творів живопису С. Цюпка формував більше 20 років. Початково основу її склав нефігуративний живопис сучасних українських художників. Згодом часові та географічні межі збірки були розширені – мистецтво України другої половини ХХ ст., яке, на жаль, майже відсутнє у вітчизняних музеях. Коли кількість творів, їхніх авторів та мистецьких напрямів, які вони представляють, значно збільшилася, було прийняте рішення «музеєфікувати» колекцію [2].

Станом на 2022 р. збірка МСМУ нараховувала більше 6 000 творів живопису, графіки, скульптури і декоративно-ужиткового мистецтва. У колекції представлені твори понад 800 авторів. Нині це єдиний в Україні музей, де зберігаються твори представників різних мистецьких шкіл і напрямів усіх регіонів України від 1930-х рр. до сьогодення [2].

Діяльність музею спрямована на виявлення, збереження, вивчення і популяризацію національного мистецтва в Україні та за її межами. Напрями роботи музею є різновекторними й фактично охоплюють усі складові музейної діяльності. Результатом активної науково-дослідницької діяльності працівників музею стало створення електронного каталогу колекції та інформаційної бази художників України, до якої внесено імена кращих вітчизняних художників, представників регіональних арт-шкіл – М. Глуценка, М. Дерегуса, І. Кавалерідзе, І. Труша та ін. Наукові дослідження дозволяють повертати забуті імена українських митців та

здобутки національної історії, а також творчу спадщину митців української діаспори на Батьківщину. За словами фундатора Музею С. Цюпка, «призначення Музею – не лише збирати та експонувати художні надбання нашого народу, а й повертати українські цінності в Україну. Повертати для тих, хто вважає себе громадянином України, любить її та хоче бачити її сильною і розвинутою, культурною і освіченою» [2]. Так музей відкрив художників, котрі інтегрувавшись у мистецький контекст інших країн, упродовж кількох десятиліть реалізують свій творчий потенціал на чужині: С. Гета, С. Базілев, Є. Гордієць, Є. Прокопов, А. Скорубський-Кандінський, А. Соломуха, С. Шерстюк [1].

Постійне поповнення музейної колекції здійснюється завдяки проведенню регіонами України експедицій, активній взаємодії і співпраці з митцями, власниками творів.

Важливою складовою музейної діяльності стала експозиційно-виставкова робота. Перша експозиція «Предтеча» мала символічний характер. Поряд із творами майстрів ХХ ст. експонувалися й давні українські ікони. Від початку 2007 р. відбулася зміна концепції виставкової діяльності музею. Нова команда відмовилась від формату «постійної експозиції», віддавши перевагу тимчасовим виставкам. Це значно пожвавило життя музею й дало можливість залучити до його простору ширше коло відвідувачів. Це тематичні виставки «Адреса: Київ», «Літній щоденник», «Вихід на позитив», «Порцеляновий ренесанс України» та ін.; виставки, присвячені творчості окремих художників – «Зупинка Сторіччя», «Федір Захаров. До 100-річчя від дня народження», «Лариса Пуханова та Вадим Жуковський», «Закарпатська школа живопису» та ін. На колективних виставках музей презентує творчість сучасних українських і зарубіжних авторів (Й. Мекаса, В. Джакомі, Л. Маркевич, А. Гургенідзе, К.-Г. Лаоса та ін.). Кожна неординарна виставка музею об'єднує в залах не просто пересічних відвідувачів, а зацікавлених людей, готових продукувати нові ідеї.

Основна мета кожної створеної виставки показати, що мистецтво, як складова культури, є первинним, тому людям слід починати з мистецтва, аби досягнути високих результатів не лише для себе, як індивіда, але й для держави, світової культури загалом. Завдяки ідеям, які пропагує МСМУ, його можна назвати музеєм нового покоління відвідувачів. Відкриття виставок у музеї супроводжується використанням інтерактивних практик, новітніх форм роботи з музейною аудиторією.

У 2010 р. музеєм започатковано реалізацію проекту «Арт-Вояж» – презентацію творів із збірки у різних містах України та за кордоном, аби пропагувати українське мистецтво, і цим самим сприяти розвитку та просуванню українських митців, молодих художників, які потребують визнання свого таланту. Перша виставка проекту була розгорнута у Національному музеї Грузії в Тбілісі.

Удосконалювати форми експозиційно-виставкової роботи працівникам музею допомагає вивчення досвіду зарубіжних художніх музеїв. Спільно із ГО «Український центр розвитку музейної справи» та Французьким культурним центром музей організував семінар «Музейний досвід Франції. Новий погляд на підготовку та проведення виставок», який зібрав майже 90 спеціалістів галузі (2010 р.). Коментуючи виступи французьких колег, куратор МСМУ Тетяна Грущенко зазначила, що багато чого з цього досвіду вже було успішно використано в Музеї [1].

У видавничій діяльності музей акцентує увагу на музеографічному виданні – каталозі. Практично кожна виставка супроводжується підготовкою і друком каталогів творів мистецтва. Серед них – «Ігор Коновалов», «Асамбляж. Vittorio Giacomini (Італія)», «Віктор Григоров», «Яким Левич. Живопис», «Владислав Мамсіков», «Олександр Павлов», «П'ятка: Скульптура, живопис, інсталяція», «ArtVoyage: український живопис, графіка, скульптура 2-ї половини ХХ ст.» (2010 р.), «Світлана Кондратенко. Живопис», «Олександра Прахова», «Анатоль Галецький» (2011 р.), «Іван та Лариса Бровді» (2015), «Білий альбом» (2016) та ін. [1].

У музеї проводяться пленери, міжнародні та всеукраїнські конкурси дитячих малюнків («Мрії про подорож», 2010 р.; «Я малюю Євро-2012», 2012) майстер-класи (кіноактор Е. Броуді (США) провів майстер-клас у рамках 2-го Київського міжнародного кінофестивалю (2010)) [1].

З діяльністю музею можна ознайомитися на офіційному сайті установи. Він містить вкладки «Про музей», «Колекція», «Виставки», «Новини». Частина колекції оцифрована і також представлена віртуальним відвідувачам.

Таким чином, приватний Музей сучасного мистецтва України має значну збірку творів вітчизняних митців різних шкіл та напрямів. Установа активно популяризує українське мистецтво, послуговуючись різними формами роботи з відвідувачами. Особливо багато уваги приділяється організації та проведенню виставкових заходів, як у самому музеї, так і за його межами.

ДЖЕРЕЛА

1. Алексеева І. Є. Музей сучасного мистецтва України: енциклопедія сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Т. 22. URL: <https://esu.com.ua/article-69869> (дата звернення: 04.12.2022)
2. Музей сучасного мистецтва України. URL: <https://modern-museum.org.ua/> (дата звернення: 05.11.2022).
3. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/rol-muzeiv-u-kulturnomu-ta-socialno-ekonomichnomu-rozvitku> (дата звернення: 04.12.2022).

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

*Бірюков Владислав, студент 2 курсу
Мукачівський державний університет
Науковий керівник: ст. викладач Чорій М. В.*

В сучасному світі дуже важливо йти пліч о пліч з розвитком технологій. Музеї в цьому випадку не є виключенням, оскільки постала необхідність переходу до сучасних форм і методів їх роботи. Поширення інтернету, комп'ютерних технологій, глобалізаційних процесів підштовхували музей до змін, які потребували детального вивчення та переосмислення принципів всієї роботи музеїв. Ці зміни дали можливість не тільки залишатись на плаву, а ще й приваблювати нових відвідувачів.

Питання модернізації музейної справи досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед узагальнювальних робіт варто відзначити статті К. Смаглій [1], О. Мельничук [2] та інші. У своїх публікаціях автори звертають увагу на необхідність оновлення роботи українських музеїв, наводять приклади реформування цієї галузі в інших країнах світу.

Розвиток музейної справи є пріоритетним напрямком державної політики. Успішність реалізації цієї роботи впливає на формування особистості, її обізнаності, любові до Батьківщини, культурної та релігійної толерантності. Сьогодні музеї це не лише культурна скарбничка країни, але й система виховання та елемент економіки.

Перспективи розвитку музейної справи в Україні можна розглядати за такими напрямками: правовий, інформаційний, методичний, матеріальний, організаційний. Прогалини правової системи посилюються хронічним недофінансуванням музеїв. До сьогодні більша частина бюджетного фінансування витрачається на видатки споживання: зарплата, охорона, комунальні платежі тощо. Видатки на розвиток не лише не зростають, а й зменшуються. За даними директорів історичних музеїв близько 85% бюджету музею витрачається на заробітну плату працівників, 15 % — на сплату комунальних послуг, тоді як у цивілізованих країнах на оплату праці виділяють лише 5–10 % від загального бюджету.

Протягом останніх років фінансування Міністерства культури України не може забезпечити докорінну модернізацію музеїв. У 2000 році воно отримало на свої потреби 0,2 млрд. грн., 2010 році — 1,7 млрд. грн., 2015 році — 2,4 млрд. грн., 2017 році — 4 млрд. грн. При цьому загальна частка витрат з бюджету не перевищувала 0,005 %. За роки пандемії ситуація також не змінилася на краще. Рік війни вніс кардинальні зміни у все життя України. Слабке фінансування у свою чергу породжує кадрову проблему. В музеях працюють здебільшого люди середнього та старшого віку. Молоді дуже мало, оскільки ця робота для неї є неprestижною і малооплачуваною. Проте кадрова проблема полягає у нестачі професійних музейних менеджерів.

Термін «музейний менеджмент» з'явився понад 20 років тому та означає систему знань про теорію і практику управління музеєм і музейним персоналом, що передбачає планування, управління проектами і програмами, музейний маркетинг, фандрейзинг, інформатизацію, PR і

рекламу. Системні підходи до управління допомагають музеям ефективно реалізувати себе у соціокультурному середовищі. Зміна стилю керівництва музеями з боку адміністративно-владних структур, що виражається у тенденції децентралізації, вже давно є тенденцією у багатьох країнах світу [3]. В той же час в Україні поняття музейного менеджменту тільки набуває поширення. На сьогодні, актуальним завданням сучасного українського музейного менеджменту є сприяння популяризації національної спадщини а також формування позитивного культурного іміджу нашої держави.

В Україні спеціалістів музейної справи готують кілька вищих навчальних закладів: Харківська державна академія культури, Київський національний університет культури і мистецтв, Мукачівський державний університет та інші. Проте значна частина випускників іде працювати не за спеціальністю через низьку заробітну плату. Введення посади музейний менеджер сприяло би пошуку потенційних донорів, роботі зі спонсорами та побудові фінансової системи музеїв України за світовими стандартами. Побудовою такої стабільної фінансової системи музею і має займатися музейний менеджер [4].

Так яким же має бути сучасний музей? Для відповіді на це питання давайте розглянемо думки відомих музеєзнавців. Так, Кеннет Хадсон вважає, що кращим можна назвати той музей, після відвідання якого відчуваєш себе краще, тому що в ньому, нехай ненадовго, ти знайшов захист від нестерпного напору, приголомшуючого гуркоту й неприємностей навколишнього світу, тому що твій розум збагатився новими ідеями, тому що ти раптом зрозумів те, чого ніколи раніше не усвідомлював.

Спираючись на наведену думку, можна зробити висновок, що музей майбутнього має бути побудований за принципом відкритості та вільного доступу до експонатів, динамічності, творчої платформи, центра дозвілля усієї родини, установи, яка використовує сучасні інформаційні технології.

Американський уряд вже давно розглядає музей як важливий чинник соціально-економічного розвитку, один із факторів формування конкурентоспроможності країни в сучасному глобалізованому світі. Для прикладу, в США музеї — найбільш відвідувані місця. Їх відвідують частіше ніж великі спортивні змагання, парки розваг.

Традиційними для музеїв стало проведення фольклорних фестивалів, запрошення музикантів, кулінарів, читців і народних умільців усього світу, які охоче з'їжджаються заявити про себе і продемонструвати свою майстерність. Створюються парки розваг, творчі майстерні, музичні виставки та інтерактивні освітні презентації.

Подібні підходи супроводжуються використанням сучасних інформаційних технологій. У цьому відношенні українські музеї зробили прорив і стали відкритими світу. Українські культурні установи змогли долучитися до загальноєвропейського проекту віртуальної музейної мережі Europeana.eu, яка надає необмежений доступ до віртуальних бібліотек, архівів та колекцій провідних європейських галерей, музеїв та бібліотек. Завдяки спонсорській підтримці поступово покращується матеріальна база музеїв. Це дає змогу проводити оцифровку матеріалів для розміщення їх у вільному доступі в інтернеті. На пришвидшення вказаного виду роботи спрямована і домовленість корпорації Google з Міністерством

культури України. У 2017 році вони розпочали проєкт — віртуальний тур по музеях [5].

Щоб почати віртуальну подорож, потрібно зайти на сайт [«Музеї України просто неба»](#) і обрати один із семи музеїв. Портал має зручну навігацію та голосовий супровід трьома мовами - українською, російською і англійською. Завдяки 360-градусним панорамам можна не лише прогулятися територією музеїв та околицями, а й зазирнути всередину будинків, ознайомитися з експозиціями. Подорожувати українськими музеями також можна за допомогою режиму Street View на Картах Google.

Окрім того, за допомогою опції «Прокласти маршрут» можна скласти оптимальний варіант маршруту від місця розташування до обраного музею. Наразі користувачі мають можливість віртуально відвідати Національний музей народної архітектури та побуту України (Пирогів), Музей народної архітектури і побуту у Львові «Шевченківський гай» (Львів), Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (Переяслав-Хмельницький), Закарпатський музей народної архітектури та побуту (Ужгород), Центр народознавства «Мамаєва Слобода» (Київ), Запорізька Січ - Національний заповідник «Хортиця» (Запоріжжя), Резиденція Богдана Хмельницького (Чигирин).

Цікавим нововведенням стало і використання 3D-принтера. Поширення цієї технології стане революцією у сфері музейної справи [6].

Таким чином, модернізація музейної справи є важливим завданням українського суспільства. Сьогодні музеї виконують не лише соціальні, але й економічні функції: формування мислення, національної свідомості, залучення відвідувачів, активізації галузей економіки, пов'язаних з туризмом. Передові країни світу вже давно змінили принципи роботи власних музеїв, поставивши їх у центр власних економік, наукового розвитку. Такі зміни мають значний економічний ефект. Вони сприяють зростанню кількості туристів та збільшенню надходжень до бюджету.

ДЖЕРЕЛА

1. Смаглій К. Європейський досвід реформування музейної сфери: уроки для України. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4581>
2. Мельничук О. Модернізація музейної справи в Україні: дослідження, виклики, рекомендації. Сайт Київського офісу Інституту Кеннана. URL: <http://kennankyiv.org/wp-content/uploads/2016/02/>
3. Лорд Б. Менеджмент в музейній справі. М.: Економіка, 2002. 390 с.
4. Шлепакова Т. Л. Про деякі аспекти запровадження нових моделей управління в музейній галузі України [Електронний ресурс] Сайт Національної бібліотеки України. URL: http://www.nplu.org/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2015/Myznew.pdf.
5. Google створив віртуальний тур музеями України просто неба [Електронний ресурс]: сайт ГО «Детектор медіа». URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/19300/2017-07-18-google-stvoryv-virtualnyy-tur-muzeyamy-ukrainy-prosto-neba>
6. Копитько О. 3D-революція: колекцію музеїв Smithsonian Institution можна буде роздрукувати на 3D. Сайт Хвиля. URL: <http://hvylya.net/analytics/tech/3d-revoluytsiya-kollektsiyumuzeev-smithsonian-institution-mozhno-budet-raspechatat-na-3d-printere.html>

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МУЗЕЙНІЙ СПРАВІ

Логойда Ангеліна, здобувачка кафедри готельно-ресторанної та музейної справи Мукачівський державний університет

Науковий керівник: к.хім. н., доц.. Молнар-Бабіля Д.І., к.техн.н., доц.. Удворгелі Л.І.

Інформаційні технології вплинули на велику кількість сфер людської діяльності, таких як медицина, наука, навчання, політика та власне культура. Музей стає більш відкритим, здатним прийняти в свою систему все, навіть сучасне діюче підприємство. Сучасні інформаційні технології займають провідну роль в діяльності музеїв. В наші дні основні функції поширення культури перейшли до рук преси, ТБ та Інтернету.

Оскільки використання комп'ютерних технологій сприяє створенню електронного музейного обліку, віртуальних експозицій, сайтів та програм для продажу квитків з метою залучення нових відвідувачів та надання якісного обслуговування – робота музеїв значно покращилась.

Однією з основних переваг використання інформаційних технологій у музейній справі є можливість створення віртуальних експозицій, які дозволяють відвідувачам з усього світу знайомитися з музейними колекціями, навіть якщо вони не мають можливості особисто відвідувати музей. Проте віртуальні тури не дозволяють відвідувачам бачити експонати з різних кутів зору, дізнатися більше про їх історію та зв'язки між ними. Google Arts & Culture - це онлайн-платформа, яка дозволяє відвідувати виставки та культурні надбання у всіх куточках світу з хорошою якістю не відриваючись від буденних справ.

Сайт дозволяє збільшувати та зменшувати зображення з хорошою деталізацією і переглядати твори з різних ракурсів; це яскравий приклад інновацій в музейних закладах, адже навіть люди з низькими фінансовими можливостями можуть подивитися шедеври людського надбання. Відтепер люди з різних країн зможуть дослідити автентичні й інтерактивні історії про українську культуру, відвідати віртуальні екскурсії та ознайомитися з найкращими роботами українських художників у шести віртуальних виставкових просторах. Google Arts & Culture - це платформа, де зібрані цифрові версії мистецьких витворів та різноманітних об'єктів культури з понад 2000 закладів культури з 80 країн світу[1].

Фахове представлення музею в мережі Інтернет сприяє його інтеграції у систему українських і зарубіжних профільних закладів, відкриває додаткові можливості для презентації своїх колекцій, активізує процес обміну професійною інформацією, розширює можливість залучення нових ресурсів ззовні музейної системи, поживавлює розвиток музею, створює експериментальний майданчик для музейного проектування, розробки різних музейних моделей.

Використання інформаційних технологій може полегшити адміністративну роботу музейних працівників, так як вони можуть

використовувати програмне забезпечення для керування колекціями, обліку відвідувачів, бронювання квитків та інші аспекти управління музеєм. Сучасні технології, залучення комп'ютерних продуктів відкривають також широкі можливості для організації віртуальних інтерактивних презентацій та виставок, зокрема у режимі on-line, реалізація ідеї «віртуального музею» з використанням оригінальних музейних предметів, гравюр, кінодокументів надає змогу створити принципово нову музейну експозицію. Віртуальний тур українськими музеями просто неба – українська віртуальна екскурсія, в якій представлені 7 аутентичних музеїв України. Кожен з них дозволяє перенестись на століття назад і доторкнутися до минулого [2].

Створення та демонстрація віртуальних культурних пам'яток, історичні реконструкції, інтерактивні експонати, відтворення вже загублених об'єктів і предметів дає можливість перейти на якісно новий рівень збереження і передачі нащадкам культурної спадщини. Використання інформаційних технологій може полегшити адміністративну роботу музейних працівників, так як вони можуть використовувати програмне забезпечення для керування колекціями, обліку відвідувачів, бронювання квитків та інші аспекти управління музеєм [3].

За допомогою нових технологій можна сформувати розвинену інформаційно-комунікаційну структуру, що містить у собі не лише комп'ютеризацію й інформатизацію музею, але й систему постійно діючих комунікативних зв'язків та інформаційного обміну в межах держави й глобальних мережних альянсів і партнерств. Кращими у світі національними еталонами такої управлінсько-комунікативної інформаційної системи є національні музейні мережі (банки даних) "MONARCH" (Велика Британія) та "MERIMEE" (Франція)[4].

Отже, сьогодні жоден музей не може обійтись без власного сайту, електронної облікової системи та сторінки в соціальних мережах, адже відвідувачі перш за все будуть дивитися на популярність музею, ніж на цінність яка знаходиться в ньому. Використання комп'ютерних технологій сприяє модернізації музейного обліку шляхом створення і збереження електронних зображень музейних предметів, розширює можливості доступу публіки до музейних фондів. З цією метою в сучасних музейних установах створюються спеціальні комп'ютерні програми для продажу та перевірки квитків, що дозволяє музеям розширювати список постійних і залучати нових відвідувачів.

ДЖЕРЕЛА

1. Google Arts and Culture URL: <https://artsandculture.google.com/>
2. Віртуальний тур музеями України просто неба URL: <https://museums.authenticukraine>
3. Нові технології в галузі музейної комунікації. Теорія музейної комунікації. URL <https://cutt.ly/85cmgYp>
4. Нові інформаційні технології музейної справи URL: <https://cutt.ly/C5csmte>

Розділ 8.

Сучасні тенденції в методиці навчання суспільних дисциплін

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Костючик Маргарита, магістрантка першого року навчання

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: к. і. н, доц. Трофімук-Кирилова Т. М.

У зв'язку із стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) та їх впливом на освітній процес, виникає потреба в дослідженні ефективності використання ІКТ у діяльності закладів вищої освіти та визначені їх впливу на якість освіти.

За допомогою ІКТ можна покращити доступність та якість освіти, зробити процес навчання більш ефективним та забезпечити розвиток креативного та критичного мислення здобувачів вищої освіти. Застосування ІКТ в освітньому процесі вимагає від науково-педагогічних працівників та студентів додаткових знань та навичок, а також сприяє зміні традиційних форм і методів навчання.

Тому дослідження теоретичних та методологічних засад використання ІКТ в освітній діяльності має велике значення для розуміння сутності цього процесу та вдосконалення методів навчання відповідно до сучасних вимог та рівня інформатизації освіти.

Метою дослідження є аналіз теоретико-методологічних аспектів вивчення проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти, а також визначення їх впливу на якість освіти та розвиток компетенцій студентів.

Використання ІКТ в освітній діяльності є актуальною та невід'ємною частиною сучасної освіти. У зв'язку з цим, важливими є дослідження теоретичних та методологічних засад використання ІКТ в закладах освіти.

Під поняттям ІКТ розуміють сукупність засобів, технологій і методів, які використовуються для обробки, передачі та зберігання інформації, а також для забезпечення зв'язку та взаємодії між користувачами за допомогою комп'ютерів та інших пристроїв.

ІКТ включають широкий спектр електронних пристроїв, програмного забезпечення, комп'ютерних мереж та інших технологій, які забезпечують ефективну обробку та передачу інформації в різних форматах і з різних джерел [3, с. 77].

Однією з головних причин використання ІКТ в освітньому процесі є те, що вони дозволяють збільшити доступність та якість освіти, забезпечити більш гнучкий та індивідуалізований підхід до навчання. ІКТ надають студентам можливість отримувати доступ до різноманітної навчальної інформації, зокрема, через використання електронних підручників, відеоуроків, онлайн-курсів і т. д.

Окрім того, вони можуть збільшити ефективність освітньої діяльності шляхом впровадження та застосування різноманітних інтерактивних методів навчання та оцінювання, наприклад, онлайн- вправ, ігор, завдань, вікторин тощо.

Однак, використання ІКТ в навчанні потребує певного рівня технічної підготовки викладачів та студентів, а також певної технічної оснащеності закладів освіти.

Також важливо враховувати педагогічні та методологічні аспекти використання ІКТ в освітній діяльності, зокрема, забезпечення балансу між цими складовими, врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти та застосування комплексного підходу до дослідження використання ІКТ в освітній діяльності.

Аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок про важливість використання ІКТ в освіті та їхній позитивний вплив на процес навчання та результативність студентів, зокрема на цьому наголошує дослідниця Дишко О. Л. [2].

Інший науковець Биков В. Ю. зауважує, що впровадження ІКТ в освітній процес сприяє виконанню більшості завдань, що стоять перед всією системою освіти [1].

Павлишина Н. Б. наголошує на тому, що інтерактивне спілкування під час аудиторних занять за допомогою смартфонів і ноутбуків сприяє активізації процесу взаємодії аудиторії. Здобувачі освіти мають можливість отримувати додаткову інформацію в Інтернеті, проходити різноманітні тестування онлайн тощо [4, с. 65].

Одним з основних методологічних підходів до дослідження використання ІКТ у роботі інститутів, університетів, академій тощо є комплексний підхід, який включає в себе дослідження їх ефективності, впливу на мотивацію й інтерес до навчання, роль викладача та студента в процесі використання ІКТ, а також оцінювання технічної оснащеності та доступності ІКТ.

Інший методологічний підхід – це компаративний аналіз, який дозволяє порівняти ефективність використання ІКТ в функціонуванні освітніх установ з різних країн та регіонів. Такий аналіз дозволяє виявити

найкращі практики та найбільш ефективні методи використання ІКТ в освітній діяльності, а також знайти шляхи для поліпшення їх застосування в окремому закладі вищої освіти.

До інших методологічних засад дослідження використання новітніх технологій в закладах вищої освіти можна віднести аналіз взаємодії між викладачами та студентами в процесі їх застосування, вивчення технологічних та методичних підходів до використання ІКТ в навчанні, а також аналіз їхнього впливу на розвиток інформаційної грамотності та інших навичок у здобувачів вищої освіти.

Для досягнення успіху в цій сфері необхідно використовувати новітні технології та методи дослідження, зокрема, аналізувати відгуки студентів та викладачів щодо використання ними ІКТ, збирати дані про ефективність їх застосування в освітній діяльності, проводити дослідження їх впливу на академічні результати студентів та їх мотивацію до навчання.

Дослідження використання ІКТ в роботі закладів вищої освіти має важливе значення для підвищення ефективності освіти, зокрема, може допомогти забезпечити доступність та якість, збільшити ефективність навчання та сприяти розвитку компетентностей студентів, що необхідні для їх успішного працевлаштування та подальшого професійного розвитку.

Отже, можна зробити висновок, що використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітній діяльності закладів вищої освіти є важливим та актуальним завданням, що дозволяє покращити якість освіти та забезпечити більш ефективний процес навчання.

Для досягнення успіху в цій сфері необхідно враховувати технічні, педагогічні та методологічні аспекти застосування ІКТ в освітній діяльності.

ДЖЕРЕЛА

1. Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. URL: <https://core.ac.uk/reader/19088460>.
2. Дишко О. Л. Використання віртуальних спільнот для підготовки бакалаврів з туризму до професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 58. № 2. С. 76–86.
3. Дишко О. Л., Зубехіна Т. В., Павлишина Н. Б. Інформаційно-комунікаційні технології в організації електронного навчання бакалаврів (на прикладі спеціальностей «Туризм» та «Соціальна робота»). *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 59. № 3. С. 76–88.
4. Павлишина Н. Б. Аналіз сучасного стану застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 46. № 2. С. 64–70.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Євсєєв Юрій, студент 3 курсу

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка

Науковий керівник: к.ф.н., доц. Сулятицька Т. В.

В сучасному світі використання технологій у навчанні стає все більш популярним і необхідним. Це стосується не тільки навчання технічних та наукових дисциплін, але й суспільних, таких як історія, соціологія, політологія, економіка та інші. Використання технологій може мати як позитивні, так і негативні наслідки у навчанні суспільних дисциплін. У цій статті ми розглянемо переваги та недоліки використання технологій у навчанні суспільних дисциплін й проаналізуємо їх вплив на процес навчання та засвоєння знань. Дана проблематика зустрічається в працях таких дослідників як: І. Бондаренко, О. Оржеховський, І. Скрипник, В. Гундаренко, А. Шило та багато інших. Ось деякі з переваг використання технологій у навчанні суспільних дисциплін:

1.Збільшення доступності навчання. За допомогою технологій можна здійснювати навчання в будь-якому місці та в будь-який час, що дозволяє залучити до навчання студентів з різних частин світу та з різним рівнем фізичних можливостей. 2.Збільшення ефективності навчання. Використання технологій дозволяє студентам/учням зосередитись на питаннях, які є для них найбільш важливими, та використовувати більше різноманітних джерел інформації. Крім того, віртуальні платформи навчання дозволяють студентам та учням більш ефективно спілкуватися з викладачами/вчителями та іншими студентами, використовуючи чати та форуми. 3.Підвищення зацікавленості та мотивації студентів. Використання технологій може бути більш захоплюючим та цікавим для студентів/учнів, особливо для тих, які звикли до використання технологій в повсякденному житті. Крім того, використання відео, аудіо та інших медіа-форматів може зробити навчальний матеріал більш доступним для усіх, хто навчається. 4.Забезпечення більш гнучкого та індивідуалізованого підходу до навчання. Використання технологій дозволяє студентам/учням навчатись в своєму темпі, повторювати матеріал скільки завгодно разів та коригувати навчальний процес залежно від власних потреб. Крім того, використання онлайн-тестування та моніторингу прогресу дозволяє вчителям/викладачам та студентам/учням відслідковувати результати та успішність навчання. 5.Економія ресурсів та часу. Використання технологій дозволяє ефективніше використовувати час та ресурси, такі як книги, презентації та інше навчальне обладнання. Крім того, використання онлайн-ресурсів дозволяє знизити витрати на транспорт та матеріали.

Однак, щоб забезпечити максимальну ефективність та ефективну реалізацію переваг технологій у навчанні, необхідно забезпечити доступність технологій для усіх залучених до навчального процесу, а також

проводити їх інтеграцію з традиційними методами навчання. Доцільним є також поєднання різних типів технологій та використання їх відповідно до мети та завдань конкретного уроку або курсу. Для досягнення максимальної ефективності використання технологій у навчанні суспільних дисциплін необхідно розглядати їх як засіб, а не мету саму по собі. Використання технологій має бути підкріплено певними педагогічними та методичними принципами, що забезпечують досягнення мети навчального процесу.

Хоча використання технологій у навчанні суспільних дисциплін має багато переваг, воно також має деякі недоліки. Ось кілька з них: 1.Цифровий розкол і нерівність: Одним з найбільших недоліків використання технологій у навчанні є можливість збільшення цифрового розколу і нерівності. Навчальні заклади та учні з доступом до новітніх технологій можуть отримувати перевагу у порівнянні з тими, у кого немає доступу до цих технологій. Це може призвести до подальшого зростання соціальної нерівності в суспільстві. 2.Відсутність прямого контакту з викладачем/вчителем: Використання технологій у навчанні може призвести до втрати прямого контакту з викладачем та співробітниками навчального закладу. Це може вплинути на здатність здобувачів до залучення до академічних дискусій та обговорень, що може негативно вплинути на якість навчання. 3.Відволікання від навчання: Іншим недоліком використання технологій у навчанні є можливість відволікання учнів/студентів від навчального процесу. Надмірне використання соціальних мереж, відеоігор та інших форм розваг може призвести до втрати уваги та зосередженості. 4.Проблеми з конфіденційністю і приватністю: Використання технологій у навчанні також може ставити питання про конфіденційність та приватність здобувачів. При використанні онлайн-сервісів та платформ, таких як соціальні мережі, може бути порушено конфіденційність учнів/студентів. Зокрема, одним із найбільш поширених сервісів для онлайн-навчання є Google Classroom, який забезпечує шкільним учням і студентам доступ до онлайн-класів, завдань та оцінювання. Однак, такі сервіси можуть збирати інформацію про учнів та студентів, таку як імена, адреси електронної пошти, фотографії та іншу особисту інформацію, що може стати об'єктом порушення конфіденційності. Крім того, використання технологій у навчанні може збільшити ризик кібербулінгу та онлайн-гучнівства. За даними Pew Research Center, понад 40% школярів США стали свідками кібербулінгу, а 15% його жертвами (Pew Research Center, 2018).

Використання технологій може знизити рівень соціальної взаємодії між учнями та вчителями, що може позначитися на якості навчання та настрою учнів. Використання комп'ютерних програм та онлайн-платформ може створити відчуття ізоляції для здобувачів, що може призвести до нездорових форм поведінки, таких як депресія тощо (Chen et al., 2018).

Для досягнення максимальної ефективності та безпеки при використанні технологій у навчанні суспільних дисциплін необхідно забезпечити належну підготовку педагогів та здобувачів освіти, забезпечити доступність технологій для всіх, враховувати індивідуальні потреби студентів, використовувати технології з урахуванням психологічних та соціальних аспектів, а також забезпечувати захист конфіденційності та приватності студентів/учнів.

Отже у зв'язку зі зростанням ролі технологій у навчальному процесі, використання технологій у навчанні суспільних дисциплін стає все більш популярним. Вона має багато переваг, таких як підвищення мотивації, сприяння інтерактивності та доступності матеріалів для здобувачів освіти з різними рівнями знань, та дозволяє використовувати нові методи навчання, які можуть бути ефективніші за традиційні методи. Однак, вона також має свої недоліки, такі як можливість виникнення цифрового нерівності, дистанційність від педагогів та відсутність безпосереднього взаємодії, технічні проблеми, проблеми з конфіденційністю та приватністю, та можливість використання технологій в освітніх цілях. Використання технологій у навчанні суспільних дисциплін має свої переваги та недоліки, і їх треба врахувати при вирішенні питання про їх використання.

ДЖЕРЕЛА

1. El-Hussein, M. O., & Cronje, J. C. (2010). Defining mobile learning in the higher education landscape. *Educational Technology & Society*, 13(3), 12-21.
2. Halabi, A. K. (2018). Benefits and challenges of integrating technology into the classroom. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 4(1), 225-231.
3. Kirschner, P. A., & De Bruijn, E. (2017). The myths of the digital native and the multitasker. *Teaching and Teacher Education*, 67, 135-142.
4. Lai, K. W., & Hong, K. S. (2019). Technology-enabled education: A review of theoretical frameworks and applications in higher education. *Educational Research Review*, 27, 109-129.
5. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies. US Department of Education, Office of Planning, Evaluation, and Policy Development, 1-93.
6. Soffer, T., Nachmias, R., & Tubin, D. (2012). Social networks in education: Edmodo in academic and non-academic settings. *International Journal of Networking and Virtual Organisations*, 10(4), 344-360.
7. Warschauer, M. (2007). The paradoxical future of digital learning. *Learning Inquiry*, 1(1), 41-49.
8. Warschauer, M., & Matuchniak, T. (2010). New technology and digital worlds: Analyzing evidence of equity in access, use, and outcomes. *Review of Research in Education*, 34(1), 179-225.
9. Weller, M., & Anderson, T. (2013). Digital resilience in higher education. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, 16(1), 53-66.

ДЕБАТИ, ЯК ОДИН ІЗ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

*Лесик Наталія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д.і.н., проф. Шваб А. Г.*

Дебати (фр. *debat*) – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії учасники дебатів спрямовують на переконання у своїй правоті третьої сторони, а не одне одного. Тому вербальні і невербальні засоби, що використовуються учасниками дебатів, мають на меті отримання певного результату – сформуванню у слухачів позитивне враження від власної позиції [4, с.24].

Дебати – це один із інноваційних методів навчання, який давно застосовується у вищій освіті та шкільному навчанні. Дебати дозволяють учням не лише набути знань, але й розвинути критичне мислення, аргументацію, логіку, публічні виступи та комунікаційні навички. Завдяки своїй інтерактивності та залученню учнів до дискусії, дебати можуть стати одним з найефективніших методів навчання.

Метод дебатів виник ще в Давній Греції, де вони використовувалися, як засіб вирішення спірних питань. Згодом, дебати стали популярним методом навчання і дискусії в університетах і школах. Відомий англійський університет Оксфорд розпочав проведення дебатів на початку ХІХ століття, а в 1823 році була заснована Оксфордська спілка дебатів, яка з тих пір стала одним з найвідоміших клубів дебатів у світі. Сьогодні, метод дебатів широко використовується як інноваційний метод навчання у школах, університетах та інших навчальних закладах.

Застосування дебатів в навчанні історії дозволяє учням більш глибоко вивчати історичні події та персонажів, розуміти причини та наслідки важливих подій. Крім того, використання дебатів у навчанні історії допомагає розвивати навички критичного мислення та аналізу інформації, дозволяє залучити учнів до активної участі у навчальному процесі та забезпечити їхню активність на уроці. Використання дебатів у навчанні історії може бути особливо ефективним у 10-11 класах, коли учні вже мають базові знання про історію та можуть глибше досліджувати складніші питання та концепції.

Дебати можуть бути використані як інструмент для розвитку критичного мислення учнів у навчанні історії. Під час дебатів школярі мають можливість аналізувати різні погляди на історичні події та особистості, порівнювати їх та використовувати аргументи для підтримки своїх думок. Це може допомогти їм розвивати навички аналізу та оцінки інформації, що є важливим у сучасному світі.

Дебати – це не суперечка, а інтелектуальна гра. А кожна гра має свої правила! І перемогти в дебатах може лише та команда, яка чітко їх

дотримується. У світі існує безліч форматів проведення дебатних ігор, але найпопулярнішими є наступні чотири: формат “Карла Поппера” та “Британський парламентарій”, формат “Лінкольна-Дугласа” та “Американський парламентарій” [1].

Участь у дебатах, зокрема навчальних, дає учням змогу відчувати переваги такого способу обговорення дискусійних питань. Обговорення суперечливого питання стає дебатами тоді, коли цей процес набуває таких обов’язкових ознак, елементів: 1. Тема для обговорення відома учасникам заздалегідь і є суспільнозначущою та актуальною. Кожного разу це повинна бути лише одна тема, яка не змінюється протягом обговорення. Вона має бути сформульована як певне твердження. 2. Тема має розумітися тими, хто дебатуює, однаково. Тому обидві сторони мають домовитись про «дефініції» - визначення ключових термінів, слів по заданій темі, що мають бути спільними для обох сторін. Такі визначення пропонуються учасниками, виходячи із загально визначених та достовірних джерел. 3. Кожна сторона має можливість висловити свою позицію і обов’язково має можливість відповісти на аргументи опонентів. Рівність участі в дебатах проявляється і в чіткому визначенні часу як для виступів, так і для раунду запитань та відповідей. 4. В процесі обговорення учасники мають застосовувати аргументи та докази, адже довести силу власної позиції можна тільки тоді, коли аргументація переконлива. 5. Обговорення передбачає виділення певного часу на “перехресне опитування” - запитання та відповіді, які учасники дебатів використовують як для ствердження власної позиції, так і для виявлення слабких сторін в аргументації опонентів [5, с.23].

Також, дебати можуть сприяти розвитку навичок публічного виступу та аргументації, що є важливими в навчальному та професійному житті учнів. Крім того, вони сприяють вихованню культури діалогу та поваги до думок інших людей, що є важливим аспектом соціалізації учнів у сучасному суспільстві. Звичайно, основна мета використання дебатів на уроках історії полягає в тому, щоб залучити учнів до активної дискусії та аналізу історичних подій та явищ. Ось приклад сценарію дебатів на уроці історії для 10-11 класів:

Тема: "Чи було доцільним використання ядерної зброї під час Другої світової війни?"

1. Вчителі можуть об’єднати учнів у дві команди: за те, що використання ядерної зброї було доцільним, та проти цього.

2. Кожній команді необхідно підготувати свої аргументи та контраргументи, зокрема використовуючи історичні факти та дані. Важливо заздалегідь повідомити старшокласників про проведення тематичних дебатів, для того, щоб вони могли підготуватися до участі в одній з дискусійних команд – «ствердній» або «заперечній», можливо занотувати певні матеріали або ознайомитися з заготовленими учителем

роздатковими матеріалами. Учні цінують покладену на них відповідальність, що стимулює їх до якісної підготовки до дебатів [3, с.15].

3. Після цього команди можуть провести передбачувану дискусію, обмінюватися думками та аргументами, відповідати на запитання один одного.

4. В кінці дебатів учні можуть зробити висновки та відповісти на запитання, які ставить вчитель щодо того, як цей історичний факт впливає на сучасний світ.

Мисленнєві навички, набуті в дебатах, є важливими та корисними і в інших ситуаціях. І те ж саме можна сказати про ораторські навички, що вдосконалюються під час участі у програмі. Учасники дебатів вивчають, як ясно висловлюватись перед аудиторією. Ці навички можуть допомагати таким учням під час навчання, але вони також важливі і для різних професій типу викладачів, юристів, управління або громадської діяльності. У сумі, є широкі освітні переваги для участі в дебатах. Дебати не окрема, ізольована навичка. Так, учні, які беруть у них участь, учаться дебатувати, але вони вчаться і значно більшому [2].

Отже, використання дебатів у навчанні історії для учнів старших класів є ефективним інноваційним методом, який допомагає розвивати різні навички та компетенції учнів, сприяє покращенню академічних результатів, розвитку їх критичного мислення та здатності до аргументації своїх думок. Крім того, дебати можуть допомогти учням зрозуміти історичні події з різних точок зору та зробити висновки про те, як ці події вплинули на сучасність. Використання дебатів у навчанні історії також допомагає стимулювати пізнавальну активність учнів, їхню самостійність та ініціативність. Це метод, який дозволяє учням вільно висловлювати свої думки та ідеї, що допомагає розвивати їхні комунікативні навички та здатність до співпраці в групі, забезпечує залучення учнів до активного навчального процесу та сприяє їхньому успішному навчанню.

ДЖЕРЕЛА

1. Все про дебати: формати проведення дебатів або на які правила гри очікувати?. *Інститут Республіка*. URL: <https://inrespublica.org.ua/podii/vse-pro-debaty-formaty-provedennya-debativ-abo-na-yaki-pravyla-gry-ochikuvaty.html> (дата звернення: 12.04.2023)
2. Дебати як ефективна технологія навчання. *Освіта. UA*. URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/1121/> (дата звернення: 18.04.2023)
3. Добржанський О.В., Богачик Т.С. Інноваційний формат сучасного уроку з історії (методичні рекомендації). Чернівці: Технодрук, 2021. 32 с.
4. Каліберда Г.А. Інтелектуальна гра "Дебати" у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Збірка матеріалів для керівників дебатних клубів та вчителів, які навчають дебатів та дискусій. Полтава: ПОППО, 2008. 204 с.
5. Сущенко, І. Дебати в школі. Як навчити учнів аргументації та публічного мовлення: посібник для вчителів. Тернопіль: Астон, 2006. 128 с.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ ПО ДАВНЬОМУ КИЄВУ

*Кухарук Микола, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Карліна О.М.*

Проблема застосування інноваційних педагогічних технологій є актуальною та необхідною. Сучасний світ та модель Нової української школи потребує розвивати нові методи навчання історії.

Мета статті: розглянути методику проведення віртуальної екскурсії по давньому Києву. Тематика уроку відповідає навчальній програмі з історії України для 7 класу для закладів загальної середньої освіти (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698) [3].

Відповідно до нормативних документів навчальні екскурсії є обов'язковими та необхідними складовими навчально-виховного процесу. Вони передбачають створення умов для наближення змісту навчальних предметів до реального життя, спостереження та дослідження учнями явищ і процесів життєдіяльності суспільства, розширення світогляду школярів, формування в них життєво необхідних компетентностей, посилення практичної та професійно-орієнтаційної спрямованості навчально-виховного процесу. Під екскурсією розуміється форма організації навчально-виховної роботи з учнями, яка дозволяє організувати спостереження і вивчення різноманітних явищ і предметів у природних умовах або в музеях [4, с. 55]. Однак не завжди є матеріал та доступ до реальних екскурсій. Віртуальні екскурсії – один із найефективніших та переконливих методів представлення інформації, оскільки створюють, оскільки створюють у глядача ілюзію присутності. Віртуальна екскурсія – це мультимедійна фотопанорама, в яку можна помістити графіку, відео, текст, посилання. Однак на відміну від відео, під час екскурсії можна зупинитися і озирнутися довкола себе, детально розглядати елементи інтер'єру. Мультимедійна віртуальна екскурсія являє собою програмно-інформаційний продукт у вигляді гіпертексту, призначений для інтегрованого подання матеріалів екскурсії. Гіпертекст зручний для об'єднання різних форм інформації. Основа гіпертексту – текстова інформація, але ж HTML дозволяє легко включати в текст ілюстрації, звукові та відео фрагменти. Гіпертекст зручний для моделювання екскурсії. У загальному вигляді гіпертекст складається з інформаційних фрагментів, пов'язаних між собою спрямованими переходами-посиланнями. Користувач рухається по цим переходам від фрагмента до фрагмента так само, як під час реальної екскурсії переходить від об'єкта до об'єкта і дізнається про них щось нове [3, с. 96].

Під час віртуальної екскурсії по давньому Києву зосереджуємо увагу на архітектурних пам'ятках та визначних місцях. Варто використовувати прийом зорової реконструкції, локалізації подій, абстрагування, зорової аналогії, панорамного показу [2, с. 51], за допомогою якого показуємо місцевість давнього Києва, при цьому використовуємо «GoogleArts & Culture» [1]. Дана електронна програма – це онлайн-платформа, використовуючи яку можна отримати доступ до зображень високої чіткості художніх робіт, архітектурних пам'яток світу, серед яких є і Україна.

Головними об'єктами, на які спрямовуємо увагу, виступають Золоті Ворота, Софія Київська, Десятинна церква. Варто використати прийом зорової реконструкції, аби пояснити будівництво Десятинної церкви. Розповідаємо про масштаби церкви, будівництва, історію того, хто був засновником цього. Використання цього прийому вимагає від вчителя віртуальної великих і точних знань про об'єкт.

Для відтворення певних подій, зокрема хрещення Київської Русі, слід застосувати метод локалізації подій, за допомогою якого, зосереджуємо увагу учасників на місці, де відбувалися події, саме хрещення Русі. Слід показати річку Почайну, як місце хрещення. Цей прийом дає можливість обмежити увагу учасників віртуальної екскурсії, зосередити їх погляди на конкретній території, на тому місці, де відбулася подія. Прийом використовується часто разом з прийомом зорової реконструкції. Даний прийом викликає у екскурсантів почуття причетності до події. До методичних прийомів голосового супроводу варто віднести на уроці такі прийоми: екскурсійної довідки, коментування, відступу, опису, характеристики [2, с. 63].

Потрібно повідомити відомості про об'єкт: дату споруди, авторів проекту, розміри, призначення, що сталося з спорудою, в даному випадку з храмами та визначними будівлями Києва. Прийом опису передбачає викладення вчителем в певній послідовності характерних рис, прикмет, особливостей зовнішнього вигляду пам'ятки, які не відразу виявляються учасниками віртуальної екскурсії, зокрема про стилі в архітектурі, в основі якого лежить візантійська культура.

Прийом характеристики побудованих на визначенні відмітних властивостей і якостей предмета, явища, людини. Цей прийом допомагає краще зрозуміти сутність об'єкта. Варто наголосити чому саме, будувалися храми, монастирі, які історичні події лежать в основі цього, чому саме православні храми, які мають в собі сакральні та духовні цінності. Варто зазначити про переживання русичів та який був перехід від язичництва до християнства. Відповідальним за проведення віртуальної екскурсії дається тлумачення будь-яких явищ, подій, критично оцінюються дії учасників цих явищ, та історичні події, які були в той період на Русі.

Щодо прийому цитування, то до нього вдаються для підтвердження своєї думки, для збереження особливостей мови і колориту певного історичного періоду, для відтворення картини подій, для ознайомлення з авторитетною думкою. Цитата спрямована на те, щоб викликати зоровий образ. Потрібно використовувати літописи та згадки, древні патирики, брати в основу літопис Нестора Літописця. Він полягає в тому, що в ході розповіді відповідальний за проведення віртуальної екскурсії як би відходить від своєї теми: читає вірш. Цей прийом не пов'язаний з утриманням віртуальної екскурсії. Його завдання – зняти втому, посилити увагу в подальшому. Застосовуємо, коли наводимо приклади з літератури, як описували цей період історії, наші сучасники [4, с. 95–96]. Основою розповіді відповідального за проведення віртуальної екскурсії є індивідуальний текст, який визначає послідовність і повноту викладу думок, допомагає відповідальному за проведення віртуальної екскурсії логічно будувати свою розповідь. Такий текст вчитель повний скласти сам, спираючись на рівень класу та керуючись вимогами програми. Основою для індивідуального тексту є контрольний текст. Варто застосувати такі слова, щоб учні могли зрозуміти те, що хоче донести вчитель. Найперше – це перенестись у древній Київ та відчути і зрозуміти всі початки зародження християнства на Русі.

Отже, віртуальна екскурсія є інноваційною формою навчальної діяльності, що спрямована не тільки на отримання предметних знань, а й на формування комунікативних, пізнавальних, регулятивних навчальних дій, сприяє підвищенню інтересу не тільки до предмету але і культурної спадщини. Віртуальна екскурсія реалізує принципи сучасної педагогічної діяльності: принцип компетентнісного підходу – отримання високого результату через діяльність студентів, принцип пізнавальної діяльності – через самостійну, творчу діяльність до отримання нового знання.

ДЖЕРЕЛА

1. GoogleArts & Culture. URL: [http:// www.google.com/culturalinstitute/beta](http://www.google.com/culturalinstitute/beta) (дата звернення: 25.03.2023).
2. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 178 с.
3. Навчальні програми для 6-9 класів (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2011 рік). URL: [http://www. mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua) (дата звернення: 27.03.2023).
4. Коваленко О.В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу, *Теорія і методика професійної освіти*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 94–97.
5. Удовиченко І.В. Музейна педагогіка: теорія і практика: навч.-метод. посіб. Київ: Лотос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.

ЗАСТОСУВАННЯ MIND MAP ПРИ ВИВЧЕНІ ТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ ЯРОСЛАВА МУДРОГО В ШКОЛІ

*Дячок Зоя, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Рудянин І. П.*

У процесі викладання історії вчитель повинен працювати над оптимізацією та структуруванням матеріалів, намагатись зробити їх більш наочними й простими для розуміння учнями. Одним із вдалих інструментів для досягнення цієї мети є створення «mind-maps».

Mind maps дослівно перекладається з англійської як мапа думок або мапа пам'яті, розуму та є діаграмою, на якій відображаються слова, ідеї, завдання, або інші елементи, які розташовують навколо основного слова або ідеї [1, с. 7].

Термін «mind maps» вперше був запропонований британським вченим Тоні Б'юзен у др. пол. ХХ століття. Він стверджував, що, ментальна карта є революційним інструментом мислення, після освоєння якого може змінитися життя людини. Тоні Б'юзен зробив великий вклад в розвиток mind maps, а саме систематизував використання інтелект-карт, створив правила і принципи їх побудови та працював над розповсюдженням та популяризацією цієї технології. На думку автора, застосування інтелект-карт допомагає обробляти інформацію, створювати нові ідеї, покращувати пам'ять та ефективність. Інтелектуальні карти можна застосовувати у будь-якій сфері життя, для розв'язання різноманітних інтелектуальних задач [2, с. 9].

Діаграма mind map має деревоподібну структуру (можливі зв'язки між гілками) і подає зв'язки між фрагментами інформації. Тему розміщують посередині мапи, можливим є представлення за допомогою зображення. Назовні від теми робляться розгалуження до основних підрозділів від яких, робляться розгалуження до під-підрозділів, які містять відповідну інформацію. Під час створення мапи можна використовувати різні кольори, різну товщину гілок, додавати зображення тощо. Це дозволить покращити сприйняття інформації.

Теоретичний матеріал відображений вчителем у формі мапи думок є гнучким, його можна легко пристосовувати до різних умов викладання та аудиторії. Мапи думок зберігають факти та демонструють взаємозв'язки між ними, тоді як лінійний текст не має таких властивостей. Саме завдяки цьому mind maps забезпечують глибше розуміння предмета учнями.

Карти думок може використовувати не тільки вчитель для пояснення матеріалу, а їх можуть створювати учні. Застосування mind maps дозволяє якісно працювати з учнями, які мають різні типи сприймання інформації (візуальний, кінестетичний, аудіальний). Така форма роботи є посильною для всіх учнів, оскільки зазвичай спочатку вони створюють

інтелектуальні карти, під керівництвом учителя колективно, потім створюють карти у групах, парах і, на завершення, – самостійно [2, с. 11].

Перевежно карти думок виготовляються власноруч, але зручним способом є використання онлайн-сервісів. Сервіси Bubbl.us, Wayback Machine, FreeMind, Gliffy тощо.

Тема європейської дипломатії Ярослава Мудрого є досить складною та заплутаною для вивчення учнями 7-го класу. Адже передбачає розуміння учнями династичних зв'язків з країнами Європи, історії цих держав та важливості дипломатії з конкретними країнами.

Ярослав Мудрий значно зміцнив міжнародне становище України-Русі завдяки укладанню дипломатичних шлюбів. Ним було налагоджено династичні зв'язки великокнязівської родини з представниками західноєвропейських королівських дворів, він одружився на дочці шведського короля Олафа Шетконунга з династії Унглінгів та прибалтійської слов'янки. Причини цього шлюбу були виключно політичними, адже династичний союз зі Швецією значно зміцнив як авторитет Ярослава, так і міжнародні позиції династії Рюриковичів. Такий крок одночасно налагодив зв'язки з Норвегією, оскільки сестра Інгігерди Астрід була дружиною Олафа II Харальдсона Святого, який належав до династії Інглінгів, спорідненої зі шведською [4, с. 9].

Донька Ярослава – Єлизавета була дружиною норвезького короля Гарольда Суворого, друга донька – Анна взяла шлюб з французьким королем Генріхом I, нащадками цього шлюбу стали представники правлячих династій цих країн (Капетінгів, Валуа та Бурбонів), третя – Анастасія вийшла заміж Андраша I – угорського короля [3, с. 345].

Ілля – син Ярослава Мудрого від першого шлюбу взяв собі в дружини сестру данського короля Кнута Великого з династії Гормсенів. Старший син Ярослава Володимир приблизно в 1043 році одружився з Одою – дочкою німецького графа Леопольда фон Штаде, а Святослав з дочкою іншого німецького графа – Дітмаршен Етелера [4, с. 10].

Вчитель може надати учням схему для побудови mind map на тему європейської дипломатії Ярослава Мудрого (Рис. 1).

Учні повинні доповнити терміни теми та детальніше розписати інформацію про династії та їх представників, з якими було налагоджено зв'язки завдяки укладанню шлюбів. Також можливим є варіант самостійної розробки mind map учнями. Така форма роботи допоможе учням краще зрозуміти і засвоїти матеріал теми.

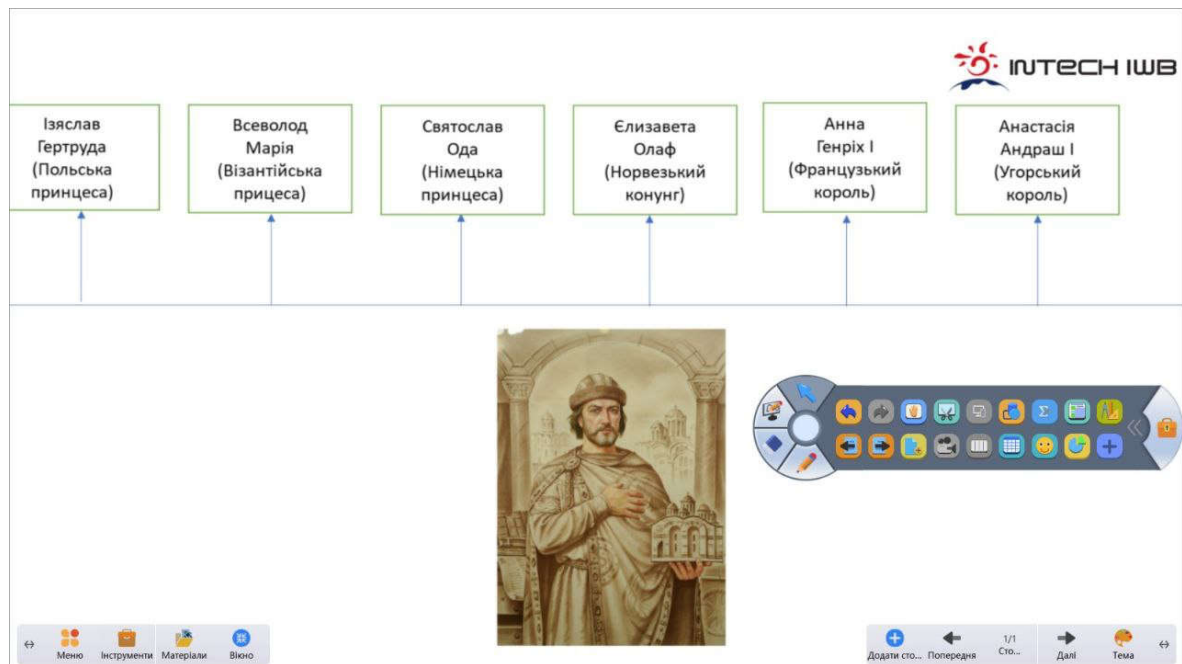

Рис. 1. Макет mind map на тему «Європейська дипломатія Ярослава Мудрого»

Отже, mind map дозволяє активізувати мислення, залучати інтелектуальні резерви головного мозку, краще освоювати інформацію та вміти її структурувати. Оскільки mind maps ілюструють лише інформацію, що безпосередньо стосується предмета лекції, учні краще засвоюють матеріал та не губляться у великій кількості інформації.

ДЖЕРЕЛА

1. Б'юзен Тоні. Мапа думок. Докладний посібник із вивчення і застосування найпотужнішого інструмента мислення у світі: переклад з англ. Олени Замойської. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 224 с.
2. Васильківська Н. Застосування інтелект-карт у початковій школі / Освіта – енергія майбутнього. Якісна освіта як фактор перемоги. Тернопіль, 2022. С. 9–11.
3. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX - початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. 649 с.
4. Махінько А. І. Династійні зв'язки Київської Русі до XIII ст. Історико-генеалогічний огляд. *Сторінки історії: Збірник наукових праць*. Вип. 33. Київ, 2012. С. 5–12.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МОЗКОВИЙ ШТУРМ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ ДО ТЕМИ «ПЕТРО МОГИЛА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ»

*Гінчук Наталія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д. і. н., проф. Шульга. С. А.*

Метод «мозкового штурму» з'явився у Сполучених Штатах Америки в кінці 30-х років, коли співвласник великої рекламної фірми Алекс Ф. Осборн почав практикувати серед своїх співробітників новий підхід до пошуку ідей. Метод остаточно сформувався і став відомим з виходом в 1963 році книги А. Осборна « Кероване уявлення: принципи і процедури творчого мислення». [4, с. 46]

«Брейнштурмінг» є одним з найбільш ефективних інструментів для стимулювання творчості та інноваційного мислення. У наш час, коли технології розвиваються швидко, а інформація стає все доступнішою, важливо навчити учнів критично мислити та шукати нестандартні рішення проблем. Метод «мозкового штурму» є потужним інструментом, який може допомогти учням стати творчими та інноваційними, використання його на уроках історії може стати кроком у цьому напрямку.

Головна ідея методу полягає в тому, що ніхто не повинен висловлювати оцінку чи критику на адресу будь-якої ідеї, що виникла в ході обговорення. Метод «мозкового штурму» припускає, що кожна людина певною мірою володіє творчими здібностями, але певні внутрішні та соціальні фактори не дозволяють йому повністю відкрити свій творчий потенціал. В ході цього методу всі обмеження прибираються, і потенціал може бути використаний в повній мірі.

Історія має безліч невирішених питань та проблем, на які учні можуть спробувати знайти відповіді за допомогою методу «мозкового штурму». Цей метод може допомогти учням розвивати навички аналізу, синтезу та оцінки інформації, а також сприяти їхньому вмінню співпрацювати в команді та обмінюватися ідеями [2, с. 32].

Метод «мозкового штурму» – це техніка групової роботи, яка заохочує учасників вільно висловлювати свої ідеї та думки щодо певної проблеми чи завдання. Під час проведення методу «мозкового штурму» учасники збираються разом і генерують якомога більше ідей, які потім обговорюють та розвивають до конкретних рішень. Метод «мозкового штурму» зазвичай використовується відкрито та без обмежень, дозволяючи учасникам висловлювати будь-які ідеї, навіть якщо вони здаються нереалістичними чи непрактичними на перший погляд.

Один із способів використання методу «мозкового штурму» на уроках історії – це генерація ідей, яка полягає в тому, щоб дозволити учням висловлювати свої думки з теми та генерувати нові ідеї. Вчителі

можуть використовувати цей підхід, запрошуючи учнів ділитись своїми думками з теми.

Одним із способів застосування методу «мозкового штурму» на уроках історії є рольова гра. Вона полягає в тому, щоб учні грали роль історичних осіб або груп та апробували різні сценарії, щоб зрозуміти їхні мотивації та рішення, які вони приймали. Це може допомогти учням покращити навички аналізу та критичного мислення, а також проаналізувати історичні події з різних точок зору.

«Брейнштормінг» – це метод, за допомогою якого учні можуть вивчити історію, створивши список питань, які виникають під час вивчення теми. Потім вони можуть спробувати знайти відповіді на ці питання, генеруючи ідеї та думки. Обговорюючи свої ідеї, учні можуть збагатити їх, пропонуючи нові думки та погляди. Цей метод дозволяє учням зосередитися на темі та активно залучатися до процесу вивчення, розвиває критичне мислення та сприяє розвитку комунікативних навичок. Використання методу «брейнштормінгу» на уроці історії допомагає учням більш глибоко зрозуміти матеріал та збагатити свої знання. [3]

Переваги цього методу в тому, що він:

- дає змогу за короткий час отримати максимальну кількість різних думок;
- допомагає залучити до роботи тих, хто зазвичай пасивний і соромиться брати участь у дискусіях;
- активізує уяву і творчі здібності учасників, уможливорює їх відхід від стереотипних уявлень і стандартних схем;
- є цікавим початком для наступного обговорення у групах;
- будь-які зауваження щодо кожної висловленої ідеї вносяться аргументовано.

Описаний метод не можна визнавати універсальним серед всіх методів колективного обговорення. Проте користуватися ним доцільно у ситуаціях, коли рішення не може бути прийняте на основі більшості та повинно відповідати основним вимогам усіх учасників обговорення. У цьому випадку, коли потрібен компроміс і погодження інтересів, «мозковий штурм» дає змогу задовольнити всіх. Крім того, під час наради є можливість об'єктивно оцінити здібності кожного учасника і зробити висновок про доцільність його подальшої участі у подібних нарадах.

Метод «мозкового штурму» можна використати на уроці історії при вивченні особи Петра Могили, релігійного діяча та політика, який мав значний вплив на історію України. Слід зазначити кілька ідей, які можна запропонувати учням під час методу «мозкового штурму» на цю тему:

– «Роль Петра Могили в українській історії»: учні можуть згенерувати ідеї щодо впливів Петра Могили на розвиток України, які були його досягнення та який слід його залишився в історії.

– «Релігійна та культурна спадщина Петра Могили»: учні можуть обговорити, які були внески Петра Могили в розвиток православної церкви, які були його ідеї та погляди щодо релігії та культури.

– «Петро Могила та його час»: учні можуть запропонувати ідеї щодо історичного періоду, в якому жив і діяв Петро Могила, порівняти його діяльність з іншими відомими діячами його часу, а також розглянути культурні та соціальні зміни, які відбулися в означений період.

– «Альтернативний розвиток історії»: учні можуть обговорити, які можливі напрями альтернативного розвитку історії могли б відбутися, якби Петро Могила вжив інші дії та рішення у своїй діяльності.

– «Інновації та досягнення Петра Могили»: учні можуть запропонувати ідеї щодо досягнень та інновацій, які були запроваджені Петром Могилою, включаючи його внесок у сферу освіти та культури.

– «Порівняння з іншими діячами періоду»: учні можуть порівняти діяльність Петра Могили з діяльністю інших видатних діячів, наприклад, Богданом Хмельницьким, Іваном Мазепою та обговорити спільні та відмінні риси їхньої діяльності та впливи на історію України.

– «Контекст сучасності»: учні можуть розглянути, які наслідки діяльності Петра Могили виявляються у сьогоденні, як його ідеї та досягнення вплинули на розвиток освіти, культури та релігії, і яке значення мають вони для сучасного суспільства [1, с. 55–56].

Отже, метод «мозкового штурму» є ефективним інструментом для використання на уроці історії. Цей метод дозволяє учням генерувати ідеї, розширювати свої знання та поглиблювати розуміння вивченої теми. Використання «брейнштурмінгу» на уроках історії може сприяти активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку критичного мислення та комунікативних навичок. Це простий метод, який легко зрозуміти і легко застосовувати на занятті. Для його проведення не потрібне складне устаткування, техніка і багато часу. Таким чином, метод «мозкового штурму» може стати корисним інструментом для вчителів, які бажають зробити процес навчання більш цікавим та ефективним.

ДЖЕРЕЛА

1. Канаєва А. В. Розвиток критичного мислення на уроках історії. *Науково-педагогічний журнал «Теорія та методика навчання суспільних дисциплін»*. 2017. Вип. 5. С. 54–57.
2. Клименко Л. В. Сучасна практична реалізація інтерактивного навчання на уроках історії. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: II Міжнар. наук. – практ. конф. Львів, 2020. С. 31–33.*
3. Jeffrey Cl. *Brainstorming Techniques For History Teachers And Students*: веб-сайт. URL: <https://www.wordcountjet.com/brainstorming-techniques-for-history-teachers-and-students> (дата звернення: 30.04.2023).
4. Войцешук Л. Є. Інтерактивне навчання – технологія сучасного навчання. *Вісн. Запорізького національного університету*. 2011. Вип. 3. С. 46-49.

МЕТОД «ШЕСТИ КАПЕЛЮХІВ» У ПРОВЕДЕННІ УРОКІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НА ТЕМУ: «ВИЗНАЧНІ ДІЯЧІ ОСВІТИ ВОЛИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ – ЛІЦЕЮ У ХІХ СТОЛІТТІ»

*Яворська Юліана, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Науковий керівник: к.і.н., доц. Кінд – Войтюк Н. В.

Сучасна освіта потребує використання нових, цікавих та інтерактивних методів, де учень повинен вміти мислити, аналізувати, а не лише отримувати велику кількість матеріалу. Саме тому в Україні досить активно розвивається концепція НУШ (Нової української школи), яка сформує особистість, яка буде вміти навчатися протягом життя, а не буде «рабом системи».

Новітні методи навчання допомагають урізноманітнити освітній процес, вони стимулюють учня до комунікації в колективі, вмінню висловлювати власну точку зору, а головне: сприяють розвитку інтересу до навчання у школярів. Метод «Шести капелюхів» є чудовим зразком того, як одне питання розглядають з різних точок зору, вказуючи на позитивних та негативних сторонах.

Метод «Шести капелюхів» сформулював Едвард де Боно у другій половині ХХ століття. Саме теорію латерального (нетипового) мислення покладено в його основу, де важливо досягти не правильного рішення, а ефективно розглянути потрібне питання [6, с. 163].

Важливим є те, що завдяки методу «Шести капелюхів» можна подолати три важливі проблеми: розгубленість, неконтрольовані емоції та невпорядкованість тверджень, адже до вирішення поставленого питання учні приступають уже всебічно ознайомлені з питанням, досліджуючи його з 6 сторін, а це в свою чергу формує всеосяжну картину [5, с. 32].

Ще однією особливістю даного методу є те, що завдяки поділу на шість капелюхів, учень може зосереджувати увагу на певному завданні, не піддаючись своїм емоціям чи відчуттям, адже для особистих вподобань виділено окремий колір капелюха, а отже й інформація відділена від почуттів є чіткішою і об'єктивнішою [1].

Під час використання даного методу можна сформувати ряд компетентностей: інформаційну, технологічну, комунікативну, навчальну, пізнавальну. Саме комплекс усього вищеперерахованого дозволяє отримати досить хороший результат, а завдяки різним кольорам капелюхів школярі легко орієнтуються, які особливості, кому притаманні [6, с. 164].

Білий капелюх – відповідає за точну інформацію, факти, загальну інформацію, будь-які власні судження або емоції відсутні. Червоний капелюх – відповідає за наші почуття та емоції, а також формує наше ставлення до ситуації. (На цей капелюх виділяють найменше часу, щоб учні висловлювали свою першу думку, а не чітко продумані твердження).

Жовтий капелюх – відповідає за позитивне налаштування колективу, пошуки переваг та позитивних аргументів, навіть у тому випадку, якщо доповідачу ця тема не імпонує. Чорний капелюх – відповідає за негативні сторони. Саме тут учень повинен розповісти про недоліки та усі ризики, які виникають. Зелений капелюх – відповідає за творче мислення, пошук нових ідей. Його роль зростає тоді, коли усі інші кольора виявились не успішними і учасники не можуть вирішити поставлене завдання. Синій капелюх – відповідає за узагальнення. Його основна мета об'єднати усі твердження, які висувались під час рольової гри в одне ціле, проаналізувати їх та сформулювати об'єктивні підсумки.

Синій капелюх найкраще підходить лідерам груп або самим педагогам, які слідкують за правильною послідовністю капелюхів, контролюють те, щоб усе відбувалось згідно правил та допомагають узагальнити усе вище сказане [2].

Досить часто між науковцями виникає дискусія щодо того, яка правильна послідовність використання цих капелюхів. Проте, кожен педагог повинен виробити свій ідеальний перелік, адже він відрізняється в залежності від віку дітей та основного дискусійного питання. Логічною послідовністю можна назвати таку: першим виступає білий капелюх, який ознайомлює з необхідною інформацією, наступним – чорний, за яким зразу іде жовтий, щоб врівноважити увесь негатив чимось хорошим, наступним є червоний капелюх, який виражає ставлення до даної теми, а за ним – зелений, який допоможе нестандартно вирішити усі ситуації, а узагальнить усе блакитний капелюх. Бувають випадки, коли після зеленого капелюха знову виступають учасники з жовтим та чорними капелюхами [4, с. 105].

Цікавим є і поділ на капелюхи, адже існує декілька варіантів розподілу:

1) Педагог ділить учнівський колектив на декілька груп, кожній із груп дає завдання і вже підгрупа виступає під різними капелюхами. Не надаючи комусь одному певний колір капелюха.

2) Педагог ділить учнівський колектив на групи, де кожному учню, а не групі в загальному відповідає певний колір, проте важливо звернути увагу на те, щоб учні підбирали для себе нетипові кольора: оптиміст повинен взяти чорний колір, зелений – той, хто боїться виражати власні емоції, жовтий – песиміст, це допоможе учням вийти із зони комфорту та відкрити себе з іншої сторони, а у формі гри це зробити набагато краще, ніж під час буденних справ.

3) Учні працюють індивідуально: їм оголошують проблемне завдання, а вони по чергово, «одягають» на себе різного кольору капелюхи. У цьому варіанті варто чітко розмежовувати колір капелюха, щоб думки учня не плутались.

Метод «Шести капелюхів» можна вдало використати під час проведення уроку з історії України у 9 класі на тему: «Визначні діячі

освіти Волинської гімназії–лицею у XIX столітті». Ця рольова гра допоможе збільшити інтерес учнів до даної теми, структурувати постаті Кременецької гімназії—лицею та проявить не лише знання даного матеріалу, але й творчі здібності у дітей.

Після оголошення теми уроку педагог розповідає учням про метод «Шести капелюхів» та ділить клас на три рівні групи, де кожній групі випадає одна із постатей гімназії–лицею. Перша група буде розповідати про Тадеуша Чацького, друга про Гуго Коллонтая, а третя – Юзефа Чеха [3, с. 27]. Учасники групи сідають у круг, отримують капелюхи шести кольорів та питання на які потрібно буде відповісти.

Перше питання для білого капелюха: хто ця постать, що вона зробила для гімназії–лицею, як вона пов'язана взагалі з цим закладом освіти; жовтий капелюх – позитивні сторони її діяльності для життя гімназії–лицею; чорний капелюх – негативні сторони її діяльності для життя гімназії—лицею; червоний капелюх – ваше ставлення та почуття до цієї особистості; зелений капелюх – уявіть себе цією особистістю та розкажіть, щоб ви робили або не робили на її місці; блакитний капелюх – висновок про видатну постать Волинської гімназії–лицею та її внесок у життя цього навчального закладу.

Кожна команда по черзі виступає із доповіддю про видатну постать, а після виступу кожної команди вчитель узагальнює разом із учнями усю нову інформацію про видатних постатей «Волинських Афін».

Завдяки використанню цього методу учні зможуть провести урок цікаво та нестандартно, залучаючи не тільки звичні методи навчання, досить сильно збільшиться їх пізнавальний інтерес до навчання, відповіді будуть більш чіткими, діти з легкістю будуть формулювати власні твердження та вмітимуть працювати в команді.

ДЖЕРЕЛА

1. Лобанова Н. Метод «Шість капелюхів мислення» Едварда де Боно для розвитку навичок роботи з інформацією. URL: <http://klovsky77.com.ua/23-naukova-robota/217-метод-«шість-капелюхів-мислення»-едварда-де-боно-для-розвитку-навичок-роботи-з-інформацією.html>
2. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3727/1/пометун3.PDF>
3. Коляденко С.М. Кременецький лицей у системі освіти Волині (XIX – 30—ті рр. XX ст.). Житомир, 2003. 136 с.
4. Лякішева А. Кейсбук методів і прийомів технології розвитку критичного мислення в Новій українській школі. Луцьк, 2022. 116 с.
5. Павленко В. Метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення», як засіб розвитку креативного мислення у школярів. Житомир. 2016. 78 с.
6. Шикір Ю. Метод «Шість капелюхів мислення»: історія, сутність, переваги. Житомир. 2020. 188 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ: «ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РР. В УКРАЇНІ»

*Леончук Вероніка, магістрантка першого року навчання
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник: к.і.н., доц. Рудянин І. П.*

Сучасні інформаційні технології - це одна з важливих та прогресуючих тенденцій сучасного освітнього процесу на уроках історії.

Інформаційні технології в освітньому процесі - це передача інформації учням за допомогою програмного забезпечення та комп'ютерної техніки. Мультимедійні технології дають змогу подати інформацію у простішому вигляді, наприклад у формі тесту, схеми, таблиць, діаграм, карт, а також дають можливість порівнювати різні об'єкти за окремими параметрами. [2, с. 84].

Проблемам застосування інформаційних технологій в освіті виділено велику кількість наукових публікацій, як вітчизняних та і зарубіжних учених, зокрема, К. Вірютіної, А. Грицай, О. Кисельової,

Л. Кондратової, С. Куценка, В. Лапінського, Ю. Мінгальнової, О. Пінтійської та ін. [3].

У сьогоднішній традиційна дошка з крейдою поступово втрачає свої позиції, адже в навчальних закладах все частіше можна почути терміни «мультимедійна дошка», «інтерактивна дошка», «smart-дошка». [2, с. 85].

Інтерактивна дошка – це сенсорна панель, яка працює в комплексі з комп'ютером та проектором. Перші такі дошки були випущені компанією SMART Technologies в 1991 році. Перші, хто усвідомив великий потенціал інтерактивних дошок для навчання- це вчителі.[1]. Коли вчитель працює з інтерактивною дошкою, він завжди знаходиться в центрі уваги і підтримує постійний контакт з учнями. Використовуючи сучасну дошку, можна поєднувати перевірені методи і прийоми роботи зі звичайною дошкою з набором інтерактивних і мультимедійних можливостей.

Інтерактивні дошки дозволяють :

- 1.Більш гнучко готувати матеріал;
- 2.Демонстраційний матеріал супроводжувати помітками та зауваженнями,
- 3.«Електронним маркером» різних кольорів робити записи на дошці та на поверхні малюнків, які проектуються з комп'ютера;
4. Зберігати зображення на дошці;
5. Зберігати увесь хід роботи на дошці;
- 6.Робити швидкі та прості виправлення в поданому матеріалі під час уроку, підлаштовуючи його під аудиторію, конкретні завдання, що були поставлені на уроці.
7. Подавати матеріал динамічними та захоплюючими способами;

8. Не торкаючись до комп'ютера моделювати абстрактні ідеї та поняття;

9. Перенести об'єкт в інше місце екрана або встановити нові зв'язки між ними;

10. Працювати в реальному часі. [2, с. 85-86].

Маючи справу з інтерактивною дошкою, вчитель може поєднувати перевірені прийоми та методи роботи зі звичайною дошкою з набором інтерактивних і мультимедійних можливостей Smart-дошки. Об'єднуючи текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію за допомогою інтерактивної дошки, а також використання анімації підвищує якість уроку. Учні починають концентрувати свою увагу на конкретному матеріалі, тим самим підвищують мотивацію та пізнавальну активність до навчання, а це є запорукою успішного процесу. [4].

Психологи дослідили, що вербально людина засвоює тільки 15 % інформації, зорово – 25 %, а якщо використовувати обидва способи сприйняття, то ефект засвоєння зростає до 65 %. Можна зробити висновок, що саме яскравий, виразний, викликаючий наочний інтерес матеріал допомагає включити учнів в динамічну роботу і забезпечити найбільш повне сприйняття цілісного образу інформації досліджуваної дитиною. Тому саме використання інтерактивної дошки і надає такі можливості. [2, с.86].

Інтерактивна дошка використовується на різних етапах уроку: при поясненні нового матеріалу, контролі, закріпленні, повторенні, узагальненні, систематизації навчального матеріалу - успішно виконуючи всі дидактичні функції навчання, а також проводити весь урок за допомогою дошки.

Інтерактивну дошку можна вдало використовувати під час проведення уроку у 10 класі на тему: «Дослідження Голодомору 1932-1933 рр. в Україні» Використання інтерактивної дошки полягає у взаємодії учня з дошкою. Дослідження роботи з інтерактивною дошкою дають можливість зробити висновок про те, що вона викликає високий рівень зацікавленості, як учнів так і педагогів, а також дає можливість ефективно розв'язувати завдання у старшій школі на уроках історії.

Одна з найбільших трагедій українського народу - Голодомор 1932-1933 рр. Остаточні його причини досі не з'ясовані, але очевидним є те, що голод в Україні виник не внаслідок стихійного лиха, а був організований штучно і став наслідком політики радянської влади на селі. Величезні людські втрати, розселення України, знищення традиційного українського села, придушення опору колективізації, знищення класу заможних селян – це все наслідки Голодомору.

Інтерактивність самої дошки можна використати як можливість виконання творчих завдань, тестових вправ та інших форм аналізу засвоєння знань учнями.

Вчитель може закріпити тему Голодомору у тестовому вигляді (Рис.1)

Учні в цей час зможуть самотійно взаємодіяти з дошкою вибираючи серед поданих варіантів відповідей правильну. Ця форма роботи допоможе учням не тільки краще засвоїти матеріал, а й закріпити свій багаж знань з поданої теми.

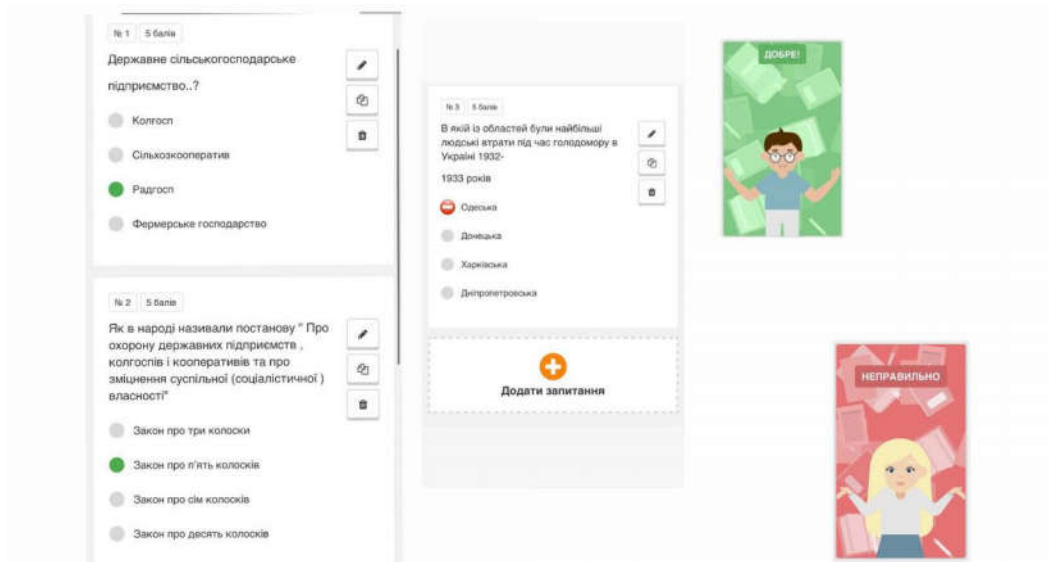

Рис. 1. Приклад тестів на тему «Дослідження Голодомору 1932-1933 рр. в Україні»

Отже, використання інтерактивної дошки має величезне значення в освітньому процесі і водночас є могутнім засобом збагачення і формування громадянської компетентності. Впровадження досвіду роботи з інтерактивною дошкою полягає у підвищенні мотивації, емоційно-ціннісному ставленні учнів до вивчення історії; розвитку логічного мислення, хронологічних та аналітичних навичок; підвищується цікавість учнів до предмета та навчального матеріалу активізується творча діяльність дітей як на уроці, так і в позаурочний час.

ДЖЕРЕЛА

- 1.Драмарецька М. Мультимедійна дошка: Перетягни та відпусти. URL: <https://sites.google.com/site/dramareckamaria/ikt-u-navcanni/multimedijna-doska> (дата звернення: 23.04.2023).
- 2.Куценко С. Інтерактивна дошка на уроках історії. *Науковий збірник. Випуск XLIX. Уманський державний педагогічний університет*. Умань. 2014. С. 84-90.
- 3.Мінгальова Ю.І. Огляд віртуальних інтерактивних дошок для підтримки організації науково-дослідної роботи студентів. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/29885/> (дата звернення: 22.04.2023).
- 4.Товкач В. Використання інтерактивної дошки як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. URL: <https://pedvistavka.at.ua> (дата звернення: 23.04.2023).

ГЕРОДОТ ПРО ПЕРСЬКОГО ПРАВИТЕЛЯ ДАРІЯ І І СКІФІВ: МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА

*Андрій Собчук, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: канд. іст. наук, доц. Білик В. А.*

Об'єктивне і неупереджене вивчення та дослідження будь-якого питання історичного розвитку можливе лише за умови використання першоджерел. Особливо це стосується давніх періодів історії. Досліджувана нами тема, а саме роль і місце перського правителя Дарія I у становленні імперії Ахеменідів, потребує застосування низки джерел. До таких, зокрема, належать написи Дарія, які здійснювалися за його наказом, а, отже, позбавлені об'єктивності. Тому «Історія» Геродота – джерело, яке є обов'язковим при дослідженні правління Дарія I.

На прикладі «Історії» Геродота розкриємо особливості застосування методів аналізу та критики при дослідженні історичних джерел.

В книзі III «Талія» Геродот подає докладні відомості про державний переворот у Перській імперії, в результаті якого владу захопили маги. Саме в цей момент на історичну арену виходить Дарій. Геродот описує, як перська знать позбулася самозванця. А у пунктах 85 – 87 книги III «Талія» Геродот детально описав як за допомогою свого конюха Ойбара Дарій став царем: «І всі інші зіскочили зі своїх коней і вклонилися Дарієві» [1, с. 161]

Інформація, наведена Геродотом не є історично доведеним фактом. Дарій I одержав царську владу тому, що був спадкоємцем за перськими законами – походив з роду Ахеменідів. І те, як Дарій I став царем на світанку і за допомогою свого коня, вказує на зв'язок цієї історичної легенди з перською релігією (зороастризмом) і священною твариною шанувальників вогню – конем.

Проти нового царя Дарія I повстав Вавилон [1, с. 176]. Армія Дарія I повстанців розбила, Вавилон був захоплений. Дарій I наказав зруйнувати усі мури і зламати усі брами в місті. Ватажків повстання було покарано смертю. В той же час в своїй «Історії» Геродот жодним словом не згадує про народні повстання у всіх частинах Перської імперії: Еламі, Мідії, Єгипті і т. д.

Книга IV «Мельпомена» Геродота починається розповіддю про те, що після здобуття Вавилону (придушення повстання), Дарій вирушив в похід на скіфів. Геродот вказує причину цього походу – бажання Дарія I помститися скіфам за захоплення ними в минулому Мідії і Азії.

Однак, як досвідчений політик, Дарій I не міг керуватися тільки жагою помсти. Очевидними мотивами могли бути необхідність забезпечити хоча б номінальну зверхність перської влади в Скіфії під час майбутньої війни з материковою Грецією і, можливо, схилити їх до військового союзу.

Геродот оповідає різні легенди про походження скіфів і прямо каже, що найбільш довіряє одному переказу, що колись скіфи мешкали в Азії поряд з кочівниками массагетами і через ворожі стосунки з ними змушені були перейти в Кіммерію. Кіммерійці тікали від скіфів в Азію. Скіфи, переслідуючи їх, вдерлися в Мідію і Азію.

У пункті 46 книги IV «Мельпомена» Геродот розповідає, що на берегах Понту Евксину (Чорного моря), куди збирався вирушити Дарій, живуть найменш освічені народи, за винятком скіфів. Дослівно він пише: «І справді люди, що не мають ні міст, ні фортець, але кочують, будучи вершниками і лучниками, які не займаються землеробством, а скотарством, житла яких на возах, як можуть такі люди бути переможеними, як можна до них наблизитися?» [2, с. 191].

В той час Дарій I готував похід на Скіфію і надсилав всюди вісників з наказами: надати вояків, будувати кораблі, зводити міст через Фракійський Босфор. Скіфи, отримавши вістки про перське військо, порадилися між собою і вирішили, що вони не зможуть здолати персів самотужки і послали послів до сусідніх народів.

Геродот повідомляє, що вожді таврів, агатірсів, неврів, андрофагів, меланхлайнів, гелонів, будінів, савроматів, що прибули до скіфів на нараду, мали різні думки. Так за Геродотом Гелон, Будін, Савромат мали спільну думку і обіцяли допомогти скіфам. Але Агатірс, Невр і Андрофаг та інші відповіли скіфам, що це саме скіфи винуватці нападу персів, бо якби в давнину скіфи не напали на Азію, то зараз би перси не прийшли на їхню землю [2, с. 207].

Зважаючи на це, скіфи вирішили не давати відкритого бою, заманювати персів в глиб країни, застосовуючи тактику «випаленої землі».

Перси йшли країною скіфів і не могли завдати їм жодної шкоди. Дарій I довго переслідував скіфське військо, будував укріплення, за Геродотом «вісім великих укріплень» тощо [2, с. 209].

В історичній науці піддається сумніву те, що Дарій I з військом так довго міг переслідувати скіфів в степах. Геродотом не наводиться ніяких даних, як він переправлявся через Борисфен (Дніпро) і інші річки з своєю армією, наступаючи і відступаючи від скіфів. І вказані Геродотом ніби то перські укріплення, насправді могли бути скіфськими курганами або укріпленнями інших народів [3, с. 109].

Скіфи почали частіше нападати, використовувати кінноту для швидких набігів і вдень, і вночі. В пункті 131 книги IV «Мельпомена» Геродот пише «нарешті Дарій опинився в великій скруті». В його війську почався голод. Скіфи побачили це і послали «дари».

До персів прибув посланець скіфського царя з дарами: птах, миша, жаба і п'ять стріл. Дарій I вирішив, що скіфи покоряються персам, але перс Гобрій, що входив в найближче оточення перського царя розтлумачив це по своєму, мовляв як що перси не щезнуть з скіфської землі то їх

знищать оці стріли. І подальший розвиток подій показав, що Гобрій не помилявся.

У книзі «Мельпомена», в пункті 134 Геродот повідомляє нам, що саме Гобрій порадив Дарію I втікати до переправи на Істрі під покровом найближчої ночі. Вночі, залишивши в таборі хворих і поранених воїнів, запаливши багаття, Дарій I з кращою частиною армії вирушив до Істру. Вранці скіфи все зрозуміли і вирушили за персами навздогін. Скіфи прибули до переправи раніше персів, так як ішли найкоротшим відомим їм шляхом. Вони звернулися до греків – іонійців з вимогою зруйнувати моста. Мовляв військо Дарія I ми знищимо і ви позбавитеся персів назавжди. І скіфи повернули назад у степи, шукати персів [2, с. 221].

В «Історії» Геродота зафіксовано, що міст для переходу персів через Істр побудували підлеглі Дарію I греки з різних міст (полісів). І саме по цьому мосту залишки армії персів змогли втекти із Скіфії. Греки не повністю зруйнували міст через Істр, а лише на відстань вистрілу з луку з скіфської сторони. Правителі грецьких полісів не пішли проти Дарія I і коли прибули вже перси, греки знову налагодили міст для переправи. Дана інформація цілком заслуговує на довіру тому, що правителі грецьких полісів були цілком залежні від влади перського царя.

Досліджуючи історію взаємин Дарія I та скіфів, варто зауважити, що низка наведених автором тверджень, історій, подій викликають певні сумніви стосовно їхньої реальності. Геродот, як людина, мав своє бачення і мав своє ставлення як до Дарія, так і до скіфських правителів, що і відображається на викладі історії цих взаємин. Тому, досліджуючи правління Дарія I та його взаємини зі скіфами, те, як вони відображені в «Історії» Геродота, слід критично осмислювати наведену у творі інформацію, перевіряти її, аналізувати, порівнювати з іншими джерелами. На цьому обов'язково потрібно наголошувати і учням при вивченні цієї теми на уроках історії в школі. Адже критичне мислення та вміння аналізувати має формуватися вже у шкільні роки, аби у майбутньому можна було досконало володіти методами аналізу та критики, що дозволить сформувати максимально об'єктивне бачення історії.

ДЖЕРЕЛА

1. Геродот. Талія. Книга III. *Історія*. Київ. Наукова думка. 1993. 576 с
2. Геродот. Мельпомена. Книга IV. *Історія*. Київ. Наукова думка. 1993. 576 с.
3. Черненко Є. В. *Скіфо – перська війна*. Київ. Наукова думка. 1984. 120 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «ФІШБОУН» НА УРОЦІ 9 КЛАСУ НА ТЕМУ «РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ. КАВКАЗЬКА ВІЙНА»

*Мельник Богдан, магістрант першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д. і. н., професор Шульга С. А.*

Метод «фішбоун» (англ. Fishbone Diagram, або «риб'ячий скелет») – це інструмент групової роботи, який дозволяє структурувати і систематизувати ідеї та концепції. Використання цього методу може бути корисним на уроці історії 9 класу, оскільки допоможе учням глибше розглянути тему та зрозуміти взаємозв'язки між різними її факторами.

Діаграма «фішбоун» або «Діаграма Ішікави» – графічний спосіб дослідження та визначення найбільш суттєвих причинно-наслідкових взаємозв'язків між чинниками (факторами) та наслідками у досліджуваній ситуації чи проблемі. Діаграма названа іменем японського теоретика менеджменту професора Ішікави Каору, який запропонував її 1952 р. як доповнення до існуючих методик логічного аналізу та покращення якості процесів в промисловості Японії.

Сьогодні метод «риб'ячої кістки» або «риб'ячого скелету» використовують в усіх галузях: бізнесі, освіті тощо [1].

Метод «фішбоун» можна використовувати як окремо для здійснення аналізу певної ситуації, так і його стратегію протягом цілого уроку. При цьому найбільшого ефекту можна досягти під час уроків узагальнення та систематизації знань, коли тема вже вивчена [2].

Графічна схема «фішбоун» включає чотири основні блоки, представлені у вигляді голови, кісток та хвоста риби. Кожна з них відповідає за конкретні складові:

- голова – тема, питання або проблема, що підлягає аналізу;
- верхні кістки (розміщені з правого боку у вертикальному положенні) – основні поняття теми та причини виникнення проблеми;
- нижні кістки (розміщені з лівого боку у горизонтальному положенні) – факти, що є підтвердженням певних причин чи понять, вказаних у схемі;
- хвіст – відповідь на поставлене питання, висновки. Рис. 1.

Для використання методу у навчальному процесі необхідно виконати наступні кроки:

1. На дошці чи на папері намалюйте картинку «рибки» або лінії, що сходяться в центрі.
2. В центрі напишіть тему уроку: «Кавказька війна».
3. Запропонуйте учням поділитися своїми знаннями з теми і записати їх на аркуші паперу.

4. Закріпіть аркуші на картинці «рибки», розташовуючи їх навколо центральної теми.
5. Попросіть учнів згрупувати подібні ідеї у групи, розташовані поруч на картинці.
6. Дайте учням можливість додавати нові ідеї до кожної з груп.
7. Попросіть/допоможіть учням сформулювати загальні висновки та визначити головні ідеї, які виникають у зв'язку з темою.
8. Обговоріть результати групової роботи з учнями та проаналізуйте їх. Рис. 2.

Застосування методу «фішбоун» допоможе учням визначити головні поняття, фактори та причини, пов'язані з зовнішньополітичними відносинами Російської імперії на початку XIX ст. зокрема, Кавказькою війною. Вони зможуть проаналізувати історичні події та їх взаємозв'язки, з'ясувати роль Російської імперії в політичному та військовому вимірах, визначити головні причини конфлікту та його наслідки.

Наприклад, на картинці «рибки» можуть бути такі групи ідей:

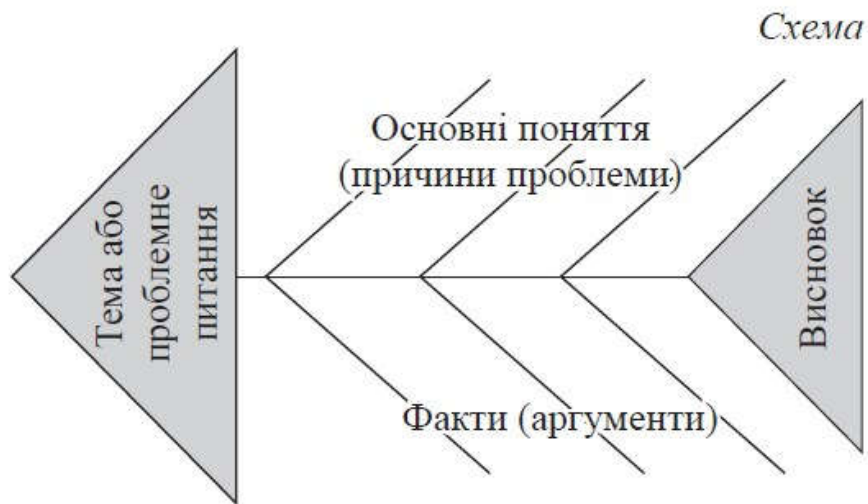
- Причини Кавказької війни: конкуренція з Османською імперією за вплив на території Кавказу, розширення території Російської імперії, культурні та етнонаціональні відмінності росіян та місцевих народів.
- Військова кампанія та битви: битва під Гюмрі, взяття Шуші, збройні протистояння з кавказькими народами.
- Політика Російської імперії: створення губерній на Кавказі, насильницька русифікація населення.
- Наслідки війни: підкорення регіону Кавказа Російською імперією, зміни в етнонаціональному складі населення, зростання націоналізму та боротьба за незалежність місцевих народів.

Метод можна використовувати не тільки на уроках історії, а й у навчанні інших предметів/бізнесі, де важливо структурувати та систематизувати ідеї. Він сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку критичного мислення та здатності до аналізу та синтезу інформації [5].

Отже, використання методу Fishbone на уроці історії 9 класу на тему «Російська імперія. Кавказька війна» є ефективним способом структурування та систематизації ідей, визначення причинно-наслідкових зв'язків та аналізу подій. Цей метод допоможе учням краще зрозуміти історичні процеси та їх взаємозв'язки, розвивати критичне мислення та здатність до аналізу інформації. Використання інтерактивних методів на уроках сприяє залученню учнів до активної пізнавальної діяльності, сприяє ефективному засвоєнню матеріалу.

ДЖЕРЕЛА

1. Ковальова О. М. Сафаргаліна-Корнілова Н. А. Герасимчук Н. М., Кочубей О. А. Використання інтерактивних методів навчання. Київ. 2016.
2. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. *«Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання»*. 2014. № 5–6 (8). Вересень–грудень. 96 с.
URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Pometun_Olena/Entsyklopediia_interaktyvnoho_navchannia.pdf?PHPSESSID=q91qmeeupk1
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: навч.-метод. посіб. К., 2004. 192 с.
URL:<https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxubWtwcmlyb2RuaWNpaGRpc2NpcGxpbmxneDozOTJhYzkyMGNiZjU2ODU>
4. Пометун О. Інтерактивні методи навчання. *Історія в школах України*. 2004. № 4. С. 39 – 43
5. Прийоми розвитку критичного мислення на уроках історії. URL:
http://oksana-nazarenko.kr.sch.in.ua/samoosvita/rozvitok_kritichnogo_mislennya/

Зміст прийому «Фішбоун». Рис. 1.

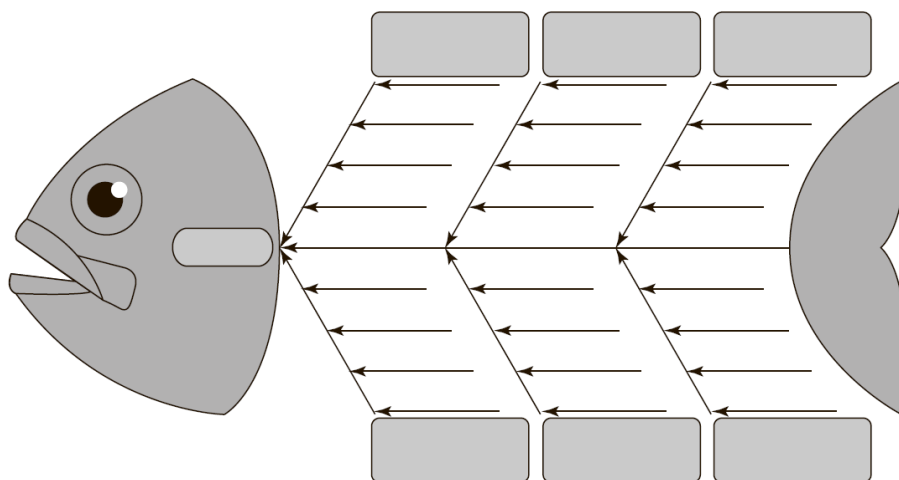

Схема для використання на уроках. Рис. 2

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ІМПЕРАТОР ЮСТИНІАН І ВЕЛИКИЙ: МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

*Ягенська Марія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: к. іст. н, доц. Білик В. А.*

У серпні 2022 р. Наказом Міністерства освіти і науки серед іншого була затверджена Програма з історії для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [2, с. 36–37]. У ній, а саме у програмі для 7 класу, відведене місце й для вивчення історії Візантії загалом, і періоду правління візантійського імператора Юстиніана I Великого зокрема. Тобто, вивчення історії Візантії передбачено комплексно і для цього відведено лише одну академічну годину. Таким чином, аби діти змогли глибше вникнути у суть питання, вчителів необхідно впроваджувати позаурочні заходи і застосовувати особливу методику викладання.

Метою даної роботи є спроба показати форми і методи подачі історичного матеріалу в позаурочний час на прикладі вивчення питання про правління візантійського імператора Юстиніана I Великого.

Вчителі мають можливість використовувати на уроках всесвітньої історії в 7 класі нове видання колективного підручника «Всесвітня історія» 2020 р. видання [3]. тут параграф «Тисячоліття Візантії» включено до першого розділу «Перші середньовічні держави». Структура параграфу, ілюстрації, уривок з твору Прокопія Кесарійського збережені ті ж, що й в попередньому виданні. Крім того, текст параграфу розділяють питання, які проводять паралель з історією Київської Русі – щоб виконати вимогу освітньої програми про синхронізацію вивчення історії України та всесвітньої історії (Які київські князі воювали проти Візантії?) і видаються недоречними в підпункті про правління Юстиніана або, як мінімум, некоректно сформульованими [3, с. 26]. Однак, є одне суттєве зауваження – параграф про юстиніанівську епоху скорочений. У ньому відсутня інформація про внутрішнє життя імперії, реформи василевса, увагу зосереджено лише на зовнішній завойовницькій політиці.

Освітня програма передбачає, що вчитель може на власний розсуд, залежно від потреб учнів, «самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності». Також програма передбачає складання вчителем робочої програми (затверджується в конкретному закладі освіти) за умови, якщо він бажає акцентувати увагу на певних змістових елементах, додати краєзнавчий матеріал, розширити тематику практичних і творчих завдань тощо [2]. Виконання такого об'єму роботи упродовж одного уроку, навіть із застосуванням такого виду навчання як самостійна робота учнів, видається

неможливим стосовно теми історії Візантії в цілому, й періоду правління імператора Юстиніана I Великого зокрема.

Однак «Державний стандарт» передбачає варіативність методик організації навчання, а також наявність в учнів можливості обирати курси за вибором залежно від власних пізнавальних здібностей, що дає змогу вчителям застосовувати у навчальному процесі особистісно зорієнтований, компетентісний і діяльнісний підходи [1, Додаток 17]. Тому доцільно планувати вивчення правління імператора Юстиніана I Великого на факультативних заняттях, які передбачені освітньою програмою, проводяться з метою поглиблення знань учнів з певної теми, з врахуванням їхніх інтересів та побажань. Вважаємо, для учнів 7 класу найдоцільніше проводити комбіновані факультативи.

Пропоноване факультативне заняття є частиною факультативного курсу «Видатна особистість в історії» і має тему «Правління візантійського імператора Юстиніана I Великого». Метою заняття є формування в учнів уявлення про постать імператора Юстиніана I Великого та знань про розвиток імперії в юстиніанівську епоху.

Оскільки факультативне заняття – це заняття за вибором учнів, тому можливі різні варіанти його проведення що стосується часових рамок. Тобто, при високому ступені зацікавленості учнів матеріалом, заняття можливо розділити на дві академічні години. Факультативне заняття побудоване таким чином, що спочатку вчитель дає більш детальну інформацію про розвиток Візантійської імперії за правління Юстиніана I.

Оскільки в шкільному підручнику з всесвітньої історії для 7 класу практично відсутній матеріал про внутрішню політику Юстиніана I, то у розповіді вчителя робиться наголос на придворному житті та реформах імператора, які мали на меті врегулювання різних сфер життя – адміністративно-територіальний устрій та роботу чиновницького апарату, законодавство, систему податків, церковно-державні відносин тощо. Тут же можна додати матеріал про релігійну політику Юстиніана I, адже саме в його часи почало оформлятися правове становище та основні догми християнської церкви, які потім мали відображення в такій гілці християнства як православ'я. Таким чином, розповідь про внутрішній розвиток імперії за правління Юстиніана I може мати наступну структуру: – коронація Юстиніана та Феодори; – інтелектуальне оточення імператора Юстиніана I (Іоанн Каппадокійський, юрист Трибоніан, полководець Велісарій, архітектори Анфімій Тральський та Ісидор Мілетський; – врегулювання правового становища ортодоксальної церкви: оротьба з язичниками, юдеями, еритиками (монофізитами); – реформи Юстиніана I: кодифікація права, адміністративно-територіальна, управлінська, податкова. Повстання «Ніка»; – храмове будівництво Юстиніана I Великого. Уся розповідь обов'язково відбувається у супроводі демонстрації слайдів, які унаочнюватимуть озвучені факти.

Друга частина заняття побудована таким чином, щоб залучити до дослідницької роботи учнів. З допомогою вчителя вони мають здійснити невелику дослідницьку роботу та виконати низку творчих завдань. Зокрема, учням буде запропоновано на основі порівняння та аналізу уривків з різних творів Прокопія Кесарійського визначити позитивні та негативні риси характеру імператора Юстиніана тощо. З використанням мультимедійних засобів можна розглянути зразки архітектурних храмових будівель Візантії того часу, провести їх порівняльний аналіз з подібними спорудами Київської Русі тощо.

Зокрема, творча робота учнів на закріплення матеріалу може складатися з таких пунктів: Завдання 1. На основі аналізу уривків з твору Прокопія Кесарійського визначте які заходи проводив Юстиніан I з метою зміцнення ортодоксальної церкви. Завдання 2. Проаналізувавши уривки з творів Прокопія Кесарійського, визначте риси характеру імператора Юстиніана і заповніть відповідну табличку. Завдання 3. Складіть перелік впливових придворних осіб за правління Юстиніана I, які брали участь у врегулюванні церковного питання, дайте їм характеристику. Завдання 4. Прочитавши запропоновані уривки, складіть словесний портрет імператриці Феодори. Розкажіть, які риси її характеру вам подобаються, а які викликають негативні почуття.

Закріплюючи отриману інформацію, вчитель разом з учнями мають проаналізувати отримані результати творчих завдань. На кінець вчитель робить узагальнення всієї інформації, поданої упродовж заняття. Наголос робиться на виділення позитивних і негативних аспектів політики Юстиніана I Великого.

З метою якіснішого засвоєння учнями матеріалу вчитель може пропонувати й більш творчі методи проведення занять. Це можуть бути і вікторини, і змагання типу «Що? Де? Коли?» або, навіть, театралізовані сценки. Сучасна програма навчання допускає використання різних методів, усе залежить від вмотивованості вчителя, його зацікавленості та вміння зацікавити і спонукати до дій учнів.

ДЖЕРЕЛА

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30 вересня 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 12.04.2023).
2. Історія України. Всесвітня історія 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Пояснювальна записка. 03.08.2022 № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf> (Дата звернення: 09.04.2023).
3. Подоляк Н., Лукач І., Ладиченко Т. Всесвітня історія: підруч. для 7 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2020. 176 с.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛИЦАРСТВА ЯК СТАНУ

*Боручик Наталія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д. і. н., проф. Крамар Ю. В.*

У давні часи і на початку середніх віків, коли багата верхівка готувала своїх нащадків лише до світського життя, а не до трудової діяльності, у навчанні використовували догматичні методи, що ґрунтувалися на заучуванні навчального матеріалу. Епоха великих відкриттів і винаходів покликала до життя потребу в знаннях, украй необхідних людині. Це зумовило формування і розвиток методів, що спираються на наочність, звернених до свідомості й активності учнів у навчанні, а також практичних методів навчання. Сучасна школа висуває свої вимоги до методів навчання. Це стосується і розбудови української школи взагалі, й удосконалення методики навчання зокрема.

У дидактиці метод навчання – це певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети. Правильний підбір методів відповідно до мети та змісту навчання, вікових особливостей учнів сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, озброєнню їх уміннями й навичками використовувати здобуті знання на практиці, готує учнів до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд. Намагаючись зробити урок цікавішим, а засвоєння дітьми інформації швидшим і глибшим, педагоги вдаються до поєднання традиційних і новітніх методів. Сьогодні, у період усесвітньої пандемії, коли використання традиційних методів є неможливим, важливо оптимізувати сили та знання вчителів для того, щоб продовжити процес навчання. Інноваційні методи повинні стати основою формування сучасного уроку.

Для початку варто зрозуміти що ж собою являють інноваційні методи? Інноваційні методи – це методи, що передбачають зростання ролі учня в навчальному процесі, зміщення центру (фокусу) навчального процесу від вчителя до учня; посилення функції підтримки учня, допомоги йому в організації індивідуального навчального процесу; можливість зворотного зв'язку вчителя з кожним учнем у процесі використання навчальних технологій та інформаційно-комунікаційних технологій.

Використання інноваційних методів у процесі викладання розпочалося у ХХ ст. та набуло популярності в останньому десятиріччі у зв'язку зі стрімким розвитком ІКТ(інформаційно-комунікаційні технології). До того ж інноваційні технології дають можливість перейти від вивчення абстрактного предмета до сприйняття його як засобу спілкування і мислення, а навчально-пізнавальну діяльність перевести на сучасний, творчий рівень.

Одним із сучасних методів який вартий уваги, являється навчання на основі запитів. Цей метод також є різновидом активного навчання. Замість лекції ви починаєте урок із питань, проблем або сценаріїв. Учням необхідно дослідити тему самостійно або з групою (вирішувати вам), щоб знайти відповідь. Цей метод значною мірою допомагає їм розвинути навички вирішення проблем і дослідження.

Навчання на основі запитань можна використовувати до різних тем, наприклад візьмемо тему: «Соціально-економічні передумови формування лицарства як стану».

Походження лицарства і час його виникнення – питання дискусійні, які й досі викликають суперечки в історичній літературі. Одні вбачають витoki лицарства в глибокій античності часів Гомера і Стародавньої Еладди, інші починають історію лицарства з «Германії» Тацита, треті беруть за вихідний пункт раннє середньовіччя, згадуючи «Едди» і «Беовульф», а деякі виводять його з епохи хрестових походів [1, 11]. І хоча феномен лицарства виникає в джерелах не раніше періоду високого середньовіччя, його передісторію слід шукати в глибині століть.

В даній темі ми можемо дослідити разом з учнями теорії виникнення лицарства та формування його як стану. Учитель може поділити клас на дослідницькі групи, які повинні знайти інформацію по даній темі використовуючи інформаційно-комунікаційні технології. Кожна група по закінченню дослідження ділиться своїм результатом з іншими групами. Учитель виступає координатором на уроці, та може доповнювати відповіді якщо вони не повністю розкриті. Адже згідно однієї з теорій, витoki лицарства слід шукати в римських адміністративних структурах (К.-Ф. Вернер) [2, 135]. Термін «*militare*» («служити солдатом») в античному Римі застосовувався не тільки до воєнної, але і до будь-якої державної служби. Римські магістрати при вступі на посаду на знак передачі їм публічної влади підперезувались мечем.

З розпадом імперії їх функції і статус перейшли до осіб, які представляли публічну владу у варварських суспільствах. Вони і здійснювали «*militia*» на зразок римських магістратів. Як і в пізній імперії, в середні віки державна служба була пов'язана з передачею зброї тим, хто правив від імені влади. Ще одна теорія пов'язує виникнення лицарства з військовою традицією стародавніх германців. У германців війна була оточена ореолом особливої поваги, а престиж воїна був надзвичайно високим. Вручення зброї молодому германцю означало визнання його повнолітнім.

Ранньосередньовічне суспільство існувало заради війни, і війна була важливою цінністю; сама структура суспільства була підпорядкована її потребам. У варварських державах існував стан професійних воїнів, що складав свиту ватажків, яким вони служили. В епоху Меровінгів для визначення озброєних слуг правителів застосовували терміни «вірний»,

«васал»; такі слуги були не тільки у франків, але і у вестготів, лангобардів та інших. Це могли бути прості воїни, скромного походження, які не були наділені публічною владою. Але їх роль в суспільстві, де війні були підпорядковані різні сфери життя, була доволі значною [3, 431].

Інша історіографічна теорія, пов'язує соціальне піднесення лицарства із кризою успадкованих від каролінгського періоду структур публічної влади. Характерна риса цього смутного часу – будівництво замків [5]. В умовах феодалної анархії реальна влада переходить до їх господарів, що проживали в оточенні воїнів. Воєнно-політичне лідерство власників замків стає базою нового сеньоріального панування воїнів над навколишнім землеробським населенням.

Ще один важливий момент. Середньовічне західноєвропейське суспільство мало складну ієрархію. Суспільна свідомість епохи в спрощеній формі цю ієрархію ділило на три розряди – ті, що воюють, моляться і працюють. Перші два, по суті, охоплювали панівний стан – феодалів, духовних і світських. Ці розряди були складними соціальними організаціями, пов'язаними в середині розгалуженою сіткою економічних, політичних, юридичних і особистих відносин, що мали свої специфічні суспільні і духовні інтереси. Лицарі належали до розряду «тих, що воюють».

Починаючи з X ст. феодал стає спадковим земельним володінням і відібрати їх у васала можна було лише через суд. Встановлення таких феодалних відносин і розвиток великого землеволодіння визначили структуру середньовічної армії, в якій одиницею комплектування замість вільних общинників стали великі феодали зі своєю дружиною. Так сформувався клас «тих, хто воює», тобто лицарів. Кавалерія важко- і легкоозброєних воїнів-феодалів вирішувала результат бою. Монополізація дворянством військових функцій закріпила за ним привілейований політичний статус в суспільстві до кінця XV ст.

Отже, розглянувши один з новітніх методів ми можемо зрозуміти що вони допомагають встановити партнерські взаємовідносини між вчителем та учнями, що позитивно впливає на процес засвоєння інформації та формування соціокультурної компетентності.

ДЖЕРЕЛА

1. Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в 1000 году. М.: Мол. гвардия, Палимпсест, 1999. 382 с.
2. Барг М. А. Проблемы социальной истории в освещении современной западной медиевистики. М.: Наука, 1973. 230 с.
3. Словарь средневековой культуры. /ред. А. Я. Гуревич/. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОСС ПЭН), 2003. 632 с.
4. Руа Ж. Ж. История рыцарства. М.: Алетея, 1996. 248 с.
5. Иванов К. А. Многоликое средневековье. М.: Алетея, 1996. 432 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «ІНТЕЛЕКТ-КАРТА» НА УРОЦІ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ У 8 КЛАСІ

*Мирончук Катерина, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д.і.н., проф. Шульга С. А.*

Сьогодення характеризується надзвичайно стрімким розвитком, не виключенням стала система освіти. Покоління Альфа (2010–2020 роки народження) відзначається швидкістю розвитку, високою інтернет-обізнаністю та іншим розвитком думок, що вирізняє їх серед інших поколінь. Життя в широкому інформаційному просторі привело до перевантаження інформацією, серед якої здобувачі освіти почасти не можуть виокремити головної. Сучасна освіта покликана вирішити цю проблему, а на допомогу їй приходять інтерактивні методи навчання. В даному випадку, інтелект-карта (Mind maps) – один із найпривабливіших способів викладу навчального матеріалу.

Мета дослідження: висвітлення історії появи та основних характеристик методу інтерактивного навчання «Інтелект-карта». Демонстрація практичного застосування даного методу на уроці всесвітньої історії для учнів 8 класу на тему «Московське царство. Праління династії Романових».

Інтелект-карта (відома також як мейд-карта, карта знань, карта думок та ментальна карта) – це аналітичний інструмент, який використовують, якщо необхідно знайти максимально ефективне розв'язання задачі. Застосовувати інтелект-карти можна з різними цілями: генерування ідей, підготовка презентацій, організація та проведення різноманітних заходів, конспектування лекції, запам'ятовування великих обсягів інформації, планування роботи над проєктом [1, с. 1].

У 1960-х рр. англійський психолог Тоні Бьюзен висунув концепцію «Інтелект-карти». Ось як описує Бьюзен свій шлях до відкриття даної ідеї: «Спочатку при записах я комбінував слова та виділяв їх кольором. Згодом почав підкреслювати ключові слова і неочікувано мене досягнула думка, що вони не складають навіть 10% від усіх записів. При цьому основні слова виражали головне» [1, с. 4].

Основою для концепції англійського психолога стала давньогрецька філософія. Оскільки давні греки розробили цілий ряд технік запам'ятовування, які допомагали їм з легкістю накопичувати в пам'яті тисячі фактів. Одна з технік – метод «Локусів», яку ще називали «палацом пам'яті».

Фундаментом для концепції «Інтелект-карт» став ще один метод – «Основна система» (Major system) – фонетична техніка, розроблена німецьким істориком Йоганом Вінкельманном. Бьюзен пише, що про цю техніку дізнався на першому курсі навчання в університеті від свого

викладача, який проводив переключку студентів, і, якщо хтось з них був відсутній, він називав його ім'я, імена його батьків, його дату народження, номер телефону та домашню адресу. Тоні Бьюзена зацікавило як професор зміг запам'ятати таку кількість інформації. Через три місяці викладач відкрив свою таємницю і навчив своїх студентів мнемонічній техніці феноменальної пам'яті. Вона спиралася на простий код, який переводив цифри у звуки. Звуки потім можна було складати в слова, а слова трансформувати в образи [1, с. 5].

Інтелект-карта – це успішний і робочий метод, підтвердженням цього виступає життєвий випадок. Студент на ім'я Джезз Мур мав складнощі з навчанням. І одного разу він відвідав лекцію, присвячену новому методу навчання під назвою «Діаграма Бьюзена». Суть методу полягала у тому, що у центрі аркуша паперу треба написати тему, а потім заповнити простір навколо ключовими словами і підказками, логічно з'єднаними лініями. Джезз був вражений простотою та ефективністю цього методу. З відстаючого студента він перетворився на успішного, вивчав економіку та політику, закінчив аспірантуру та отримав ступінь Магістра економічного управління [1, с. 6].

Інтелект-карта має чотири головні аспекти: предмет вивчення зосереджений у центрі аркушу; основні мотиви, які пов'язані з головним предметом опрацювання, розходяться від центру у вигляді гілок; гілки підписуються ключовими словами. Другорядні ідеї відходять від гілок вторинного порядку. Важливо при складанні Mind maps дотримуватися радіального принципу та використовувати кольори для кращого зорового сприйняття, при цьому потрібно використовувати їх не більше п'яти, кожен з яких має відповідати інформаційній гілці. Створюючи дану карту, можна використовувати зображення, які підсилять наочність. Гнучкість карт знань дозволяє розглядати будь-яку тему або питання, вони можуть використовуватися для всієї навчальної групи, підгрупи або індивідуально[4].

Застосування даного методу в шкільній освіті є важливим компонентом освітнього процесу. Продемонструємо застосування методу «Інтелект-карта» для учнів 8 класу на уроці всесвітньої історії на тему «Московське царство. Правління династії Романових». Для структуризації знань щодо зовнішньої та внутрішньої політики Петра I вчитель може запропонувати учням створити інтелект-карту. Та перед цим обов'язково пояснивши, що вона собою являє та як правильно її оформлювати. Далі кожен очень індивідуально виконує дане завдання. Результатом стає створення мейд-карти (Рис.1), яка структуризує та закріплює знання отримані на уроці. Метод інтелект-карт тренує пам'ять, підвищує концентрацію уваги та вміння серед великої кількості навчального матеріалу виокремити головне.

Враховуючи високий сучасний рівень розвитку інтернет-технологій, мейд-карти можна створювати за допомогою онлайн-ресурсів. Серед них: FreeMindMap-Freeware, MindMeister, Spinscape (всі вони є безкоштовними).

Отже, інтелект-карти можуть бути ефективним інструментом для концентрації та обробки інформації, формулювання плану дій та першим кроком у нових проєктах. Фактично вони можуть стати незамінними помічниками у будь-якому аспекті життя. Ресурси, якими володіє інтелект-карта величезні: покращення пам'яті, генерація ідей, аналіз подій, узагальнення інформації [3]. Застосування карт знань в загальноосвітніх закладах є обов'язковим, бо карта знань допомагає дотримуватися важливого принципу навчання – принципу наочності.

ДЖЕРЕЛА

1. Бьюзен Т. Интеллект-карты. Полное руководство по мощному инструменту мышления. Москва: МИФ, 2019. 113 с. URL: https://umity.in.ua/wp-content/uploads/2019/07/Byuzen_Intellekt-karty.pdf (Last accessed: 29.04.2023).
2. Терещенко Н. В. Интеллект-карты – сучасні інноваційні соціальні технології навчання в системі освіти. Вчені записки № 14. Київ: КНЕУ, 2012. С. 139-145. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197224603.pdf> (Last accessed: 29.04.2023).
3. Терещенко Н. В. Сучасні тренінгові методи навчання. Київ, 2008. 28 с.
4. Шахіна І. Ю., Медведєв Р. П. Використання ментальних карт у навчальному процесі. Наукові записки. Випуск 8. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 3. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. С. 73-78.

Рис. 1. Інтелект-карта «Внутрішня та зовнішня політика Петра I»

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ВЕЛИКА БРИТАНІЯ У ХІХ СТОЛІТТІ»

*Байцим Оксана, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д. і. н., проф. Шульга С. А.*

Одним з пріоритетів освіти ХХІ ст. є виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти, саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблем, що є можливим за умов застосування сучасних технологій навчання. Однією з них є метод проектів («метод проблем», метод цільових завдань, проектні технології), спрямований на реалізацію особистісно-орієнтованого підходу в освіті.

Мета дослідження: розкрити особливості застосування методу проектів на уроках всесвітньої історії у 9 класі при вивченні теми «Велика Британія у ХІХ столітті».

Метод проектів (від грець. – «шлях дослідження») – освітня технологія, спрямована на здобуття учнями знань, умінь, ставлень та практичного досвіду (компетентностей) у процесі планування й виконання навчальних проектів, які реалізуються в індивідуальній, парній, груповій діяльності [2, с. 8–9]. Проектне навчання з'явилося в другій половині ХІХ ст. у США, де його використовували у сільських школах, а на початку ХХ ст. – в загальноосвітніх школах.

В основу методу проектів покладено ідеї гуманістичного напрямку у філософії освіти, обгрунтовані американським філософом і педагогом Дж. Дьюї, який стверджував, що навчання повинно базуватися на розв'язанні актуальних проблем, узятих з реального життя, близьких і важливих для дітей. Можливо також поставити перед учнями важливу проблему, що потребує дослідницьких пошуків для її розв'язання. Автор-розробник методу проектів, професор педагогічного коледжу Колумбійського університету У. Кілпатрик наполягав, що «мета освіти – продовження збагачення життєвого процесу шляхом покращення мислення і дій, а це у свою чергу, є та сама освіта» [1, с. 7]. У 1920-х рр. метод проектів став популярним в СРСР, але 1931 р. його розкритиковано і засуджено. В середині 1990-х рр. метод проектів привернув до себе увагу українських освітян.

Сьогодні цей метод є популярною інноваційною технологією, оскільки з його використанням ефективність процесу навчання та виховання зростає. Метод проектів створює умови для творчої самореалізації учнів; підвищує мотивацію до навчання; сприяє розвитку інтелектуальних здібностей; дозволяє залучити кожного учня до активного пізнавального процесу; розвиває критичне мислення, комунікативні

навички, дає можливість учням здобувати і застосовувати знання самостійно.

Методичні умови застосування проектної технології навчання історії передбачають: підготовленість учителя до організації проектування; актуальність і значущість для учнів проблеми, що розв'язується під час проектної діяльності; проведення вчителем розподілу ролей між учасниками проекту; дотримання ними чіткої структурованості змістовної частини проекту; застосування дослідницьких методів під час роботи над проектом [3, с. 34–35].

Для практичної реалізації методу проектів на уроках всесвітньої історії у 9 класі ми розробили наступні проектні ідеї і систематизували відповідні дані за такою схемою: 1) назва проекту; 2) основні питання плану проекту: ключове питання (яке є максимально широким, стосується проекту в цілому) та тематичні питання (уточнювальні питання навчального проекту); 3) коротка інформація щодо учнівських прикладів (на практиці їх створюють учні).

Дозвілля мешканців Лондона, як складова повсякдення. *Ключове питання:* У чому полягають особливості дозвілля мешканців Лондона у період правління королеви Вікторії (1837–1901 рр.)? *Тематичні питання:* 1. Якими були традиції організації відпочинку за вікторіанської доби? 2. Як соціальний статус мешканців Лондона впливав на їх розваги у ХІХ ст.? *Учнівські приклади:* Презентація: «Види та форми дозвілля англійців у період правління королеви Вікторії». Публікації: «Театри та мюзик-холи Лондона ХІХ ст.», «Улюблені розваги королеви Вікторії», «Спорт та спортивні змагання у вікторіанській Англії».

Міський простір Лондона у 1837–1901 рр.: проблеми та напрямки їх розв'язання. *Ключове питання:* У чому полягають особливості розвитку соціальної інфраструктури Лондона в період 1837–1901 рр.? *Тематичні питання:* 1. Яких змін зазнало житлово-комунальне господарство Великої Британії за вікторіанської доби? 2. Які новації запровадили у сфері транспорту та зв'язку? *Учнівські приклади:* Презентація: «Стан розвитку соціальної інфраструктури Лондона у 1837–1901 рр.», «Модернізаційні процеси та зовнішній вигляд Лондона ХІХ ст. (розширення вулиць, нові будівлі: крамниці, банки, вокзали)». Публікації: «Джозеф Базальгетт», «Великий сморід в Лондоні 1858 р.», «Лондонське метро – перша в світі міська підземка», «Діяльність міської влади у вирішенні питань, пов'язаних із формуванням комфортного для мешканців Лондона міського простору», «Санітарний стан Лондона ХІХ ст.», «Роль залізничного транспорту в соціально-економічному житті Великої Британії ХІХ ст.». Веб-сайт: «Вулиці Лондона другої половини ХІХ ст.», «Британська медицина вікторіанської доби», «Озеленення та парки у вікторіанському Лондоні».

Матеріально-побутове забезпечення британського суспільства за вікторіанської доби (1837–1901 рр.). *Ключове питання:* У чому полягають особливості матеріально-побутового забезпечення британського суспільства за вікторіанської доби? *Тематичні питання:* 1. Які недоліки мали місце у домашньому господарстві? 2. Яка специфіка вікторіанського стилю в інтер'єрі? 3. Які тенденції характерні для системи одягу та взуття за вікторіанської доби? *Учнівські приклади:* Презентація: «Житло та побут населення Лондона ХІХ ст.». Публікації: «Меблі англійського королівського двору за вікторіанської доби», «Моральні норми вікторіанського суспільства», «Вікторіанський культ смерті в моді». Веб-сайт: «Вікторіанський одяг та взуття», «Мода вікторіанської доби», «Вікторіанська культура харчування».

Для виконання зазначених навчальних проектів запропоновано такі етапи діяльності:

1. Підготовка. Визначення теми та мети проекту.
2. Планування (визначення джерел, засобів збору, методів аналізу інформації, засобів представлення результатів; встановлення критеріїв оцінки результату і процесу).
3. Збір інформації (робота з джерелами).
4. Аналіз інформації, формулювання висновків.
5. Подання й оцінка результатів (усний, письмовий звіт та оцінка результатів і процесу дослідження за встановленими критеріями).

Отож, проектні технології використовуються для побудови процесу навчання, спрямованого на активізацію навчальної діяльності учнів відповідно до їх інтересів. «Усе, що я пізнаю, я знаю, для чого мені це потрібно та де і як я можу застосувати ці знання» – основна теза сучасного розуміння цього методу. Як бачимо, запропоновані навчальні проекти охоплюють досить широкий спектр питань з соціальної історії Великої Британії ХІХ ст. Застосування деяких із них можливе й доцільне також у позакласній гуртковій роботі з історії.

ДЖЕРЕЛА

1. Баханов К. О., Нищета В. А. Життєтворчі проекти в навчанні історії України: посібник для вчителів. Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Харків, 2008. Вип. 2 (50). 109 с.
2. Мирошниченко В. О. Методика застосування проектної технології у процесі навчання історії в 10-му класі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2010. 20 с.
3. Мирошниченко В. О. Організація проектної діяльності учнів на уроках історії в 10-му класі: методичний посібник. За заг. ред. К. Баханова. Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Харків, 2009. Вип. 3 (63). 157 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «ГЕКСАГОН» НА УРОЦІ ІСТОРІЇ ДО ТЕМИ «ЖІНОЧА ОСВІТА НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.»

*Остапчук Марія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д.і.н., проф. Шульга С.А.*

Одним із найважливіших напрямів роботи вчителя є формування критичного мислення учнів. Вчитель повинен вміти проектувати навчальні заняття, підбирати такі методи та прийоми роботи, які пробуджують в учнів творчу, дослідницьку активність, вчитися порівнювати факти і явища, логічно мислити, узагальнювати та класифікувати інформацію.

Одним із засобів розвитку критичного мислення є метод «гексагон», який передбачає застосування шестикутних карток (гексів), що виготовляються з паперу або пластику та розміщуються на парті або кріпляться до дошки магнітами. Вчитель роздає кілька шестикутників учням, при тому кожна картка відображає один із аспектів теми уроку: певні факти, окрема смислова одиниця (поняття, подія, явище) у вигляді тексту або зображення. Шестикутники з'єднують гранями один з одним завдяки певним логічним зв'язкам, які учням необхідно встановити, з'єднавши картки. За принципом мозаїки з шестикутників утворюють фігури та форми (стілники, квіти, ланцюжки). Велика кількість сторін фігури допомагає учням проявити творчі здібності, вони збирають гекси у певну картину, виконуючи при цьому конкретне завдання [3].

Під час виконання завдань учні аналізують навчальний матеріал, самостійно встановлюють пріоритети, класифікують інформацію та обґрунтовують свої думки з поставленої навчальної задачі. По закінченню виконання завдань учні повинні представити конкретний результат своєї діяльності, довести та аргументувати точку зору, зробити висновки [2].

Використання шестикутного (гексагонального) навчання є ефективним способом формування в учнів пізнавального інтересу, навичок знаходити взаємозв'язки та залежності, створювати єдину смислову картину явищ та процесів, а також візуалізувати її. Шестикутне навчання дозволяє формувати в учнів як предметні, так і загальні (навчально-пізнавальну, інформаційну, комунікативну) компетентності [1. с. 155].

Цей метод формує критичне та логічне мислення учнів, дає можливість творчо вирішувати навчальні завдання, дозволяє вибудовувати групову або парну роботу на уроці, спонукає учнів до взаємодії. Також його можна цілком ефективно застосовувати і для індивідуальної роботи.

Із використанням шестикутників можна проводити дидактичні ігри. Оскільки метод навчання дозволяє ставити дидактичну мету у формі ігрового завдання. Ігрові прийоми та ситуації виступають на уроці засобом спонукання до навчальної діяльності. «Гексагон» дозволяє проаналізувати

навчальний матеріал, творчо його переосмислюючи, не обмежуючись у висновках і міркуваннях [2].

Метод «гексагон» на уроках історії можна використовувати у різних варіаціях. Наприклад, під час вивчення процесу формування та розвитку жіночої духовної освіти на території Волині. Варто виділити кілька варіантів використання методу «гексагон» при вивченні теми:

- «Типи закладів жіночої освіти на Волині»: учні можуть об'єднатися у команди для опрацювання конкретного типу освітньої установи. Визначити якому із відомств підпорядковувався той чи інший заклад, до якого освітнього рівня він належав, що було характерне для організації освітнього процесу в установі цього типу та встановити особливості її фінансування. Після чого кожна з команд заповнює свої шестикутники, учні обмінюються напрацюваннями та намагаються зібрати мозаїку однокласників. Потім учні порівнюють різні типи закладів вказуючи на їхні спільні та відмінні риси [1, с. 155].

- «Відкриття в Кременці єпархіального жіночого училища»: учням пропонується зібрати мозаїку із розрізаних гексів. На фрагментах можна розмістити дати «1858 р.», «1862 р.», «1864 р.», «1881 р.», «1882 р.», імена осіб причетних до відкриття училища: єпископ Віталій, архієрей Дмитрій, Варвара Лосева, єпископ Антоній. Перелік міст рекомендованих для відкриття училища: Житомир, Кременець. Тобто учні отримують готовий навчальний матеріал, записаний у шестикутниках, із яких їм потрібно зібрати пазл. Також можна вносити порожні картки, тоді учні повинні заповнити шестикутники, встановивши і пояснивши зв'язки між ними.

- «Матеріальне забезпечення навчального закладу»: можна запропонувати учням проаналізувати інформацію про будівлі та приміщення, в яких розмістили жіноче училище, матеріальний стан закладу та фінансове його забезпечення. Завдання для школярів: виділити з цих матеріалів найбільш значущі або цікаві факти та аргументовано пояснити свій вибір однокласникам.

- «Організація та зміст навчання»: учням можна запропонувати визначити, які предмети вивчали в жіночому єпархіальному училищі та якою була програма навчання. Для цього слід використати різнокольорові шестикутники, що об'єднують інформацію про навчальні предмети у певну категорію або за певною ознакою. Наприклад, усі шестикутники, що стосуються математичних дисциплін та особливостей їх навчання, арифметика, геометрія, фізика, позначені зеленим кольором. Тоді як інформація щодо кількості класів та уроків позначатиметься рожевим. Учні повинні класифікувати інформацію та з'єднати шестикутники за ознаками, встановлюючи та пояснюючи зв'язки між категоріями [2].

- «Адміністративний і педагогічний персонал»: учням можна запропонувати шестикутники з «пастками». Спершу їм слід проаналізувати інформацію про становлення професійної групи

працівників закладу: хто ці особи, з якого стану вони походили, яку освіту здобули, якими були їхні функціональні обов'язки та умови працевлаштування. Після чого учням пропонується поділитися на групи (3-4 особи) або пари та скласти підготовлену вчителем мозаїку. «Пастка» полягає в тому, що на кількох шестикутниках допущено помилки. Учні повинні знайти та виправити помилки у шестикутниках або взагалі виключити їх, з'єднати шестикутники між собою встановлюючи між ними зв'язки. Спостерігаючи за роботою учнів, вчитель легко побачить, хто засвоїв матеріал.

- «Історія в навчально-виховному процесі в училищі»: учні можуть зіграти у дидактичну гру «Збери букет». З 21 шестикутника потрібно зібрати три квітки. У кожному – по сім шестикутників. Пелюстки у квітах потрібно зібрати правильно, прикріплюючи їх до шестикутників, які стоять у центрі квітки. Наприклад, поділити учнів на три команди, кожна з них має скласти «букети» різної тематики. У першої команди центральними шестикутниками будуть «Ілловайський», «Єлпатьєвський», «Абаза». Потрібно до них знайти шестикутники, на яких написані назви підручників з історії, хрестоматії, історичні атласи авторства цих осіб.

Друга команда має скласти «букет» що стосується інформаційного наповнення курсу історії у тому чи іншому класі. У центральних гексах позначені класи «VI», «V», «IV». До них потрібно добрати історичні теми, що вивчалися в цих класах, кількість уроків історії на тиждень та методи навчання. Третя група учнів має прослідкувати, які зміни у викладанні курсу історії відбулися протягом 1871–1914 років та пояснити їх. Для цього у центральному шестикутнику поміщають дати «1868», «1871», «1907», до них слід підібрати реформи, що відбулися в ці роки, навчальні програми.

Отже, метод шестикутного навчання дозволяє реалізувати діяльнісний та диференційований підхід до навчання, ефективно систематизувати навчальний матеріал, а також залучити кожного учня до вивчення теми, активізувати пізнавальний інтерес учнів. Переваги методу «гексагон» дозволяє мотивувати учнів до вивчення історії.

ДЖЕРЕЛА

1. Маринченко Г. М. Метод «Гексагон» і розвиток критичного мислення на уроках історії: Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. Випуск 1 (11). С. 154–156.
2. Роміцина Л. В. Про особливості організації навчального процесу з математики у 2019/2020 н. р. URL: <https://drive.google.com/file/d/134q0ky9T> (Дата звернення 05.05.2023)
3. Шестикутний метод навчання: мистецтво розвивати активність і самостійність. Нові барви в методичній палітрі вчителя. URL: <https://naurok.com.ua/post/shestikutniy-metod-navchannya-mistectvo-rozvivati-aktivnist-i-samostiynist> (Дата звернення 05.05.2023)

МЕТОД «АЖУРНА ПИЛКА» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ДО ТЕМИ «ІСТОРІЯ МОДИ ХІХ - ПОЧАТОК ХХІ СТ.»

*Бродська Вікторія, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: д.і.н., доц. Шульга С. А.*

Історія моди ХІХ – початку ХХІ ст. надзвичайно багатогранна, захоплююча та складна. Мода охоплює всі сфери життя, від найпіднесеніших, таких як література, мистецтво, архітектура до найпростіших – одяг, родина, соціальні звичаї, спорт тощо. Викристалізувавшись і змінюючись, мода створила стилі різних епох.

Зв'язок між модою і мистецтвом дуже тісний. Зокрема, великий вплив на популяризацію цієї відносно нової теми у історичних дослідженнях має науково-технічний прогрес. Темп життя стрімко зріс у ХІХ та ХХ ст., він став надзвичайно швидким, якщо раніше мода зберігалася століттями, то зараз вона змінюється мало не щороку (а в ХХІ столітті майже щоразу).

Наприклад мода ХІХ ст. характерна стрімко змінюваними образами та стилями, зокрема перша третина століття характеризувалася вікторіанською епохою в Англії: у моді популярними були просто сукні, невеликі елегантні капелюшки, скромні зачіски з прямим проділом тощо [1].

Після революційна Франція відтіснила сукні та зачіски зі складними конструкціями, набрали популярності відверті, напівпрозорі наряди в стилі ампір. Сукні мали високу талію, закріплену стрічкою прямо під грудьми, від якої спускались довгі напівпрозорі складки до підлоги.

Період між двома світовими війнами можна сміливо назвати «епохою Шанель». Незбагненна Шанель здійснила революцію в моді, надавши жінці сучасного вигляду. У кінці ХХ ст. рівень життя в Європі суттєво виріс, що принесло порівняно високі заробітки молоді. Діти 1960-х рр. продемонстрували це в одязі, вибравши основним предметом туалету блакитні джинси.

ХХІ ст. – це зухвале порушення правил і тенденцій стилів попереднього часу. ХХІ ст. розширило межі допустимого, поєднало непоєднане. Змішання стилів в моді ХХІ ст. – один із факторів створення цілісного образу сучасної людини. Історія моди ХХІ ст. ще не написана, але основними тенденціями, які диктують людям світові подіуми і фешн-блогери, є сміливість і схильність до експериментів, що дозволяє створити неповторні образи [1].

Мистецтво кожної епохи яскраво відображає її швидкість, масштаб і характер. Так само і мода. Коли ми порівнюємо музику та одяг Шуберта ХІХ ст. із сучасною музикою та прикладним мистецтвом, ми можемо чітко відчутти різницю в цілях та темпах розвитку двох епох [2].

Для комплексного вивчення даної теми на уроках всесвітньої історії в школі варто застосувати метод «Ажурна пилка». Метод «Ажурна пилка» вчить старшокласників командній роботі для опрацювання значної кількості інформації за короткий проміжок часу. Позитивною ознакою «ажурної пилки» є заохочення учасників до взаємодопомоги, конструктивного співробітництва та толерантності. Основний принцип цього методу – «вчимося навчаючи» [6].

Метод «Ажурна пилка» допомагає учням засвоїти досить великий обсяг інформації. Вони виступають у ролі «експертів», коли навчають один одного певному навчальному матеріалу. Кожен учень відіграє активну роль, навчаючи й навчаючись, глибше розуміє матеріал і використовує критичне мислення. Цей метод можна використати при роботі із текстом, аналізують його, знайомляться із повідомленнями або проводять групове дослідження.

У методі «Ажурна пилка» застосовують звичайні («домашні») групи й експертні групи. Для того щоб скористатися цим методом, учителів потрібно провести певну попередню роботу, зокрема слід заздалегідь підготувати аркуші із завданням. Учні працюють в групах по щонайменше 9 учнів. Звичайні («домашні») групи повинні мати у своєму складі чотири особи. Групи працюють в такому складі протягом трьох тижнів чи більше, склад таких груп може бути різним: хлопці і дівчата, учні із різними здібностями та інтересами, різним рівнем пізнавальних можливостей. Експертні групи також в ідеалі повинні мати не більш ніж чотири або п'ять осіб [6].

Для того, щоб мати більше часу, учням можна напередодні дати домашнє завдання прочитати матеріал або учні можуть прослухати лекцію чи взяти участь у проведенні експерименту в класі в інший день, щоб на уроці було більше часу на виконання «Ажурної пилки». Необхідно заздалегідь підготувати запитання, які допоможуть проводити обговорення у групах експертів. Їх можна записати на дошці.

Учням можна дати матеріал для читання, також можна розповісти їм певну історію, прочитати лекцію або познайомити їх із випадками з їхнього життя.

Метод «Ажурна пилка» дозволяє скоротити час опанування великими масивами інформації, в даному випадку період розвитку моди

протягом XIX – XXI ст. Спочатку треба розділити новий матеріал на рівні частини, наприклад на три (мода XIX, XX та XXI ст.). Кожна частина являє собою окремий смисловий блок. Студенти/учні розподіляться на невеликі групи. У кожній групі необхідно вибрати голову, тайм-кіпера (який стежить за часом) і студента/учня, який відслідковує виконання завдання. Кожен член групи отримує завдання поглиблено вивчити «свою» частину матеріалу і тому стає експертом з даного питання (це виглядає як окремі «зубці» єдиної «пилки»: саме тому ця методика одержала таку назву). Основною частиною вивчення нового матеріалу може стати проектування та демонстрування окремою групою фрагментів одягу та змін у моді обраного століття [4].

Після самостійного опрацювання навчального матеріалу всі учні повторно збирають свою початкову команду та по черзі звітують про виконання своєї частини завдання. Інші учасники групи уважно слухають, конспектують, а вчитель лише перевіряє якість поданої інформації та, за потреби, коригує її. Потім відбувається обговорення в групі. Далі експерти з питання усіх груп збираються в тематичні групи (групи експертів) для обговорення питання (нарада експертів) та після обговорення повертаються до своїх груп, щоб поділитися новою інформацією, наданою їм членами інших груп. Для оцінки рівня отриманих нових знань може бути організований показ мод XIX, XX та XXI ст. [3].

Таким чином, інтерактивна методика «Ажурна пилка» дозволяє якісно опрацювати значний навчальний матеріал впродовж обмеженого часу, що виділяється для заняття [1].

ДЖЕРЕЛА

1. Дихнич Л. П. Феномен моди в соціокультурних процесах XX століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 17.00.01. Київ. нац. ун-т культури і мистец. К., 2002. 20 с.
2. Мельник М. Т. Мода в контексті художніх практик XX ст.: автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 26.00.01]. Київ. нац. ун-т культури і мистец. К., 2008. 19 с.
3. Полушина - Брояко Е. І. Становлення інституцій побутової культури в контексті постмодерних культурних практик: автореф. дис... канд. культурології: Київ. нац. ун-т культури і мистец. К., 2009. 19 с.
4. Ткаченко Л. П. Мода як естетичний феномен: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.08. Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. К., 1999. 17 с.
5. Чупріна Н. В. Система моди XX - початку XXI століття: проектні практики та чинники функціонування (європейський та український контексти): монографія. Київ : КНУТД, 2019. 476 с.
6. Ялан Кроуфорд, Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ: Вид-во «Плеяди», 2006.

ВИХОВНИЙ ЗАХІД НА ТЕМУ «ПВК «РЕДАН»»

*Копитко Ольга, магістрантка першого року навчання
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник д. і. н., професор Шульга С.А.*

Проаналізувавши педагогічну літературу варто відмітити, що молоді вчителі зустрічаються із труднощами саме в процесах організації виховних заходів в школі чи коледжі. Це відбувається через відсутність вагомих практик, знань, теорій та методик виховної роботи, відсутність педагогічних умінь планувати й організовувати виховну роботу. Тому, щоб подолати ці недоліки не лише в якісному засвоєнні педагогічної теорії, потрібно оволодіти комплексом послідовних і цілеспрямованих дій, спрямованих на організацію виховної діяльності. Ці труднощі можливо подолати лише практичною діяльністю.

Саме тому під час проходження педагогічної практики в Фаховому коледжі технологій, бізнесу та права Волинського національного університету імені Лесі Українки у групі Ф- 12 був проведений виховний захід. Як відзначає І .П. Підласий, «виховний захід – це сукупність різноманітних виховних впливів з відповідними матеріальними і духовними умовами, що підпорядковані єдиній комплексній виховній меті, таких, що взаємодіють між собою і утворюють єдине ціле» [4, с. 117]. Система виховних заходів утворює виховний процес, подібно до того, як процес навчання складається з окремих уроків, лекцій або семінарів. Виховний захід – це відрізок виховного процесу.

Найважливішими складовими організації педагогічного процесу є: 1) аналіз ситуації і визначення мети та завдань; 2) планування виховного заходу; 3) організація виховного заходу; 4) здійснення виховного заходу; 5) підведення підсумків, аналіз досягнутих результатів [2, с.384].

Найважливішим джерелом визначення мети і проектування виховного заходу є соціальна ситуація того періоду, коли здійснюються виховний захід. Ця ситуація обумовлена подіями в державі і світі, державними й народними святами, ювілейними датами, суспільнозначими ідеями, подіями місцевого значення та актуальними темами [2, с.385]. Саме тому ми спільно з керівником групи обрали важливу тему для молоді та держави, тему, яка у всіх на устах, тема, яка називається «агресивною молодіжною субкультурою» – «ПВК «Редан»» [5]. Також важливим фактором у виборі теми була вікова категорія студентів, адже їм по 16 років, а це за статистикою найбільш чисельна цільова група цієї нової, недослідженої субкультури [1].

Метою виховного заходу було ознайомити групу Ф-12 з основними положеннями ПВК «Редан», пояснити та проаналізувати разом зі студентами головне значення цієї «субкультури» та попередити бути обережними, адже правоохоронці вважають, що головний меседж цієї

субкультури поширюється саме з країни агресора – росії. Головними устаткуванням були: комп'ютер, мультимедійна дошка, плакати «Редан - це ми», «Антиредан», картки із завданнями, ручка, зошит, листівка ПВК «Редан», манекен - експонат з характерним одягом для цієї субкультури.

В педагогічній літературі немає єдиного підходу до класифікації форм виховної роботи. Найбільш поширеною є класифікація організаційних форм виховання в залежності від того, як організовані учні: масові форми (конференції, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, тижні предметних галузей, зустрічі з видатними людьми, огляди, конкурси, олімпіади, фестивалі тощо), групова форма (до цих форм належать політичні інформації, години класного керівника, гуртки художньої самодіяльності, робота з пресою, радіо- і телепередачами, екскурсії, походи та ін.) та індивідуальна [2, с.385]. Під час проведення виховного заходу ми зі студентами використали групову форму.

Аналізуючи виховний захід, який ми провели, відзначимо, що студенти були активними та зацікавленими у цій темі. Ми разом працювали із пресою та інтернет ресурсами, детально обговорювали, які позиції займає категорія молоді у віці 18+ та підлітки. Після перегляду платформ tiktok та youtube - відео, ми познайомилися з характерними образами субкультур, разом із студентами спробували відтворити на манекені характерний зовнішній вигляд реданів та антиреданів «офніків». Студенти дуже позитивно відреагували на формат відео з соцмедійного застосунку, адже використовують його щодня, тому трансляція відеороликів на виховному заході вмотивували студентів використовувати свій час з користю. Важливо, що ми разом обговорили проблему різноманітності інформації, яку ми отримуємо, та дійшли висновку, що будь-які дані потрібно перевіряти за допомогою інших джерел.

Слухали повідомлення студентів на теми: «HunterxHunter», «Редан у Луцьку – реальність?» та спробували метод пошуку нових ідей та рішень, а саме «Мозковий штурм», який придумав Алекс Осборн 1953 р. «Мозковий штурм» передбачає такі етапи: генерація ідей усіма учасниками, вибір найліпшої ідеї та її аналіз. Даний метод є формою навчання, у процесі якого учні і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою. Це є співпрацею, інтерактивом: вчитель – учень, учень – учень. При цьому вчитель і учень є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Домінування одного учасника навчального процесу над іншим виключає інтерактивна взаємодія. Під час такого спілкування учні вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, ухвалювати обґрунтовані рішення.

На завершення виховного заходу відбулась презентація на тему «Чи безпечний ПВК «Редан» та як росія впливає на молодіжну субкультуру?». Ми підвели підсумки за допомогою інтерактивного методу навчання «незакінчений ланцюжок», яка дає змогу виявити думку студентів

першого курсу коледжу щодо певних питань, проаналізувати наскільки їх зацікавила тема виховного заходу [3, с. 107]. Для проведення вправи за цією технікою задалегідь сформулювала початки речень, щоб вони закінчили їх, а саме: « З отриманої інформації я зробив/ла висновок , що «ПВК « Редан» це...», «На виховному заході я дізнався/лась нового...» та інші.

Основа виховного заходу базувалась на бесіді, адже вона повинна бути змістовною, зрозумілою, трішки емоційною, цікавою і обов'язково має переплітатись з діяльністю, з практичною, конкретною справою самих студентів першого курсу. Дуже влучно про значення слова вчителя сказав В. О. Сухомлинський: «Як не можна виховати працелюбство самими словами про працю, так не можна виховати його без серйозних, розумних слів» [6, с. 113].

Таким чином, можна зробити висновок, що ми виконали поставлену мету виховного заходу на тему «ПВК «Редан»», використовуючи словесний, наочний та практичний методи навчання. Під час виховного заходу студентам особливо сподобались: інтерактивний метод «Мозковий штурм», який ми використали для вирішення спільного проблемного запитання, перегляд та аналіз відеороликів tiktok, відповідно youtube відео на тему «Редан – це?».Інтерактивні методи, використані нами, сприяють підвищенню ефективності навчального процесу, досягненню високого інтелектуального розвитку студентів, оволодінню навичкам саморозвитку особистості.

Студенти першого курсу Фахового коледжу технологій, бізнесу та права взяли активну участь у виховному заході, виконали на відмінно завдання «на випередження». Також варто відмітити, що у групі є представники різних субкультур, тому виховний захід базувався на дотриманні принципів поваги, терпимості та гуманності. Після закінчення виховного заходу кожен студент сформував свою власну думку щодо субкультури, разом з тим головне застереження заходу вони зрозуміли вірно: потрібно бути обережними та уважними, ретельно перевіряти інформацію з різних джерел.

ДЖЕРЕЛА

1. Відбиті неформали чи російське ІПСО: що треба знати про ПВК Редан та інші маргінальні рухи. URL:<https://zaborona.com/vidbyti-neformaly-chy-rosijske-ipso-shho-treba-znaty-pro-pvk-redan-ta-inshi-marginalni> (Дата звернення: 28.04.2023).
2. Зайченко І.В. Педагогіка підручник. К, 2016. 608 с.
3. Каплінський В.В. Методика викладання у вищій школі. Вінниця, 2015 . 224 с.
4. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов . М., 1999. 576 с
5. Субкультура ПВК "Редан" в Україні: хто вони такі і щоробити батькам. URL:
<https://www.unian.ua/society/chvk-redan-v-ukraine-hto-eto-opisanie-gde-byli-draki-12162048.html> (Дата звернення: 28.04.2023).
6. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. К., 1988. 304 с.

Україна у світовому просторі: минуле і сучасність

Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції
студентів та аспірантів

Упорядник В. А. Білик

**Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності
несуть автори та їхні наукові керівники**